СТИВЪН И. АМБРОУЗ

226

СТРЕМЕЖ КЪМ ГЛОБАЛИЗЪМ

АМЕРИКАНСКАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА ОТ 1938 ДО НАЧАЛОТО НА 90-ТЕ ГОДИНИ

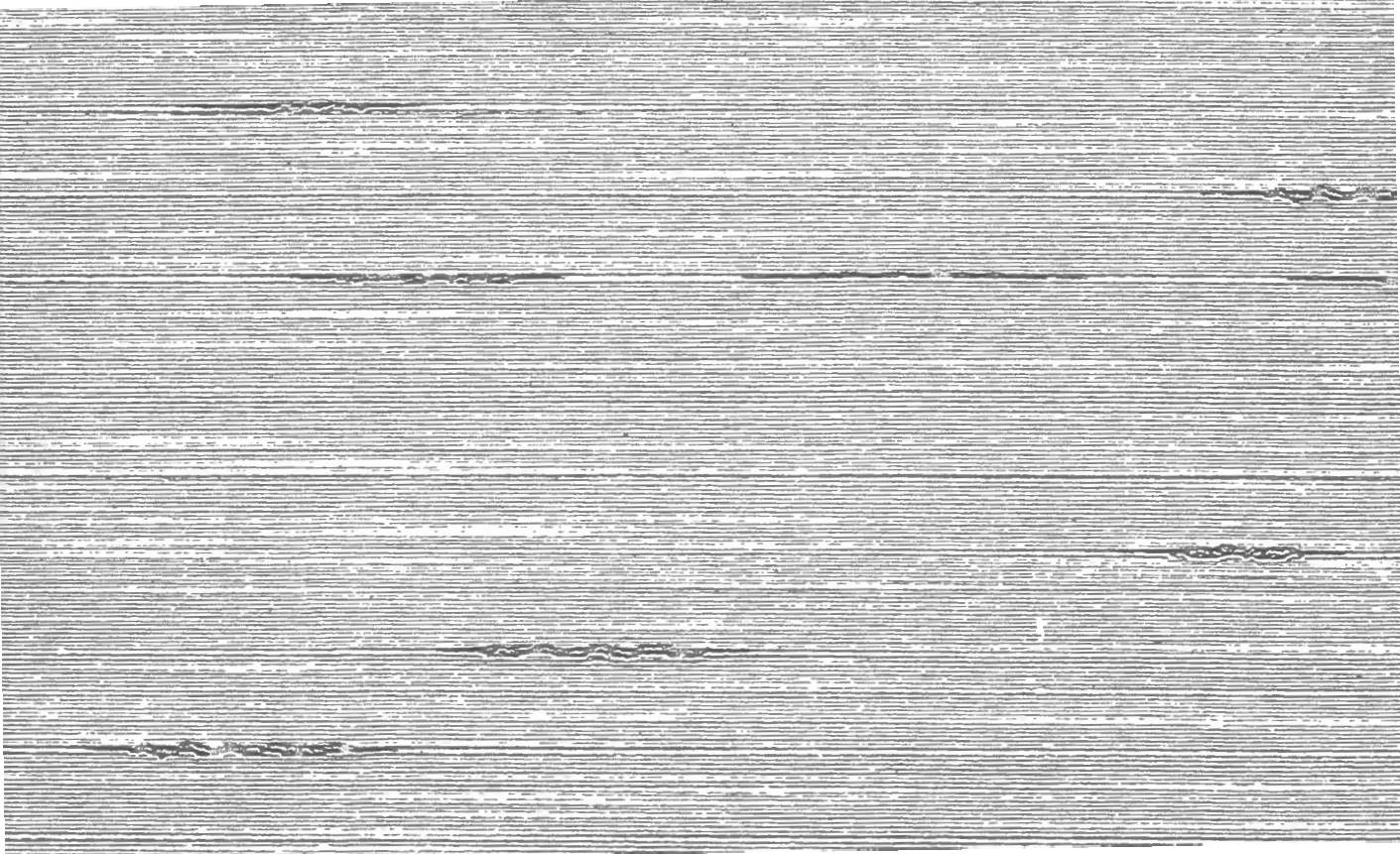

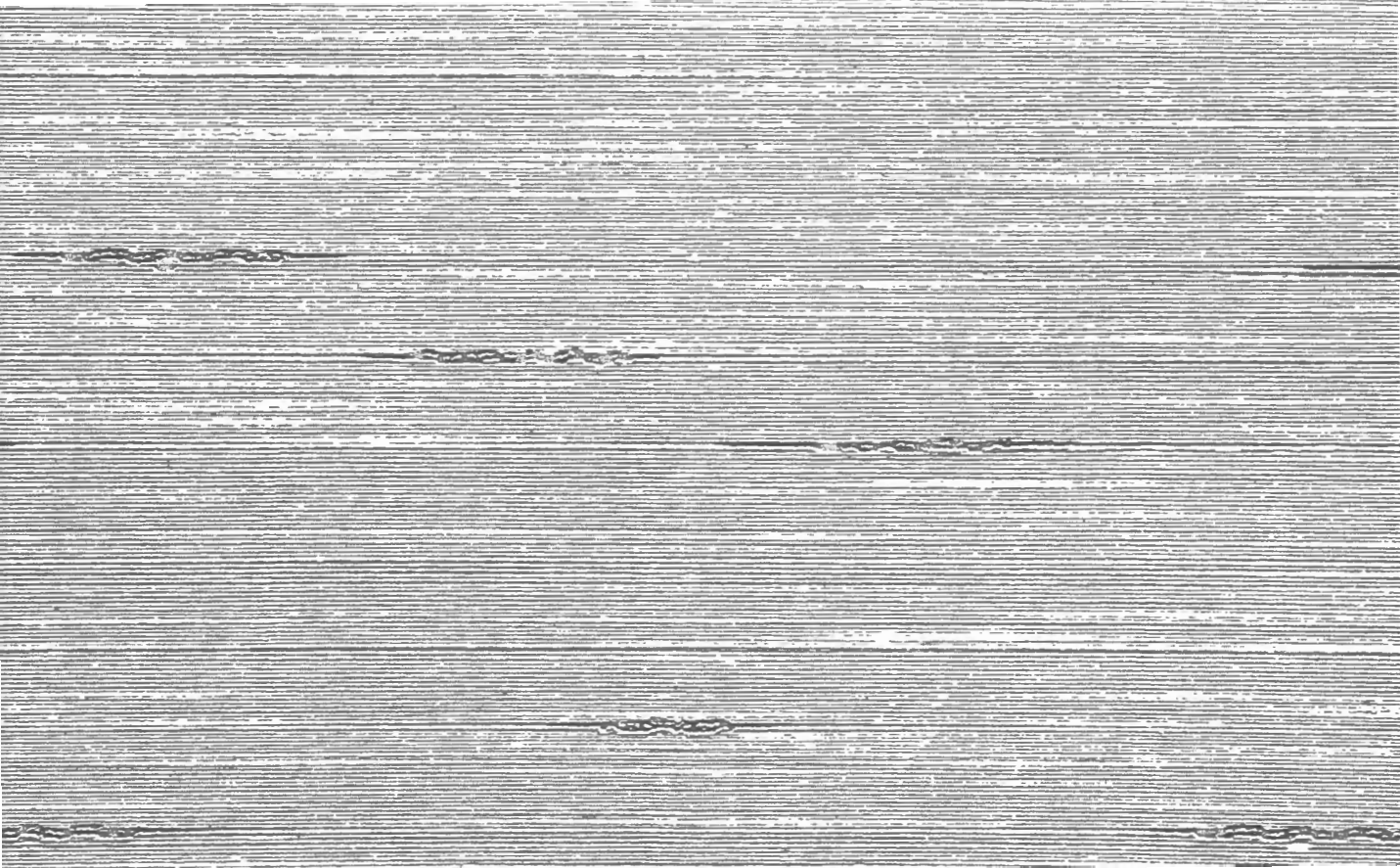

Стивън И. Амброуз

СТРЕМЕЖ КЪМ ГЛОБАЛИЗЪМ

АМЕРИКАНСКАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА ОТ 1938 ДО НАЧАЛОТО НА 90-ТЕ ГОДИНИ

Превод от английски Иванка Томова

Издателство „Петър Берон“
София, 1995 г.

Книгата е издадена с любезното съдействие
на Информационната служба
при Посолството на САЩ, София

739
1996
3141

PENGUIN BOOKS

RISE TO GLOBALISM
American Foreign Policy Since 1938

· Copyright © Stephen E. Ambrose
1971, 1976, 1980, 1983, 1985, 1987, 19
All Rights Reserved

© Иванка Томова, превод, 1995

19-000018813

На Александър, Корина
и Стивън Райли
Дано да живеят
само в мир

СТРЕМЕЖ КЪМ ГЛОБАЛИЗЪМ

Стивън И. Амброуз е роден в Дикейтър, Илинойс, през 1936 г. През 1956 получава бакалавърска степен от университета в Уисконсин, през 1957 г. – магистърска степен от Държавния университет в Луизиана, а през 1963 г. става доктор на историческите науки в университета в Уисконсин. В момента е професор по история в университета в Ню Орлиънс. Автор е на петнадесет книги по въпроси на военното дело и външната политика през 19. и 20. век, както и на биографии на Дуайт Айзенхауер и на Ричард Никсън.

Съдържание

Предговор 7
1 Лъкатушещата пътека на войната 15
2 Войната в Европа 29
3 Войната в Азия 49
4 Началото на Студената война 65
5 Доктрината Труман и планът Маршал 88
6 Политиката на сдържаност и контрол, поставена на изпитание 108
7 Корея 127
8 Айзенхауер, Дълес и неразрешимият конфликт ... 140
9 От Унгария и Суец до Куба 164
10 Кенеди и новите хоризонти 184
11 Виетнам: цената на политиката на сдържаноот и контрол 203
12 Никсън, отслабване на напрежението и поражението във Виетнам 237
13 Присъствието на Америка в Близкия изток и Африка 267
14 Картър и „боледуването" на нацията 294
15 Рейгън и Империята на злото 316
16 Краят на Студената война 365
17 Буш и Войната в залива 394
Показалец 412

Списък на географските карти

Европа през 1993 32–33
Азия през 1993 52–53
Близкият изток през 1993 270–271
Африка през 1993 288–289

Картите са изработени от Дейвид Робъртс, Университета в Ню Орлиънс

Предговор

През 1939 г., в навечерието на Втората световна война, армията на Съединените щати наброява 185 000 души и има годишен бюджет по-малко от 500 милиона долара. Америка няма никакви обвързващи съюзници и в никоя чужда държава не са разположени американски войски. Преобладаващото политическо настроение е изолационизмът. Физическата сигурност на Америка, sine qua non на външната политика, изглежда гарантирана не поради това, че Америка има съюзници или притежава военна сила, а поради разстоянието, което я дели от всички потенциални врагове.

Половин век по-късно Съединените щати имат огромна постоянна армия, военновъздушни сили и флот. Бюджетът на Министерството на отбраната надхвърля 300 милиарда долара. Съединените щати са сключили военни съюзи с петдесет страни, разположили са повече от един милион свои войници от сухопътните, въздушните и морските сили в повече от 100 страни и имат нападателна мощ, с която могат да унищожат света няколко пъти. Те използват военна сила, за да се намесят в Индокитай, Ливан, Доминиканската република, Гренада, Централна Америка и Персийския залив, подпомагат нападението срещу Куба, раздават огромни количества оръжие на приятелски правителства из целия свят и водят скъпо струващи войни в Корея и Виетнам. Но въпреки че изразходва толкова много средства за въоръжаване, въпреки че силата ѝ се простира все по-надалеч, националната сигурност на Америка непрекъснато е изложена на опасност.

През 1993 г. обаче Съветският съюз престава да съществува, военните заплахи към Съединените щати отпадат и американските въоръжени сили са съкратени. Външните проблеми на Америка вече не са свързани с армии и ракети на комунистическата суперсила, а с осигуряване на

достъп до суровини и пазари, с отношението към онези малки държави, които могат да предизвикват сериозни промени в света, както и с търговската политика на своите противници от Втората световна война – Германия и Япония. Америка побеждава в Студената война и отново, както през 1939 г., се отдръпва от света.

Тези смущаващи промени в политиката са съпроводени от промени в политическите настроения. Преди Втората световна война повечето американци са убедени, че съществува естествена хармония между интересите на държавите, те приемат, че стремежът към мир е всеобщ и твърдят, че никоя държава или народ не може да извлече полза от война. Тези убеждения предполагат, че мирът е естественото условие за съществуването на държавите, а войната, ако се стигне до нея, е неестествено положение, произтичащо от ирационални действия на престъпници или болни хора. Странно е как един народ, който е започнал съществуването си чрез победоносна война, който е спечелил огромни части от своята територия чрез война, който е постигнал своята индустриална революция и националното си единство чрез кървава гражданска война и който е създал колониална империя чрез война, може да твърди, че от една война никой не извлича полза. Въпреки това през 30-те години повечето американци са убедени в това.

По време на Втората световна война и след нея американците променят настроенията си. Те не обикват войната, но се научават да я приемат. Освен това започват да осъзнават собствената си уязвимост, която подхранва убеждението им, породило се след събитията в Пърл Харбър, че на заплахите трябва да се реагира рано и отвъд собствените граници. След Първата световна война Съединените щати възприемат политика на едностранно разоръжаване и неутралитет като начин да се избегне нова война. След Втората световна война страната възприема политика на масово превъоръжаване и колективна сигурност като начин да се избегне следваща война. Това означава разполагане на войски и ракети в други страни.

Технологичните промени, особено в производството на военни оръжия, дават допълнителен тласък на новия експанзионизъм. За първи път в своята история Съединените щати може да бъдат заплашени отвън. Високоскоростни кораби, бомбардировачи с далечен обсег на действие, реак-

тивни самолети, атомни оръжия и накрая междуконтинентални ракети заплашват сигурността на страната.

Едновременно с това Америка става уязвима на чужди икономически заплахи. Все по-усложняващата се икономика, заедно с огромния икономически разцвет през следвоенните години, поддържан от евтини енергийни източници, поставя Америка във все по-голяма зависимост от чужди суровини.

Ето къде е иронията на съдбата. В началото на 90-те години Америка притежава далеч по-голяма военна сила в сравнение с края на 30-те години, но е по-несигурна. Тя е много по-богата през 90-те години, отколкото по време на Депресията, но и много по-уязвима на икономическо изнудване.

Това положение е неочаквано. В края на Втората световна война Америка е във възход. В целия свят само Съединените щати имат жизнена икономика, съхранени човешки ресурси, способни да осъществяват масово производство на стоки и да натрупват свръхкапитали. Американски войски са окупирали Япония – единствената голяма индустриална сила в Тихия океан, а американското влияние е безспорно във Франция, Великобритания и Западна Германия, която е индустриалното сърце на Европа. В Тихия океан и Средиземно море американците са като у дома си. Но преди всичко Съединените щати държат монопола върху атомната бомба.

И въпреки това няма мир. Студената война започва, защото Съединените щати и СССР са дълбоко подозрителни един към друг и то с основание. Икономическото съперничество и идеологическите различия подклаждат съперничеството, но друг важен фактор е бързината на научните и технологичните промени в следвоенния период. Ядрените оръжия и ракетите, които нанасят удари, се превръщат в център на Студената война. Страхът, че противникът ще усъвършенства някоя система от оръжия, тласка и двете страни към надпревара във въоръжаването. В Съединените щати произтичащото от това разрастване на въоръжените сили и на техните доставчици – военнопромишлените комплекси, предоставя на генерали, адмирали и индустриалци нови източници на сила, а това създава ситуации, в които американците стават склонни да търсят разрешения на политически проблеми чрез военна

ват скъпо струващия урок, че силата да унищожаваш не е равнозначна на силата да контролираш.

Съединените щати от периода на Студената война, подобно на древния Рим, са ангажирани с политическите проблеми на целия свят. Загубата дори на една страна, спечелена за каузата на комунизма, макар сама по себе си и да не представлява заплаха за американската сигурност, води до изводи, които са твърде смущаващи за държавните служители във Вашингтон. В началото на 60-те години малцина отговорни служители твърдят, че Южен Виетнам е от първостепенно значение за отбраната на Съединените щати, но въпреки това се налага идеята, че „ние трябва да докажем, че войните за национално освобождение не водят до никъде". (Странно, че подобна идея може да се отстоява от децата на Американската революция.)

Стремежът на Америка към глобализъм в никакъв случай не е безразсъдство, нито е изцяло отговор на предизвикателството на комунизма или на икономически потребности. През Втората световна война често се чува изразът „Америка вече е пълнолетна." Американците придобиват чувство за сила, за значимост, за предопределеност. Спасили са света от Хитлер, а сега ще го спасят от Сталин. Междувременно американското влияние и контрол ще се засилват. През Втората световна война, когато Хенри Лус от списание Лайф казва, че 20. век ще бъде „американският век", той говори от името на повечето политически дейци, както и от името на американските бизнесмени, военни и цялата общественост. Политиците търсят райони, в които да наложат американското влияние. Бизнесмените търсят изгодни пазари и нови източници на евтини суровини; военните търсят задгранични бази. Всички откриват възможности за постигане на целите си в подетата от Америка политика на експанзия, която не познава граници.

Американците предприемат кръстоносен поход за свобода, който ще приключи едва когато свободата възтържествува в целия свят. Консерватори като сенатора Робърт Тафт се съмняват, че такава цел е постижима, а някои стари привърженици на Новия курс на президента Рузвелт като Хенри Уолас смятат, че това може да се постигне единствено с цената на реформа вътре в стра-

ната. Но повечето политици и почти всички бизнесмени и военни стават кръстоносци.

Докато бизнесмените, военните и политиците на Америка навлизат в Южна и Централна Америка, в Европа и в Югоизточна Азия, американските лидери рядко се замислят докъде се простират границите на американската мощ. Хаотичната експанзия и астрономическото нарастване на броя на районите, които са обявени за жизнено важни за американските интереси, изглеждат напълно нормални и естествени за Вашингтон, Уол Стрийт и Пентагона. Почти няма влиятелна обществена фигура, която да каже, че страната е разтегнала прекалено много границите си, няма и кой да предложи друго отношение към комунизма освен непоколебимата враждебност.

Но накрая военната действителност поставя граници на американската експанзия. Никога след 1945 г. Съединените щати не са били в състояние да унищожат Русия или нейните съюзници, без да поемат съвършено неприемливи рискове за себе си; никога Съединените щати не са имали свой доминион.

Така че кръстоносният поход срещу комунизма се изразява по-скоро в сдържаност и контрол, отколкото в настъпление. Политиката на сдържаност и контрол със заложеното в нея убеждение, че светът е трайно разделен, води до всеобщо чувство за безсилие. Безсилието се задълбочава от самоналоженото ограничение да не се използва сила в Корея, Виетнам и в други райони.

Провалът на политиката на сдържаност и контрол в Индокитай води до друга основна промяна в отношението към ролята на Америка в света. Тази промяна не се изразява във връщане към изолационизъм както през 1939 г. — махалото не отива толкова далеч. Налага се общото разбиране, че поради двата еднакво валидни възпиращи фактора – страха да не се провокира ядрен удар от страна на Русия и въздържането на Америка да използва целия си военен потенциал, Съединените щати могат да постигнат сравнително малко със силата на оръжието. Президентът Рейгън си дава сметка за тези ограничителни фактори по отношение на Полша, Афганистан и дори Централна Америка, както и при оттеглянето от Ливан.

След намесата във Виетнам фокусът на американската външна политика се измества. Това се наблюдава особено

след 1973 г., когато арабският петролен бойкот внезапно кара американците да осъзнаят колко важен за тях е Близкият изток. Посещението на Никсън в Китай през 1972 г., подемът на Черна Африка, откриването на богати източници на суровини в Африка и в Южна Америка карат американците да обърнат поглед от северната към южната половина на земното кълбо. Тази нова посока на вниманието потвърждава фундаменталната промяна, настъпила в същността на американската икономика – от самостоятелност към все по-нарастваща зависимост от други страни за осигуряване на основни суровини. Америка през 90-те години е по-богата и по-влиятелна, но и по-уязвима от когато и да било в своята история.

Стремеж към глобализъм

Обърнахъ се и видехъ подъ слънцето, че надтичването не е на леките, нито боятъ на силните, нито хлебътъ на мъдрите, нито богатството на разумните, но на всичките се случва споредъ времето и случая.

Еклесиаст

Ние сме готови да помогнем на хората, които вярват в онова, в което вярваме и ние, да продължат да живеят така, както искат да живеят.

Дийн Ачесън

[1]

Лъкатушещата пътека на войната

Аз мразя войната.

Франклин Делано Рузвелт

Съединените щати се чувстват в безопасност през 1938 г. Нито фашизмът, нито комунизмът – големите тоталитарни политически сили на века, представляват заплаха за тях. Докато Великобритания и Франция продължават да се противопоставят на Хитлер и на нацистите, Съединените щати няма защо да се страхуват във военно отношение от Германия. В Испания антикомунизмът шества победоносно, а в Централна и Източна Европа враждебно настроените към Съветския съюз правителства продължават да удържат комунизма.

В другата част на света американците, заедно с англичаните, французите и холандците, все още владеят Тихия океан. Американският контрол над Хаваите и Филипините, холандският контрол над Холандски Източни Индии (днес Индонезия), френският контрол над Индокитай (днес Лаос, Камбоджа и Виетнам), британският контрол над Индия, Бирма, Хонконг и Малайския архипелаг осигуряват на Западните сили господстващо положение в Азия. Япония, управлявана от военни, е агресивна и решена да лиши белите от власт в Азия, поради което представлява заплаха за статуквото. Но Япония няма жизнено важни суровини, преди всичко нефт, и е ограничена в действията си от войната, която води с Китай.

Русия е относително слаба и не развива експанзионистична политика по отношение на големия район, свързващ Европа и Азия. В Близкия изток и Африка господства европейският колониализъм. В Латинска Америка американският икономически империализъм гарантира евтини суровини за американската индустрия и сигурен пазар.

През 1938 г. Съединените щати не изпитват належаща нужда да играят главна роля в света. В Конгреса властва изолационизмът и това отразява настроението на нацията. Комисията Най, която прави проучване в Сената, „доказва", че Уол Стрийт е въвлякъл Съединените щати в Първата световна война. Последиците убеждават много хора, че участието в Първата световна война е било грешка. Тези хора са толкова много, че разоръжаването и поддържането на неутралитет се превръщат в главен фактор на американската външна политика през 20-те и 30-те години.

Отношението на самия президент подхранва изолационизма. За разлика от Уинстън Чърчил, Хитлер или японските лидери, както и за разлика от братовчед си Теодор Рузвелт, Франклин Д. Рузвелт не вижда нито слава, нито романтика във войната и не смята, че тя утвърждава националния характер. Рузвелт може и да не е пацифист, но определено не е милитарист. В много случаи той заявява с дълбоко вълнение: „Аз мразя войната."

Американската външна политика през 1939 г. е насочена към поддържане на статуквото, но това се проявява само чрез неясно формулирани изявления. Рузвелт, държавният секретар Кордел Хъл и мнозинството от американския народ не искат Германия да господства в Европа, нито Япония да господства в Азия, но не са готови да предприемат нещо, което да сложи край на агресията. Те не са склонни да подобрят състоянието на въоръжените сили, само за да могат Съединените щати да заплашват, че ще накажат агресора.

В средата на март 1939 г. армиите на Хитлер прегазват Чехословакия. Рузвелт не подкрепя една резолюция на Сената, която би отменила ембаргото върху оръжията (влизащо в сила в случай на война според действащите от средата на 30-те години закони за спазване на неутралитет) и би позволила на Америка да продава оръжия на Франция и на Великобритания без ангажимент за доставянето на стоката. Макар и да заявяват, че изпитват симпатии към демократичните страни, Рузвелт и повечето американци са уверили Хитлер, че в близко бъдеще той няма защо да се страхува от Съединените щати. На 23 август 1939 г. Хитлер обявява сключването на германо-съветския пакт, който предвижда подялбата на Полша между Русия и Германия и спасява Германия от ужаса да води война на два фронта.

На 1 септември 1939 г. нацистите нападат Полша: два дни по-късно Великобритания и Франция обявяват война на Германия и Втората световна война започва.

Американците имат коренно различно отношение по въпроса как трябва да се реагира. Изолационистите се противопоставят на всяка стъпка, която би могла да доведе до оказване на помощ на демократичните страни, опасявайки се, че по този начин Съединените щати ще се ангажират толкова много с победата на Съюзниците, че както през 1917 г. ще бъдат въвлечени във война против волята си. Привържениците на намеса настояват за отказване от неутралитет и оказване на военна помощ на Великобритания и Франция. Рузвелт заема средна позиция. В реч пред специална сесия на Конгреса той заявява четири пъти, че политиката му е насочена към ненамеса на Съединените щати във войната. След това иска да се отмени ембаргото върху оръжията и да се одобри политиката на продажба на военна техника на воюващите страни при условие, че Америка не се ангажира в доставянето ѝ. Конгресът приема това искане през ноември 1939 г.

Американската политика, според която военни материали се продават на воюващите страни при условие, че Америка не се ангажира в доставянето им, определя много от последвалите събития. С тази своя политика Съединените щати заемат мястото си сред демократичните страни, отново засвидетелстват загриженост и приятелски чувства към Западна Европа и дават ясно да се разбере, че страната ще се противопостави на всеки опит да се наруши балансът на силите в Европа. В същото време обаче Съединените щати показват, че не са готови да платят висока цена, за да спрат Хитлер. Америка ще продава оръжие на демократичните страни, но те трябва сами да си го пренасят. Отказвайки да направи повече от това, Америка поема изключително големи рискове.

Рузвелт и още няколко души в света знаят точно колко големи са тези рискове. На 11 октомври 1939 г. световно известният физик Алберт Айнщайн, еврейски емигрант, избягал от нацистите, предупреждава Рузвелт, че германците работят върху използването на атомната енергия за създаване на нови оръжия. Ако се сдобие с атомна бомба, Хитлер непременно ще завладее Европа. Казаното от Айнщайн прави силно впечатление на Рузвелт. Той разговаря

насаме с водещи конгресмени и заедно с тях започва Манхатънския проект. Целта на този таен проект е да се създаде атомна бомба, която да бъде хвърлена от самолет, при това да се създаде преди Хитлер да е осъществил собствените си планове.

С Манхатънския проект се сключва „брак" между науката и правителството на Съединените щати, който се превръща в едно от най-важните наследства на Втората световна война. За първи път по отношение на правителствена дейност се прилага изключителна секретност, мотивирана със съображения за национална сигурност. В случая с Манхатънския проект повечето членове на Конгреса дори не знаят къде отиват отпуснатите от тях средства.

Но макар че Рузвелт иска да участва решително в надпреварата за създаване на атомна бомба, в друго отношение американският принос за възпирането на Хитлер е ограничен. След като германските армии преглазват Полша през есента на 1939 г., на Западния фронт настъпва период на застой. Американците го наричат „странна война" и не виждат никаква належаща нужда от укрепване на военните си сили. Рузвелт увеличава броя на редовната армия от 210 000 на 217 000 души и иска 853 милиона долара бюджет за армията, който Конгресът съкращава с близо 10 процента. Тези нищожни цифри означават за Хитлер, че Съединените щати не възнамеряват да водят война в Европа в близко бъдеще.

Германската пролетна офанзива през 1940 г. предизвиква от страна на Съединените щати рязка словесна, но твърде ограничена в практическо отношение реакция. Президентът иска допълнителни средства за увеличаване числеността на армията на 255 000 души; Конгресът, след като изслушва отчаяните призиви на главнокомандващия армията Джордж К. Маршал, увеличава армията на 375 000 души. Междувременно нацистите продължават да настъпват. На 15 май новият британски министър-председател Уинстън Чърчил моли настоятелно четиридесет или петдесет американски ескадрени миноносеца да охраняват британските кораби с доставки през Атлантическия океан. Чърчил заявява, че това е въпрос на „живот или смърт". Рузвелт не бърза да действа. На 5 юни, когато падането на Франция е вече неизбежно и Великобритания ще бъде оставена да воюва сама, той казва на един от членовете на правителс-

твото, че за да бъдат прехвърлени ескадрените миноносци в Англия, е необходимо Конгресът да приеме закон и дава да се разбере, че не е готов да иска такъв закон.

Готов е обаче да говори. На 10 юни 1940 г. заявява пред дипломиращия се випуск на Университета във Върджиния, че Съединените щати ще следват „едновременно два ясни курса", като предоставят на Франция и Англия „материалните ресурси на нашата страна" и като ускорят развитието на тези ресурси, за да укрепнат американските въоръжени сили. Привържениците на намеса в Съединените щати приветстват речта като начало на нов курс, но французите бързо разбират колко ограничено е приложението ѝ. На 14 юни френският премиер Пол Рейно се обръща към Рузвелт с молба да изпрати американски войски в Европа в момент, когато Франция е в беда. Рузвелт отказва. Дори и да иска да действа, той не разполага с войски, които може да изпрати извън страната. Същата седмица французите подписват примирие с Германия.

Падането на Франция е съкрушителен удар. Никой не е предвиждал това. Сега Съединените щати са изправени пред съвършено нова ситуация. Американците вече не могат спокойно да очакват, че англичаните и французите ще възпрат германците. Макар и останали сами, англичаните биха могли да оцелеят, което е съмнително, но никога не биха могли сами да отблъснат нацистите. Сега Европа е завладяна от най-дисциплинираната, най-високо образованата и най-продуктивната европейска нация. Балансът на силите е нарушен. Хитлер не представлява пряка военна заплаха за Новия свят, но след като може да завладее Англия и да победи британския флот, а след това да прегази Русия (всички тези възможности изведнъж се оказват реални), той ще управлява най-голямата военна сила, която светът някога е познавал. Какво ще се случи по-нататък, би могло само да се гадае, но става все по-очевидно, че това положение подтиква американците да направят нещо, а не само да стоят и да гледат. Хитлер може да бъде възпрян и някакъв баланс в Европа може да бъде възстановен, само ако някой се притече на помощ на Великобритания.

Изолационизмът явно пречи на президента да действа пряко, но Рузвелт е изправен и пред вътрешен конфликт, който отразява объркването, настъпило в обществото. Рузвелт принадлежи на своето време и място и споделя общо-

то мнение, че участието в Първата световна война е било грешка. В една известна предизборна реч, произнесена в Бостън на 30 октомври 1940 г., той заявява: „И говорейки пред вас, майки и бащи, искам още веднъж да ви уверя. Казал съм го и преди, но ще го повторя отново и отново: вашите синове няма да бъдат изпратени да се бият в чужди войни."

Освен войски изглежда не достигат и снаряжения. Англичаните продължават да си осигуряват военни доставки по старата система и продължават да се нуждаят от ескадрени миноносци за охрана на конвоите, пренасящи стоките, които са могли да купят. На 21 юли 1940 г. Чърчил отправя нова красноречива молба: „Г-н Президент, с цялото си уважение към Вас, трябва да Ви кажа, че в дългата история на човечеството, това е нещо, което следва да се направи *сега*." Англичаните губят ужасяващ брой търговски кораби в битката за Атлантика, битката за Англия достига кулминационната си точка и Германският генерален щаб подготвя планове за нахлуване на Британските острови. Президентът разрешава на частни лица да уточнят подробностите за сделка ескадрени миноносци срещу бази, според която най-накрая (2 септември) англичаните получават петдесет остарели американски ескадрени миноносеца срещу безплатно право на ползване на английски бази от Бермудските острови до Британска Гвиана.

Междувременно нараства напрежението между Министерството на войната и Белия дом. Генерал Маршал твърди, че единственият начин Хитлер да бъде победен е Америка да влезе във войната и да победи германската армия в Северозападна Европа. За тази цел Маршал има нужда от огромна армия; за да я осигури, трябва да бъде въведена задължителна военна служба. Но като се има предвид тонът на третата президентска кампания на Рузвелт, няма никаква вероятност президентът да подкрепи публично закон за редовна военна служба.

Конгресът проявява по-голяма готовност за действие от президента. Няколко групи, водени от републиканците Хенри Л. Стимсън и Елиу Рут – младши, убеждават конгресмените, които искат намеса във войната, да внесат законопроект за военна повинност в двете камари на Конгреса. Рузвелт стои настрана, но дава разрешение на генерал Маршал да подкрепи законопроекта; освен това президен-

тът оказва съдействие, като назначава Стимсън, привърженик на намесата, за министър на войната. В края на август 1940 г. Конгресът упълномощава президента да свика Националната гвардия и други военни части на редовна служба за една година, а на 16 септември приема закон за отбиване на военна повинност за една година. И двете мерки ограничават изпращането на войски в Западното полукълбо.

През ноември 1940 г. Рузвелт печели изборите. Чърчил (а и не само той) смята, че преизбраният президент ще прояви желание да участва по-активно в борбата срещу Хитлер. Министър-председателят изпраща на Рузвелт подробно и мрачно описание на положението на Великобритания, като подчертава, че страната му вече няма пари. Сделките за военни доставки без ангажимент от американска страна за транспортирането им вече не са приемливи, тъй като „наближава моментът, когато ние няма да сме в състояние да плащаме за доставките и за други стоки".

Рузвелт проявява разбиране. На 7 декември 1940 г. той излага пред представители на печата какъв е британският проблем и изказва убеждението, че „най-добрата защита на Великобритания е най-добрата защита на Съединените щати". Тъй като иска да избегне грешките на Удроу Уилсън и безкрайните полемики около дълговете от Първата световна война, Рузвелт казва, че иска да даде на заем или под наем на Англия доставките, от които тя се нуждае. Той сравнява намерението си с готовността на човек да услужи на съседа си с градински маркуч, когато къщата му се е запалила.

В обръщение по радиото към нацията, направено няколко дни по-късно, Рузвелт обяснява, че предлаганата сделка заем–наем е от изключително значение за националната сигурност. Ако Англия падне, „всички ние на американския континент ще живеем под заплаха". Той заявява, че за да не участват Съединените щати във войната, „ние трябва да направим сега всичко по силите си, за да помогнем на страните, които се отбраняват от атаките на Оста". И отново повтаря, че няма намерение да изпраща американски войници в Европа; единствената му цел е да „не позволи войната да стигне до нашата страна и до нашия народ". Той ще постигне тази цел, като превърне Америка в „огромен арсенал на демокрацията".

Изолационистите изпадат в ярост. Те твърдят, че даването на заем или под наем съвсем не е неутрална постъпка, а недвусмислено поставя Съединените щати на страната на Великобритания. Сенаторът Робърт Тафт смята, че идеята да се дава на заем военно снаряжение е абсурдна. За него това е все едно да се дава на заем дъвка: „След като веднъж е използвана, никой не си я иска обратно."

В началото на март 1941 г. обаче правителството преодолява опозицията и законът заем–наем се приема от Конгреса с първоначално отпусната сума от 7 милиарда долара. Министър Стимсън правилно нарича закона „декларация за обявяване на икономическа война". Това обаче едва ли е достатъчно, за да се поддържа отбранителната мощ на Великобритания, а още по-малко – да се разтревожи Хитлер.

Нужно е по-широко американско участие. Като си дава сметка за това, Рузвелт обявява съществуването на Атлантическа неутрална зона, която се простира почти до Исландия, и издава заповед военноморските сили да патрулират из района и да съобщават на англичаните местоположението на германските подводници. През април 1941 г. американските войски се придвижват към Гренландия. През юли, след нахлуването на Хитлер в Русия – първата му голяма грешка, американски войски окупират Исландия, което дава възможност на английските войски да действат в Близкия изток, и американските военноморски сили започват да съпровождат конвоите чак до Исландия. През септември американските военноморски сили вече водят открита война с Германия в Атлантическия океан. Когато германска подводница изстрелва торпедо по следящ я американски ескадрен миноносец, Рузвелт гневно заклеймява „гърмящите змии на Атлантика", извършили този уж непровокиран с нищо акт, и заповядва на военноморските сили да стрелят без предупреждение по всички германски подводници, които срещат. През октомври Рузвелт убеждава Конгреса да премахне почти всички ограничения върху американската търговия; по този начин американски търговски кораби могат да пренасят стоки до английските пристанища. Освен това той дава и на Русия възможността да се възползва от сделки заем–наем.

През ноември 1941 г. Рузвелт говори официално и неофициално с неприкрит войнствен тон. Германското настъп-

ление към Москва прави невъзможно подценяването на заплахата. Рузвелт изглежда е преценил; че Хитлер повече няма да позволява американски кораби да пренасят стоки за Великобритания. Капитаните на подводници ще получат заповед да потопяват американските кораби. Тогава Рузвелт би могъл да преодолее изолационистката опозиция в Конгреса и да обяви война.

Дали е бил прав или не, никога няма да стане известно. Ясно е, че до септември 1941 г. американската външна политика в Европа не е допринесла съществено за отблъскването, а още по-малко за разгрома на Хитлер. Ретроспективно погледнато, стъпките, предприети от президента и от Конгреса за защита на американските интереси в Европа, са колебливи и ограничени. Всичко зависи от Русия и Великобритания. Ако те устоят, Америка ще може, в крайна сметка, да им осигурява доставки и хора, за да доведат те нещата до край. Междувременно Съединените щати поемат големи рискове.

Американският държавен кораб се носи в бурята без кормило и без гориво. Най-голямата индустриална демократична страна в света не може да пресече настъплението на фашизма. Рузвелт е до такава степен предпазлив, че през септември 1941 г., когато изтича първоначалният едногодишен срок за отбиване на военна повинност и законопроектът трябва отново да мине през Конгреса, за да останат в армията частично обучените вече войници, той отказва да упражни натиск върху Конгреса – нито неофициално, нито официално. Действайки зад кулисите, генерал Маршал успява да прокара законопроекта за военна повинност – с един глас. Дори и тогава американската армия остава смехотворно малка (1,6 милиона души), при положение, че страната възнамерява да участва във войната, бушуваща в Европа.

За щастие на Съединените щати англичаните и руснаците устояват срещу Хитлер, давайки възможност на Америка по-късно да упражни силата си и да помогне войната да бъде спечелена. Нещо повече, японците разрешават проблема на Рузвелт как да се включи изцяло във войната.

Япония е агресорът в Тихия океан, както Мусолини в Средиземно море и Хитлер в Европа. От средата на 30-те години Япония води война за завладяването на Китай. От самото начало Съединените щати протестират срещу това,

но тъй като Рузвелт не подкрепя исканията си с действия, японците не му обръщат внимание.

Според японската програма крайната цел е Азия за азиатците (макар че някои азиатци ще бъдат по-равни от други). Японците предлагат себе си на мястото на белите господари в Китай, Индокитай, Малайския архипелаг, Бирма, Филипините и Холандските Източни Индии. За японците е изключително важно да контролират тези райони, за да бъде Япония велика сила, защото въпреки човешките си ресурси, тя е почти лишена от важни суровини, особено нефт, който се добива в Югоизточна Азия.

Филипините, които са американска колония, се намират точно срещу линията, от която японците възнамеряват да започнат настъпление. Основателно или не, японците са убедени, че Съединените щати никога няма да им позволят да навлязат в Малайския архипелаг или в Холандските Източни Индии, без да нанесат удари по техните съобщителни линии. Нещо повече, те са убедени, че Съединените щати никога няма да им позволят да станат велика сила и постоянно ще се противопоставят на тяхното настъпление на юг. Така, макар и да съзнават, че са обречени, ако предизвикат Съединените щати на война и Съединените щати решат да участват в нея до край, те смятат, че са обречени и без война. „Япония влезе във войната", пише след време един принц от японското императорско семейство, „с трагична решимост и отчаяна саможертвеност".

Падането на Франция през 1940 г. и проблемите, които Великобритания има с Германия, отварят вратата на Япония към Югоизточна Азия. Стигнала до безизходица във войната си с Китай, Япония смята да разреши парализиращата криза с нефта чрез една програма за експанзия на юг. Само Съветският съюз и Съединените щати са потенциално силни в Тихия океан, за да се намесят; Япония предприема политически мерки, за да намали до минимум тези заплахи. В края на лятото на 1940 г. тя подписва петгодишен пакт за ненападение със Съветския съюз, който Сталин, поради страха си от Хитлер, с радост подписва.

Освен това Япония влиза заедно с германците и италианците в Тристранния пакт – отбранителен съюз за взаимна подкрепа в случай, че една от трите страни бъде нападната. Нахлуването на Германия в Русия през юни 1941 г.

открива нови възможности за Япония и в страната се разгарят големи спорове. Трябва ли Япония да се възползва от тежкото положение на Русия поради войната ѝ с Германия и да нападне руснаците откъм Сибир? Някои висши военни смятат, че трябва да се постъпи точно така. Други твърдят, че заради войната на Хитлер в Русия Германия вече не представлява такава заплаха за Англия; това засилва англо-американската позиция в Тихия океан, тъй като Чърчил сега вече може да изпрати част от флота в британските колонии в Азия (както всъщност и прави през 1941 г.). Следователно Япония трябва да постигне споразумение със Съединените щати, като се съгласи на отстъпки, необходими да се предотврати евентуална война. Трети държат да бъде осъществено отдавна заплануваното завладяване на Югоизточна Азия.

Рузвелт слуша тези спорове чрез „Маджик"*, кодово наименование на системата за засичане и дешифриране на японски съобщения, и ги определя като водене на „безсмислена и загубена битка... за да решат накъде да се насочат – да нападнат Русия, да извършат нападение в Тихия океан [или] да седят кротко и да се държат приятелски с нас". Взето е решение да не се води война с Русия, а войските да се насочат веднага на юг, като междувременно, чрез колкото се може по-продължителни преговори, се правят опити да се избегне война със Съединените щати. Първата стъпка е окупацията, която не среща съпротива, на Френски Индокитай. Това осигурява на японците въздушни и морски бази от Ханой до Сайгон.

Командващите американския флот не искат да провокират японците, защото на тях им трябва време не само, за да успеят да разгромят Хитлер, но и за да изградят първокласна ударна сила. Командващият военноморските операции адмирал Харолд Р. Старк съветва президента да не предприема нищо, когато японците навлязат във Френски Индокитай. Но освен с военните реалности Рузвелт трябва

---

* Докато американците подслушват японците, англичаните дешифрират германската кодова система (известна под наименованието „Ултра"), а германците дешифрират английската кодова система. Докато японците дешифрират американски съобщения, руснаците разчитат японски радиосъобщения. В крайна сметка американците получават повече полезна информация от „Маджик", както и англичаните от „Ултра", отколкото получава Оста от американските и английските предавателни системи.

да се съобразява и с политическите реалности. Проверките на общественото мнение сочат, че близо 70 процента от хората са готови да поемат риска с война в Тихия океан, отколкото да оставят японците да продължават експанзията си. Рузвелт замразява всички японски авоари в Съединените щати. Англичаните и холандците подкрепят тази негова стъпка. Целта на замразяването е икономическа блокада на Япония. Тя не може да купува петрол, стомана или други стоки от първа необходимост без разрешението на Рузвелт.

Ембаргото дава на японците ясно да разберат, че или трябва да се изтеглят от Индокитай и Китай, за да постигнат споразумение със Съединените щати, което ще им осигури достъп до петрол, или трябва да воюват с Америка. Остава единствено слабата надежда, че страхът да се води война в два океана ще накара Рузвелт да мисли за компромис. От август до ноември 1941 г. японците търсят някаква форма на приемлив политически компромис, като в същото време напредват с военните си планове и подготовки. Ако дипломатическата офанзива се окаже успешна, военната офанзива ще бъде отменена, включително и заплануваното нападение на американския флот в Пърл Харбър.

Всъщност японците искат Съединените щати да им дадат пълна свобода на действие в Азия. За да постигнат това, правят серия предложения, но в главните точки винаги се настоява за обещание от страна на Англия и Америка да не се „бъркат, нито да пречат" при постигане на споразумение между Япония и Китай; да признаят „специалната позиция", която Япония има във Френски Индокитай; да се стигне до споразумение да не се подсилват войските в Сингапур и Филипините; и да се възстановяват търговските отношения с Япония, което включва продажба на петрол.

Макар че са склонни на известен компромис, американците в никакъв случай не са съгласни японците да имат пълна свобода на действие в Китай. Но тъй като точно по този въпрос японците са непреклонни, конфликтът е неизбежен. И двете страни не желаят да водят война в смисъл, че предпочитат да постигнат целите си, без да воюват за тях, но и двете искат да си премерят силите. В Япония военните настояват да се действа въпреки протестите на гражданското население, а в Америка е точно обратното.

Японският министър-председател Фумимаро Конойе подава оставка през октомври, след като не успява да осигури одобрението на военните за частично изтегляне от Китай, чиято цел е „да се спасим от кризата, до която ще доведе една японско-американска война". Неговият приемник генерал Хидеки Тоджо е готов да продължи преговорите със Съединените щати, но само до края на октомври. Ако не се постигне напредък, Япония ще нападне.

В Съединените щати Рузвелт отстоява твърда позиция, въпреки че военните му съветници горещо настояват да се избегне криза с Япония, докато не е разрешен конфликтът с Германия. Държавният секретар Хъл прави последен опит за мир – на 21 ноември препоръчва Съединените щати да предложат тримесечно примирие. Япония може би е щяла да приеме, но китайският ръководител Чан Кайши яростно протестира и Рузвелт не позволява на Хъл да направи предложението. „Измих си ръцете по въпроса за Япония", казва Хъл на Стимсън на 27 ноември, „и сега той е в ръцете на... армията и флота."

Една седмица по-късно – на 7 декември 1941 г. – неделя, японците нападат Пърл Харбър, Филипините, Малайския архипелаг и Тайланд.* В списъка скоро влизат и Холандските Източни Индии. На 8 декември англичани и американци обявяват война на Япония, но и сега Съединените щати нямат по-голямо основание да влязат във война с Германия, отколкото имат на 6 декември, така че въпреки възбудата около Пърл Харбър Рузвелт не иска от Конгреса да се гласува декларация за война с Германия. Всички първоначални планове предвиждат, че Съединените щати и Великобритания ще насочат усилията си срещу Германия; изведнъж обаче войната сякаш поема съвършено неочакван курс и американците изглежда ще се бият само с японците. На 11 декември Хитлер слага

---

* Един от най-устойчивите митове в американската история е, че Рузвелт е знаел за предстоящата атака срещу Пърл Харбър, но отказал да предупреди командващите военните сили на Хаваите. В действителност Вашингтон многократно предупреждава военните на Хаваите за надвисналата опасност от военни действия. Специално предупреждение за нападение срещу Пърл Харбър не е правено, защото никой не е допускал, че японците могат да предприемат такова дръзко нападение. „Маджик" не може да помогне, защото японският флот запазва пълно радиомълчание.

край на тази несигурност, като обявява война на Съединените щати.*

Най-накрая Съединените щати влизат във война с Оста. Статуквото в Европа и в Азия е оспорено и нарушено. С неучастието си във войната Америка не е успяла да го запази. Задачата сега е Оста да бъде победена на бойното поле. Това е задача от огромни мащаби, която обаче дава огромни възможности за разширяване на силата и влиянието на Америка. Съединените щати бързо се възползват от тези възможности, докато спасяват света от невъобразимите ужаси на господството на Хитлер и на японската армия.

* Необяснима постъпка. Никой не е обяснил защо Хитлер постъпва така. Според Тристранния пакт той не е бил задължен да обявява война; не е обсъждал действията си с военните си ръководители или с външното министерство, нито с когото и да било. Така Хитлер след поредица от успехи прави две фатални грешки между юни и декември 1941 г. – нахлува в Русия и обявява война на Съединените щати.

[2]

Войната в Европа

Дайте ми съюзници да се бия срещу тях!

Наполеон

По-лошо от това да се биеш със съюзници е да се биеш без тях.

Уинстън Чърчил

Великият съюз във Втората световна война, наричан понякога Странният съюз, свързва Великобритания, най-голямата колониална сила в света, ръководена от Чърчил, с Русия, единствената комунистическа държава в света, начело със Сталин, и със Съединените щати, най-голямата капиталистическа сила в света, ръководена от Рузвелт. Единствено Хитлер може да ги обедини и единствено заплахата от нацистка Германия може да крепи този съюз през четирите години на войната. Членовете на Великата тройка нямат доверие един към друг, но всеки от партньорите знае, че се нуждае от останалите двама. Никаква комбинация само между двама от тях не е достатъчно силна, за да бъде победена Германия. Само тримата заедно могат да постигнат това.

Ето защо Великият съюз е успешен. Въпреки напрежението и обтягането на отношенията той се запазва до края на войната, което е голямо постижение. Междувременно нервите и ресурсите се изчерпват почти до край.

Процесът на съюзяване започва през януари 1942 г., когато Чърчил заедно с военните си съветници пристига във Вашингтон, за да обсъди стратегически въпроси. Чърчил препоръчва да се проведе серия операции в периферията на Хитлеровата европейска крепост, като едновременно с това се извършат бомбени нападения срещу самата Германия и се подкрепят силите на съпротивата в окупираните страни, без обаче да се прибягва до открито нахлуване. Той нарича тази стратегия „затягане на обръча".

Американските военни се противопоставят на виждания-та на Чърчил. Маршал смята, че идеята е по-скоро рискована, отколкото безопасна, и че ще доведе до загуба, а не до запазване на жива сила и техника. Да се остави Червената армия сама срещу огромния Вермахт, както всъщност Чърчил предлага, означава англичани и американци да си навлекат големи неприятности. Маршал никак не е сигурен, че руснаците ще удържат положението, ако не им се окаже помощ, и смята, че най-голямата военна грешка в историята ще бъде, ако се допусне една армия от осем милиона войници да бъде избита, без да направи нищо, за да се предотврати това. Ако Съюзниците избегнат конфронтация с германците в Европа през 1942 и 1943 г., това би запазило живота на английски и американски войници, но би могло в края на краищата да доведе до пълна победа за Хитлер. Дори ако Чърчил се окаже прав в предположението си, че Червената армия ще удържи на натиска, Маршал смята, че в резултат на това войната ще се проточи през 1944 и дори 1945 г. В крайна сметка англо-американските загуби ще бъдат по-големи, а не по-малки.

Ето защо Маршал предлага целта на англичани и американци през 1942 г. да бъде укрепване на американските сухопътни, въздушни и морски сили във Великобритания, за да може през пролетта на 1943 г. да се осъществи масирано нахлуване през Ламанша. Само така, твърди той, американските военни сили ще могат да се включат решително във войната, само така Съюзниците ще могат да окажат съществена помощ на руснаците и бързо да постигнат окончателна победа.

Програмата на Маршал за подготовка и въоръжаване на армията през 1942 и нахлуване през 1943 г. повдига два важни въпроса. Първо, тази програма не може да помогне на руснаците през 1942 г., и второ, тя предполага, че през цялата година американците няма да воюват по суша с германците. Вторият въпрос тревожи Рузвелт, тъй като той иска да накара американците да се почувстват ангажирани с войната в Европа (проучванията на общественото мнение през 1942 г. показват, че американците са по-склонни да воюват срещу японците, отколкото срещу германците). Най-бързият начин да се постигне това е като се включат американците в европейската война. Ето защо президентът настоява още през 1942 г. американски войс-

ки да се сражават срещу германците. Освен това на Рузвелт му допада идеята на Чърчил за затягане на обръча, от която следва, че руснаците ще понесат най-тежките загуби. А Рузвелт е твърдо решен първото американско нападение да бъде успешно. Поради това периферията става по-привлекателен обект в сравнение със Северозападна Европа.

Към програмата за нахлуване в Европа през 1943 г. Маршал предлага да се направи десант на френския бряг още през септември 1942 г. Тази военна операция с кодово наименование „Следжхамър" е самоубийствена бойна задача, чиято цел е да се подпомогнат руснаците. Тя ще се осъществи, само ако се окаже, че падането на Русия е неизбежно. Но макар че няма никакво намерение да предприеме тази операция, освен в случай на крайна необходимост, Маршал може да я използва и наистина я използва пред Рузвелт като възможност, която би задоволила искането на президента за предприемане на военни действия през 1942 г. Безспорната трудност при „Следжхамър" е съществуващият риск и Чърчил прави контрапредложение, известно с кодовото наименование „Торч", за нахлуване във Френска Северна Африка. Тази операция е много по-безопасна в сравнение с нахлуване през Ламанша и през 1942, и през 1943 г., защото тук става въпрос преди всичко за нахлуване в територията на неутрална страна. (Северна Африка се управлява от френското правителство във Виши под ръководството на маршал Анри Петен; правителството е фашистко и пронацистко, но е обявило неутралитет във войната.) Операция „Торч" съвпада идеално с политическите цели на Великобритания, тъй като ще й помогне да си възвърне позицията в Средиземно море.

Рузвелт трябва да избира между предложенията на Маршал и на Чърчил. От всички страни натискът върху него е огромен, както са огромни и рисковете. Съветският външен министър В. М. Молотов го е посетил през пролетта. Макар че президентът се е опитал да не уточнява къде ще се открие втори фронт, Молотов, като всички други, свързва втория фронт единствено с равнините в северозападните части на Европа. Рузвелт знае също, че подложените на силен натиск руснаци (изправени пред близо 200 германски дивизии на един фронт, простиращ се от Ленинград до Кавказ, с многобройни окупирани територии, сред които

ЕВРОПА ПРЕЗ 1993

са най-богатите им индустриални и селскостопански райони, дали вече милиони жертви и спешно нуждаещи се от време, за да възстановят индустрията и армията си) смятат, че откриването на втори фронт е абсолютно необходимо и че това е сигурна проверка за добрите намерения на западните демокрации. Ако англичани и американци в близко време не направят нещо, за да отклонят няколко германски дивизии, руснаците може да стигнат до заключението, че Съюзниците искат Хитлер да победи, поне на Изток.

Рузвелт не може да не си дава сметка, че от победата на Германия срещу Русия ще спечелят единствено нацистите, но той си има други грижи и тревоги. Америка не е готова за пълна военна мобилизация. Каквито и да са плановете на Маршал, американската армия не може да нахлуе сама във Франция. Дори и с помощта на англичаните Съединените щати ще понесат тежки загуби. Чърчил и военните му съветници настояват да не се открива втори фронт в Европа през 1942 г., или поне докато всичко не е добре подготвено. И те излагат плана за Северна Африка така, че той изглежда приемлив за президента. Чърчил е готов да отиде в Москва и да обясни операция „Торч" на Сталин, като казва, че ще убеди руснаците, че тази операция представлява откриване на втори фронт. Като има предвид английската непреклонност, Рузвелт разбира, че през 1942 г. ще се извърши или операция „Торч", или нищо друго. И решава да заложи на тази операция.

На 28 юли Рузвелт дава нарежданията си на Маршал. Генерал Дуайт Д. Айзенхауер, командващ американските сили във Великобритания, с тревога заявява, че това би могло да бъде „най-черният ден в историята". Айзенхауер и Маршал са убедени, че решението да се нахлуе във Френска Северна Африка през ноември 1942 г. ще повлияе върху целия ход на войната, а последиците от това ще се понесат от целия следвоенен свят.

Те са прави. След като операция „Торч" се оказва успешна, изкушението да се укрепи съществуващата вече база в Алжир и Тунис и да се използва тя като трамплин за по-нататъшни операции е непреодолимо. В много голяма степен англо-американските действия през 1942 и 1943 г. са съсредоточени в Средиземно море, първо в Северна Африка, после в Сицилия (юли 1943) и накрая в Италия

(септември 1943). Въпреки че върху географската карта са отбелязани внушителни завоевания, германските сили не са претърпели решителни или значителни загуби.

Практическите проблеми, свързани с нахлуване в Европа през 1942 или 1943 г., са огромни, а може би и непреодолими. Не е изключено англичаните да са прави, като твърдят, че преждевременното преминаване на Ламанша може да се превърне в кървава баня. Но когато се взема решение за операция „Торч", от първостепенно значение са политическите мотиви. Чърчил иска силно британско присъствие в Средиземно море, а Рузвелт – бързо и сравнително безопасно включване на Америка във войната, за да повдигне духа в страната си. И двамата получават от „Торч" онова, от което се нуждаят.

Когато на операция „Торч" е даден ход (8 ноември 1942), американците не знаят какво да очакват. Тъй като смятат, че френската армия в Алжир, Мароко и Тунис е поначало антигермански настроена, те се надяват, че няма да им бъде оказана съпротива. Американски шпиони и тайни агенти действат в Северна Африка от две години. Те са членове на Службата за стратегически проучвания (ССП), създадена от Рузвелт в началото на войната по подобие на английските тайни служби. Основавайки организацията, Рузвелт казва на Уилям Донован, избран от него да я оглави, че ще се води война без правила и че ССП трябва да се бори срещу Гестапо с методите на Гестапо. Рузвелт предоставя на Донован неограничен (в буквален смисъл) бюджет, отпуснат от Конгреса. Въпреки това според европейските стандарти ССП проявява печално аматьорство по отношение на методи, техники, идеология и политика. Членовете на тази организация обхващат широк политически спектър – реакционно настроени възпитаници на престижни колежи, радикално настроени интелектуалци евреи, членове на Американската комунистическа партия и още много други. Единственото общо между тях е омразата им към Хитлер.

По-късно във войната ССП свършва полезна работа, особено с помощта на англичаните и на другите европейски сили от съпротивата срещу Германия. Но през 1942 г. ССП не може да се ориентира в сложната обстановка на френската политика. Когато Петен се предава на герман-

ците, генерал Шарл дьо Гол отказва да се подчини на правителството на Виши и отива в Лондон, където заклеймява Петен като предател и се обявява за глава на новото френско правителство, което ще продължи войната. Дьо Гол организира движението Свободна Франция. Около Дьо Гол обаче се обединяват съвсем малко французи от колониалните армии на Франция, защото за тях е по-лесно и безопасно да останат верни на Петен.

Макар че нахлуват в Северна Африка, американците не искат да воюват срещу французите. Те предпочитат да сключат споразумение. Но Петен е издал заповед да се оказва съпротива на всяко нападение, от която и посока да идва то.

Когато американците нахлуват, адмирал Жан Дарлан, главнокомандващ въоръжените сили на Виши, е в Алжир. Тъй като ССП действа непрофесионално, френските тайни служби са изцяло информирани за плановете на американците. Дарлан споделя силни антибритански настроения, той е автор на антиеврейските закони на Виши и е готов да сътрудничи на германците, но в същото време иска да надхитри Петен. Той се съгласява да участва в сделка, според която французите ще оставят оръжието, но в замяна Съюзниците ще направят Дарлан генерал-губернатор на цяла Френска Северна Африка. Генерал Анри Жиро ще оглави северноафриканската армия. Няколко дни по-късно френските офицери приемат заповедта на Дарлан и прекратяват военните действия, а седмица след нахлуването в Африка Айзенхауер отлита за Алжир, за да одобри споразумението. Рузвелт е дал одобрението си за сделката с Дарлан, воден от военни съображения.

Резултатът от първия голям външнополитически риск, поет от Америка във Втората световна война, е, че Съединените щати оказват подкрепа на един човек, олицетворяващ всичко, срещу което се обявяват Рузвелт и Чърчил. Дарлан е антитезата на принципите, които Съюзниците отстояват.

Сделката с Дарлан предизвиква бурни протести. Критикуващите повдигат сериозни въпроси. Означава ли всичко това, че когато влязат в Италия, Съюзниците ще сключат споразумение и с Мусолини? Ако им се удаде случай, ще се спогодят ли с Хитлер и с германските генерали? Рузвелт излиза от трудното положение, като изтъква вре-

менния характер на споразумението. Дарлан, чието възмущение нараства, се оплаква, че американците се отнасят към него като към лимон, който след като бъде изстискан и стане безполезен, ще бъде изхвърлен.

Спорът приключва на Коледа 1942 г., когато един млад французин в Алжир убива Дарлан. Убийството е част от широкоорганизирана конспирация, в която участват повече от двадесет души, но не съществуват доказателства, сочещи кой в крайна сметка стои зад заговора за убийството на Дарлан.

Който и да е той, неудобното положение е преодоляно. Както казва генерал Марк Кларк – помощникът на Айзенхауер: „Смъртта на генерал Дарлан... е дело на съдбата... Отстраняването му от сцената е като срязване на неприятен цирей. Той си свърши работата и смъртта му разреши много трудния проблем какво да се прави с него в бъдеще."

Но дълбоко вкоренените подозрения на руснаците спрямо американските политически намерения за освободена Европа се засилват. При завършването на конференцията в Казабланка през януари 1943 г. Рузвелт се опитва да ги разсее. Той заявява, че политиката на Съюзниците към Германия и Япония, а следователно и към Италия, ще бъде искане за безусловна капитулация.

Какво означава това? Рузвелт не съобщава подробности. Очевидно под безусловна капитулация се разбира, че Съюзниците ще воюват, докато правителствата на държавите от Оста не се предадат, но повече от това не се казва. Какви правителства ще сменят правителствата на Мусолини, Тоджо и Хитлер? Вероятно ще последва период на военна окупация под контрола на упълномощен от Съюзниците военен губернатор, но какво ще стане по-нататък? Рузвелт не казва.

Той не казва, защото по всяка вероятност не знае. Като самоуверен прагматик президентът е убеден, че ще се справи с положението, когато то възникне. Ще продължава да взема решения, ръководен от съображения за военна целесъобразност. Междувременно уверява Сталин и света, че споразумения с Хитлер и с неговата шайка няма да има и че Съюзниците ще воюват, докато правителствата на държавите от Оста не се предадат, след което той ще уреди нещата така, че всички да бъдат доволни. Това е гениален ход. Като не оповестява ясно целите на войната,

Рузвелт не дава възможност на Съюзниците да се кара помежду си.

Самоувереността на Рузвелт е много голяма, но не ви наги оправдана, което скоро проличава от френско-амери канските отношения. В началото на 1943 г. Жиро все още командва френските сили в Северна Африка, но въпреки покровителството на американците няма да се задържи дълго на поста си. С подкрепата на англичаните Дьо Гол отива в Алжир, създава Френски комитет за национално освобождение и заедно с Жиро става негов съпредседа тел. Жиро е политически наивник и въпреки усилията на Рузвелт скоро Дьо Гол го отстранява изцяло от правител ството на Френска Северна Африка. Към края на 1943 г френската политика на Рузвелт е провалена и на власт е Дьо Гол.

Големите англо-американски военни операции през 1943 г. са насочени срещу Италия. Нахлуването в Сицилия започва през юли; нападението срещу Италия е през сеп тември. Макар че Италия излиза от войната, Съюзниците стигат до Рим едва в средата на 1944 г., а контрол над цяла Италия установяват през пролетта на 1945 г. Резултатите от широкомащабните военни действия обаче са незначител ни. Съюзниците са разгромили двадесет германски диви зии в Италия и са си осигурили няколко допълнителни въз душни бази, откъдето да изпращат бомбардировачи срещу Германия.

Две седмици след десанта в Сицилия Съюзниците бом бардират Рим за първи път. В резултат на бомбардировка та и поради влошеното военно положение фашисткият Ве лик съвет сваля Мусолини. Неговото място заема марша Пиетро Бадолио. Единствената цел на Бадолио е да над хитри германците. Англичаните и американците нямат ни що против да му помогнат.

Италианците искат правителството в Рим да бъде запа зено, както и позволение да обявят война на Германия и да се присъединят към Съюзниците. По този начин те ще избег нат унижението от подписване на безусловна капитулация.

Накрая Чърчил и Рузвелт разрешават на Айзенхауер да приеме исканията на Централна Италия. Тъй като желая стабилност в Италия и неутрална италианска армия, и два мата са готови да се споразумеят с Бадолио, за да избег

нат социални напрежения, а евентуално и хаос. Ето защо се съгласяват италианското правителство да се предаде при определени условия, да остане на власт, да задържи административния контрол на Италия, да запази италианската монархия и в крайна сметка да се присъедини към тях като съюзник във войната.

Резултатът е, че през 1945 г. същите политически групировки, които са управлявали Италия преди и по време на войната, са още на власт, подкрепяни от съюзническата контролна комисия, от която руснаците постоянно са изключвани. Първоначално Сталин протестира по този въпрос, но след това се отказва, защото разбира какво означава този прецедент – който освободи страна от нацистите, той ще решава какво ще стане в тази страна. Той е склонен да остави Съюзниците да оформят бъдещето на Италия, но в замяна ще иска да получи правото да действа по същия начин в Източна Европа.

Американската външна политика във Втората световна война е твърде сложна и разнопосочна, за да може да бъде дори най-общо определена. Повечето политически решения са продиктувани от военни съображения. Американците например подкрепят десни правителства във Френска Северна Африка и Италия и позволяват на англичаните да направят същото в Гърция, но едновременно с това снабдяват с оръжие и военна техника Съпротивата във Франция, която е определено лявоориентирана, както и маршал Тито в Югославия, който е ръководител на комунистическа революция. В окупирана Франция американците съдействат на Съпротивата, тъй като там няма друга сила, която се бори срещу нацистите, но в Югославия освен Тито действат партизански сили, водени от генерал Дража Михайлович, който подкрепя монархията и югославското правителство в изгнание в Лондон. Айзенхауер и американците следват обаче примера на англичаните и оказват помощ на Тито, тъй като той води по-успешна борба от Михайлович срещу нацистите. В действителност войната в Югославия е война колкото на комунисти срещу нацисти, толкова и гражданска война между хървати и сърби.

През януари 1944 г. на обърквaнето и пасивността, характеризиращи американската политика, се слага край. Никога преди това американците не са били толкова добре

подготвени за военни действия. Айзенхауер поема командването на Съюзническия експедиционен корпус (СЕК) във Великобритания и започва подготовката на операция „Овърлорд" за нахлуване през Ламанша. От този момент нататък един-единствен въпрос занимава американците: ще помогне или ще навреди този план на „Овърлорд"? Операцията е от първостепенно значение и към нея са предвидени допълнителни действия. Сега Америка насочва всичките си усилия към разгрома на Германия. Следвоенните проблеми в по-голямата си част могат да бъдат решени в следвоенния период. Това предположение в общи линии остава вярно до последния ден на войната.

И с право. „Овърлорд" е не само върховен англо-американски военен акт, но и върховен политически акт. Той е решителен израз на постоянната и основна цел на американската външна политика – запазване баланса на силите.

Примери за новата ръководна роля на Америка и нейната целеустременост изобилстват. Повечето от тях се отнасят до англичаните, като на практика не засягат русначите, отчасти защото американците си сътрудничат тясно с англичаните, а нямат почти никакви контакти с Червената армия, и отчасти защото англичаните се интересуват повече от въпроси с по-дългосрочен характер, отколкото американците. Три въпроса са особено важни: какво да се прави в Средиземно море, какво да бъде настъплението срещу Германия и коя да бъде военната цел – Берлин или германската армия. И по трите въпроса решаваща дума имат американците. Американското превъзходство в Съюзническия лагер е толкова голямо, че ако е необходимо, американците могат да се наложат, а англичаните трябва просто да приемат решението им, колкото е възможно по-примирено, тъй като приносът им към англо-американските усилия възлиза само на 25 процента.

Американското господство сред Съюзниците отбелязва нова ера в историята на света. Съединените щати са изместили Великобритания от ролята ѝ на господстваща световна сила. През 1945 г. американското производство достига невиждани размери. Съединените щати произвеждат 45 процента от оръжията в света и близо 50 процента от всички стоки в света. Две-трети от всички кораби са американско производство.

По въпроса какво да се прави в Средиземно море,

американците настояват военните операции в Италия да бъдат забавени, за да може войските да се придвижат към Южна Франция, където да осигурят прикритие на десния фланг на „Овърлорд". Англичаните са против това и предлагат военни операции в Австрия и Югославия, но не смеят да отстояват позицията си на политическа основа, защото знаят, че Рузвелт няма да се вслуша в политическите им искания. Ето какво пише Рузвелт на Чърчил: „Скъпи приятелю, оставете ни да продължим с нашия план. Поради чисто политически причини тук няма да ми бъде простен и най-малкият неуспех на „Овърлорд", ако се разбере, че големи военни сили са отклонени към Балканите." (През същата 1944 година са американските президентски избори; Рузвелт се кандидатира за четвърти път.) На 6 юни 1944 г. започва операция „Овърлорд". По своя мащаб операцията е внушителна – 5000 кораба, 6000 самолета и 175 000 войници правят десант във Франция. Участват войници от 12 страни, водени от американски, английски и канадски сили. Това е голяма демонстрация на съюзническото единство и поради това тя е успешна.

Чърчил се надява да осигури британското присъствие в Средиземно море, като превземе цяла Италия и Адриатическия бряг. По-късно той заявява, че освен това целта му била да изпревари руснаците в Централна Европа, но по онова време нито веднъж не изтъква подобен аргумент. Точно обратното, неколкократно заявява пред Айзенхауер, който поема ударите в този спор от американска страна, че иска да предприеме офанзива по целия Адриатически бряг единствено с военни цели. Айзенхауер е убеден, че целта на Чърчил е да гарантира следвоенното положение на Англия и казва на министър-председателя, че ако иска да промени заповедите (според които Айзенхауер трябва да нанесе удар в сърцето на Германия), би следвало да говори с Рузвелт. Воден от военни съображения, Айзенхауер настоява да се извърши десант в Южна Франция.

Чърчил не успява да убеди Рузвелт да се намеси и десантът е извършен през август 1944 г., като по този начин се слага край на възможността Съюзниците да разширят военните операции в Източна Европа или на Балканите. Американците са готови да продължат на изток в Средиземноморието до Италия, но не и по-нататък. Опасността от следвоенна съветска експанзия на Балканите или в

Източна Европа не изглежда достатъчно сериозна на американците в този момент и не оправдава никакво отклонение от главната цел, която е Германия.

Вторият важен въпрос, по който се води спор през септември 1944 г., е как да се навлезе в Германия. Айзенхауер ръководи настъплението на широк фронт, като американските и британските армии се придвижват към Германия рамо до рамо. Генерал Бърнард Л. Монтгомери, командващ британските сили, настоява за еднократно нахлуване в Германия, твърдейки, че по този начин бързо ще се сложи край на войната. Чърчил подкрепя Монти, отчасти защото иска да осигури на англичаните славата, че са превзели Берлин, и главно, защото иска англичани и американци да проникнат колкото се може по-дълбоко на изток преди да се срещнат с Червената армия.

Айзенхауер настоява да се приеме неговият план. Той е дълбоко убеден, че от военна гледна точка трябва да се настъпва на широк фронт. Дали е прав или не, е въпрос на приоритети. Ако главната цел е разгром на Германия предпазливият подход на Айзенхауер е оправдан. Но ако главната цел е да се предотврати навлизането на руснаците в Централна Европа, като Съюзниците освободят Берлин, Прага и Виена, дръзкият план на Монти е по-добър. Ролите вече са разменени. Айзенхауер и Маршал, които през 1942 г. са готови на всякакви рискове, за да преминат Ламанша, сега предлагат една нерешителна, лишена от въображение кампания. Британците, които в началото се колебаят при мисълта да се изправят срещу Вермахта в Европа, сега са готови да поемат големи рискове, за да приключат войната и да окупират Берлин.

В началото на пролетта на 1945 г. Съюзниците преминават Рейн и навлизат в Германия на широк фронт. Непосредствените цели, които Айзенхауер преследва, са да бъде обкръжена индустриалната област Рур, а след това да се продължи до Дрезден, за да се срещнат Съюзниците с Червената армия в Централна Европа, което ще раздели Германия на две части. Монтгомери и Чърчил се противопоставят. Те искат Айзенхауер първо да осигури доставки и въздушна подкрепа на британците, за да стигнат те в Берлин преди руснаците.

Съществуват много догадки по въпроса защо Чърчил настоява прицелът на военните действия да бъде насочен

срещу Берлин. Общото мнение е, че той иска да отстрани руснаците от източната част на Германия, да предотврати разединение на Германия и да запази Берлин като столица. Смята се също, че ако градът е бил завладян от Съюзниците, Берлинският въпрос никога не би съществувал. Това са глупости. Като оставим настрана военните фактори (по всяка вероятност войските на Айзенхауер никога не биха могли да навлязат в Берлин преди Червената армия), това мнение не отразява ни най-малко политиката, която Чърчил проповядва. Той никога не е смятал да оспорва позицията на руснаците в Източна Европа като цяло или в източната част на Германия по-конкретно, тъй като по този въпрос е постигнато споразумение много по-рано. След като идеята за преминаването на Ламанша през 1943 г. е отхвърлена, не съществува ни най-малка възможност руснаците да бъдат отстранени от Източна Европа. Чърчил си дава сметка за това: известното му споразумение със Сталин по време на московските им срещи през есента на 1944 г. показва, че признаването на руското господство в Източна Европа е неизбежно.

Целта, която Чърчил преследва със завладяването на Берлин, съвсем не е толкова грандиозна. Главната му грижа е да си осигури престиж. Той казва на Рузвелт, че руснаците ще освободят Виена. „Ако превземат и Берлин, няма ли да се затвърди у тях неоснователно убеждението, че са допринесли най-много за нашата обща победа?"

Главната грижа на Рузвелт в седмиците преди да умре е да създаде Организацията на обединените нации (конференцията в Сан Франциско, чиято задача е да изготви Хартата, се свиква малко след смъртта му на 12 април), да осигури членството на СССР в ООН и да поддържа добри отношения със Сталин. Той отказва да възприеме твърда политика към Сталин по отношение на руската окупация на Полша или по отношение подозренията на Сталин за това дали Западните съюзници ще поискат безусловна капитулация на германските войски в Италия. Президентът не е опитен дипломат и до края няма ясни цели за бъдещето на следвоенния свят. Активното му участие в създаването на ООН показва, че е възприел идеята на Удроу Уилсън за колективна сигурност. Но вижданията на Рузвелт за характера на ООН, която трябва да бъде контролирана от великите държави в Съвета за сигурност, показват, че поддър-

жа идеята за сфери на влияние на Великите сили. Това се потвърждава и от честите напомняния за „Четиримата полицаи" (Китай, Русия, Великобритания и Съединените щати).

Но макар че в много отношения политиката на Рузвелт е мъглява и озадачава дори най-близките му съветници, едно е ясно. За дълбоко разочарование на някои членове на Държавния департамент и особено на посланика в Русия У. Авърел Хариман президентът отказва да води отявлена антисъветска политика. Хариман, Чърчил, а по-късно и Труман, смятат, че Русия ще проявява безразсъдство, алчност, подозрителност и властолюбие и че с нея няма да е възможно да се действа по друг начин освен от позицията на сила и непоколебима твърдост. Рузвелт отхвърля подобни предположения. Нещо повече, той изглежда смята, че е естествено руснаците да се безпокоят по въпроса какви правителства ще имат страните по руската западна граница и поради това е склонен да се съобрази с исканията на Сталин за Източна Европа. Съществува и мнението, споделяно дори от Чърчил, че Сталин констатира очевидни неща, когато в началото на 1945 г. казва, че „който завземе една територия, той налага в нея собствената си социална система". Чърчил, който пръв е приложил този принцип в Италия и Гърция, по-късно осъжда Сталин за това, че прилага същия принцип в Източна Европа. Доказателствата обаче сочат, че Рузвелт е достатъчно голям реалист, за да приеме постановката quid pro quo.

Характерът на съюза с Русия не е ясен. След нахлуването на нацистите американският печат представя Червената армия като героична, а Сталин – като мъдър и великодушен. Съмнително е дали това може да окаже силно и трайно влияние върху хора, които изпитват еднакво недоверие и страх както към комунизма, така и към фашизма. Междувременно зад кулисите и особено в Държавния департамент продължават да бушуват антисъветски настроения. Джордж Кенан, макар и редови служител в Държавния департамент по онова време, изразява най-добре тези настроения през 1941 г.; два дни след нахлуването на нацистите в Русия: „Ние не бива да правим нищо в нашата страна, от което да изглежда, че следваме поетия от Чърчил курс на морална подкрепа на руската кауза. Струва ми се, че ако приветстваме Русия като съучастник в защитата на демокрацията, ще предизвикаме недоразумения." Ке-

нан смята, че в цяла Европа „страхът от Русия като цяло е по-голям от страха от Германия", и дава да се разбере, че споделя тази преценка за по-голямата опасност, която представлява комунизмът в сравнение с фашизма.

Мнението, което Кенан изразява през 1941 г., може и да е преобладащо в Държавния департамент, но Департаментът не определя политическата линия. Рузвелт предоставя възможност и на руснаците да се възползват от политиката заем–наем и оказва морална подкрепа на Сталин. Под натиска на Държавния департамент той действително отхвърля искането на Сталин през 1941 г. за споразумение, което ще признае руските териториални придобивки според германско-съветския пакт, като заявява, че териториалните въпроси може да се уредят в края на войната. Но като се изключи този въпрос, Рузвелт насочва усилията си към съгласувани действия със Сталин срещу общия враг. Кенан продължава да протестира. През 1944 г., когато Червената армия изтласква германците от Русия и се готви да предприеме последна офанзива, Кенан заявява, че е дошло време за „открито и реалистично политическо изясняване на позициите със съветските ръководители". Той иска руснаците да бъдат изправени пред „избора да променят изцяло политиката си и да съдействат за изграждането на истински независими страни в Източна Европа или да загубят подкрепата и гаранциите на Западните съюзници в останалите фази от войната".

По това време Кенан е главен съветник на американския посланик в Москва Хариман, който споделя позицията му. Хариман съветва Рузвелт да ограничи или дори да прекрати политиката заем–наем към Русия. Рузвелт отказва и руснаците продължават да получават помощ, която им осигурява крайно необходимо оборудване, особено камиони. Западът има нужда от Червената армия поне толкова, колкото и тя има нужда от помощта, давана на заем или под наем. Макар че Кенан не може да разбере това, Маршал и Рузвелт са наясно по въпроса кой от кого се нуждае повече. Тяхното най-голямо опасение е най-голямата надежда на Кенан, а именно, че достигне ли веднъж руските граници, Червената армия ще спре. Тогава германците ще се обърнат и ще се насочат на запад, изправяйки срещу Западните съюзници цялата мощ на Вермахта. Великобри-

тания и Америка не са мобилизирали толкова сухопътни сили, че да си пробият път до Берлин при такъв противник.

Освен това съществува ужасяващата възможност от създаване на нови тайни оръжия. Германия е постигнала бърз напредък във военната технология по време на войната и немската пропаганда продължава да отправя призиви към населението да удържи на натиска още малко, докато станат готови новите оръжия. Рузвелт знае, че германците работят върху създаването на атомна бомба. Ракетите, реактивните самолети и подводниците са достатъчно опасни. Ако се прекрати помощта за руснаците, настъплението на Червената армия ще се забави и германците ще имат време да усъвършенстват оръжията си, да не говорим за това, че Сталин може изцяло да се оттегли от войната.

Основната дилема на войната се съдържа в тези съображения. До края почти няма американски или британски държавник, който да иска Русия да спре настъплението си, но също така няма и такъв, който да иска Русия да господства в Източна Европа. А трябва да се желае или едното, или другото. Рузвелт решава, че ще бъде по-опасно, ако руското настъпление спре, и продължава да отпуска помощ на Сталин и да насърчава придвижването на руснаците на запад.

От своя страна Айзенхауер взема решение за Берлин, ръководейки се от военни съображения. Той смята, че е лудост да изпрати войските си към Берлин, когато шансът те да пристигнат там преди Червената армия е съвсем малък, ако изобщо има такъв шанс. Освен това му е нужна ясна демаркационна линия, за да се избегнат инциденти, при които двете съюзнически войски да стрелят погрешно една срещу друга. Ето защо уведомява Сталин, че ще спре, когато стигне река Елба. Чърчил не го оставя на мира и иска от него да продължи на изток. Най-накрая Айзенхауер изпраща телеграма до Обединения щаб: „Готов съм да приема, че се води война, която преследва политически цели, и в случай, че Обединеният щаб реши, че превземането на Берлин от Съюзниците е по-важно от чисто военните съображения в този театър, аз с радост ще променя плановете си и ще пренастроя мислите си, за да бъде осъществена такава операция." С други думи, той не желае да рискува живота на повече от 100 000 души, без да вижда изгледи за военна победа. Обединеният щаб не отговаря на телегра-

мата и за Айзенхауер военните съображения си остават най-важни.

Докато войските на Айзенхауер окупират Южна Германия, руснаците си пробиват път към Берлин, понасяйки излишни тежки загуби от 100 000 души. Хърбърт Фийс посочва, че онова, което ги очаква, е „първото мрачно чувство за победа, първата страховита гледка на развалините, първите военни паради под облаци от дим". Два месеца по-късно те предават на Запада повече от половината от територията на града, който са превзели на такава огромна цена. Без да пожертват живота на нито един свой войник, Великобритания и Съединените щати получават своите сектори в Берлин, където остават през целия период на Студената война.

Нещо по-важно, войната приключва без рязко скъсване на отношенията с руснаците. Безброй напрежения са възниквали в „Странния съюз", но Съединените щати и Русия продължават да бъдат съюзници и през май 1945 г. възможността за продължаване на сътрудничеството, макар и слаба, все още съществува. Много неща ще зависят от отношението на Съединените щати към действията на Русия в Източна Европа. Ясно е като бял ден, че Сталин ще настоява за установяване на комунистически диктатури под контрола на Москва. Водещите икономисти и политици на старите режими ще бъдат изхвърлени заедно с религиозни водачи и интелектуалци. Заедно с тях ще бъдат погребани и най-светлите идеали на Запада – свободата на словото, свободните избори, свободата на вероизповеданието и свободната инициатива. Ръководителите на американското правителство не могат по никакъв начин да одобрят потъпкването на онези свободи, заради чието опазване са се борили срещу Хитлер. Президентът Хари Труман (Рузвелт умира през април 1945), съветниците му и американският народ никога няма да приемат насилственото комунизиране на Източна Европа.

Но опитът от Втората световна война показва, че Съединените щати все още имат алтернативи, че враждебността не е единствената възможна реакция срещу евентуалните действия на Сталин. Съединените щати са демонстрирали способността да реагират реалистично и прагматично на създалите се ситуации. Америка подпомага Тито и подкрепя Френската съпротива, отказва да се налага на рус-

нацитe и взема важни решения, водена единствено от целта да ускори падането на нацистка Германия.

През пролетта на 1945 г. Америка е много по-силна в сравнение с Америка от 1941 г., както и по отношение на останалия свят. В по-малка степен това се отнася и за 1918 г., но след Първата световна война Америка се разоръжава и в повечето случаи отказва да се намесва в конфликти извън Северноамериканския континент. Тя отново може да заеме такава позиция и действително Рузвелт споделя насаме пред Чърчил, че се съмнява дали ще може да задържи американски войски в Европа за повече от една година след приключване на военните действия.

Америка е победител. Решенията, които ще вземе, ще повлияят върху оформянето на следвоенния свят. През май 1945 г. тя няма ясна представа какви ще бъдат тези решения. Все още е възможно Съединените щати да избират по кой път да поемат.

[3]

Войната в Азия

Когато първата атомна бомба е взривена в Аламогордо, Ню Мексико, на 16 юли 1945 г., температурата в епицентъра на атомния взрив е 100 милиона градуса по Фаренхайт, три пъти по-висока от температурата във вътрешността на Слънцето и десет хиляди пъти по-висока от температурата на повърхността му. Растенията и животните в радиус от една миля от епицентъра на взрива просто изчезват. Генерал Лесли Гроувс, директор на Манхатънския проект, се обръща към помощника си и казва: „Край на войната. Една или две такива бомби и с Япония ще бъде свършено."

Гордън Томас и Макс Морган-Уитс, *Енола Гей*

Един от основните факти, свързан с войната в Тихия океан, е, че когато сраженията спират, американците нямат окупационни войски в големите страни на континентална Азия – Индокитай, Корея, Бирма, Индия или Китай.

Америка не успява да стигне до континентална Азия, защото няма достатъчно голяма армия, с която да води широкомащабна война по суша и в Европа, и в Азия. Съществуват и други затруднения от военен характер. Разстоянието между Съединените щати и Азия е приблизително два пъти по-голямо, отколкото до Европа, което означава, че за Азия трябва да се изпращат два кораба срещу един за Европа, а до последните месеци на войната търговските кораби не достигат. Близо 40 процента от военното участие на Съединените щати във Втората световна война е съсредоточено в Тихия океан, но голяма част от техните усилия отиват в превозване на товари по море, поради което американците могат да поддържат много по-малко въоръжени сили в Азия, отколкото в Европа. В резултат на това стратегията в Тихия океан е да се избягват силните японски позиции и да се предприемат операции, в които няма да се рискуват жива сила и техника.

Америка следва периферна стратегия в Тихия океан и не влиза в стълкновение с главните сили на японската ар-

мия. Това си има своята политическа цена. В Европа настъплението срещу германците носи дивиденти, които се изразяват в присъствието на американски войски в Антверп, Париж и Рим. В Азия настъплението срещу японците осигурява на Съединените щати единствено контрол върху сравнително маловажни острови.

Американската военна политика в Тихия океан е свързана само по негативен начин с целите на националната външна политика. Военното усилие е насочено към разгрома на Япония. Вярно, че това е цел от първостепенно значение, но не е достатъчно японците да бъдат само възпрени. В хода на войната става все по-ясно, че възстановяването на стария ред в Азия ще бъде трудно, а може би и невъзможно. Рузвелт не иска да действа там така, както винаги се е действало, защото е искрен противник на колониализма от стар тип и иска англичаните да напуснат Индия, холандците – Индонезия, американците – Филипините, а французите – Индокитай.*

За американците въпросът е в каква форма ще приеме независимостта. И тук, както и в Европа, властта ще вземе онзи, който с оръжие в ръка стигне пръв на сцената. Като изключим Япония, Филипините и Индонезия, Америка не успява да стигне първа до сцената. Този факт създава възможност комунистите да изместят старите колониални управници и да изолират изцяло американците от Азия, както са го направили японците. Американските политици са изправени пред трудността едновременно да отблъснат японците, да предотвратят възраждането на европейския колониализъм и да съдействат за установяването на демократични местни капиталистически правителства, без обаче да положат нужното усилие да стигнат първи на сцената с оръжие в ръка. В Китай, Индокитай и Северна Корея тази трудност се оказва непреодолима.

Най-важните задачи, които си поставят американците, съчетани със съображения от военен характер, определят събитията в Азия. Първата задача, както и в Европа, е разгромяването на врага. Следващата е превръщането на Китай във велика сила под управлението на Чан Кайши и

---

* Съединените щати отдавна са обещали, че ще дадат независимост на Филипините на 4 юли 1946 г. и спазват това обещание.

партията Гоминдан, като за тази цел Чан трябва да установи контрол в Китай, но този контрол се оспорва от Мао Цзедун и от японците, които са завзели по-голямата част от китайското крайбрежие. Чан е корумпиран, некадърен и властолюбив, но е приятелски настроен към Запада. Макар че много искат Чан да управлява Китай, американците не могат да му оказват голяма подкрепа, защото нямат войски в Китай, а военните реалности правят невъзможно изпращането на многобройни американски войски там.

Американската политика в Азия се оформя под натиска на военни съображения, междуличностни конфликти и политически мотиви. След като се оттеглят от Филипините в началото на 1942 г., американците създават своя база за действия в Австралия. Те вече имат подобна база в централния район на Тихия океан, на Хаваите. Висшите служители на армията и на морските сили обаче не могат да се сработят. В резултат на това регионът се разделя на два театъра на военни действия – Югозападен Тихи океан и Централен Тихи океан; армията под командването на генерал Дъглас Макартър отговаря за Югозападния Тихи океан, а флотът под ръководството на адмирал Честър Нимиц поема Централния Тихи океан. Базата на Макартър е Австралия; стратегията му е да се придвижи на север през Индонезия, Филипините и Формоза [Тайван], за да стигне до Япония. Нимиц, чиято база е на Хаваите, иска да напредва на запад през Централния Тихи океан. В крайна сметка и двете стратегии намират приложение.

Когато стига до Австралия след изтеглянето от Батаан (през февруари 1942), Макартър заявява: „Аз ще се върна" във Филипините.* Висшите служители във флота се противопоставят; те смятат, че връщането във Филипините не оправдава човешките и материалните ресурси, необходими за тази военна операция. Плановете на флота са да заобиколи Филипините и да се насочи право към Формоза или да се съсредоточи изцяло в Централния Тихи океан. Критиците на Макартър, а те не са малко, смятат, че единствената причина Съединените щати да се върнат във Фили-

---

* Военното министерство харесва изявлението, но смята, че то трябва да гласи: „Ние ще се върнем", тъй като Макартър вероятно ще има нужда от помощ. Макартър отказва да промени изречението и то остава „Аз ще се върна."

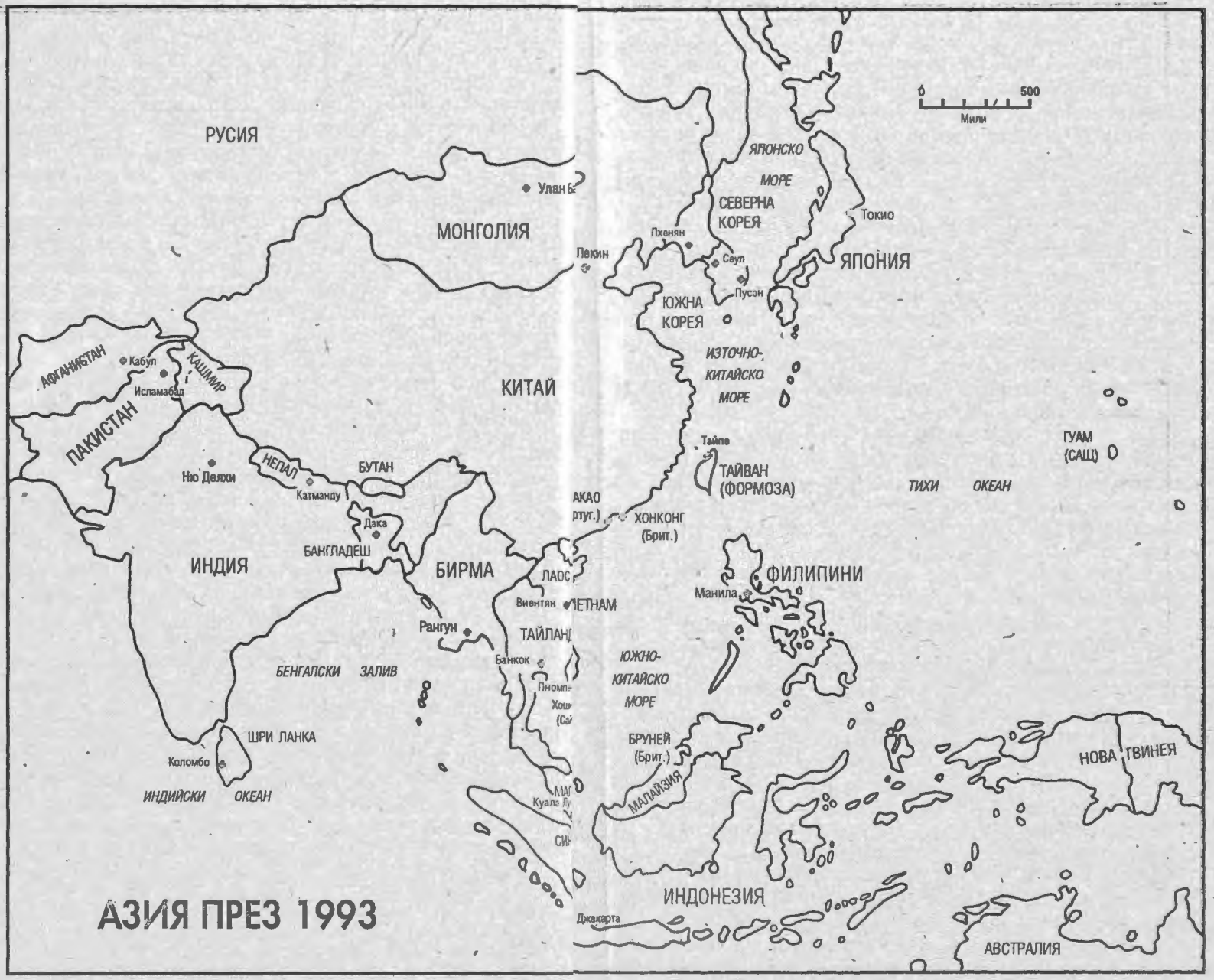

АЗИЯ ПРЕЗ 1993

пините (в края на 1944) е да се издигне личният престиж на Макартър.

Егоцентризмът на Макартър е голям, но в желанието му да се върне във Филипините има нещо повече от удовлетворяване на лични амбиции. Макартър смята, че би било лудост Съединените щати да се включат във война по суша в Азия и тази военна преценка засилва убеждението му, че е наложително Съединените щати да контролират островите откъм сушата и по-специално Филипините и Япония. Генералът знае, че ако Съединените щати заобиколят Филипините, съществува опасност властта да бъде взета от Хукбалахап, комунистическа партизанска организация. Стане ли това, после може да се окаже невъзможно организацията да бъде унищожена. Нахлуването на Макартър във Филипините решава този въпрос и през 1946 г. Съединените щати предоставят съдбата на Филипините в ръцете на хора, които са приятелски настроени към Америка и са съгласни тя да поддържа военни бази там.

В Китай за разлика от Филипините американците нямат войски и не могат да контролират събитията. Съединените щати се надяват, че партията Гоминдан на Чан Кайши ще присъедини Китай към общността на съвременния свят като пазар и като производител на суровини. Американците си дават сметка, че за да се осъществи това, партията Гоминдан трябва да се реформира, а политиката ѝ трябва да стане по-либерална. Те насърчават Чан да изкорени необузданата корупция, да постигне съгласие с Мао и комунистите, да въведе истинска поземлена реформа и да модернизира страната по западен модел.

Тактическите грешки, направени при опита да се осъществи тази програма, са най-различни, но много по-съществена е стратегическата грешка. Програмата се базира на двойното предположение, че Чан иска реформи и че може да ги осъществи, предположение, което се оказва съвършено нереалистично. Но повечето американци гледат с ужас на китайските комунисти и не вярват, че между Мао и Чан може да бъде постигнат някакъв компромис. Събитията сякаш следват своя трагичен неизбежен ход. Америка отпуска огромни заеми на Китай, често под форма на пари в брой, но е обзета от предчувствието за провал, тъй като всъщност това са подкупи за Чан и неговите главни поддръжници, които заплашват, че спрат ли помо-

щите, ще се оттеглят от войната срещу Япония. Вашингтон толкова се страхува да не би китайците да отстъпят, че парите продължават да текат.

През цялата война положението в армиите на Гоминдан е отчайващо. Висшите офицери живеят в разкош, а редовите войници страдат от осакатяващи ги болести, рядко се хранят, обикновено ходят боси и не са достатъчно въоръжени (на трима войници един има пушка, обикновено без патрони). Американските политици искат положението в армията да се подобри, защото е наложително огромният човешки потенциал на Китай да се използва срещу Япония.

Освен това съществува и проблемът с китайските комунисти. Чан използва най-добре подготвените си войски срещу Мао, който от своя страна организира армия от 2 милиона души. Съществува заплаха от широкомащабна гражданска война, която би била опасна за американците по две причини: тя ще намали потенциалните сили, които могат да се изпратят срещу Япония, и би могла да доведе до разгромяването на Чан и до победа за Мао. Ето защо американците се опитват да принудят Чан да привлече комунистите в правителството и да убеди Мао да му сътрудничи. И двете китайски страни обаче предявяват неизпълними претенции една към друга и нищо не може да бъде постигнато.

През последния етап на войната Чан успява да получи обещания от руснаците (в по-голямата си част те са спазени) да не подкрепят китайските комунисти и да убедят Мао да се обедини с Гоминдан. В замяна на това Чан дава под наем на руснаците Порт Артур и обявява пристанищния град Далян за свободна зона, като признава съветския контрол над Монголската народна република. Сталин смята, че Мао е авантюрист, чиито налудничави планове ще подразнят Запада и по този начин ще застрашат руските завоевания в Далечния изток. Мао смята, че Сталин е предател.

Междувременно обречената на провал американска политика за обединяването на Мао и Чан продължава две години. След войната, когато Труман изпраща Маршал в Китай, за да направи пореден опит за сближаване на двамата китайски ръководители, министърът на войната Стимсън предупреждава Маршал: „Не забравяйте, че генералисимус [Чан] никога искрено не е поддържал идеята за пълен съюз с китайските комунисти. И не би могъл, защото

управлението му е само една фасада (малко или повече изгнила), издигната пред мнозинството от китайския народ." Въпреки тази реалистична преценка и въпреки че мисията на Маршал е обявена за неутрална, Америка продължава да оказва материална подкрепа на Чан. Тази подкрепа никога не е достатъчна, защото единствено пълната американска окупация на Китай би могла да предотврати евентуалната победа на Мао. Такава окупация изисква милиони американски войници, много повече, отколкото страната е била готова да изпрати дори в Европа, а и няма никаква вероятност американският народ или правителството да направят жертвата, необходима за спасяването на Гоминдан.

Готовността на Сталин да сътрудничи с американците в Азия не се ограничава само до Китай. Рузвелт се среща за първи път със Сталин в края на 1943 г. в Техеран, Иран. Американският президент не харесва Дьо Гол. Тази антипатия затвърждава отношението му към европейския колониализъм и той прави предложението си за Индокитай. Рузвелт предлага Лаос, Камбоджа и Виетнам след войната да бъдат поставени под опеката на четири сили (силите са Китай, Съединените щати, Русия и Великобритания). Сталин веднага одобрява предложението, като добавя, че Индокитай може да получи независимост до двадесет или тридесет години. Само британците, които се страхуват за собствената си империя, се противопоставят на предложението, като по този начин откъсват една колония на Франция.

Проблемите във Виетнам се оказват трудни за разрешаване. Японците позволяват на французите да поддържат граждански контрол в Индокитай до март 1945 г., когато демонстрират частична подкрепа на виетнамския национализъм, сменяйки френското управление с едно марионетно правителство, начело с император Бао Дай. Виет Мин активно се съпротивлява. Нейният водач Хо Шимин заявява на Вашингтон, че иска да постигне независимост в срок от пет до десет години, да осъществи поземлена реформа, да положи основите на демокрацията върху общо избирателно право и да осигури възможност за изкупуване на френските владения. През войната той работи пряко с агенти на ССП (спасявал е свалени американски пилоти) и съставя Виетнамската декларация за независимост по подобие на Американската декларация. След войната Хо Шимин не

може да се възползва по никакъв начин от това, тъй като американското отношение към френския колониализъм се променя. Каквито и да са личните чувства на Рузвелт към Дьо Гол, добрите отношения с Франция ще играят голяма роля в отношението на Америка спрямо Индокитай.

Към това трябва да се прибави и американският страх от комунизма в Азия, който Хо Шимин явно изповядва, и от комунистите, чийто потенциален водач се явява. Ето защо през август 1945 г. американците дават съгласието си англичаните да приемат капитулацията на Япония южно от шестнадесетия паралел, а войските на Чан да приемат капитулацията на север. Англичаните ще държат южната позиция, докато Дьо Гол изпрати войски в Сайгон, а войниците на Чан се отдават на грабежи, докато французите се върнат в Ханой. Америка е заела твърда позиция по отношение на Япония през 1941 г. главно поради японската окупация на Индокитай. И за да бъде докрай последователна, след войната тя ще се намеси отново, за да предотврати падането на Югоизточна Азия в неприятелски ръце, колкото и да й е неприятно френското колониално управление.

Много американски решения във Втората световна война (например съгласието французите да окупират отново Индокитай) са взети набързо, без да бъдат основно анализирани, защото засягат въпроси, които са сравнително маловажни. В някои случаи тези решения водят до сериозни последствия, каквито са Виетнам и споразумението да се раздели Корея. Руснаците окупират Корея на север от тридесет и осмия паралел, а американците – на юг от тази линия. И двете страни заявяват, че това е просто въпрос на удобство – японската колония ще бъде обединена и в крайна сметка ще получи независимост, като в този момент намеренията им изглежда са искрени, въпреки че те изобщо не се интересуват от Корея.

Но най-важното американско решение във войната – да се създаде атомна бомба, която след това да се използва, се проучва и обсъжда на най-високо равнище в правителството. Манхатънският проект, който е най-добре опазената военна тайна, започва през 1939 г., като единствената му цел е да се използва енергията на атома за производство на бомба, която да може да се хвърли от самолет, и то преди германците да са постигнали това. Дж. Робърт

Опенхаймер, един от водещите учени в проекта, след време си припомня: „Винаги сме допускали, че ако стане нужда, бомбите ще се използват." На бомбата се гледа просто като на друго военно оръжие.

В средата на 1945 г. военните съображения оформят отношението към бомбата, защото макар че Япония явно е загубила войната, тя съвсем не е сразена. Вярно, че е загубила по-голямата част от тихоокеанската си империя и от флота, но е запазила контрол над голяма част от Китай, по-голямата част от Югоизточна Азия и над цяла Корея и Манджурия. Армията ѝ малко или повече е останала непокътната, а въздушните ѝ сили, които се състоят главно от самолети камикадзе, представляват голяма заплаха. Японската армия в Манджурия наброява два милиона души, има около 5350 самолета камикадзе, готови за действие, и още 7000 в запас. Освен това тя разполага с хиляди патрулни торпилиращи кораби и безброй млади доброволци, готови да управляват самолетите и корабите. Ако американците нахлуят в японските острови, ще последва кървава разправа. Стимсън иска да я избегне, не само защото се страхува от загуби на хора, но и защото не желае да слага началото на расова война в Тихия океан, където азиатците имат многократно числено превъзходство.

Основен фактор е Червената армия. Ако Сталин обяви война, Япония може да се оттегли, без да воюва докрай. Разсъждавайки върху тази възможност, на 18 юни 1945 г. генерал Маршал отбелязва: „Руското нахлуване може така да се отрази на изгубилите вече надежда японци, че да се окаже решителното действие, което да ги тласне към капитулация." В американския флот смятат, че японците може да бъдат принудени да се предадат от глад, ако им се наложи блокада, а във военновъздушните сили твърдят, че дори и без атомна бомба врагът може да бъде принуден да се предаде, ако се накаже с бомбардировки (откритият неотдавна напалм е използван при въздушни нападения над Токио и е имал ужасяващ ефект), но Труман и Маршал не могат да приемат такива оптимистични прогнози. Ако Съединените щати искат безусловна капитулация, трябва първо да унищожат японската армия. Тъй като в началото на лятото на 1945 г. атомната бомба все още не е изпробвана, изглежда, че единственият начин да се унищожи японската армия е като се влезе в бой с нея, а според

Маршал за предпочитане е това да бъде сторено от Червената армия вместо от американската армия.

Съществува друга алтернатива. Колкото и силна да е японската армия, каквато и цена Съединените щати да бъдат принудени да платят, за да превземат японските острови, Япония е победена страна и нейните водачи знаят това. Те могат да забавят, но не и да предотвратят окончателното поражение. Япония продължава да воюва, за да избегне унижението от подписване на безусловна капитулация. Тя иска ясни условия, преди да капитулира. Малцина са онези японски ръководители, които смятат, че могат да задържат завладените територии на континента. Повечето са реалисти и знаят, че Япония ще загуби контрол навсякъде освен на японските острови. Ето защо искат да получат някаква гаранция за самоуправление и непосредствено уверение, че императорът ще остане свещен и неприкосновен както физически, така и по отношение на официалната му позиция (в американския печат някои политици настояват императорът да бъде съден като военен престъпник и наказан и това становище се ползва със силна обществена подкрепа).

Американските политици знаят, че умерено настроените японци се опитват да намерят начин за излизане от войната с достойнство. Те споделят убеждението, че императорът трябва да остане, тъй като отстраняването му ще доведе до социален хаос в Япония. Но ръководени от съображения за поддържане на националния дух и на възприетата политическа линия, американците решават да не съобщават на японците намеренията си към императора.

На срещите с руснаците в Ялта през февруари 1945 г. американците настоятелно изискват от Сталин да обещае, че ще се включи във войната в Тихия океан, и предлагат в замяна да принудят Чан да направи отстъпки в полза на руснаците по съветско-китайската граница. Сталин се съгласява да се включи три месеца след приключване на военните действия в Европа – заявява, че ще му е нужно толкова време, за да придвижи войските си от Германия в Манджурия. Когато през юли Великата тройка се среща отново в Потсдам, близо до Берлин, американците са все така нетърпеливи Червената армия да стигне до Тихия океан.

И тогава се осъществява успешният опит с първата

атомна бомба. Това поставя началото на нова ера в историята на света и в американската външна политика. Никога вече (поне така изглежда) на Съединените щати няма да им се наложи да разчитат на многобройни армии, свои собствени или съюзнически. Атомната бомба има голямото преимущество, че е по-евтина от многобройните армии и с много по-бързо действие. Американците веднага започват да използват бомбата като инструмент на дипломацията. Ето как Чърчил обобщава поведението на американците на 23 юли: „Вече не е нужно руснаците да влизат в Японската война; новото оръжие може само да разреши въпроса." Същия ден след разговора си с държавния секретар Джеймс Бърнс, Чърчил заявява: „Ясно е, че в този момент Съединените щати не желаят руснаците да участват във войната срещу Япония." Вечерта Стимсън отбелязва, че дори Маршал, който най-много е настоявал Русия да се включи във войната, „смята, както и предполагах, че сега с новото ни оръжие няма да имаме нужда от помощта на руснаците, за да победим Япония".

В Потсдам Труман небрежно уведомява Сталин, че Съединените щати имат „ново оръжие" и остава доволен, че съветският ръководител не настоява да чуе подробности.* Великата тройка се споразумява да запази японския император, след като страната се предаде, но не пожелава да съобщи решението си на японците. Вместо това Съюзниците издават Потсдамската декларация, в която отново призовават за безусловна капитулация пред заплахата от унищожение. Японците отхвърлят искането, тъй като в него не се съдържат гаранции за императора, и Труман издава заповедта за хвърляне на бомбата.

Защо е това бързане? Този въпрос смущава всички, които се занимават със спора, развихрил се около решението да се използва бомбата. Значимостта на този въпрос произлиза от три взаимосвързани фактора: (1) Съединените щати не планират големи военни операции преди 1 ноември 1945 г., следователно има време да се изчака и да се види как ще реагират японците на очакваната руска декларация за обявяване на война или да се разбере дали японските привърженици на мира са сериозни; (2) не се предвижда бомбата да бъде използвана срещу военен

* Сталин вече е научил чрез свои шпиони за Манхатънския проект.

обект, следователно военното положение няма да се промени; (3) американците очакват руснаците да се включат във войната на или около 8 август, но хвърлят бомбата на 6 август. След като японците не се предават веднага, американците хвърлят втора бомба на 9 август. Английският физик П. М. С. Блакет твърди (а по-късно и други твърдят), че последвалите събития показват, че използването на бомбата е „първата голяма операция на студената дипломатическа война с Русия". Основната ѝ цел е да не допусне участието на Русия в следвоенното уреждане на въпроса в Далечния изток, а не да запази живота на американските войници.

Има и друго обяснение, според което намерението на американците е да стреснат руснаците с мощната бомба и да им дадат ясно да разберат, че няма да се поколебаят да я използват. Американците, както и британците, вече са изтеглили от Западна Европа основната част от войските си, така че през август 1945 г. Червената армия е най-голямата сила в Европа. За онези, които се тревожат да не би руснаците да преминат река Елба, бомбата изглежда идеално възпиращо средство.

Тези тълкувания не са непременно погрешни; те са просто твърде ограничени. Те пренебрегват или подценяват съпротивителната сила, която Япония все още има, особено ужасяващите камикадзе.

Почти всеки, участвал в решението да се използва атомната бомба, си има свои мотиви. Някои се страхуват от самолетите камикадзе, други искат да накажат японците за Пърл Харбър, а трети смятат, че това е единственият начин да се оправдаят пред Конгреса и народа разходите от 2 милиарда долара за създаването на бомбата. Човешкият живот струва евтино през 1945 г. В Дрезден англичани и американци са убили десетки хиляди жени и деца при въздушни нападения, които изобщо не са насочени срещу военни обекти. Какво по-естествено от това да бъдат поизтребени още японци – така че факторът расизъм при вземане на решението не може да бъде пренебрегнат.

Най-простото обяснение обаче изглежда най-убедително. Бомбата вече съществува. Япония не се предава. Мнозина в правителството мислят сериозно за възможността да не се използва бомбата. Да се хвърли бомбата веднага след като вече е създадена изглежда съвсем естествено,

съвсем очевидно. Както по-късно заявява Труман: „Окончателното решение къде и кога да се използва атомната бомба трябваше да взема аз. Нека не се заблуждаваме по този въпрос. За мен бомбата беше военно оръжие и аз никога не съм имал съмнения, че тя трябва да бъде използвана."

За съжаление след хвърлянето на бомбата над Хирошима Япония не реагира мигновено. Междувременно на 8 август руснаците обявяват война и Червената армия се насочва към Манджурия и Южен Сахалин. Японската армия в Манджурия се предава. За да подтикнат японците към действие, Съединените щати хвърлят втора бомба над Нагасаки на 9 август – те искат да са сигурни, че японското правителство ще се предаде на американците. Но и след втората бомба японците продължават да настояват за гаранции, осигуряващи безопасността на император Хирохито. Труман решава да предостави такива гаранции, Съединените щати дават нужните обещания и Япония най-накрая се предава.

Решението на Труман да използва бомбата е едно от най-критикуваните и най-приветстваните решения, взети през войната. Два фактора, вероятно непредвиждани и като цяло неотчитани в спора за хвърлянето на бомбата, са въздействието, което това събитие има върху японските военни и върху американския народ. Всички японски офицери са готови да се бият до смърт, защото капитулацията е недостойна. Но бомбата е извинение да се предадат: как биха могли да се бият срещу такова оръжие? От друга страна, настоятелните искания на американския народ за отмъщение – отправяни най-често като призив японските ръководители и особено император Хирохито да бъдат съдени като военни престъпници, заглъхват веднага след съобщението за извършените бомбардировки. Американците вече смятат, че „това е достатъчно, те изстрадаха достатъчно". Примирението на японците пред заплахата от такава мощна сила и успокоението на американците, че за Пърл Харбър най-сетне е отмъстено, създават условия за установяване на отлични отношения между японци и американци веднага след войната.

Американските войски окупират Япония, отстранявайки руснаците, да не говорим за австралийци и англичани. Макар и да е върховен командващ на съюзническите войски, отговорен пред всички правителства, които са били във

война срещу Япония, Макартър като ръководител на окупацията всъщност получава заповедите си единствено от правителството на Съединените щати. Ето защо в края на войната Съединените щати са сила, която окупира, контролира или упражнява силно влияние в четири от петте основни индустриални района на света – Западна Европа, Великобритания, Япония и самите Съединени щати. Само Съветският съюз действа извън американска орбита.

Какъв ироничен край. От трите Велики сили Съединените щати са дали относително най-малко жертви, но са спечелили най-много. Политиката на Рузвелт да избягва пряка конфронтация с армиите на Оста запазва живота на хиляди хора, а настойчивостта, с която поддържа гражданската промишленост на сравнително високо ниво, укрепва националната икономика. Америка е единствената страна, която разполага с капитални ресурси за възстановяване на света след войната. Тя може да използва този капитал, за да диктува каква да бъде формата на възстановяване и да разширява районите на собственото си влияние. Освен това Америка притежава атомната бомба. През 1945 г. бомбата се приема като върховно оръжие и американските политици не се вслушват в предупрежденията на учените, че и други скоро ще създадат свои бомби, а смятат, че притежават една тайна, която ще гарантира американското военно надмощие в продължение на десетилетия.

Съществуват проблеми. Един от тях е в континентална Азия. С изключение на Южна Корея, Съединените щати нямат големи войски на континента. Каквото и влияние да искат да оказват, то може да бъде упражнено единствено чрез френски, британски, холандски и китайски националисти, но всички те се ползват с нарастваща непопулярност сред народните маси в Азия. Японците са развенчали образа на белия човек на Изток. Азиатците са убедени, че могат сами да се грижат за живота си и за собствените си богатства. Те искат белият човек да се махне – вън от Индокитай, вън от Индия, вън от Малая, вън от Холандските Източни Индии, вън от Филипините. Американската външна политика или трябва да се приспособи към това историческо развитие, или да загуби влиянието си.

Основните предимства на Америка са военната й и икономическа мощ, но тя притежава още едно предимство, което не е от материален характер, но потенциално е мно-

го по-ценно. Престижът на Америка, както и нейната сила, никога не са били по-големи, отколкото през септември 1945 г. Съединените щати осигуряват средствата и хората за спасяването на Европа и Русия от Хитлер и неговите нацисти. Съединените щати изтласкват италианците от техните африкански колонии и японците от Китай, Индокитай, Индонезия, Филипините, Бирма и Корея. В замяна на това Америка не иска нищо за себе си. След Първата световна война Съюзниците се опитват да накажат Германия с различни наказателни клаузи в договора от Версай. В резултат на това идва Хитлер. След Втората световна война САЩ следват политика на великодушие към победените. В окупирана Германия и в Япония САЩ преподават основите на демокрацията. Хо Шимин приветства американците като истински приятели на поробените народи в света. Същото правят и толкова различни помежду си личности като Дьо Гол, Чърчил, а веднъж и самият Сталин. В края на Втората световна война, когато в света цари омраза, смърт, разруха, измама и двуличие, Съединените щати са признати почти единодушно за безкористен радетел на справедливостта, свободата и демокрацията. Влиянието, което Америка има, никога вече път няма да бъде толкова голямо.

[4]

Началото на Студената война

Британци и американци отстояваха твърдо... позициите в Африка и Средиземноморието... и в цяла Западна Германия..., но предприеха политика на преговори и дипломатически натиск, за да ограничат влиянието на Русия в Източна Европа, спечелено от Съветския съюз поради това, че Червената армия разгроми две-трети от германската армия.

Уолтър Липман

Няма точна дата, която бележи началото на Студената война, но спорът, който я поражда и определя началния й ход, е спорът за Източна Европа. Векове наред Изтокът и Западът воюват за установяване на контрол над този огромен район, простиращ се от Балтийско море до Балканите, богат на човешки и индустриални ресурси, жизнено важен от стратегическа гледна точка и за двете страни – за Русия като буфер срещу Запада, за Германия и Франция като изходна точка за нахлуване в Русия. Нито Западът, нито Изтокът искат Източна Европа да бъде силна, независима или неутрална. И Русия, и Западът се стремят да привлекат Източна Европа на своя страна. Съединените щати участват в този процес през 1919 г., когато президентът Удроу Уилсън поема инициативата да разпокъса Австро-Унгарската империя и да създаде независими прозападни държави, замислени отчасти така, че да възпират Съветския съюз. Опитът се проваля изцяло поради неспособността на капиталистическите държави взаимно да се поддържат, но дял в провала има и Америка, която през 30-те години отказва да участва в европейската политика.

До кулминация се стига през 1939 г. на Мюнхенската конференция. В продължение на три години Сталин се опитва да постигне съюз с Великобритания и Франция, но те правят всичко възможно, за да избегнат целувки и прегръдки с руснаците, в резултат на което се озовават в прегръдките на нацистите. Сталин, който като Запада не е го-

тов да се противопостави сам на Хитлер, подписва през 1939 г. съветско-германския договор, предвиждащ подялбата на Източна Европа между Германия и Русия. Скоро обаче двете страни започват да спорят за придобивките и през 1941 г. Хитлер завладява цяла Източна Европа и навлиза дълбоко в съветска територия. Междувременно британци и французи се опитват да поправят грешката си, че са изоставили Източна Европа, като обявяват война на Хитлер при нахлуването му в Полша, но помощта, която оказват за отбраната на Полша, не води до никакъв резултат. В последвалия военен конфликт Западът не оказва някакъв съществен принос за освобождаването на Източна Европа и когато войната свършва, Червената армия се оказва единственият владетел на района източно от Шчечин на Балтийско море до Триест на Адриатическо море.

Съветският съюз окупира Източна Европа. Този съдбоносен резултат от Втората световна война разрушава Великия съюз и поражда Студената война.

Америка не желае да приеме руското господство в Източна Европа. Почти всички американски политици разбират, че Източна Европа не може да поддържа повече антисъветска позиция, но в същото време всички те искат да съдействат за демокрацията, за свободата на вероизповеданието и словото и за свободната инициатива. Както се изразява държавният секретар Джеймс Бърнс: „Нашата цел е правителството [в Полша] да бъде приятелски настроено към Съветския съюз и едновременно с това да представлява всички демократични елементи в страната."

Това е невъзможна задача. Като се имат предвид традициите, предубежденията и социалните структури на Източна Европа, всяко свободно избрано правителство там ще бъде антируско. Възможно е Рузвелт да е отчитал този факт, но той не пожелава да го обясни на американския народ. Когато докладва за резултатите от Ялтенската конференция през февруари 1945 г., Рузвелт подчертава съгласието на Сталин да се проведат свободни избори, което подхранва надеждите на американския народ за бъдещето на следвоенна Източна Европа. Полша, България, Румъния и останалата част от региона ще се превърнат в демократични капиталистически държави, тясно свързани със Запада. Вероятността това да се случи никога не е съществувала и когато надеждите не се оправдават, милиони аме-

риканци са възмутени. Те настояват за освобождаването на тези страни и за изгонването на руснаците, към които отправят обиди, а отявлените антикомунисти търсят предателите на Източна Европа и ги намират сред най-висшите кръгове на американското правителство, включително, според някои от тях, и в лицето на самия президент Рузвелт.

Конфликтът се съсредоточава върху Полша. Повдигат се два отделни, но в същото време свързани въпроса: кой ще управлява в Полша и къде ще бъде полската граница. Британците се опитват да отговорят на първия въпрос, като подкрепят полското правителство в изгнание в Лондон. Американците са отговорили на втория въпрос още през 1942 г., отказвайки да обсъждат, както иска Сталин, въпроса за границите на Източна Европа. Тогава Съединените щати настояват, че подобни дискусии трябва да бъдат отложени до разгрома на Хитлер, отчасти поради това, че Рузвелт не желае да влиза в тайни споразумения, които след време може да бъдат осъдени, но главно поради това, че Сталин настоява да бъдат признати границите на Русия от 1941 г., които са разширили съветското влияние в Източна Европа в резултат на съветско-германския пакт.

В Ялта, ръководени от общото желание да запазят Великия съюз, от който и трите страни се нуждаят, Великата тройка се опитва да намери благоприличен изход. Руснаците имат алтернатива за полското правителство в изгнание в Лондон – така наречената Люблинско правителство, което е съветска марионетка. През януари 1945 г. Сталин признава това правителство за единственото полско правителство. Един месец по-късно в Ялта Чърчил и Рузвелт се опитват да спасят положението, като настояват за свободни избори и правителство на широка основа, в което да бъдат включени водещи фигури на лондонското правителство. И двамата смятат, че са постигнали небивал успех, когато Сталин се съгласява да проведе „свободни и независими избори колкото е възможно по-скоро въз основа на общо избирателно право и тайно гласуване“, а също и да „реорганизира“ полското правителство, като привлече в него поляци от Лондон. Ако тези обещания бяха изпълнени, демократичните сили в Полша по всяка вероятност щяха да вземат властта, което би бил най-желаният резултат за Запада. Сталин обаче няма никакви намерения да се откаже от Полша и за разлика от Запада не желае да

приеме ялтенските споразумения буквално, т.е. така, както са формулирани.

По стратегически съображения и двете страни искат в Полша да има приятелски настроено правителство. Както заявява Сталин в Ялта: „За руския народ въпросът за Полша е не само въпрос на чест, но и на сигурност. През цялата история на света Полша е била коридор, през който врагът е навлизал в Русия. На два пъти през последните тридесет години нашите врагове, германците, са минали през този коридор... За Съветския съюз Полша е не само въпрос на чест, но и на живот и смърт." Западът отрежда на Полша съвсем противоположна роля като преден пост на европейската цивилизация, който възпира азиатските орди, готови да прегазят Европа. Този силен страх, който присъства постоянно в европейската история, се засилва през 1945 г. поради вакуума, създаден в Германия, и поради Червената армия, която по онова време е безспорно най-мощната сила в Европа. Ако Червената армия остане непокътната, ако окупира Полша и Източна Германия, ако Съединените щати демобилизират войските си и ако Полша падне в ръцете на комунистите – а всичко това изглежда твърде вероятно през февруари 1945 г., тогава нищо не може да попречи на руснаците да прегазят цяла Европа.

Сталин, който се тревожи по-малко за руско-полската граница, отколкото за полско-германската граница и за полското правителство, се съгласява да получи относително малки райони от Полша, но настоява Полша да бъде компенсирана с големи територии от германска земя. Той възнамерява да измести полските западни граници чак до линията Одер–Ниса, включвайки в тях не само Източна Прусия и цяла Силезия, но също и Померания, до и заедно с Шчечин. От тези земи трябва да бъдат изгонени между 6 и 9 милиона германци. Англо-американците са разтревожени, но не могат да направят нищо по този въпрос. Като се има предвид как са постъпили германците с поляците, трудно може да се спори, че искането на Сталин е несправедливо, а и в случая по-важно е не докъде се простират полските граници, а кой ще управлява в Полша. Като оставя въпроса за границите висящ и се позовава на обещанието на Сталин да проведе свободни избори, Рузвелт се връща от Ялта с чувство за победа.

Сталин скоро започва да разбива американските илю-

зии. Отказва да реорганизира полското правителство по какъвто и да е съществен начин, потъпква свободата на словото, събиранията, вероизповеданието и печата в Полша и не предприема нищо за провеждането на обещаните свободни избори. В по-малка или по-голяма степен руснаците прилагат това и в останалата част на Източна Европа, като ясно дават да се разбере, че след като веднъж са завладели тази територия, няма да се откажат от нея. И отстраняват изцяло Запада. От всякаква гледна точка съветските действия са своеволни, брутални и потъпкващи свободите.

Западът е шокиран и се чувства измамен. Сталин или не може да разбере това, или смята, че няма друг избор. Многократно – в Ялта; а и след конференцията, Сталин изтъква проблема за сигурността на Русия, нуждата й да се защитава от Германия и от Запада, като упражнява контрол върху държавите, с които граничи, но все повече американци отхвърлят твърденията му като лъжи и го изобличават като диктатор, чиято цел е да завладее света. Милиони американски гласоподаватели от източноевропейски произход, подкрепяни от католическата църква и от военни, които са разтревожени от новия стратегически баланс в Европа, са убедени, че съпротивата, която трябва да се окаже на Сталин, е не по-малко важна от съпротивата срещу Хитлер.

Един от първите, който долавя тези настроения, е президентът Труман. Той е склонен да приеме твърда политика спрямо руснаците, за което го подкрепят висши американски служители в Москва. Осем дни след като поема президентския пост, на 20 април 1945 г. Труман се среща с пратеник Хариман, за да обсъди отношенията на Америка със Съветския съюз, които по онова време са навлезли в критична фаза – войната е към своя край и се налага да се води нова политика.

Хариман току-що се е върнал от Москва, където негов главен съветник е Джордж Кенан, един от водещите антикомунисти в областта на външната политика. Кенан се противопоставя на политиката на денацификация, която американците смятат да приложат спрямо Германия, защото е убеден, че германците скоро ще се присъединят към Съединените щати в борбата им срещу Русия. Но Кенан не

призовава към военни действия. Той смята, че руснаците няма да успеят да запазят хегемонията си в Източна Европа, че не е нужно да се установява следвоенно сътрудничество между Съединените щати и Русия, че и двете страни трябва ясно да определят своите сфери на влияние, че Сталин няма намерение да навлиза по-дълбоко на запад, че преди всичко „нямаме основание да се надяваме, че бихме могли да окажем някакво влияние върху развоя на събитията в район, където руската хегемония вече е факт". Когато Хари Хопкинс, доверен съветник на Рузвелт, задава на Кенан въпроса какво трябва да направят Съединените щати във връзка с руското господство в Полша, Кенан заявява: „Ние не бива да поемаме никакъв дял от отговорността." Хопкинс продължава: „Значи, вие смятате, че това е престъпление и ние трябва да се разграничим от него."

„Точно така", отвръща Кенан.

Подобна политика на бездействие би могла да бъде възприета; по всичко личи, че Рузвелт е възнамерявал да следва точно тази линия. Президентът смята, че следвоенно сътрудничество може да бъде установено чрез ООН. За да получи съдействието на Сталин, Рузвелт е готов да си затвори очите пред много неща или като Кенан да приеме реалистично положението в Полша.

Хариман обаче отхвърля политиката на бездействие. Според Труман на срещата им на 20 април Хариман „каза, че определени кръгове около Сталин тълкуват погрешно нашето великодушие и нашето желание за сътрудничество като израз на слабост, за да може съветското правителство да върши каквото си иска, без да го е страх, че Съединените щати ще му се противопоставят". Но той подчертава, че руснаците ще имат нужда от американска икономическа помощ за възстановяване на страната си, така че „ние можем да отстояваме твърда позиция по важни въпроси, без да се излагаме на сериозни рискове". Труман прекъсва Хариман, за да му каже, че „не се страхува от руснаците" и че „смята да бъде твърд", защото „руснаците се нуждаят от нас повече, отколкото ние от тях". Тези думи на Труман са ключ към много от последвалите събития. Американската следвоенна политика отчасти се ръководи от убеждението, че каквото и да направят или да кажат Съединените щати, руснаците не могат да протестират, защото им трябват американски пари.

Хариман предупреждава, че Западът е изправен пред опасността от „варварско нахлуване в Европа". След като известно време продължава да говори в този дух, той добавя, че в международните преговори „даваш нещо, за да получиш друго, като двете страни правят отстъпки". Труман обаче иска лъвския пай. Той казва, че не очаква да получи „100 процента от това, което искаме", но смята, че „трябва да получим 85 процента".

Като първа практическа стъпка към осигуряването на тези 85 процента Труман обещава да каже на съветския външен министър Молотов, който скоро ще пристигне във Вашингтон, че руснаците трябва веднага да проведат свободни избори в Полша. Труман добавя, че възнамерява да формулира пред Молотов това искане „категорично". В края на срещата Хариман признава, че се е върнал спешно във Вашингтон, защото се е страхувал, че Труман не разбира истинската същност на съветския проблем. „Чувствам се много успокоен", казва Хариман, „защото установих, че... споделяме едно и също мнение по въпроса."

Два дни по-късно Труман се среща с Молотов. Като цяло срещата изпълнява дипломатическа функция и двамата политици разговарят любезно. Труман действително подчертава, че иска свободни избори в Полша „заради въздействието, което те ще окажат върху американското обществено мнение". Молотов отговаря, че разбира това съображение, но добавя, че Труман трябва да разбере „колко по-важна е Полша за Съветския съюз", тъй като тя е далеч от Америка, но граничи с Русия. Труман отхвърля този аргумент и настоява Молотов да приеме, че Полша подлага на проверка и двете страни, тя е „символът на бъдещото развитие на нашите международни отношения".

Следобед на другия ден, 23 април 1945 г., Труман свиква първото си важно заседание по външната политика. Присъстват държавният секретар Едуард Стетиниъс, министърът на войната Стимсън, министърът на военноморските сили Джеймс Форестал, адмиралите Уилям Лейхи и Ърнест Кинг, генерал Маршал, посланик Хариман и други. На заседанието се обсъжда въпросът за Полша. Труман дава тон, като заявява, че е станало ясно, „че нашите споразумения със Съветския съюз досега се спазват едно-

странно и това повече не може да продължава". След това той поканва всеки от присъстващите да изложи становището си.

Стимсън започва с думите, че ако Съединените щати не разберат добре „колко сериозно гледат руснаците на полския въпрос, ние може да се озовем в много опасно положение...". Форестал заетъпва противоположния възглед: неговото дълбоко убеждение е, че „ако руснаците продължават да бъдат все така непреклонни, по-добре е да влезем в открит конфликт сега, отколкото след време". Харриман също смята, че Съединените щати трябва да бъдат твърди по отношение на Полша. Стимсън изказва мнението, че „руснаците може би гледат по-реалистично от нас на собствената си сигурност", а Лейхи добавя, че никога не е очаквал руснаците да съдействат за свободни избори в Полша. Генерал Маршал, който смята, че по отношение на Полша трябва да се води предпазлива политика, иска да избегне конфликт с руснаците, тъй като е наложително да получи помощ от тях в Тихоокеанската война.

Труман, който трябва да се срещне с Молотов в 17,30 часа, все още има възможност да избере една от двете линии на поведение. Мненията на съветниците му са разделени. Той може да приеме неохотно действията на руснаците в Полша или да продължи да настоява за своите 85 процента.

Труман избира втората линия на поведение. Когато Молотов пристига, президентът се нахвърля върху него с думи, които би използвал някой каруцар от Мисури. Преводачът казва, че „никога не е чувал висш служител да бъде руган по такъв начин". Накрая Труман казва на Молотов, че „трябва да се направи едно-единствено нещо": Сталин трябва да реорганизира полското правителство, като включи в него хора от Лондон, и да проведе свободни избори. „Никога не са ми говорили по такъв начин", заявява Молотов. „Изпълнявайте си договореностите, и няма да ви говорят по такъв начин", отвръща Труман.

Руснаците са озадачени и разстроени, както става ясно от едно писмо на Сталин от 24 април до Чърчил и Труман. „Полша граничи със Съветския съюз, а не с Великобритания или САЩ", започва писмото си Сталин. Като се спира на недоволството от съветските действия в Полша, той отбелязва: „Не знам дали в Гърция правителството е

достатъчно широко представително или дали белгийското правителство е достатъчно демократично. Когато тези правителства са били сформирани, въобще не са провеждани консултации със Съветския съюз. Той никога не е предявявал претенции да се намесва по тези въпроси, защото разбира колко важни са Белгия и Гърция за сигурността на Великобритания." И добавя, че не може да разбере защо на Запад „не се прави никакъв опит да се уважат интересите на Съветския съюз и по отношение на сигурността".

Позицията на Труман по полския въпрос се определя от много фактори. От гледна точка на вътрешната политика, милиони американци от източноевропейски произход са възмутени от действията на руснаците и Труман трябва да се съобразява с техните настроения. Чърчил бомбардира президента с категорични телеграми, а Труман изпитва дълбоко уважение към министър-председателя. Хариман, човекът в Москва, е убедил Труман, че независимо колко твърда позиция ще заемат Съединените щати, руснаците ще трябва да отстъпят, защото без американска помощ няма да могат да възстановят страната. По това време Труман е осведомен как върви Манхатънският проект и е разбрал, че създаването на атомната бомба скоро ще бъде факт, а това подхранва чувството му за превъзходство. Идеологическият момент, разбира се, не може да бъде пренебрегнат. Хора като Труман, Хариман и Кенан се ужасяват от руската бруталност и от комунистическото потъпкване на основните свободи на западните демокрации.

Труман, Хариман и други политици смятат, че Съединените щати са главен защитник на Западната цивилизация. В това убеждение се долавят и елементи на расизъм, тъй като доколкото понятието Западна цивилизация се отнася към цветнокожите народи в света, тя означава господство на белия човек. Звездата на Западна Европа е залязла или вече залязва и единствените бели хора, които могат да поемат нещата в свои ръце в Югоизточна Азия и в Тихия океан, а също и да осигуряват защита на Източна Европа, са американците. Но американците, независимо от социална принадлежност и убеждения, най-остро реагират на действията на руснаците в Източна Европа.

Сред всички елементи, съставящи тази политическа смес – антикомунизъм, отъждествяване на Сталин с Хитлер, икономически подбуди, съображения за военна сигур-

ност и демокрация, най-много натежава чувството за ог
ромна сила. Според всички възможни показатели, с изк
лючение числеността на армията, Съединените щати са
най-силната държава в света. Много американци, включи
телно и водещи фигури в правителството, са уверени, че
могат да използват силата си, за да тласнат света по пътя
към демократичен капитализъм от американски тип.

Това обаче не е възможно по причина, за която амери
канците не обичат да мислят, която рядко обсъждат и често
пренебрегват. Тази причина е простият факт, че колкото и
голяма да е американската военна и производителна мощ
тя не е безгранична. Шест процента от населението на
света не могат да управляват живота на останалите 94
процента. На практика това непрекъснато налага на Аме
рика ограничения върху опитите ѝ да постигне нещо – нап
ример неодобрението, с което Америка посреща действия
та на Сталин в Източна Европа, приема само словесно
изражение и американците не изпращат свои войски на
кръстоносен поход за освобождението на Полша. Но пред
пазливостта в действията поражда всеобщо чувство на
безсилие, което изпитват не само милиони обикновени
американци, но и самият президент. Труман разполага с
безпрецедентна сила и с програма за развитието на света,
която според него е безспорно добра. Въпреки това той не
може да спре съветската експанзия.

Америка никога няма да може да оказва влияние, съот
ветно на икономическата и военната ѝ сила. През следва
щите две десетилетия американските ръководители и аме
риканският народ ще бъдат принудени да научат този гор
чив урок. Никоя страна в света не може да се сравнява с
Америка, но в много случаи американската сила е неиз
ползваема и затова не може да бъде трансформирана в
дипломатическа победа. Виетнам ще се превърне в окон
чателно доказателство за неспособността на Америка да
принуждава със сила други народи да изпълняват желани
ята ѝ, макар че този процес започва много по-рано, още
през 1945 г., с опита на Труман да определи хода на съби
тията в Източна Европа.

На заседанието по външнополитическите въпроси, със
тояло се на 23 април 1945 г., Труман отхвърля съвета на
Стимсън, Кенан, Лейхи и Маршал да не прави нищо. Той
приема линията на твърда политика, препоръчвана от Ха

риман и Форестал, главно защото споделя тяхното становище, че Съветският съюз е варварска държава, която се стреми да завладее света. Колкото и да повтаря, че иска да уреди въпроса с Полша, той не смята, че Полша е толкова важна, за да рискува заради нея да избухне Трета световна война. Труман не отправя заплахи, че ще използва сила, за да наложи идеите си. Той постъпва така, отчасти защото все още вярва, че чрез икономически натиск може да принуди Сталин да отстъпи. Светът е изтощен от войната американският народ настоява за демобилизация, а червената армия е толкова силна в Европа, че Труман не може и да мисли за война. При това положение той следва една политика, обречена на провал, тъй като не желае да се задоволи с по-малко от 85 процента, а в същото време не може и да ги спечели във война. Като се има предвид отношението му към Съветския съюз и желанието му да разпространи американските идеали и влияние в целия свят, Труман не може да се примири с по-малък дял. Но Сталин не отстъпва и Великият съюз се разпада. Средствата, които биха могли да се вложат във възстановяването на разрушения от войната свят, се насочват към превъоръжаване.

На 8 май 1945 г. Труман неочаквано разкрива основния план на Америка да използва икономически натиск, за да бъдат изпълнени американските искания. В Деня на победата той подписва заповед, с която се прекратяват договорите наем–заем със Съюзниците и се налага ембарго върху всички стоки, пренасяни по море до Русия и други европейски страни. Някои кораби, потеглили за Русия, трябва да се върнат обратно в пристанищата за разтоварване. Не е отправено предупреждение нито към Русия, нито към Великобритания, които са основните получатели на стоките, а и двете страни разчитат да възстановяват икономиките си, като продължат да се възползват от договорите наем–заем. В официално изказване държавният секретар Стетиниъс, който по това време се намира в Сан Франциско, за да участва в организационно събрание на ООН, заявява, че заповедта е „крайно ненавременна и не спомага за развитието на съветско-американските взаимоотношения". Сталин е вбесен и Труман изпраща Хари Хопкинс в Москва да го успокои. Задачата на Хопкинс е да обясни на Сталин, че е станала ужасна грешка. Труман отменя първо-

началната заповед и изпращането на стоки по море с възобновява.

Сталин приема обяснението, но както сочат думите на Стетиниъс, грешката не е от политическо естество, а по отношение на времето. Съединените щати нямат намере ние да изпращат доставки нито на Русия, нито на Велико британия, щом престанат да се нуждаят от тяхната помощ в Тихоокеанската война. Според Стетиниъс „изумително" е не прекратяването на договорите, а това, че Америка раз крива промяната в политиката си преди руснаците да са обявили война на Япония.

Накрая политиката на прилагане на икономически на тиск, към която американците толкова активно се стремят се проваля. През януари 1945 г. Сталин иска заем от 6 милиарда долара. Държавният департамент отказва да об съди молбата преди, както се изразява Хариман, Сталин да започне да проявява по-голяма отзивчивост към амери канските искания в Европа. Съветите трябва да получат помощ, казва Хариман, само ако се съгласят да „работят в сътрудничество с нас по международни проблеми в съот ветствие с нашите стандарти...". В края на 1945 г. руснаци те искат заем от 1 милиард долара. Правителството на Съединените щати „загубва" молбата. Когато месеци по късно най-накрая я „намира", Държавният департамент предлага молбата за заема да се обсъди, ако руснаците тържествено обещаят „да не прилагат дискриминационни мерки в международната търговия", като осигурят досту на американски инвестиции и стоки до страни в руската сфера на влияние. Сталин отхвърля искането. Руснаците обявяват началото на нов петгодишен план за изграждане на тежката индустрия и за осигуряване на „техническа и икономическа независимост на Съветския съюз". Руснаци те ще възстановят страната си чрез принудителни иконо мии, извлечени от съветските граждани и от окупираните територии на Източна Европа.

В разговорите си със Сталин за Полша Хопкинс не мо же да вразуми съветския диктатор. Съединените щати трябва или да признаят руската марионетка в Полша, или да преустановят всякакви връзки, затова през юни Труман приема неизбежното и Съединените щати установяват дип ломатически отношения с комунистическото правителство на Полша. Америка продължава опитите си да накара Пол

ша да приеме „политика на равни възможности за нас в търговията, инвестициите и достъпа до средствата за информация", както е формулирана тази политика от Държавния департамент, но няма никакви възможности опитите да се увенчаят с успех. Поражението, което Америка претърпява, се приема от много хора като голяма загуба. То поражда силно недоволство и не се забравя.

Другата главна задача на Хопкинс е да получи уверения за включването на Русия в Тихоокеанската война. На 28 май той възторжено изпраща телеграма до Труман: „Съветската армия ще заеме позиции в Манджурия до 8 август." Естествено американците трябва да си платят за това. Сталин очаква, че Труман ще се погрижи Чан да спази обещанията, дадени от Рузвелт в Ялта; в замяна на това Сталин ще подкрепи ръководната роля на Чан в Китай. Президентът Труман няма възражения. Хопкинс казва също така, че Сталин очаква да участва в окупацията на Япония и иска да сключи споразумение с англо-американците за установяване на окупационни зони в Япония. Труман не отговаря на това искане. Такова споразумение може да бъде изготвено в Потсдам, където Великата тройка се е уговорила да се срещне през юли 1945 г.

В Потсдам Труман казва, че „непосредствената му цел е да привлече руснаците във войната срещу Япония колкото се може по-скоро", защото си дава сметка, че „участието на Русия във войната означава Америка да запази живота на стотици хиляди свои войници". Опазването на американски живот може да стане само за сметка на руски живот, а Сталин няма да дава жертви, без да получи нещо в замяна. Труман отчита това, като показва, че е готов да направи отстъпки, за да си осигури помощта на руснаците. Това негово намерение се потвърждава от втората му цел в Потсдам, която е „да постигне работни отношения с руснаците, за да се избегне следваща световна катастрофа".

Още в самото начало на срещата обаче възникват непреодолими различия. Труман предлага като точка в дневния ред да се постигне споразумение за реорганизиране на правителствата на Румъния и България с оглед скорошни свободни избори. Сталин обаче предлага да се обсъдят въпросите за германските репарации, за подопечните територии на Русия (освен всичко друго той иска дял от италианските колонии в Африка), за режима на Франко в Ис-

пания и за полската западна граница по линията Одер–Ниса, както и за елиминирането на лондонското правителство в изгнание. Споровете продължават, споразумения се постигат само по някои незначителни въпроси, но нито един важен проблем не е разрешен.

Изстрели из засада и открита стрелба характеризират конференцията в Потсдам. Руснаците са предоставили на поляците административния контрол на източната част на Германия. Труман и Чърчил протестират срещу полския контрол, който означава принудителна евакуация или смърт за милиони германци, както и едностранно вземане на решение от страна на Русия да въведе още една окупационна сила в Германия. Сталин отхвърля протестите, като казва, че всички германци вече са напуснали територията и че границата е определена в Ялта, но нито първото, нито второто е вярно. Руснаците искат да контролират заедно с Турция черноморските протоци. Труман предлага вместо да се укрепват позиции или вместо Русия да участва в контрола, да се поемат международни гаранции за достъп до протоците от всички държави по всяко време. Тогава Молотов пита дали Суецкият канал ще бъде използван на този принцип. Чърчил заявява, че въпросът за Суецкия канал не е бил повдиган. „Аз го повдигам", отвръща троснато Молотов. Чърчил обяснява, че англичаните са контролирали Суец в продължение на седемдесет години без да има оплаквания. Молотов отговаря, че има много оплаквания: „Трябва да попитате Египет."

Главният въпрос в Потсдам е Германия. В Ялта Великата тройка се споразумява да раздели Германия на четири зони (едната е френска), като всяка от тях да се управлява от съответния главнокомандващ. Генералите образуват Съюзнически контролен съвет (СКС), който трябва да изработи правилата за обединяването на Германия. Съветът трябва да следва принципа на единодушието при вземане на решения, което се оказва пагубно за обединяването на страната, тъй като англо-американците искат едно, а французите и руснаците – друго. Англия и Съединените щати се стремят да създадат политически единна Германия със самостоятелна индустрия; другите две окупационни сили искат Германия да остане разделена и слаба. Не е възможно такива крайно противоположни възгледи да бъдат съгласувани и в Потсдам дори не се прави опит за подобно нещо.

Американците приемат, че германската индустрия не бива да надвишава определено равнище на развитие, но много скоро нарушават това споразумение.

В Потсдам е направен опит да се реши въпросът с германските репарации. След като Съединените щати са дали знак, че след войната няма да продължат да отпускат помощи под форма на заем–наем или да предоставят заем на Съветския съюз, за Сталин въпросът за германските репарации е от решаващо значение. Географията обаче е срещу него, защото Рур – основният индустриален район на Германия, е в английската зона. Предимството на Сталин е, че Рур не може да се изхрани самостоятелно, а руснаците контролират главните селскостопански райони на Германия. Накрая се постига споразумение: Западът признава линията Одер–Ниса за източна граница на Германия, а Сталин приема 25 процента германски машини и съоръжения от западните зони като свой дял от репарациите. Петнадесет от двадесет и петте процента се предвижда да бъдат разменени за храна от Източна Германия. Сталин също така получава пълна свобода на действие в руската зона, от което много скоро се възползва.

Но може би по-важно от споразуменията и споровете в Потсдам е позицията, с която Труман се връща в Белия дом. В Потсдам той научава, че единственото нещо, което руснаците разбират, е силата. Той решава, че няма повече „да рискува съвместни действия с руснаците", тъй като с тях не е възможно човек да се разбере. Конкретният резултат от това решение е изявлението на Труман: „Аз няма да допусна руснаците по никакъв начин да упражняват контрол в Япония... Докато размишлявах върху положението, връщайки се у дома, реших, че генерал Макартър ще поеме изцяло командването и контрола след победата в Япония."*

Успешният опит с атомната бомба, извършен докато президентът е в Потсдам, окуражава Труман да приеме по-твърда линия. Сред американските висши правителствени кръгове е разпространена идеята, че притежаването

* Това е важно решение. Според по-ранни планове окупацията трябва да бъде съвместна – с участието на войски на Съединените щати, Великобритания, националистически Китай и Червената армия.

на атомната бомба ще доведе, както се изразява Стимсън, до „по-цивилизовани отношения с Русия", или както се изказва Бърнс през юни 1945 г., бомбата „ще накара Русия да бъде по-сговорчива в Европа".

Бомбата и финансовото състояние, на което се радват Съединените щати, внушават на Труман и на неговите висши съветници чувство за могъща сила. След Потсдам бомбата става постоянен фактор в отношението на Америка към Съветския съюз. Стимсън сполучливо сравнява новата политика с „оръжие, което носехме твърде демонстративно на хълбока", но по-късно признава, че „именно то е подхранило подозренията и недоверието на руснаците към нашите цели и мотиви..."

Бомбата изглежда на американците като дар божи. Те могат да налагат волята си на всяка непослушна държава, като я заплашат, че ще използват бомбата. Най-простото нещо ще бъде да се възпре нечия агресия – американците просто ще хвърлят бомбата. Америка ще може да поддържа силна позиция в Европа, без да е необходимо да поддържа силна армия там. Едно от големите опасения сред американските военни кръгове е, че след като Германия е сразена, Западът трябва да се пребори с Червената армия, а единствената страна, способна на това, са Съединените щати. Но вътрешнополитическата действителност в Съединените щати изключва възможността в следвоенна Европа да се поддържа голяма постоянна армия от войници на задължителна военна служба. Републиканската партия, която скоро ще упражнява контрол в Конгреса, вече е дала ясно да се разбере, че данъците трябва да бъдат намалени, а бюджетът – балансиран. Правителството няма да разполага нито с хора, нито със средства, за да се включи активно във война.

Бомбата като че ли може да реши всички тези проблеми. Америка може да води Студена война, без да изисква каквито и да било жертви от своите граждани. Американските ръководители се надяват, че чрез благоразумно отпускане на финансови кредити и завоалирана заплаха чрез бомбата Съединените щати могат да определят какво да бъде следвоенното развитие на света. През есента на 1945 г. Труман се среща с Дьо Гол, който е разтревожен от намеренията на генерал Лусиъс Клей, командващ американската окупационна зона в Германия, да обедини Герма-

ния и да повиши равнището на производство. Дьо Гол се тревожи и от присъствието на Червената армия в Централна Европа. Труман безцеремонно отговаря, че основания за страх няма. И обяснява, че ако някоя държава стане агресивна, Съединените щати ще използват атомната бомба, за да я възпрат.

Тази стратегия по-късно става известна като политика на масирано възмездие. Лошото е, че още през 1945 г. тази политика не съответства на действителността. Атомните бомби, създадени през периода 1945–1949 г., не са достатъчно мощни, за да възпрат руснаците, а и американците не разполагат с достатъчно голям брой бомби, за да осъществят истински масиран ответен удар. Тези истини се осъзнават постепенно от политиците, но от самото начало те създават невярна представа за военното положение. Дори американските военновъздушни сили да хвърлят всички налични бомби през 1947 или 1948 г., те едва ли ще са достатъчни да унищожат Съветския съюз.

Ако руснаците осъзнаят страховете на Запада и прекосят Елба, най-многото, което може да се постигне с бомбите, е да се бомбардират важни граждански обекти в Русия – това би убило десетки хиляди хора, но не би засегнало руската военна машина. Ако американците унищожат Москва, Сталин може да отговори с окупация на Западна Европа.

Проблемът на политиката на масирано възмездие има освен военна, и психологическа страна. Колкото и неусъвършенствана да е все още атомната бомба, светът гледа на нея като на оръжие, което може да се използва само в краен случай, и това отношение се насърчава от американския печат и от политиците. Но тази постановка започва да работи сама срещу себе си, тъй като в нея е заложена идеята, че бомбата може да се използва само при изключително опасно положение. За Съединените щати е по-лесно да заплашват, че ще използват бомбата, за да накажат агресията, вместо да решат коя агресия оправдава използването на бомбата. Когато през 1948 г. например комунистите установяват контрол в Чехословакия, нито един отговорен американски политик не смята, че това нарушение на законността е достатъчно сериозно, за да бъдат хвърлени бомби над Москва, но тъй като са заложили на бомбата, Съединени щати нямат на разположение други средства, с

които да спрат агресора. Следователно Съединените щати не могат да направят нищо. Всъщност тази безпомощност се проявява ясно още през 1945 г.

Фактът, че американците притежават бомбата, не се отразява видимо по никакъв начин на политиката на Сталин в Източна Европа. Сталин и Молотов продължават да правят каквото си искат, отказват да провеждат избори или да осигуряват свободен достъп на западни наблюдатели в Източна Европа. На срещи на външни министри руснаците продължават да настояват Западът да признае марионетните правителства в Източна Европа, преди да бъдат изготвени мирните договори. Надеждата на Бърнс, че бомбата „ще накара Русия да бъде по-сговорчива", се оказва напразна и през лятото на 1946 г. и двете страни вече са приели факта, че Европа е разделена.

Недоверието на руснаците към Запада, както и решимостта на Сталин да упражнява железен контрол над своите сателити са толкова силни, че Молотов отказва да обсъди сериозно предложението на държавния секретар Бърнс четирите велики сили да подпишат споразумение за обединяването на Германия и за гарантирането на нейната демилитаризация. Това предложение е направено искрено и е израз на най-добрите надежди за разрешаването на германския проблем. Руснаците преустановяват изнасянето на машини и съоръжения от Източна Германия и започват да използват квалифициран германски труд за производство на стоки в руската зона, които след това изнасят в Съветския съюз. Междувременно на 3 май 1946 г. генерал Клей уведомява едностранно руснаците, че не могат да очакват повече репарации от западните зони. По-късно през същата година в Щутгарт държавният секретар Бърнс произнася реч, станала широко известна, в която заявява, че Германия трябва да развива своя износ, за да стане независима. Бърнс добавя, че Германия трябва да поеме основната отговорност по вътрешноикономическите си проблеми и да получи възможността да увеличава индустриалното си производство (Клей вече е започнал да прилага на практика тази политика), като подчертава, че американското присъствие в Западна Европа ще бъде запазено.

През 1946 г. трудно се намират решения, приемливи едновременно и за Изтока, и за Запада. Безизходното поло-

жение е свързано най-вече с въпроса за атомната бомба. Каквито и да са фактите за големината и броя на ядрените оръжия през първото десетилетие на атомната епоха, очевидно е, че тяхното потенциално нарастване е неограничено. Установяването на контрол върху бомбата е от съдбоносно значение за бъдещето на света. Как обаче да се установи този контрол, не е ясно. От една страна, Съединените щати имат монопол, нещо от което никоя държава не би се отказала лесно. От друга страна, всички учени са единодушни, че в въпрос единствено на време руснаците да създадат своя бомба. Ако руснаците се сдобият със собствено атомно оръжие и ако на това оръжие продължи да се гледа само като на военно оръжие, което може да се използва от суверенни държави, както те намерят за добре, светът ще живее в постоянен ужас.

Причината, поради която е особено трудно да се постигне разрешение на този въпрос е следвоенната атмосфера, в която Америка и Русия правят предложения за контрол върху атомното оръжие. В Германия почти всеки ден настъпват кризи между окупационните сили. В Близкия изток цари напрежение, което достига кулминацията си в Иран и Турция. Според условията на един договор за окупация от 1942 г. руснаците трябва да изтеглят въоръжените си сили от Иран шест месеца след края на войната. Те отказват да направят това, защото Сталин иска нефтени концесии от иранското правителство. За да упражнят натиск, руснаците оказват подкрепа на едно въстание в Северен Иран. Със задълбочаването на кризата на 6 март 1946 г. Бърнс изпраща категорична нота на Москва, настоявайки за незабавно изтегляне. Три седмици по-късно Иран и СССР обявяват, че съветските окупационни сили ще се изтеглят от Северен Иран и че по силата на договор, който трябва да бъде ратифициран от иранския парламент, ще бъде създадена съвместна иранско-съветска петролна компания. На 6 май руснаците се изтеглят; в началото на 1947 г. парламентът отхвърля договора за петролната компания.

Реакцията, с която се посреща този голям провал на съветската дипломация, показва колко много са се отдалечили бившите съюзници. Руснаците смятат, че е напълно справедливо да бъдат допуснати да участват в експлоатацията на ирански нефтени залежи. Фактът, че са отстранени, означава, че Западът се връща към старите си номера

да изолира Съветския съюз и да направи всичко възможно, за да остане страната в слаба позиция. За американците кризата доказва за пореден път, че стремежът на руснаците е да завладеят света.

Чърчил тълкува тези и други събития пред американската общественост на 5 март 1946 г. в една реч във Фултън, Мисури, където на трибуната до него е Труман. Чърчил заявява, че „от Шчечин на Балтийско море до Триест на Адриатическо море над Европа е спусната Желязна завеса". Той иска да вдигне тази завеса, да освободи Източна Европа и да отблъсне руснаците от други райони на света като Иран и Турция. Смята, че това трябва да бъде извършено от братско сдружение на англоговорещи народи, действащо извън ООН. Средството ще бъде атомната бомба, която според думите на Чърчил „Бог е повелил" само на Съединените щати.

Речта на Чърчил не улеснява започналите вече американски усилия за намиране на приемливо решение за международен контрол върху атомната бомба. Сталин реагира като изпаднало в ярост ранено животно. Той сравнява Чърчил и неговите „приятели" в Америка с Хитлер, обвинявайки ги, че и те като Хитлер проповядват расистка теория за управлението на света от англоговорещи народи. Сталин заявява, че речта на Чърчил е „призив за война със Съветския съюз". Три седмици след речта на Чърчил за Желязната завеса руснаците се отказват от членство в Световната банка и в Международния валутен фонд и оповестяват началото на нов петгодишен план, чиято цел е да превърне Русия в независима държава в случай на нова война, засилват натиска върху Иран и подемат усилена идеологическа кампания за отстраняване на всякакви западни влияния в Съветския съюз.

Но Сталин не е готов за война, както не е готов и Труман, за което свидетелстват събитията в Турция. Този път спорният въпрос е контролът върху Дарданелите. През август 1946 г. Сталин настоява турците да му предоставят равноправно участие в контрола над протоците. Това е много отдавнашна руска мечта. Но заместник-държавният секретар Дийн Ачесън тълкува това искане на Съветския съюз като опит Турция да бъде завладяна, Гърция – заплашена, а останалата част от Близкия изток – сплашена. Той съветва да се действа открито. Труман се съгласява:

„Вместо след пет или след десет години, по-добре сега да проверим, дали руснаците са решили да завладеят света." Съединените щати внушават на Турция да не отстъпва от твърдата си позиция. В знак на подкрепа Труман изпраща най-усъвършенствания американски самолетоносач в протоците. Сталин отстъпва.

В тази атмосфера на взаимни заплахи и прикриване на истината е почти невъзможно да се осъществи действен международен контрол върху атомните оръжия. Въпреки това американците полагат усилия. На 16 март 1946 г. Съединените щати оповестяват предложението на Ачесън–Лилиентал за международен контрол, който да бъде приложен на етапи. Това предложение е откровен опит да се избегнат ужасите на един свят, в който Русия и Съединените щати си отправят взаимни заплахи с атомно оръжие. Руснаците обаче не са доволни, тъй като предложението на Ачесън–Лилиентал предвижда Съединените щати да запазят пълен контрол върху своите атомни бомби по-време на междинните фази. „Ако в преходния период планът претърпи провал", заявява Ачесън, „ние ще бъдем в благоприятна позиция по отношение на атомното оръжие." В същото време на руснаците няма да бъде позволено да създават собствени бомби.

Като се има предвид напрежението в съветско-американските отношения, немислимо е Съединените щати да се съгласят на по-нататъшни отстъпки; немислимо е също така руснаците да приемат предложението. Те правят контрапредложение за прекратяване на производството и използването на атомни оръжия, като настояват за срок от три месеца да бъдат унищожени всички налични запаси от атомни бомби. Едва тогава те ще обсъждат въпроса за международния контрол.

Изход от това безизходно положение не може да се намери. През април 1946 г. Труман определя за делегат на Съединените щати в Комисията по атомна енергия към ООН Бърнард Барук, финансист и президентски съветник. Барук смята, че предложението Ачесън–Лилиентал е твърде крайно, тъй като в него не се споменава нищо за правото на Русия на вето. Барук иска да наложи принципа на мнозинството във всички фази, което означава, че руснаците няма да могат да налагат вето върху използването на бомбата срещу Русия в случай, че бъдат установени нару-

шения от тяхна страна, нито да пречат на инспекционни комисии да обикалят страната им. Едва ли може да се очаква руснаците да приемат предложението на Барук.

Барук обаче настоява да се премахне правото на вето. Той се ползва с подкрепата на главнокомандващия армията Айзенхауер, който смята, че само ако се установи ефективен международен контрол над атомната бомба, може да има надежда за предотвратяване на атомна война. В същото време обаче той твърди, че в името на националната сигурност методите за упражняване на такъв контрол първо трябва да бъдат проверени и одобрени и едва тогава Съединените щати да се откажат от своя монопол. „Ако се ангажираме твърде прибързано с международно споразумение за забрана на всички атомни оръжия", изтъква Айзенхауер, „може да се озовем в такова положение, че да не разполагаме с никакви средства за ефективни действия в света в случай, че някоя голяма сила наруши споразумението." Той предупреждава, че руснаците може умишлено да избягват използването на атомни оръжия и да предприемат агресия с други, не по-малко разрушителни оръжия.

Това е основната дилема за Съединените щати в усилията да се установи някакъв международен контрол върху атомната енергия, преди да е станало много късно, и тази задача е много по-важна от въпроса за налагане на вето или за извършване на проверки. Въпросът, който Айзенхауер поставя, е съвсем ясен: ако Съединените щати се откажат от атомната бомба, как могат да възпрат Червената армия? Единствените алтернативи за американците са да поддържат многобройна армия или да принудят руснаците да извършат демобилизация, но през 1946 г. тези възможности са малко вероятни. И двете страни правят разни отстъпки, но по основните въпроси непримиримостта остава. Америка настоява на правото си да разполага с бомбата, докато не се увери в ефективността на международния контрол, а руснаците не се отказват от правото си на вето.

Единствената надежда за унищожаването на бомбата, която в политическата атмосфера на 1946 г. никога не е била голяма, угасва. Америка няма да се откаже от своя монопол, докато Червената армия запазва непокътнат числения си състав, а руснаците няма да извършат демобилизация, докато американците притежават бомбата. За сравнително кратък период от време руснаците ще се сдобият

със своя бомба; Съединените щати в края на краищата ще изградят голяма постоянна армия. В историята на човечеството започва безпрецедентна надпревара във въоръжаването. Тя ще наложи качествена промяна в американската външна политика и в международните отношения изобщо. Всяка криза ще всява ужас в сърцата на хората по целия свят. Няма да съществува нито сигурност, нито защита. В много отношения американската външна политика след предложението на Барук представлява търсене на действени методи как да се използва атомното оръжие за постигане на цели извън пределите на страната. Бомбата не помага на американците в Източна Европа, където руснаците не се съобразяват с нищо. Дали другаде ще може да бъде ефективно използвана, ще покаже бъдещето. Опитите на Русия, насочени към Иран и Турция, са пресечени. В края на 1946 г. сферите на влияние в Европа са ясно очертани, но извън нея не е ясно коя територия на кого принадлежи. Може би, както става с Иран и Турция, при всеки възникнал случай ще се стига до конфронтация, докато линията се прокара и се признае от всички. А междувременно Студената война ще продължи да се води под сянката на облака от атомната гъба.

[5]

Доктрината Труман и планът Маршал

В сегашния момент от историята на света почти всички държави трябва да изберат между два алтернативни начина на живот... Единият начин на живот се опира на волята на мнозинството и се отличава със свободни институции, широко представително правителство, свободни избори, гаранции за свободата на личността, свобода на словото и на религията и отхвърляне на всякакво политическо потисничество. Другият начин на живот се опира на волята на малцинството, наложена принудително на мнозинството. Това се постига чрез терор и потисничество, контрол над печата и радиото, предрешени избори и ограничаване на личните свободи. Убеден съм, че в своята политика Съединените щати трябва да подкрепят свободните народи, които се противопоставят на опитите да бъдат подчинени от едно въоръжено малцинство или от натиск, оказван отвън.

Хари С. Труман
12 март 1947 г.

Има граници, отвъд които дори и най-мощната държава не може да разпространява влиянието си. Едно от най-важните изисквания на демократичното общество е то да се съобразява с настроенията в страната, които се изразяват в общото разбиране на необходимостта да се упражни влияние и в готовността да се направят жертви, за да се създаде ефективна военна сила. В Съединените щати в началото на 1947 г. тези два елемента липсват. Макар и да не се наблюдава връщане към изолация както през 1919 г., съществува общо мнение, че Америка може да урежда външните си проблеми, разчитайки на атомната бомба. През ноември 1946 г. републиканците се налагат в Конгреса, като изтъкват предимствата на една видоизменена версия на политиката на Уорън Хардинг за връщане към нормален живот – демобилизация, свободна търговия, ограничаване ролята и разходите на правителството и въвеждане на по-

ниски данъци. Тези вътрешнополитически факти сериозно намаляват възможностите на правителството на Труман да продължава да води Студената война.

В началото на 1947 г. Съединените щати почти са приключили процеса на най-бързата демобилизация в историята на света. Армията е съкратена от 8 милиона на 1 милион души; флотът – от 3,5 милиона на по-малко от 1 милион; военновъздушните сили – от над 200 на по-малко от 50 боеспособни авиационни групи. Ето какво заявява след време генерал Маршал: „Спомням си, че когато бях държавен секретар, постоянно искаха от мен в безброй радиотелеграми, особено докато бях в Москва (март, 1947), да дам на руснаците да се разберат... Когато се върнах, към мен бе отправено същото искане по отношение на Далечния изток и Китай. По онова време средствата, с които разполагах, за да им дам да се разберат (а аз съм войник и знам какво значи да имаш възможност да дадеш някому да се разбере), бяха една и половина дивизии, разположени по цялата територия на Съединените щати. Чудесна възможност, когато този срещу теб има над 260 дивизии, а ти – една и половина."

Външната политика и военната политика се движат в противоположни посоки. Труман и неговите съветници искат да отговорят на комунистическото предизвикателство, където и да бъде отправено то, но не могат да направят това по друг начин освен чрез атомната бомба. Стимсън и Форестал са сред хората, които увещават Труман да спре процеса на демобилизация, като драматично предупреждават за мащабите на съветската заплаха. През януари 1946 г. министърът на военноморските сили Форестал препоръчва на президента да свика „шефовете на основните телеграфни агенции и на водещите вестници... и да изложи пред тях сериозността на сегашното положение и необходимостта страната да знае какви ще бъдат последиците от това в чужбина". През цялата година той настоява за това пред Труман, но резултатите са незначителни, защото Труман иска балансиран бюджет и е достатъчно добър политик, за да си даде сметка, че обществото няма да се съгласи да плаща по-високи данъци в името на по-голяма военна институция.

Едновременно със съкращаването на военната сила във Вашингтон нараства страхът от мащабите и характера

на съветската заплаха. В реч пред Националния военен колеж през 1947 г. Уилям К. Булит от Държавния департамент обобщава преобладаващото по онова време настроение във Вашингтон. „Настъплението на Съветския съюз срещу Запада е във фазата на Хитлеровите ловки маневри за навлизането в Чехословакия", заявява той, като по този начин веднага свързва Сталин с Хитлер. „Крайната цел на Русия е завладяване на света", добавя той и по този начин очертава мащабността на проблема. Съветският метод обаче се различава от Хитлеровия и е потенциално по-опасен. Поради американския монопол върху атомната бомба руснаците няма да се впускат във война на широк фронт, те ще се стремят да избягват въоръжени конфликти, като в същото време ще преследват целите си чрез подривна дейност във всяка страна.

Тъй като заплахата се отнася до целия свят, тя трябва да бъде посрещната навсякъде и то веднага. Една от първите стъпки, които Булит предлага, е създаване на „Европейска федерация на демократичните държави", която „да се противопоставя на Русия". За него това е преди всичко военна организация под американско ръководство, снабдена с американско оръжие. Да се посрещне руската заплаха, като се въоръжи Европа, е на практика продължение на военната политика заем–наем. Другата цел е да се осигури икономическа и техническа помощ на застрашените държави. В американското правителство се споделя убеждението, че комунизмът процъфтява там, където има хаос и бедност; на това трябва да се реагира, като се съдейства за постигане на стабилност и благоденствие чрез икономическа помощ.

В края на 1946 г. споровете за това кой е най-добрият начин Америка да реагира на съветската заплаха се съсредоточават около три възможности: да се увеличат американските военни ресурси; да се изпрати военна помощ на застрашените страни; да се окаже икономическо и техническо съдействие на нуждаещите се народи. Тези планове не са взаимноизключващи се и повечето политици искат да приложат и трите едновременно, като дадат превес на един от тях. Всички те са изградени върху предположенията на Булит за характера на заплахата и всички те ще струват много пари.

Републиканският конгрес контролира парите и не смя-

та, че има наложителна причина да ги харчи за осъществяването на някой от тези планове. Мнозинството от американския народ също не смята, че има наложителна причина. През януари 1947 г. преобладава становището, че следвоенното напрежение с Русия е отслабнало. Това становище се подхранва главно от факта, че са подписани мирни договори между Великата тройка и източноевропейските страни, участвали във войната на страната на Хитлер. Тези договори на практика означават, че Съединените щати признават съветската сфера на влияние в Източна Европа, защото са сключени с комунистически сателитни правителства. Робърт Тафт, виден представител на републиканците в Сената и водач на кампанията за осъществяване на икономии от правителството, дава израз на съществуващото настроение, като се противопоставя на всеки опит на правителството да раздели света на комунистически и антикомунистически зони, защото, както заявява той: „Аз не искам война с Русия." Демократите обвиняват Тафт (както и други републиканци, които са против включването в един кръстоносен поход срещу комунизма) в политика на изолационизъм, но каквито и отрицателни асоциации да предизвиква това определение, не може да се отрече, че мнозинството от американския народ не иска да се впусне в такъв поход.

За да се сдобие с икономически и военни ресурси, чрез които да води агресивна външна политика, Труман трябва да убеди американците в реалността и размерите на съветската заплаха. За тази цел той трябва да използва някакво драматично развитие на събитията. Гърция заема едно от първите места в списъка на потенциалните конфликтни райони. До този момент Великобритания подкрепя роялисткото правителство в Гърция, но опустошителна буря през януари 1947 г. съсипва отслабналата вече британска икономика и засилва предположенията, че Великобритания няма да може повече да отстоява водещата си роля в света. Още през септември 1946 г. американското правителство подготвя тихомълком програми за оказване военна помощ на Гърция. През януари 1947 г. Държавният департамент започва интензивно да обмисля начините за осигуряване на военна помощ. Съединените щати са готови да навлязат в Гърция, когато Великобритания се изтегли оттам.

През януари 1947 г. държавният секретар Бърнс се оттегля от поста си; неговата длъжност се поема от генерал Маршал. Първата задача на Маршал е да подготви среща на Съвета на външните министри в Москва, която да започне на 10 март. Той посвещава по-голяма част от времето си на германския проблем – главна точка в дневния ред на Московската конференция.

Докато Маршал се подготвя за Москва, събитията в Гърция се развиват стремително. През януари 1947 г. Труман изпраща до гръцкото правителство предложение да осигури съветници и средства за осъществяване на програма за икономическо стабилизиране. Гръцкото правителство вече е подало оплакване в ООН, че бунтовниците получават помощ отвън, и организацията е изпратила свои представители в Гърция, за да проверят случая. Труман също е изпратил свой представител, който да му докладва. Междувременно става все по-съмнително, че с разклатената си икономика Великобритания ще може да поддържа в Гърция армия от 40 000 души. На 3 февруари американският посланик в Атина съобщава за слухове, че британците скоро ще се изтеглят. На 18 февруари личният представител на Труман предупреждава за предстоящ опит на комунистите да завладеят страната, а два дни по-късно американското посолство в Лондон съобщава, че английското Министерство на финансите не може да отпуска повече помощ за Гърция. Почвата е подготвена за действие.

На 21 февруари 1947 г. английският посланик в Съединените щати информира Държавния департамент, че Лондон няма да осигурява повече помощ за Гърция или Турция. Англия ще изтегли войските си до края на март. За държавния секретар Маршал това, което прави Англия, „е равносилно на абдикация от Близкия изток с очевидни последици за нейния приемник". През следващите пет дни Държавният департамент провежда консултации с военното министерство, както и свои собствени заседания, и е готово да действа. Заместник-държавният секретар Дийн Ачесън поема инициативата, тъй като Маршал е зает с подготовката на Московската конференция. На 26 февруари Труман, Маршал и Ачесън се срещат, за да обсъдят резултатите от проучванията на експертите.

Ачесън докладва. Той подчертава, че ако Гърция бъде загубена за Америка, Турция ще се окаже незащитима.

Русия ще настъпи и ще наложи контрол върху Дарданелите с „най-ясни последици" за Близкия изток. Ще последва деморализация на духа в Италия, Германия и Франция. Ачесън описва явлението, наречено по-късно ефект на доминото, според който, ако една държава падне под властта на комунизма, съседите ѝ непременно ще я последват. Ачесън казва, че в случая заради една развалена ябълка ще изгние целият чувал с ябълки. След като положението е представено по този начин, правителството няма друг избор, освен да действа енергично и бързо. По-късно Труман споделя пред кабинета чувството си, че „никой друг президент не е бил изправян пред необходимостта да вземе по-сериозно решение", при това толкова широкомащабно и твърде драматично по отношение на своите последици. С това президентът иска да покаже колко безсънни нощи е прекарал, опитвайки се да реши какво да прави. Всъщност той отдавна е взел решението и истинската задача е да накара Конгреса да приеме програмата.

На 27 февруари Труман свиква водачите на Конгреса. Надеждите му са насочени към сенатора Артър Вандънбърг, републиканец, който от „изолационист е станал интернационалист", и като председател на сенатската комисия по външните работи е един от архитектите на нова насока във външната политика, обединяваща всички политически сили. Труман описва положението в Гърция в черни краски, след което заявява, че смята да поиска от Конгреса 250 милиона долара за Гърция и 150 милиона долара за Турция. Повечето от нещата, които казва, ако не и всички, са нови за конгресмените, но начинът, по който той очертава проблемите, както и подкрепата на Вандънбърг за тази политика, ги спечелват за каузата.

През следващите седмици Държавният департамент и министерствата на военноморските сили и на войната уточняват подробностите на програмата за отпускане на помощ, докато Вандънбърг и други конгресмени осигуряват подкрепата на Конгреса за новата политика. Едва на 7 март Труман запознава членовете на кабинета си с развоя на събитията; тук, може би неочаквано, той среща известна опозиция. Макар че Форестал настоява за пълна мобилизация на силите в борбата срещу руснаците, други негови колеги не са убедени в това. Министърът на труда не е съгласен американците да вадят от огъня кестените на ан-

гличаните. Друг изказва съмнението, дали е редно да се подкрепя корумпираното, некадърно, дясно ориентирано гръцко правителство. Преди всичко обаче правителството се безпокои как обществеността ще приеме такъв рязък поврат в традиционната външна политика на Америка, особено при положение, че тя ще бъде толкова скъпа. Както лаконично пише Труман в своите *Мемоари*: „Възникна голям спор за най-добрия начин, по който американският народ да бъде известен за тези въпроси."

Междувременно Държавният департамент подготвя обръщение на Труман пред Конгреса и нацията. Труман не е доволен от първоначалните варианти, защото „не исках никакви усуквания в тази реч. Тя съдържаше отговора, който Америка щеше да даде, на експанзионистичната вълна на комунистическата тирания. Тя трябваше да бъде ясна, без колебания или условности." Труман иска Ачесън да преработи речта, за да звучи тя категорично, разбираемо и да не се ограничава само до Гърция и Турция. Стратегията на Труман е да обясни помощта за Гърция не с желанието да се подкрепи монархията, а като част от световна програма за свобода.

Джордж Кенан се запознава с един от преработените варианти на обръщението. Авторитетът и влиянието на Кенан в Държавния департамент са нараснали след края на войната и Маршал го е назначил за шеф на Службата за планиране на нова политика. Повишението му се дължи отчасти на една телеграма от седем хиляди думи, изпратена от Москва, в която той предупреждава за следвоенните намерения на Съветския съюз. Телеграмата е добре посрещната. Труман я прочита, а Форестал я размножава и тя става задължително четиво за хиляди висши служители. Анализът на Кенан обосновава необходимостта от политика на сдържаност и контрол и във Вашингтон единодушно го признават за автор на тази политика.

Въпреки това Кенан е разтревожен, когато прочита речта, която Труман ще произнесе пред Конгреса. Преди всичко той не вижда необходимост да се оказва военна помощ на Турция, където не съществува военна заплаха. Това се отнася и за Гърция – Кенан иска да се помогне на гръцкото правителство, но смята, че това трябва да стане чрез политически и икономически средства. Според него съветската заплаха е главно политическа. Кенан също така

е разтревожен от начина, по който Труман използва възможността да лансира една доктрина, световна и неограничена по своите мащаби, в момент, когато е нужно да се направи обикновена декларация за оказване на помощ на една отделна държава. Труман се готви да използва изрази, които, както отбелязва по-късно Кенан, „са по-високопарни и по-категорични от всичко, което поне аз съм си представял". Кенан протестира, но резултат няма. Казват му, че е твърде късно речта да бъде променена.

Онова, което Кенан не може да схване, е необходимостта да се обедини обществото в подкрепа на една политика, която рязко се отклонява от традиционната американска политика. Кенан не е политик – всъщност той почти не е живял в Съединените щати като възрастен, докато Труман е най-добре запознат с проблемите на вътрешната политика. И Кенан като президента иска да спре настъплението на комунистите, но иска да постигне това по реалистичен начин, на ниска цена и с минимални ангажименти. Труман си дава сметка, че никога няма да може да убеди пестеливо настроените републиканци и онази част от обществото, която ги поддържа, да пропилеят събрани чрез данъци долари, за да подкрепят краля на Гърция. Труман трябва да обясни, че положението в Гърция засяга целия свят, и да противопостави доброто на злото, за да получи подкрепа за политиката на сдържаност и контрол.

В 13,00 часа на 12 март 1947 г. Труман се изкачва на трибуната, за да произнесе реч пред Конгреса. Речта му се предава по националното радио. Труман иска да се окаже незабавна помощ на Гърция и Турция, след което излага аргументите си: „Убеден съм, че в своята политика Съединените щати трябва да подкрепят свободните народи, които се съпротивляват на опитите да бъдат подчинени от въоръжени малцинства или от натиск, оказван отвън."

Изявлението има всеобхватен характер. В едно-единствено изречение Труман определя каква ще бъде американската политика не само за следващото поколение, но и след него. Където и когато някое антикомунистическо правителство се окаже заплашено от местни бунтовнически сили, от нахлуване на чужди войски или дори от дипломатически натиск (както в случая с Турция), Съединените щати ще оказват политическа, икономическа и преди всичко военна помощ. Доктрината Труман затръшва вратата пред

всяка революция, тъй като определението „свободни народи" се възприема като синоним на „антикомунисти". Единственото, което трябва да направи гръцкото правителство или който и да е диктаторски режим, за да получи американска помощ, е да твърди, че противниците му са комунисти.

Неведнъж е било констатирано очакването на американците, че техните войни трябва да бъдат героични кръстоносни походи в световен мащаб, борба между светлината и мрака, от чийто изход зависи съдбата на света. Доктрината Труман оправдава това очакване. На една от срещите между президента и водачите на Конгреса Вандънберг предупреждава Труман, че ако иска да получи обществена подкрепа за политиката на сдържаност и контрол, ще трябва „да всее ужас у американския народ". И Труман го прави. Той описва в мрачни краски „тоталитарните режими", които заплашват да задушат свободата в целия свят. Дошъл е моментът, заявява той, когато „почти всички държави трябва да изберат между два алтернативни начина на живот". На този призив отговарят повечето от сънародниците на Труман. Както на 7 декември 1941 г., така и на 12 март 1947 г. американският народ се обединява зад своя ръководител в името на една кауза, която излиза извън границите на национални, икономически, социални и военни интереси: каузата на свободата.

На 15 май 1947 г. Конгресът отпуска 400 милиона долара за Гърция и Турция. Независимо, че според днешните стандарти сумата е малка, Америка е направила огромна крачка. За първи път в своята история Съединените щати решават в мирно време да се намесят в делата на държави извън Северна и Южна Америка. Символичното действие е от изключително значение. Ангажиментът вече е поет. Години наред Конгресът и обществеността ще трябва да бъдат убеждавани да отпускат огромните средства, необходими за новата политика, но след като веднъж вече основите на Доктрината Труман са приети, връщане назад няма.

Едновременно с оповестяването на доктрината Труман съвещанието на Съвета на външните министри в Москва се проваля. Позициите по германския въпрос са станали непреклонни. Нито американци, нито руснаци имат каквито и да било намерения да съдействат за постигане на мирен договор с Германия и за обединяване на страната, освен ако не бъдат приети поставяните от тях условия, за които

предварително се знае, че са неприемливи за отсрещната страна. Единственото, което става в Москва, е, че всички правят пропаганда.

Положението в Европа е много тежко. Когато се връща от Москва, Маршал съобщава, че „пациентът [Европа] отпада все повече, докато лекарите умуват". „Невъзможно беше да се постигне споразумение" в Москва, заявява Маршал в обръщение към нацията, излъчено по радиото на 28 април, защото ако бяха приети, съветските предложения „щяха да доведат до създаването на централизирано правителство в Германия, готово да наложи абсолютен контрол." Както се изразява по-късно генерал Клей: „Основният резултат беше, че тримата външни министри, представляващи Западните сили, се убедиха в непримиримостта на съветската позиция." Това обаче „ги накара в бъдеще да работят в по-тясно сътрудничество", което означава, че се ускорява процесът на обединяване на западните зони, а западната част на Германия се включва в новосъздаващия се съюз срещу руснаците.

Маршал е разтревожен от критичното положение на Западна Европа, нуждаеща се спешно от помощ, защото икономическото възстановяване от опустошенията на войната върви много бавно. Има опасност от пълно разпадане на икономиката. Според Кенан, разговорите на държавния секретар с руснаците „го принудиха да признае, макар и с нежелание, че идеята да се пристъпи към разрешаване на европейските проблеми в сътрудничество с руснаците е непостижима мечта". Маршал стига до заключението, че Сталин иска европейската икономика да рухне.

Доктрината Труман е разчистила пътя за прилагане на голяма американска програма за помощ за Европа. Маршал дава нареждания на Кенан и на Службата за планиране на нова политика да изготвят такава програма. Започват денонощни съвещания. Главната цел е да се съживи икономиката на Западна Европа, което е наложително и по икономически, и по военни причини. Както обяснява Ачесън, американският износ възлиза на 16 милиарда долара годишно, а вносът – на по-малко от 8 милиарда долара. По-голямата част от износа е предназначен за Европа. За да плащат за него, европейците трябва да разполагат с долари, които могат да получат само ако произвеждат стоки, които Америка може да внесе. В противен случай аме-

риканският експортен пазар ще замре. Във военно отношение Европа трябва да има жизнеспособна икономика, за да може да поддържа войска, която да възпира Червената армия.

Ключът към всичко това е Германия. За да бъде възобновено европейското производство, каменовъглените мини и стоманолеярните заводи трябва да заработят с пълен капацитет. Кенан подчертава тази необходимост с думите: „Днес е крайно наложително подобряването на икономическите условия и възстановяването на производствените капацитети в западната част на Германия да станат основна цел на нашата политика... и да се превърнат в приоритетни задачи." От руснаците би било нелепо да се очаква, че ще съдействат за възстановяването на Германия, без да контролират Рур. И Кенан наистина няма подобни очаквания. Въпросът е, че ако Съединените щати продължат да осъществяват германската си програма, разделението на Европа ще бъде окончателно, а отговорността за това ще падне изцяло върху Съединените щати.

В Европа не може да има прогрес без участието на Германия, а в Германия не може да има икономически напредък, без да се влезе в противоречие с руснаците. Така че основното съображение е какво да се прави с руснаците. Кенан настоява Съединените щати „да действат открито", като отправят покани към руснаците за участие във всяка програма за възстановяване на Европа. „Ние няма да прекарваме граница през Европа." Той обаче отчита опасностите, като сам задава въпроса: „Ами ако руснаците провалят работата, като приемат поканата и се опитат чрез нея да си осигурят участие в управлението на Рур?" Отговорът на Кенан е категоричен: „В такъв случай можем да кажем само „не" на цялата история, учтиво и твърдо, както умеем да правим това..."

Дори и да се направи предложение на руснаците, Кенан иска то да е обвързано със строг контрол. Той настоява руснаците да предоставят на американците за проверка икономическите си планове и иска източноевропейската икономика да бъде интегрирана в икономиката на Западна Европа. Въпреки известното твърдение на Маршал, че политиката е „насочена не срещу някоя страна или идеология, а срещу глада, бедността, отчаянието и хаоса", в действителност Кенан и Държавният департамент не искат рус-

наците да участват и правят всичко възможно да предотвратят участието им, като представят нещата така, че уж правят искрено предложение.

Кенан прилага същата формула в по-общ вид и спрямо съветските сателити. Доколкото те са свободни да приемат американското предложение и да интегрират икономиките си с икономиката на Запада, Кенан е готов да им предложи помощ. Той обаче настоява това да стане по такъв начин, че те „или трябва да откажат предложените условия, или да се съгласят да променят затворения характер на икономиките си".

Крайната цел на Службата за планиране на нова политика на Кенан е „да опровергае две, както ни се струва, погрешни впечатления, създадени във връзка с Доктрината Труман". Става дума за впечатлението, че външната политика на Америка е защитна реакция на натиска, който оказват комунистите, и че доктрината е като празен чек за отпускане на помощ на всеки район в света, заплашен от комунистите. Труман обаче е по-точен, когато заявява, че доктрината и планът Маршал „са две половини на един и същ орех". В Гърция и Турция се набляга на военната помощ, докато в Западна Европа първоначалната помощ е икономическа, но и в двата случая целта е да се удържа настъплението на руснаците.

На 5 юни 1947 г. в реч пред студентите в Харвардския университет Маршал обявява новата политика. Нейните общи насоки, както и човекът Маршал, са възвишени. Той отчита, че характерът на проблема е такъв, че засяга целия Европейски континент. Маршал припомня, че разрухата на европейската икономика се дължи на пагубното управление на нацистите. Европа не може да се изхрани, затова използва оскъдни чуждестранни кредити, за да си набави храна. Ако Съединените щати не осигурят помощ, „икономическото, социалното и политическото положение ще се влоши много сериозно", а това ще има тежки последици за американската икономика. Помощта не трябва да бъде частична, тя „трябва да излекува болестта, а не да облекчи боледуването". Той призовава европейските народи да се съберат, да изготвят план и да го представят на Съединените щати.

Западна Европа реагира с ентусиазъм. Дори традиционният страх от Германия е успокоен. Макар че Маршал

дава ясно да се разбере, че „възстановяването на Европа включва възстановяването на Германия", французите нямат търпение да се включат в програмата, защото планът Маршал обвързва Германия със Западна Европа като цяло и предлага на всички огромни суми. Френският външен министър Жорж Бидо започва серия срещи в Париж. Той пропуска да покани руснаците да участват, но под натиска на силната Френска комунистическа партия отправя покана и до тях. На 26 юни Молотов пристига в Париж заедно с осемдесет и деветима икономически експерти и служители, което показва, че руснаците гледат сериозно на предложението, както всъщност би трябвало да бъде. Американският посланик в Москва генерал Уолтър Б. Смит заявява: „Те бяха изправени пред две неприятни алтернативи." Страхуват се да не се създаде Западен блок и в същото време си дават сметка, че „ако откажат да участват в Парижката конференция, това ще означава, че принуждават противниците си да създадат такъв блок". От друга страна, ако участват, „ще създадат възможност западните демокрации да получат икономически достъп до държавите-сателити".

Молотов остава три дни на конференцията, като през повечето време говори по телефона със Сталин в Москва. Накрая предлага всяка държава да следва своя собствена програма за възстановяване. Французите и англичаните отказват. Те настояват да се приеме американското предложение за общоевропейска програма. Разгневен, Молотов напуска, като предупреждава, че ако се възстанови, Германия ще наложи контрол в Западна Европа и че планът ще раздели „Европа на две групи държави". Той се връща в Москва, където седмица по-късно руснаците обявяват за своите сателити „плана Молотов". Поляците и чехите, които искат да участват в Парижката конференция, са принудени да информират Запада, че не могат да се присъединят към плана Маршал, тъй като „това може да се изтълкува като действие срещу Съветския съюз".

Сега не остава нищо друго освен западноевропейците да изготвят подробностите на плана и американският Конгрес да го приеме. В края на август шестнадесетте западноевропейски държави, представени в Париж, предлагат план, според който се искат 28 милиарда долара за срок от четири години. След внимателно проучване правителството на Труман приема програмата и на 19 декември Труман

я представя на Конгреса, макар че намалява предложената сума на 17 милиарда долара.

Въпреки съкращенията планът е посрещнат враждебно в Конгреса, а 1948 е година на президентски избори. Сред републиканците има такива, които не желаят да осигурят на Труман важна дипломатическа победа или да пилеят американски долари. Те обявяват плана за „смело социалистическо копие" и смятат, че това е прахосване на американски пари. Но Вандънбърг горещо защитава законопроекта. Представяйки го пред Сената, той го нарича поемане на „пресметнат риск", за да се „съдейства за спирането на Трета световна война, преди тя да е започнала". Вандънбърг заявява, че в района, който този план обхваща, живеят „270 000 000 души, чиито потомци са създали Америка... Тази огромна част от Земята, населявана от приятели, не бива се сгромоляса. Не бива да се допусне Желязната завеса да се простре до бреговете на Атлантика поради агресия или пренебрегване на задължения." Представители на правителството, които присъстват на обсъжданията на плана в комисиите на Конгреса, подчертават значението, което Вандънбърг отрежда на политиката на сдържаност и контрол. Те изтъкват, че когато се обнови, Европа ще може да произвежда стратегически стоки, които Съединените щати ще могат да купуват и трупат като запаси, Европа ще запази западния контрол над близкоизточните петролни находища, а след като разрешат икономическите си проблеми, европейците ще могат да помагат на Съединените щати във военно отношение.

И наистина, както изтъква Уолтър Лафебър, планът предлага всичко на всички. Онези, които се страхуват от рязко намаляване на износа и произтичащия от това икономически застой в Съединените щати, могат да се надяват на оживление в експортната търговия; онези, които смятат, че комунистическата експанзия се дължи на икономически хаос, виждат спасение в една интегрирана, жизнеспособна европейска икономика; онези, които смятат, че истинската заплаха е Червената армия, приемат с радост възможността за обновление на Германия и възстановяване на германската армия. За хуманитаристите планът предлага дългосрочна помощ за изтерзаната от война Европа.

Въпреки това планът среща силна съпротива. Сенаторът Тафт заявява, че не трябва да се хвърлят американски

пари в една „европейска авантюра". Като много свои колеги-републиканци той е силно разтревожен от стъпките към социализъм, които Европа прави, и се страхува, че европейците може да използват средствата, отпуснати по плана Маршал, за да национализират основни индустрии, в това число и заводи, които са американска собственост. Конгресът, в който републиканците имат превес, не отстъпва. В комисиите продължават да се изтъкват доводи, но резултати няма.

Като цяло 1947 година не е благоприятна за новата външна политика. В Гърция партизанската война бушува, въпреки че американската военна помощ за правителството е увеличена. Китайските комунисти продължават да изтласкват Чан. Русия запазва контрол над Източна Европа; всъщност контролът е засилен, тъй като веднага след като напуска Парижката конференция, Молотов обявява създаването на Комунистическо информационно бюро (Коминформ), което замества някогашния Комунистически интернационал, забранен по време на Втората световна война. В Унгария руснаците правят чистка сред антикомунистическите политически лидери от лявото крило, фалшифицират изборите на 31 август 1947 г. и унищожават цялата антикомунистическа опозиция. Труман е принуден от републиканците и от цялата общественост да отмени военната повинност в мирно време и демобилизацията продължава, а при това положение правителството не разполага с достатъчно средства да упражнява политика на сдържаност и контрол.

Труман не може да осъществи обединяване на военните сили, замислено с цел да ги направи по-ефективни и по-евтини. През юли 1947 г. Конгресът приема Закон за националната сигурност, според който Министерството на отбраната поема функциите на трите независимо действащи служби, дава официален статут на Обединения генерален щаб, основава Съвет за национална сигурност, който да консултира президента, и създава Централно разузнавателно управление, което да събира информация и да съпоставя и оценява разузнавателната дейност в света. Труман назначава в правителството си яростния антикомунист Форестал за първи министър на отбраната, но законът като цяло не съответства на намеренията, които той, Маршал и началникът на генералния щаб на армията Ай-

зенхауер са имали. Те са си представяли, че ще създадат една-единствена военна сила, малка, но експедитивна, която да може бързо да се придвижва там, където има неприятности, и да може бързо да увеличава числеността си чрез военна повинност. Вместо това обаче се изгражда военна система на федеративни начала, с независими военновъздушни сили, без задължителна военна служба,

Според военновъздушната доктрина онези, които създават неприятности, се наказват със стратегически бомбардировки, включително с атомни бомби, а това осигурява на военновъздушните сили подкрепата на Конгреса, тъй като по всичко личи, че тяхната намеса може да осигури евтина национална отбрана. Тафт и някои други сенатори дават да се разбере, че са почти готови да премахнат армията и флота и да съсредоточат средства върху военновъздушните сили. Тази доктрина обаче изобщо не съответства на политиката на сдържаност и контрол; тежките въздушни бомбардировки очевидно не са ефикасен отговор на проблемите, поставени в Гърция или Унгария, или дори в Китай. Те обаче са добър начин да се осигури защита на Съединените щати от всякакво сериозно нападение, а това означава, че поддръжниците на тази доктрина се връщат към изолационизма и не приемат политиката на сдържаност и контрол, която предполага активна военна политика в целия свят.

Алтернативата на американска въоръжена сила, която може да се изправи срещу комунистите, е европейска армия, но и тази алтернатива се е провалила. Гръцкото правителство и гръцката армия не могат да се похвалят почти с нищо. В Западна Европа идеята за плана Маршал е ускорила разделянето на континента, но нежеланието на Конгреса да осигури пари е лишило от възможност тези твърде слаби страни да поддържат значителни военни сили. Последната слаба надежда да се избави Източна Европа чрез прилагане на икономическата политика на плана Маршал, е угаснала, когато Молотов напуска Парижката конференция. Всъщност планът Молотов и Коминформ са влошили положението.

Планът Маршал вече е станал крайъгълен камък на политиката на сдържаност и контрол и на 2 януари 1948 г. Труман се опитва да подтикне Конгреса към действие, като се отказва от искането за 17 милиарда долара и предлага

да бъдат отпуснати 6,8 милиарда долара за първите петнадесет месеца от плана. Той обаче не получава отговор веднага.

Тогава се извършва комунистическият преврат в Чехословакия.

След войната Чехословакия е окупирана от съветски и американски войски. И двете страни се изтеглят на 1 декември 1945 г., макар че руснаците задържат част от дивизиите си на чехословашките граници. Чехословакия обаче е разположена между Полша и източната част на Германия на север и Унгария на юг, което дава възможност съветското влияние да прониква в страната.

През май 1946 г. в Чехословакия се провеждат първите следвоенни избори. Комунистите печелят 38 процента от гласовете и Клемент Готвалд, който е бил в Москва по време на Втората световна война, става министър-председател. Нито президентът Едуард Бенеш, нито външният министър Ян Масарик са комунисти. И двамата се ползват с голямо уважение на Запад. Те се опитват да поддържат баланс между Изтока и Запада, но през февруари 1948 г. Готвалд отказва да съдейства на Бенеш в осъществяването на план за реорганизация на полицията и правителството се разпуска. Готвалд издава ултиматум за съставяне на ново правителство под негов контрол и в Прага пристига съветска делегация, която настоява Бенеш да се предаде. На 25 февруари 1948 г. Бенеш капитулира и комунистите вземат властта. Две седмици по-късно те убиват Масарик.

С преврата в Чехословакия са постигнати две неща, абсолютно необходими за приемането на политиката на сдържаност и контрол. Първо, както отбелязва Труман, превратът „потресе целия цивилизован свят". Американците са възприемали Чехословакия като модел на демократична страна. Почти всички помнят и обсъждат отново Хитлер и Мюнхен. Изглежда същата драма ще се разиграе отново, десет години по-късно, с нови актьори. Второ, превратът илюстрира по драматичен начин слабостите на американската политика – Съединените щати не само че не могат да направят нищо, за да помогнат за спасяването на Чехословакия, но и не правят нищо, за да предотвратят подобни събития в останалата част на Европа.

Събитията започват да се развиват стремително. На 5 март 1948 г. Клей изпраща телеграма от Германия. „Макар

че вярвах и твърдях, че е малко вероятно да има война поне през следващите десет години", започва генералът, „през последните няколко седмици долавям рязка промяна в поведението на руснаците, което... създава у мен усещането, че война може да настъпи драматично и внезапно." Съветските служители в Германия са възприели ново поведение, „леко презрително, малко арогантно и определено самоуверено". На 11 март Маршал описва положението като „сериозно, много сериозно". Три дни по-късно Сенатът одобрява плана Маршал с шестдесет и девет срещу седемнадесет гласа.

Във Вашингтон, Лондон и Париж цари истински ужас от война. В Европа Франция, Англия и страните от Бенелюкс организират в Брюксел серия от срещи и на 16 март 1948 г. подписват Брюкселския договор, който ги обвързва с ангажименти за взаимна защита. В Съединените щати Аврел Хариман предупреждава: „Има агресивни сили в света, произлизащи от Съветския съюз, чието въздействие върху света и върху нашия собствен начин на живот е точно толкова разрушително, колкото [въздействието] на Хитлер, но според мен те представляват по-голяма заплаха, отколкото представляваше Хитлер."

На 17 март, отбелязвайки, че „мрачните събития в Европа... се развиват толкова бързо", Труман отлага един ангажимент в Ню Йорк, за да говори пред Конгреса. Президентът заявява, че Съветският съюз е „единствената държава", която блокира всички усилия за мир. Америка, добавя той, трябва да се бори „с тази нарастваща заплаха... докато се убеди, че свободата ще бъде запазена". Той приветства Брюкселския договор и обещава да разшири американската помощ и за страните, подписали договора, „за да могат да се защитават".

Труман иска Камарата незабавно да гласува в подкрепа на плана Маршал, но това е само началото. Той иска също така отново да бъде въведена редовната военна служба. Дори и след превратa в Чехословакия Конгресът не е склонен да отговори на призива за свикване под бойните знамена. Камарата приема плана Маршал на 31 март (макар че отпуска 4 милиарда долара вместо поисканите от Труман 6,8 милиарда долара), но отказва да въведе отново военната повинност.

Превратът в Чехословакия води и до друг непосредст-

вен резултат, който има огромни многогодишни последици. В края на войната Труман разпуска Службата за стратегически проучвания (ССП) на основание, че организация от гестаповски тип е несъвместима с американските традиции и морални ценности. През 1947 г. Труман се съгласява да бъде създадено Централното разузнавателно управление (ЦРУ) като част от приетия през същата година Закон за националната отбрана, но ЦРУ не е упълномощено да провежда тайни операции в чужбина. Дейността му е ограничена до събиране и анализиране на информация. След превратa в Чехословакия Форестал се заема да осигури средства от свои приятели от Уол Стрийт за създаването на частна тайна организация, която да провежда операции в чужбина. Алън Дълес, заместник-директор на новосъздаденото ЦРУ, настоява неговата организация да получи пълен контрол над всички подобни дейности. През юни 1948 г. правителството на Труман упълномощава ЦРУ да се включи в широк кръг от тайни операции, насочени срещу Съветския съюз и комунистите в други страни, като води включително политическа и икономическа борба и осъществява военизирани дейности.

Непосредственият страх идва от предстоящите избори в Италия. Комунистическата партия там е силна и благодарение на руснаците разполага с много средства, които да вложи в своята кампания. ЦРУ противодейства на това, като предоставя няколко милиона долара на антикомунистически настроените християндемократи, които спечелват изборите. Естествено този резултат може само да радва ЦРУ и прави силно впечатление на правителството. Да се запази Италия от комунистите срещу сравнително дребна сума пари е отлична сделка.

ЦРУ започва да действа с пълна сила, а това след време ще разтревожи Кенан и Труман, които са му възложили да извършва тайни мисии. Кенан е смятал, че в някои случаи ЦРУ може да се намеси в избори в някоя европейска страна; през 1975 г. той признава пред една от комисиите на Конгреса: „Оказа се съвсем не така, както го бях замислил." А през 1963 г. самият Труман казва: „Когато създадох ЦРУ, и през ум не ми е минавало, че то ще бъде замесено в тайни разузнавателни операции в мирно време." Жалбата на Труман обаче не е искрена. Той иска да удържи комунистите и няма нищо против (както нямат нищо против и

приемниците му) ЦРУ да върши мръсната работа, а след това той да не задава неудобни въпроси.

Междувременно разискванията в Конгреса по въпроса за военната повинност показват, че политиците не са съгласни американски младежи да възпират руснаците. Прилагането на политиката на сдържаност и контрол продължава да се обсъжда. Едно от обещанията на правителството, свързани с плана Маршал, са, че той ще укрепи европейската икономика, така че европейците ще могат сами да защитават своите барикади. С действията си в Чехословакия руснаците оказват безценна помощ на американското правителство, което получава одобрение за своята нова политика. Доктрината Труман и планът Маршал полагат началото на политиката на сдържаност и контрол в Европа. Подробностите предстоят да бъдат уточнени. Събитията в Берлин ще ускорят този процес.

[6]

Политиката на сдържаност и контрол, поставена на изпитание

Ние оставаме, край.

Хари С. Труман

През юли 1947 г. влиянието на Джордж Кенан в правителството достига върхната си точка. По това време той публикува една статия в списание Форин Афеърс, озаглавена „Източниците на съветското поведение" и подписана с инициала Х. Авторът ѝ скоро става широко известен; статията е посрещната възторжено. Тя бързо се превръща в неофициална декларация на американската външна политика.

Кенан твърди, че Съветите се ръководят от две убеждения: (1) вътрешният антагонизъм между капитализма и социализма; и (2) непогрешимостта на Кремъл. Целта им е да завладеят света, но тъй като според съветската теория рухването на капитализма е неизбежно, те не бързат и нямат „разписание" за действие. Кремълската „политика е променливо течение, което постоянно се стреми, там, където има възможност за това, към дадена цел. Основната ѝ задача е да проникне във всяко кътче, където е съсредоточена политическа сила."

Кенан е интелектуалец и статията, подписана с инициала Х, е пълна с уговорки, макар че след време той ще изкаже съжаление, че не е направил достатъчно уговорки и затова статията му се тълкува погрешно. Той не смята, че руснаците представляват някаква сериозна военна заплаха или че искат война. Заплахата, която Кенан съзира, е политическа и икономическа и тя трябва да бъде посрещната от такива позиции чрез „дългосрочна, търпелива, но твърда и бдителна политика на сдържаност и контрол".

Изречението в статията на Х, което се цитира най-често

и става пробен камък на американската политика, гласи, че онова, което е нужно, е „ловкото и бдително прилагане на контрасила в серия от постоянно променящи се географски и политически точки, съответстваща на промените и маневрите на съветската политика". Това означава, че в света ще настъпват криза след криза, тъй като съветската конспирация използва агентите си, за да насочи течението на комунистическата сила към „всяко кътче". Това също така означава, че заплахата е военна, следователно отговорността пада върху Съединените щати да посрещнат и отблъснат тази опасност, където и да се появи тя. Политиката на сдържаност и контрол означава увеличаване на военната сила на Америка и на нейните съюзници и готовност да се противостои на руснаците навсякъде, където те окажат натиск.

Първото изпитание идва в Берлин, където през юни 1948 г. Западните сили разкриват намерението си да сформират западногерманско правителство. Едновременно с това Американското обединено командване предлага военен съюз с Брюкселските сили. То настоява да се създаде централно военно командване за новата организация под ръководството на американски върховен главнокомандващ. По онова време в цяла Западна Европа има дванадесет зле екипирани и зле обучени дивизии. Обединеното командване иска осемдесет и пет дивизии, а това може да се осъществи само чрез широко превъоръжаване на Западна Европа. Макар и да го премълчават, всички участници в разговорите безусловно приемат факта, че единственият начин да се осигури нужният брой войници е като се използват германски войски. Поради страховете на Великобритания, Бенелюкс и особено на Франция по този въпрос не може да се поведе открит разговор. Първата стъпка е да се създаде Западен съюз без участието на Германия, като в същото време продължат усилията Западна Германия да получи независимост.

Дори в Съединените щати програмата не може да бъде приета лесно. Има три основни възражения: цената; отказването от историческата позиция на Америка да не влиза в обвързващи съюзи; съмненията по въпроса разумно ли е да се превъоръжават германците. На Труман ще му бъде нужна много голяма помощ. Сенаторът Вандънбърг пристъпва успешно към действие. В началото на юни 1948 г.

той внася в Сената резолюция, която насърчава „непрекъснатия стремеж към регионални и други колективни споразумения" за отбрана и обещава да съдейства за „асоциирането на Съединените щати" с подобни организации. Вандънбърг категорично отхвърля идеята, че Съединените щати трябва да помагат на европейците да увеличат своите въоръжени сили. На 11 юни Резолюция Вандънбърг е приета от Сената с шестдесет и четири срещу четири гласа.

В началото на лятото на 1948 г. Съветите са изправени пред серия от заплашителни според тях прояви. Планът Маршал започва да обединява все по-тясно Западноевропейските страни. Франция, Великобритания и страните от Бенелюкс са подписали военен пакт, който Съединените щати официално са приветствали и към когото възнамеряват да се присъединят. Американците вече говорят за включване в бъдещата организация на други страни, сред които са Канада, Португалия, Дания, Исландия, Норвегия и Италия. Тъй като тези страни могат да допринесат малко по отношение на отбранителни операции, провеждани на суша, Съветите смятат, че американците искат тези страни да се включат в организацията, за да се използва тяхната територия за въздушни и морски бази. Не по-малко заплашителна е решимостта на Запада да даде независимост на Западна Германия. В крайна сметка единственото, което това би могло да означава, е, че Западът възнамерява да привлече Западна Германия в предвиждания антисъветски военен съюз.

Към трудностите, изпречили се пред Сталин, се добавя и фактът, че маршал Тито в Югославия поема независим курс. Труман предоставя американска икономическа помощ и на Тито, като по този начин увеличава разцеплението в уж монолитния комунистически блок. Сталин се опитва да свали Тито, но не успява и в отчаянието си изключва Югославия от Коминтерна. Примерът, който Тито е дал обаче, не може лесно да се пренебрегне.

Съветската външна политика, която залага на една окупирана и разделена Германия, на отслабена Западна Европа и на строг контрол над Източна Европа, е изправена пред пълен провал. Дали Сталин е имал планове за експанзия не е ясно и най-малкото съмнително, но онова, което става, заплашва сигурността на самия Съветски съюз. Победителят във войната е притиснат от Запада, а победе-

ният играе главна роля в новата коалиция. Най-лошото от всичко са западните подслушвателни станции в центъра на съветската зона на сигурност – западния сектор в Берлин.

Сталин отговаря на тези предизвикателства с аргумента, че след като Западът се е отказал от идеята за обединение на Германия, вече няма никакво основание Берлин да бъде запазен като бъдеща столица на цяла Германия. Западните сили, по логиката на собствените си действия, трябва да се оттеглят в своите зони. Руснаците налагат пълна блокада на целия трафик по суша и вода за Берлин. Англичаните се присъединяват към американците в тяхната контраблокада върху движението на стоки от източната в западната част на Германия.

На Запад някои споделят мнението, че за Берлин не трябва да се води борба. На много хора им се струва глупаво да се поема риск да избухне Трета световна война заради бивши нацисти особено при положение, че в аргумента на Сталин има известно основание – щом Западът иска да създава западногерманска държава, няма какво да търси в източната част на Германия. Клей и Труман бързо слагат край на подобни приказки. Ето какво заявява Клей пред Министерството на войната: „Загубихме Чехословакия. Норвегия е застрашена. Когато Берлин падне, западната част на Германия ще го последва." След това цяла Европа ще стане комунистическа. Американците са убедени, че не бива да отстъпват и на милиметър. Маршал заявява: „Нашата алтернатива беше да следваме твърда политика в Берлин или да приемем последствията от провала на останалата част от европейската ни политика." Това изявление разкрива еднакво добре и чувствата на Сталин. Труман си казва последната дума с краткото и ясно изречение: „Ние оставаме, край."

Клей иска да пробие руската блокада. Смята, че не е лошо Съединените щати веднага да проверят искат ли руснаците война или не. Позовавайки се на съотношението десет към едно на сухопътните сили в Европа, началник-щаба Омар Брадли успява да убеди Труман, че трябва да се намери по-добър начин за действие. И такъв начин се намира чрез въздушен транспорт, който скоро започва да действа денонощно, осигурявайки на Берлин до 13 000 тона стоки на ден. Американските летци отбелязват забележително постижение, като се наемат да снабдяват един голям

град само по въздуха и успяват да постигнат това. Берлинската въздушна линия спечелва възхищението на целия свят.

Страхът от войната продължава. На 15 юли Националният съвет за сигурност решава да изпрати във Великобритания две авиационни групи *Б-29*; самолетите *Б-29* са известни в целия свят като бомбардировачи, които носят атомно оръжие. В дневника си Форестал обосновава решението: (1) това ще покаже на американската общественост „колко сериозно правителството... гледа на тази поредица от събития"; (2) военновъздушните сили ще натрупат опит и „ще накарат англичаните да свикнат" с присъствието на американски военновъздушни сили; и (3) „ние имаме възможност да изпратим тези самолети *сега* и веднъж изпратени, те ще се превърнат в даденост", а решим ли да изчакваме, англичаните може и да се размислят разумно ли е американски бомбардировачи да пренасят атомни бомби на английска земя.

Принципът на създаване на американски военновъздушни бази в Европа е положен; очевидно е, че за да бъдат ефективни, базите трябва да бъдат разпръснати и броят им трябва да се увеличи. Междувременно се придава особено значение на необходимостта от тесни военни връзки със Западна Европа. Задължителната военна служба е възобновена и армията започва да укрепва. За голямо притеснение на Кенан икономическата ориентация на плана Маршал е почти забравена, когато политиката на сдържаност и контрол започва да приема военен облик.

В една част на света Съединените щати и Съветският съюз си съдействат, а не се конфронтират. Това е Близкият изток. Там суперсилите принуждават арабите да платят част от цената за германските лагери на смъртта. Като много други проблеми на съвременния свят, Хитлер е създал и този. Ционизмът, движение, родено в Русия, проповядва завръщането на евреите в тяхната родина Палестина след двехилядигодишно скиталчество, за да създадат своя държава. Ционизмът става движеща сила сред световното еврейство в отговор на нацистката политика за Окончателно решаване на еврейския въпрос. Повечето от европейските евреи, оцелели от Холокоста, нямат желание да се върнат в родните си места; те искат да отидат в Палестина, където през четиридесетте години на века се е

установил голям брой еврейско население. Великобритания има мандат да управлява Палестина. Загрижени да предразположат арабите заради големите си петролни интереси, англичаните се опитват да предотвратят по-нататъшна емиграция в Палестина, а евреите се опитват да изтласкат англичаните чрез терористични акции, най-известната от които (организирана от Менахем Бегин, който по-късно става министър-председател на Израел) е експлозията в едно крило на хотел „Цар Давид" в Йерусалим. Напълно безсилни, англичаните отнасят проблема към ООН, където руснаци и американци се залавят заедно да намерят разрешение на арабския въпрос. Разрешението е разделяне на Палестина, за да се създаде еврейска държава на Средиземноморския бряг с почти незащитими граници. На 14 май 1948 г. Израел обявява независимостта си. Русия е първата страна, която признава новата държава, последвана веднага от Съединените щати. Израел се обръща към Русия, а не към Съединените щати, за оръжия, които са му необходими за отбрана.

Арабите нападат и през първите няколко седмици израелците отстъпват пред обединените сили на египетската, йорданската, ливанската, сирийската и иракската армия. Израелците се обръщат за помощ към ООН и Съединените щати и Съветският съюз още веднъж обединяват усилия за постигане на четиридесетмично примирие. През това време израелците си осигуряват големи количества тежко въоръжение от комунистическа Чехословакия. Когато сраженията се възобновяват, израелците изтласкват противника си от бойното поле. Съединените щати налагат чрез ООН резолюция за спиране на огъня, но тя като цяло не се спазва и Израел продължава да завладява арабски територии, включително Западна Галилея и части от пустинята Негев. Египтяните, чиято най-добра армия е обкръжена, молят за мир. Поемайки своята роля, която след време ще стане добре позната, американският държавник доктор Ралф Бънч се заема през януари 1949 г. да уреди изтеглянето на войските. След мъчителни преговори Бънч урежда споразумения за примирие между всички страни.

Израел се ражда отчасти благодарение на руската военна подкрепа и на американското посредническо умение. Границите му вече прехвърлят очертанията, определени от ООН при разделянето на Палестина, и в тях попадат хиля-

ди нещастни палестински араби. Освен тези палестинци има и други, които са избягали или са били прогонени от сраженията. Те слагат началото на проблема с палестинските бежанци. По същото време се оформя и друг модел в американските отношения с Израел, свързан с прекомерно силния натиск на президента Труман върху министър-председателя Давид Бен-Гурион за отстъпки по въпросите за бежанците и за границите. Възмутеният отрицателен отговор съдържа и завоалираната заплаха, че американската еврейска общност ще се настрои срещу Труман, ако той продължава да упражнява натиск.

Тържествуващият след преизбирането си Труман (външната политика не е предмет на спор между основните партии в изборната кампания през 1948 г.) дава обещание в речта си при встъпване в длъжност да помага на онези европейски страни, които са готови сами да се отбраняват. Държавният секретар Дийн Ачесън ускорява подписването на договор с европейците. На 4 април 1949 г. във Вашингтон е подписан договорът за Северноатлантическия съюз. Великобритания, Франция, Белгия, Холандия, Италия, Португалия, Дания, Исландия, Норвегия, Канада и Съединените щати обещават взаимно да си помагат в случай на агресия срещу някоя от подписалите страни.

Организацията на Северноатлантическият пакт (НАТО) отбелязва началото на нова ера. През 19. век Америка разчупва оковите на една колониална и изтощаваща икономика и става велика индустриална сила до голяма степен благодарение на частни европейски заеми. През първите четиридесет и пет години на 20. век Съединените щати постепенно се изравняват с Европа. С плана Маршал, последван от създаването на НАТО, се поставя сериозното начало на една епоха на американско военно, политическо и икономическо господство над Европа.

През пролетта на 1949 г. Труман постига успех след успех. Създаването на Израел и НАТО е последвано от победа в Берлин, където на 12 май руснаците вдигат блокадата. Те са решили – както е предвидил Клей, че контраблокадата им причинява много повече загуби, отколкото те причиняват на Запада, и си дават сметка, че няма повече надежда да се провалят плановете за създаване на западногер-

манско правителство (Бонската република е създадена на 23 май 1949 г.).

Пролетта е благоприятна за президента, но неприятностите не закъсняват. Страхът от войната вече го няма, но страхът, че НАТО ще струва много пари, слага край на единомислието във външната политика, което дотогава е обединявало политическите сили. Отново изплуват старите проблеми, забравени след драматичната реч на Труман за Гърция. Трябва ли Съединените щати да бъдат световен полицай? Колко трябва да плащат, за да играят тази роля? И преди всичко, какви са характерът и размерът на съветската заплаха и как трябва да бъде посрещната тя? Дълбокомислени републиканци, водени от сенатора Тафт, питат разумно ли е да се провокират Съветите на хиляди мили от американските брегове. Когато се обсъжда ратифицирането на Северноатлантическия пакт, конгресмените започват да задават неудобни въпроси за целта на НАТО.

Сенаторът Хенри Кабът Лодж иска да знае дали НАТО е първата от серия регионални организации, чиято цел е да притисне отвсякъде руснаците. Ачесън го уверява, че никой в правителството не обмисля възможността НАТО да бъде последван от „Средиземноморски пакт, от Тихоокеански и т.н.". Други сенатори се чудят защо Съединените щати не разчитат на ООН. Една от причините е руското вето; друга причина е, че европейците изискват някакъв вид специална гаранция. Ачесън обяснява, че „единството на Европа налага продължителни връзки със Съединените щати и подкрепа от тяхна страна. Без това свободна Европа отново ще се разедини."

Всички тези аргументи са приемливи, но сериозните въпроси остават. Не може ли всичко това да се постигне чрез плана Маршал? Защо Европа трябва да бъде постоянно разделена и така да се изостави надеждата за освобождаването на Източна Европа в близко бъдеще? Какво е естеството на военните гаранции, които Америка дава или подкрепя?

Последният въпрос е решаващ. Западът вече е достатъчно силен благодарение на атомната бомба. Организацията на Северноатлантическия пакт (НАТО) такава, каквато е, не го прави по-силен. Съотношението на сухопътните сили се запазва, като руснаците имат предимство десет към едно. Смята ли държавният секретар да изпрати „зна-

чителен" брой американски войски в Европа? Ачесън отвръща: „Отговорът на този въпрос, сенаторе, е ясно и категорично НЕ." Смята ли той да облече отново германците в униформа? „Ние сме категорични", отговаря Ачесън, „че разоръжаването и демилитаризацията на Германия трябва да бъдат пълни и безусловни."

Това усложнява още повече загадката, вместо да я изясни. Какво ще прави НАТО? Проблемът, изложен от френския премиер Анри Квейе в едно често цитирано изявление, може лесно да се опише така: „Ние знаем, че ако Западна Европа бъде окупирана, Америка отново ще ни се притече на помощ и рано или късно ние отново ще бъдем освободени. Но този процес ще бъде ужасен. Следващия път вие сигурно ще трябва да освобождавате един труп." Разрешението обаче не може да се открие толкова лесно. Тъй като няма опасност от предстоящо нападение, нито европейците, нито американците са готови да се заемат с процеса на превъоръжаване в мащаби, съответстващи на Червената армия. Европейците не желаят да излагат на риск икономическото възстановяване, докато сформират нови постоянни армии.

Всяка страна се опитва да играе двойна игра. За да убедят народите си в необходимостта да приемат такъв съюз, натовските правителства твърдят, че той ще ги защитава от нападения. В същото време обаче те трябва да твърдят, че за тази цел няма да се изискват непосилни жертви. Както отбелязва Робърт Осгуд: „Тези две уверения може да се изпълнят, ако това изобщо е възможно, единствено чрез участието на Западна Германия в съюза, но по политически причини подобна мярка е еднакво неприемлива за европейските страни, както и усилието за широкомащабно превъоръжаване."

Правителството на Труман продължава да твърди, че няма никакво намерение да подкрепя военното развитие на Германия. Сенаторите уверяват, че създаването на НАТО няма да доведе до надпревара във въоръжаването или до необходимостта американците да изпращат военни доставки за европейците. Тафт продължава да се противопоставя на пакта, но се съгласява да гласува за него, след като Сенатът изрично отхвърля всякакви задължения за подсилване въоръжените сили на единадесетте съюзници, както и за оказване на продължителна икономическа по-

мощ за предвидения в пакта срок от двадесет години. Сенатът ратифицира Северноатлантическия пакт с осемдесет и четири срещу дванадесет гласа.

На 23 юли 1949 г. Труман подписва Северноатлантическия пакт. Той бележи връхната точка на американската външна политика на сдържаност и контрол в Европа. Освен това с него приключва първият етап от революцията в американската външна политика. За първи път Америка влиза в обвързващ съюз в мирно време. Следователно американската сигурност може да бъде непосредствено и драстично засегната от промени в баланса на силите в света, над който Съединените щати не могат да упражняват ефективен контрол. Договорът означава, че Съединените щати гарантират съществуването на социални структури и правителства на чужди страни за следващите двадесет години. Съединените щати се ангажират да окажат тясно военно сътрудничество в мирно време на въоръжените сили на чужди страни. Договорът показва до каква степен Америка е скъсала с миналото си, както и решимостта ѝ да спре комунистическата експанзия.

Поради участието на Италия (а по-късно на Гърция и Турция) става погрешно наименованието на организацията като „северноатлантическа"; участието на Португалия в нея оспорва твърдението, че организацията е създадена в защита на демокрацията. Още по-неоснователно е твърдението, че НАТО е съюз между равни, тъй като Съединените щати нямат намерение партньорите им от НАТО да участват в упражняването на контрол върху атомните оръжия, а бомбата е единственото оръжие, което оправдава военния характер на НАТО. Въпреки опроверженията на Ачесън пактът подготвя почвата за превъоръжаването на Германия. Той също така подчертава европейската ориентация на Труманова външна политика, ориентация, за която Труман скоро ще трябва да плаща.

Първо обаче идва ред на Сената да плаща. В деня на подписването на Северноатлантическия пакт президентът представя сметката на Конгреса. Всички уверения, че този пакт няма да постави началото на надпревара във въоръжаването или че няма да струва нищо на Съединените щати, са пренебрегнати. Труман внася в Конгреса законопроект и иска 1,5 милиарда долара за военна помощ за Европа. Президентът формулира целта сдържано: „Воен-

ната помощ, която предлагаме за тези страни, ще се ограничава до необходимите за тях средства за създаване на маневрени отбранителни сили." С други думи, да въоръжим и да направим боеспособни дванадесетте или приблизително толкова европейски дивизии.

Искането среща незабавна опозиция. Подобна ограничена програма едва ли е „осезаемо уверение" за народите от Западна Европа, че ще бъдат защитени от Червената армия. Програмата за военна помощ от 1949 г. очевидно е само една малка първоначална вноска от голямо дългосрочно вложение. Според сенатора Тафт и други скептично настроени политици от това нищо няма да излезе, защото военната помощ ще бъде достатъчно голяма, за да провокира руснаците и да ускори надпреварата във въоръжаването, без обаче да може да възпре Червената армия. Тафт обвинява правителството, че то обвързва Съединените щати с една безплодна, остаряла и провалила се стратегия на защита на Европа чрез широкомащабна война по суша. Той предпочита Америка едностранно да защитава Европа, като увеличава американските военновъздушни сили и ускорява производството на атомни бомби.

Това е същността на въпроса, защото фактически значението на НАТО е в обещанието на Съединените щати да използват бомбата за възпиране на руска атака. Единствената алтернатива е да се създадат Западни сухопътни сили, равностойни на Червената армия, което в политическо отношение е невъзможна задача.

Обещанието на Съединените щати да използват бомбата за възпиране на руска агресия има смисъл, само ако американците разполагат с бази в Европа, откъдето да се нанасят удари с бомбите, и ако запазят ядрения монопол. Необходими са бази за американските бомбардировачи, което трябва да бъде първото и най-важно завоевание на НАТО. То обаче може да се осъществи чрез двустранни споразумения и не изисква многостранен договор; то не изисква освен това и военна помощ за страните – членки на НАТО. Труманова та Програма за военна помощ продължава да среща опозиция.

Но на 22 септември 1949 г. президентът съобщава, че Съветите са създали атомна бомба. „Това вече е друг свят", отбелязва горчиво Вандънбърг. Светът наистина е вече друг. Желанието да се направи нещо, каквото и да, е

непреодолимо. Шест дни по-късно Сенатът иска от президента да одобри отпуснатите за НАТО средства. Труман нарежда да се ускори създаването на водородната бомба. Нищо обаче не може да промени факта, че обещанието на Америка да защитава Европа с бомбата се проваля още преди да е дадено. Щом като са успели да създадат бомбата, руснаците непременно ще намерят начин да нанасят удари с нея, първоначално насочени към Западна Европа, а после и към самите Съединени щати. Сега руснаците имат два коза – бомбата и Червената армия, а Западът – само един.

Очевидно начинът да се парира Червената армия е ремилитаризация на Германия и превъоръжаване на Западна Европа. Американците могат да платят сметката, като приложат една осъвременена версия на политиката наем–заем. Но европейците, и особено Франция, са настроени подозрително. Европейците не виждат смисъл да приемат американско оръжие, ако това означава, че трябва да приемат и американски заповеди, което си остава основен проблем в НАТО и в този момент, и за в бъдеще. Стратегия, която използва американско оръжие и европейска жива сила за отблъскване на Червената армия, не привлича европейците, особено при положение че само американците ще решават кога и къде ще се изпращат войските, само американците ще дърпат ядрения спусък, а бойното поле, където Русия и Америка ще се срещнат, е Европа.

Ако европейците откажат да се превъоръжат, тогава американците ще трябва да превъоръжат себе си. Ето как е изложен проблемът от Самюъл Хънтингтън: „Може ли една демокрация да се въоръжава, за да възпира, или може да се въоръжава, само за да отвръща на удара?" Предстои година на избори. Долната камара преработва законопроекта на Труман за преразглеждане на данъчната система в законопроект за облекчаване на данъците. Съветската заплаха е главно теоретична – Червената армия е останала на същите позиции, на които е била през май 1945 г., като не е навлязла дори в Чехословакия. Каква по-голяма подкрепа от тази, за която вече плаща, ще се съгласи да оказва американският народ на една политика на възпиране, чиято цел е да предотврати заплаха, която много трудно може да се приеме като заплаха за американската сигурност? За това ще са нужни милиарди долари. Дори ако

данъкоплатците се съгласят да платят сметката, може ли икономиката да си го позволи? Това са сериозни въпроси, но не по-малко сериозни са и въпросите, които другата страна поставя. Може ли Америка да си позволи да не се превъоръжава? Ако не го направи, няма ли това автоматично да означава, че тя оставя Западна Европа на комунистите? За много хора в правителството това е точно така.

В Азия проблемът е предизвикал криза. Войските на Мао всеки момент ще изтласкат Чан от континентален Китай. Американската подкрепа за Чан е била ограничена и колеблива, отчасти поради европейската ориентация на Трумановото правителство и главно поради бюджетните ограничения, налагани от Конгреса на правителството. Милиони американци смятат, че ако помощта е била по-голяма, Китай е щял да бъде спасен. Една огромна страна е паднала в ръцете на комунистите, защото Конгресът е проявил скъперничество.

Това широкоразпространено становище показва една от основните предпоставки, движещи американската външна политика по време на Студената война. Всички американци смятат, че при добра политика и добра воля Съединените щати могат да контролират събитията навсякъде по света. Ако нещата наистина се объркат, ако Полша и Китай наистина бъдат превзети от врага, причината за това ще бъде, че са допуснати грешки, а не защото в света има райони, където онова, което Америка прави или иска, няма значение. Предпоставката, че всяко положение в края на краищата може да бъде контролирано и да доведе до резултат, желан от Съединените щати – нещо, което след време сенаторът Уилям Фулбрайт нарича „арогантността на силата", оказва влияние върху почти всички външнополитически решения в ранните години на Студената война. Тази предпоставка подготвя и почвата за отправените от дясно обвинения, че в правителството на Труман има предатели, тъй като не може да съществува друго обяснение за провалите на Америка.

Корените на тази предпоставка са дълбоки и сложни. В нея е залегнало американското убеждение, че Съединените щати са различни и по-добри от другите страни. За самонадеяното поведение на Съединените щати, че могат да управляват света, допринасят американските успехи през 1917–1918 и 1941–1945 г. Допринася също така и чувството

за сила, породило се с монопола върху атомната бомба, американската икономика и военното положение на Америка в края на Втората световна война. В тази постановка имат място и расовите съображения. Макар повечето американци да са достатъчно увлечени от софистиката, за да говорят за „мисията на белия човек" и за „малките черни братя", те продължават да вярват в превъзходството на белите хора.

Като се имат предвид силата, с която Америка разполага, и американската добра воля и като се има предвид желанието на всички народи по света да следват американския пример, как става така, че Източна Европа и Китай падат в ръцете на комунистите? Сенаторът от Уисконсин Джоузеф Р. Маккарти има отговор. На 9 февруари 1950 г. в реч, произнесена в Уилинг, Западна Върджиния, той заявява: „В ръката си държа доказателства за 57 души [в Държавния департамент], които са или редовни членове на Комунистическата партия, или са нейни верни поддръжници, но които независимо от това участват в изграждането на нашата външна политика." Няколко дни по-късно броят на комунистите в Държавния департамент нараства на 205 души; по друго време бройката е 81. Обвинението обаче остава в сила – Америка е предадена.

Обвиненията на Маккарти са отправени по-малко от осем седмици след бягството на Чан в Тайван, пет дни преди Съветският съюз и Китай да подпишат тридесетгодишен договор за взаимна помощ и три седмици преди Клаус Фукс да бъде обвинен в предаване на тайни за създаване на атомно оръжие на съветски агенти. Последният факт е може би най-важната причина за внушителната популярност на Маккарти и за силите, които той представлява, защото той изглежда дава единственото обяснение как изостаналите руснаци догонват толкова бързо Америка в нейните постижения за създаване на атомно оръжие. Маккартизмът залива страната. Републиканците изведнъж са изправени пред един спорен въпрос, който може след двадесет години („двадесет години на предателство", според Маккарти) да ги върне отново на власт.

Мнозинството никога не е заставало зад Маккарти, но въпреки това той се радва на широка подкрепа, а опасността, за която предупреждава, е истинска. В отговор федералното правителство предприема по-сериозни и по-ши-

роки проучвания за лоялност. В дадени моменти като ли всички американци взаимно се подозират в симпатии към комунизма. Милиони американци приемат основното твърдение на Маккарти – Америка е загубила Студената война не поради липса на сила, нито поради отказа да се превъоръжи, а поради вътрешна измяна. Дори онези политически фигури, които се обявяват срещу Маккарти – а техният брой е малък, се противопоставят на методите му, а не на твърденията му. Критиците на Маккарти също искат да се издирят виновните, но настояват да бъдат защитени правата на невинните.

Цялата тази бъркотия напомня за *Алиса в Страната на чудесата*. Служителите в правителството на Труман до и включително по времето на Ачесън трябва да се защитават от обвинения, че са проявили слабост към комунизма и са ескалирали измяна. Демократите са объркани и ядосани. С известно основание те се чудят какво повече биха могли да направят, за да се противопоставят на руснаците, особено като се имат предвид фондовете, с които разполагат, драстично съкратени от същите тези републиканци, които сега водят война на живот и смърт заради грешките на Държавния департамент. Неприятностите се стоварват на този, който ги е извършил. Още от март 1947 г., когато Труман „всява ужас в американския народ", до създаването на руската атомна бомба и загубата на Китай през 1949 г., демократите в Държавния департамент изтъкват световната заплаха на комунизма, както и опасността от вътрешна подривна дейност в чуждите правителства. Маккарти и неговите поддръжници следват същия път, но отиват по-далеч.

Маккартизмът подхранва предразсъдъците във вътрешността на страната, противопоставящи се на официалните институции на Източното крайбрежие и на всичко онова, което те представляват в масовото съзнание – включително и новият политически курс. Маккарти получава силна подкрепа сред онези, които са искали американската външна политика да бъде насочена преди всичко към Азия, а не да бъде европейски ориентирана още от самото начало на Втората световна война. Американците от източноевропейски произход са сред първите, които се стичат под знамето на Маккарти; голяма част от католическата църква на Америка се присъединява към тях. Най-важното обаче е, че Маккарти предлага прост отговор на онези, които са

отчаяни от това, че Америка губи битка след битка в Студената война.

Една от привлекателните страни в обяснението на Маккарти за положението в света е, че нещата могат да се оправят, без да се харчат много пари. Необходимо е само да се отстранят комунистите от Държавния департамент. Малцина от поддръжниците на Маккарти и никой от онези, които го толерират, като сенатора Тафт например, не са готови да воюват с Русия, за да освободят нейните сателити, нито да изпратят милиони американски войници в Китай, за да възстановят властта на Чан. Те действително искат да отстранят онези, които са продали Америка в Ялта, Потсдам и Китай; след това с помощта на честните патриоти в Държавния департамент събитията в света ще се развият според желанията на Америка.

Правителството не може да приеме подобна ограничена програма за Студената война, но и то иска да постигне същите резултати. Трудно е обаче да се изработи всестранна програма в тази атмосфера на страх, дори на хистерия. И все пак нещо трябва да се направи. Китай е изгубен. Русия притежава атомна бомба. Европейците не желаят да поемат бремето на превъоръжаването. Маккарти продължава да атакува. Съединените щати на практика не разполагат със сухопътни сили, които могат да използват. А президентът главно поради вътрешнополитически причини продължава да прави опити за съкращаване на бюджета. Новият министър на отбраната Луи Джонсън се е заел да „ореже" Министерството на отбраната. Първата му стъпка е да се откаже от поръчката за построяване на самолетоносач за военноморските сили. Труман предвижда в предстоящия бюджет не повече от 13 милиарда долара за отбрана, сума, която в ничие въображение не е достатъчна, за да се отстоява твърда позиция спрямо руснаците. Американската външна политика се намира на кръстопът.

На 30 януари 1950 г. президентът Труман упълномощава Държавния департамент и Министерството на отбраната „да представят цялостен преглед и преоценка на американската външна и отбранителна политика с оглед загубата на Китай, овладяването на атомната енергия от Съветите и перспективите за създаване на термоядрена бомба". През февруари, март и началото на април, докато събитията следват своя ход, комисията на Държавния департамент и

на Министерството на отбраната действа. На 12 април нейният доклад е готов и Труман го предава на Съвета за национална сигурност. Той става известен като политически Документ „Национален съвет за сигурност 68"; както го определя Уолтър Лафебър, той е „един от ключовите исторически документи на Студената война". А сенаторът Хенри Джаксън заявява, че това е „първото изчерпателно изложение на една национална стратегия".

Както казва един от главните автори на Документ „НСС-68", „ние настояваме за незабавно и широкомащабно увеличаване на нашата и на съюзниците ни военна и обща сила с намерението да възстановим баланса на силите и с надеждата, че не с открита война, а с други средства ще предизвикаме промяна в характера на съветската система". Как ще стане промяната не е ясно, освен че няма да бъде чрез война. В документа се казва, че докато Западът изчаква Съветите да възприемат по-мека позиция, Съединените щати трябва да се превъоръжат, за да предотвратят по този начин всякаква руска експанзия. В програмата не се обсъжда въпросът за освобождаването на Китай или на Източна Европа, но в него се призовава Съединените щати да поемат едностранно защитата на некомунистическия свят.

Документ „НСС-68" представлява практическо разширение на Доктрината Труман, чиито последици засягат целия свят, но в Европа са ограничени по отношение на своето приложение. Документът дава основание на Америка да поеме ролята на световен полицай и в общи линии излага становището, че всички промени се ръководят от комунистите и затова трябва да им се оказва съпротива. Документът приема, че пожелае ли, Америка може да спре тази промяна. Това задоволява маккартистите, но готовността да се остави Източна Европа, Китай и Русия на комунистите не им допада. Но и маккартистите нямат ясна представа как да освободят поробените народи.

В Документ „НСС-68" се прави реалистична преценка на това какво ще струва на Америка да стане световен полицай. Служителите в Държавния департамент изчисляват, че са необходими 35 милиарда долара годишно за разходи по отбраната, за да се осъществи програмата за превъоръжаването на Америка и НАТО. В края на краища-

та може да се направят и по-големи разходи, тъй като в Документ „НСС-68" се заявява, че Съединените щати са толкова богати, че могат да използват 20 процента от общия национален продукт за производство на оръжия, без това да доведе до фалит на националната икономика. През 1950 г. това означава 50 милиарда долара.

Това е голяма сума дори за американците. Тя обаче е необходима, защото опасността е голяма. В Документа се предвижда, че предстои „неопределено дълъг период на напрежение и опасност" и се отправя предупреждението, че до 1954 г. Съветският съюз ще притежава ядрено оръжие, което ще може да унищожи Съединените щати. Америка трябва да подеме „смела и всеобхватна програма" за възстановяване на Запада, докато той изпревари Съветския блок; само така тя ще може да застане „в политическия и материалния център редом с другите свободни страни, движещи се в променливи орбити около нея". Съединените щати не могат повече да си задават въпроса „Какви разходи за отбрана можем да си позволим", нито да се опитват да „разграничат националната от световната сигурност".

След време Труман признава, че Документ „НСС-68" „означава огромно военно усилие в мирно време. Той означава удвояване или утрояване на бюджета, голямо увеличаване на данъците и налагане на разни видове икономически контрол. Той означава голяма промяна в нашия нормален начин на живот в мирно време." Той не разрешава Документ „НСС-68" да бъде публикуван и дава да се разбере, че няма да предприеме нищо за преразглеждане на бюджета преди изборите за Конгрес. Той си дава сметка, че без да има сериозна криза, шансовете програмата да бъде приета от Конгреса и от обществеността са много малки. На него самия му остават само две години и половина служба, а Документ „НСС-68" предвижда дългосрочна програма. Ако републиканците влязат в Белия дом, основната им грижа вероятно ще бъде да намалят бюджета и в такъв случай страната ще трябва да чака завръщането на демократите, за да може Документ „НСС-68" наистина да бъде приложен. Така че, когато в началото на юни 1950 г. получава документа в окончателния му вид, Труман не поема никакви

ангажименти. Как е щял да го използва, ако не са се намесили други събития, е спорно.

Докато проучва документа, Труман може би обръща внимание на едно изречение, което гласи, че политиката на Америка трябва да бъде такава, че тя да посреща „всяко ново предизвикателство незабавно и недвусмислено". Ако е така, той скоро ще има възможност да приложи тази политика на практика. Кризата, която ще му позволи да приложи Документ „НСС-68", наближава.

[7]

Корея

[Война срещу Китай с всички средства] би била неподходяща война в неподходящо време на неподходящо място, не срещу онзи, с когото трябва да се води.

Генерал Омар Брадли

Труман успява да склони Конгреса да отпусне средствата за осъществяване на политиката на сдържаност и контрол единствено благодарение на кризите в Гърция и Чехословакия. През юни 1950 г. той спешно се нуждае от друга политическа криза, която да му позволи да докаже на американския народ, че той и Демократическата партия отстояват твърда позиция по отношение на комунизма, да приложи политиката на сдържаност и контрол и в Азия, да укрепи положението на Чан във Формоза [Тайван], да запази американските бази в Япония и преди всичко да превъоръжи Америка и НАТО. С две думи, целият пакет от мерки, предвидени в Документ „Национален съвет за сигурност 68", може да бъдат осъществени, ако възникне азиатска криза.

Възможностите за това са налице. В Китай армиите на Мао се готвят да нанесат удар срещу Тайван, където са се оттеглили оцелелите военни сили на Чан. Съединените щати са спрели изцяло помощта за Чан, с което са предизвикали гнева на републиканците. Труман е подложен на силен натиск да възобнови доставките за националистически Китай. Бившият президент Хърбърт Хувър се присъединява към искането на сенатора Тафт американският тихоокеански флот да предотврати нахлуване в Тайван.

Съединените щати подготвят едностранен мирен договор с Япония, съдържащ споразумения, според които Съединените щати ще получат дългосрочно право да поддържат военни бази в Япония. В началото на 1950 г. обаче Японската комунистическа партия организира серия от бурни протести срещу американския военен персонал в

Токио. Дори умерено настроените японски политици не са склонни да предоставят права на американските военни сили за поддържане на бази. Американските военновъздушни сили са изправени пред опасността да се лишат от летища, най-близко разположени до източната част на Съветския съюз.

В Корея напрежението нараства. Следвоенните съветско-американски усилия за обединяване на страната, където американските войски са окупирали района южно от тридесет и осмия паралел, а руските – района на север, не са дали никакъв резултат. През 1947 г. Съединените щати предоставят разрешението на Корейския въпрос на Общото събрание на ООН. Русия не е съгласна с това. Въпреки всичко през май 1948 г. в Южна Корея се провеждат избори под надзора на ООН. Сингман Ре става президент на република Корея. В Северна Корея руснаците създават комунистическо марионетно правителство. И Съединените щати, и Съветите изтеглят окупационните си войски; и едните, и другите продължават да оказват военна помощ на съответните страни, макар че руснаците правят това в по-големи мащаби.

Ре е праволинеен дясноориентиран водач, което поставя в неудобно положение Съединените щати. През април 1950 г. Ачесън заявява категорично на Ре, че той трябва да проведе избори. Ре се съгласява, но партията му спечелва само 48 места в Събранието, а останалите 120 се разпределят между други партии, повечето от които са леви. Новото Събрание веднага започва да настоява за обединяване на страната, дори и ако трябва да се приемат северокорейските условия. Ре може всеки момент да загуби контрол върху правителството.

Положението на Ре е силно разклатено, защото той губи и подкрепата на Америка, въпреки че е провел свободни избори. На 2 май 1950 г. сенаторът Том Конъли, председател на сенатската комисия по външните въпроси, изказва опасение, че Южна Корея ще трябва да бъде изоставена. Той смята, че комунистите ще прегазят Корея, веднага щом станат готови за това, по същия начин, по който „вероятно ще прегазят Формоза". Конъли заявява, че според него Корея „не е особено важна. Вече е доказано, че Япония, Окинава и Филипините съставляват отбранителната верига, която е абсолютно необходима." Това изявление

се разпространява в Съединените щати и в Япония, предизвиквайки ужас както в щаба на Макартър в Токио, така и в столицата на Ре, Сеул. Позицията на Конъли е в съответствие с цялостната политика на Трумановото правителство до този момент*, но тя противоречи на току-що заложените идеи в Документ „НСС-68", а с появата на маккартизма опасността Ре и Чан да бъдат изоставени започва бързо да придобива смисъл на политическа отговорност от първостепенно значение.

През юни 1950 г. няколко проблема изискват спешно разрешение. На Труман му е нужна политическа криза, която да използва за осъществяване на програмата на Документ „НСС-68"; Чан не може да удържи положението в Тайван, както и Ре в Южна Корея, без американска помощ; на американските военновъздушни и военноморски сили им трябва оправдание, за да запазят базите си в Япония; демократите трябва да докажат на маккартистите, че могат да се противопоставят на комунистите в Азия, както и в Европа. Разрешаването на тези проблеми започва на 25 юни 1950 г., когато севернокорейски войски преминават в пълен състав тридесет и осмия паралел.

Само няколко часа след нападението Труман започва смело да действа. Той предприема масирана дипломатическа контраатака. Съединените щати прокарват в Съвета за сигурност резолюция, в която севернокорейците се заклеймяват като агресори, настоява се за прекратяване на военните действия и за изтегляне на войските зад тридесет и осмия паралел. Безапелационният характер на резолюцията осигурява на Съединените щати одобрението на ООН и подкрепата за военни действия в Корея. За първи път международна организация действително предприема конкретни стъпки за възпиране и наказване на агресор (Русия не може да наложи вето на резолюцията, защото по това време бойкотира ООН заради отказа на организацията да предостави на Мао мястото на Чан в Съвета за сигурност) и това повдига духа в цялата страна. Въпреки ангажимента, поет от ООН, основната част от снаряжението и основният контингент от чужди войски в Корея са осигурени от Съединените щати.

---

* Държавният секретар Ачесън прави същите изявления през февруари 1950 г.

Те са осигурени почти веднага. На 26 юни, в деня след нападението, в изявление, направено по обяд в Белия дом, президентът официално включва Тихия океан в програмата на Доктрината Труман, обвързвайки Съединените щати с военна интервенция срещу всяка по-нататъшна експанзия на комунистическото управление в Азия. Той обявява, че ще окаже военна помощ на французите, които воюват с Хо Шимин и с Виет Мин в Индокитай, и на Филипините, където продължават бунтовническите антиправителствени действия. Труман също така заповядва на Седми американски флот да „предотврати всяко нападение срещу Тайван", като заявява, че решаването на Тайванския въпрос „трябва да се отложи, докато бъде възстановена сигурността в Тихия океан, или бъде постигнато мирно споразумение с Япония, или ООН разгледа конфликта". По този начин в един ден Америка се включва в гражданската война в Китай, в сблъсъците във Филипините и във войната за национално освобождение на Индокитай.

Едновременно с това Съединените щати се включват в Корейската война. Труман обявява, че е „наредил на американските военновъздушни и военноморски сили да окажат на корейското правителство защита и подкрепа". Военните му съветници са го убедили, че американските бомбардировачи ще могат да спрат агресията в Корея, като унищожат пътищата за доставки на комунистите. Труман вярва, че е възможно да победи севернокорейците без участието на американски сухопътни сили, както явно очаква французите да победят Хо Шимин без помощта на американски войници.

Труман се опитва да ограничи всеобхватния характер на действията си, като внимателно се въздържа да намесва руснаците в корейското нападение. Същия ден, в който прочита изявлението си от Белия дом, Труман изпраща нота в Москва, в която уверява Сталин, че американските цели са ограничени, и изказва надеждата, че руснаците ще помогнат да се възстанови статуквото отпреди гражданската война. С това той намеква, че Съединените щати искат само да възпрат, а не да завладеят Северна Корея.

В своя подход към войната Труман се ръководи от предпоставката, че комунистическата агресия в Азия може да бъде спряна, без да се дават много човешки жертви. Американските пари и американските военни доставки ще

свършат работата в Индокитай и във Филипините; американският флот ще спаси Чан; американските бомбардировачи ще принудят севернокорейците да се изтеглят. Тук има голяма доза самозалъгване. То се дължи отчасти на стратегическата доктрина на американските военновъздушни сили и на погрешното тълкуване на поуките от Втората световна война, отчасти на расисткото убеждение, че азиатците не могат да се противопоставят на западно оръжие, и отчасти на широко разпространеното схващане, че комунистическите правителства не се ползват с действителна подкрепа. Тъй като населението не ги поддържа, комунистите няма да посмеят да хвърлят войските си в бой, а ако го направят, войските няма да се бият.

Последното предвиждане е съвсем погрешно. Севернокорейската армия изтласква южнокорейската армия, която неудържимо отстъпва на юг в полуострова. Американските бомбардировки не успяват да спрат устрема на агресора. Южнокорейците бягат толкова панически, че два дни след като е изпратил военновъздушните сили, Труман е изправен пред друго сериозно решение: или трябва да изпрати американски войски да спасят положението, което означава, че ще трябва да плати много по-висока цена за войната, или в противен случай да загуби цяла Корея в момент, когато републиканците крещят „Кой загуби Китай?".

На 30 юни Труман издава заповед за преминаване в Корея на американските войски, разположени в Япония. Америка вече води война на континента. Президентът обещава, че скоро ще изпрати военни подкрепления от Съединените щати. В стремежа си да ограничи войната и свързаните с нея разходи той подчертава, че целта на Съединените щати е само „да възстановят мира и... границата". В ООН американците заявяват, че намерението им е просто да възстановят тридесет и осмия паралел като разделителна линия. Политиката, с други думи, е възпиране, а не настъпление.

Решението за всичко това е взето едностранно, тъй като преди да пристъпи към действие, Труман не се е консултирал с европейските си или с азиатските си съюзници, да не говорим за Конгреса. Отново, както през лятото на 1941 г., когато Рузвелт води война в Атлантическия океан, Съединените щати се озовават във война без необходимата според конституцията декларация на Конгреса.

Американските подкрепления пристигат в Корея точно

навреме и заедно с южнокорейците през целия юни и юли владеят позиции в предмостието Пусан. В началото на август става ясно, че Макартър няма да се изтегли от Корея и че наруши ли периметъра, войските му ще унищожат севернокорейската армия.

Във Вашингтон оптимизмът нараства. Може би е възможно да се постигне нещо повече от това комунистите да бъдат възпрени. Макартър иска да обедини Корея и тази идея се посреща с голямо одобрение в Белия дом. Това би означавало настъпление, а не възпиране, и следователно е основна промяна във водената политика, но изкушението е твърде голямо, за да бъде отхвърлено. На 1 септември Труман заявява, че корейците имат право да бъдат „свободни, независими и обединени". Американците се гордеят, че Пхенян ще бъде „първата столица зад Желязната завеса", която ще бъде освободена. С това изглежда се загатва, че тя няма да бъде последната.

Рисковете са очевидни. Труман се опитва да ги сведе до минимум, като увеличи американската военна мощ. Конгресът е гласувал да бъдат отпуснати всички средства за отбрана, които президентът е поискал от юни до този момент; на 9 септември Труман обявява, че бързото нарастване на армията ще продължи и че ще изпрати „значителен" брой нови войски в Европа. По същото време Ачесън се среща с военните министри на Великобритания и Франция в хотел „Уолдорф Астория" в Ню Йорк. На 12 септември той „хвърля бомбата в Уолдорф", както се изразява един висш служител. Съединените щати предлагат да бъдат създадени десет германски дивизии. Протестите на французите и англичаните са шумни и многобройни, но Ачесън настоява. За да бъде приемливо за европейците превъоръжаването на Германия в такива мащаби, Съединените щати изпращат четири дивизии в Европа, а три месеца покъсно Труман назначава Айзенхауер, който се ползва с голяма популярност и доверие в Европа, за върховен главнокомандващ обединените сили на НАТО.

На 15 септември Макартър чрез комбинирана операция на сухопътни, морски и въздушни сили успешно обхваща във фланг севернокорейците в Инчхън на север в Корейския полуостров. След малко повече от седмица войските на Макартър стигат столицата Сеул и отрязват пътя на севернокорейските войски около Пусан. На 27 септември

Обединеният щаб заповядва на Макартър да унищожи вражеската армия и го упълномощава да води военни операции северно от тридесет и осмия паралел. На 7 октомври американските войски пресичат паралела. Същия ден ООН приема (с четиридесет и седем на пет гласа) американска резолюция, с което одобрява военните действия.

Важно е да се отбележи, че Макартър получава широки пълномощия да нахлуе в Северна Корея, след като въпросът е цялостно обсъден и разгледан на най-високо равнище в американското правителство. Труман, с пълното съгласие на Държавния департамент, на Министерството на отбраната и на Обединения щаб, взема решението да освободи Северна Корея и поема рисковете, променяйки политическата цел на войната от възпиране на освобождение.

Китайците отправят серия предупреждения, завършващи с една декларация до Индия, която трябва да бъде предадена на Съединените щати, че Китай няма „да седи със скръстени ръце и да чака американците да стигнат до границите му". Когато и това предупреждение не е удостоено с внимание, на 10 октомври китайците заявяват официално, че ако американците продължат да настъпват на север, те ще се включат във войната. Руснаците са по-предпазливи, но когато на 9 октомври американски реактивни самолети обстрелват съветско летище само на няколко мили от Владивосток, изпращат остра протестна нота до Вашингтон. Труман веднага заминава за Тихия океан, за да се срещне с Макартър и да се увери, че в бъдеще той ще ограничава действията на военновъздушните сили. Сражения с китайски войски в Корея е едно, война с Русия – съвсем друго. Американците искат да се опитат да освободят Пхенян, но не са готови да освободят Москва.

Срещата Труман–Макартър на Уейк Айланд през октомври постига главната си цел, защото военновъздушните сили вече ограничават действията си до Корейския полуостров. По-важно е онова, което тази среща разкрива. Коментаторите насочват вниманието си почти изцяло върху твърдението на Макартър, че китайците няма да посмеят да се включат във войната. По този въпрос всички – не само Макартър, грешат. Другите различия между Труман и Макартър са главно по отношение на метода, а не на целите. Макартър излага проблемите прекалено драматично и идеите му имат утопичен характер, но непосредствената

му цел, както и на Труман, е освобождаването на Северна Корея. В различни моменти той дава да се разбере, че иска също така да помогне на Чан да се върне на континента; това е дългосрочна цел, която Труман не приема за реалистична, но що се отнася до близкото бъдеще, генералът и президентът са на едно мнение. Различията се отнасят до начините на действие: Макартър никак не е сигурен, че може да обедини Корея, без да нанесе удар по китайските бази в Ялу. Труман, който е по-загрижен за Европа и за опасностите там, особено след като нито германската, нито американската програма за превъоръжаване все още са в ход, настоява да се спазват границите на военните операции.

Макартър навлиза в Северна Корея по два отдалечени един от друг маршрута, като оставя центъра широко отворен. Китайците запълват пробива с хиляди „доброволци", които скоро помитат хората на Макартър. За две седмици китайците прочистват голяма част от Северна Корея, като изолират частите на Макартър в три предмостови укрепления и изцяло преобръщат военното положение.

Когато предприемат нещо, което ще доведе до катастрофа, американците са единодушни, но когато трябва да се измъкнат от положението, гласовете се разделят. Макартър казва, че сега е изправен пред „съвършена нова война" и дава да се разбере, че единственото разрешение е да насочи удара срещу самия Китай. Но една война срещу Китай може да се превърне във война срещу Русия, каквато Труман не е готов да приеме. Ето защо правителството решава да се върне към политиката отпреди Инчхън, политика на възстановяване на статуквото в Корея отпреди войната, докато НАТО укрепи силата си в Европа. Всички приказки за освобождаване на столици зад Желязната завеса секват. Никога вече Съединените щати няма да се опитат да освободят със сила комунистическа страна.

Един урок е научен, но не е осмислен веднага и това поражда много силно чувство на безсилие. Колко силно е това чувство става ясно на 30 ноември, когато на една пресконференция Труман призовава към световна мобилизация срещу комунизма и в отговор на въпрос заявява, че ако ООН одобри предприемането на военни действия срещу Китай, Макартър може да бъде упълномощен да използва атомната бомба както намери за добре. Труман между

другото добавя, че въпросът за използването на бомбата винаги е бил активно обсъждан, тъй като в края на краищата бомбата е едно от американските оръжия.

Силно разтревожен, британският министър-председател Атли заминава за Вашингтон, опасявайки се да не би Труман наистина да използва бомбата за трети път в разстояние на пет години срещу азиатски народ. В серия срещи Атли се опитва да се разбере с американците. Във Вашингтон (и в Токио) се говори много за пълно изтегляне от Корея. Атли смята, че ако това стане, унижението от поражението ще накара американците да обявят война на Китай с всички средства. Той подозира, че точно на такова развитие на нещата разчита Макартър. Труман, Ачесън, Брадли и новоназначеният министър на отбраната генерал Маршал уверяват Атли, че ще бъдат положени всички усилия, за да останат американците в Корея, и обещават, че докато Макартър удържа положението, атомни бомби няма да бъдат хвърляни.

След като Атли си заминава, Труман и Ачесън ускоряват осъществяването на своята политика. До края на януари 1951 г. те постигат толкова много, че само най-крайните маккартисти могат да се оплачат, че правителството пренебрегва комунистическата заплаха. Труман поставя страната в състояние на студена война. Той получава извънредни пълномощия от Конгреса да ускори военната мобилизация, възстановява военната повинност, представя бюджет за отбрана в размер на 50 милиарда долара, следвайки насоките на Документ „НСС-68", изпраща още две дивизии (общият им брой е шест) в Европа, удвоява броя на авиационните групи до деветдесет и пет, осигурява нови бази в Мароко, Либия и Саудитска Арабия, увеличава броя на армията с 50 процента до 3,5 милиона души, ускорява сключването на мирен договор с Япония, увеличава помощта за французите във Виетнам, предприема стъпки за присъединяването на Гърция и Турция към НАТО и започва разговори с Франко, в резултат на които Америка поема задължението да оказва помощ на фашистка Испания срещу правото да разположи свои военни бази там.

Постиженията на Труман са смайващи. Той дава на Съединените щати термоядрената бомба (март 1951) и превъоръжава Германия. Подписва мирен договор с Япония (септември 1951), който изключва руснаците и предоставя

на американците военни бази, дава право на японците да се превъоръжат и да развиват неограничено индустрията си и насърчава бързия подем на Япония, като отхвърля исканията на Великобритания, Австралия, Китай и други страни за репарации. Труман увеличава броя на американските бази по света, като издига с тях преграда както пред Русия, така и пред Китай. През ноември 1950 г. той разбира, че не бива да прекрачва зад Желязната и зад Бамбуковата завеса, но дава ясно да се разбере, че ако комунист премине в свободната зона, някой – най-вероятно американец, ще чака там, за да го застреля.

Но за всичко това ще трябва да се плаща. Положението е описано най-добре от Уолтър Милис, поддръжник на Студената война и голям почитател на Форестал. „Правителството на Труман", пише Милис, „остави огромна по размери военна институция, надхвърляща всичките ни представи за такова нещо в мирно време... Тя поражда грамадна и както личи трайно развиваща се оръжейна индустрия, изцяло зависима сега... от правителствени договори. Министерството на отбраната безспорно осъществява най-голямата индустриална операция в света; големите частни производители като Дженеръл Мотърс, Дюпон, водещите фигури в авиоиндустрията, са наложили монопол..." Правителството създава гигантски термоядрени оръжия, по-малки по размери атомни бомби, направлявани снаряди, бомбардировачи *Б-52*, нови самолетоносачи и танкове и други тежки оръжия. Всичко това увеличава риска от война и в същото време прави войната несравнимо по-опасна.

Труман дава на Америка сила и политически курс, но на много хора им се струва, че въпреки цялата сила, която той създава, и въпреки основанията, които изтъква за водене на политическия курс, самата политика не е особено амбициозна. В емоционално отношение политиката на сдържаност и контрол никога не е носила удовлетворение поради това, че постоянно се позовава на комунистическата заплаха и на разделението на света на зони, които са свободни, и други, които са поробени. Милиони американци искат да поемат християнския дълг и да освободят робите. Други милиони американци искат да унищожат, а не просто да възпрат комунистическата заплаха, тъй като смятат, че ако допуснат съществуването ѝ, Студената вой-

на ще продължава вечно и то на все по-висока цена. А трети смятат, че единственото основание една държава да се превърне в гарнизон, е класическото основание, което има временен характер, а именно, да се води война, за да се унищожи заплахата.

Тази критика към външната политика на Труман–Ачесън, съсредоточена в страховитата фигура на Макартър, преобръща критиката на Атли с главата надолу. Министър-председателят е предупреждавал американците, че те не могат да действат сами, поне не през цялото време. Той казва, че те или ще трябва да водят война в цяла Азия, или ще трябва да водят преговори, и ги приканва да предпочетат второто. Макартър иска да воюва. Американските либерали иронизират Макартър и поддръжниците му заради наивните им възгледи, но никой не може да отрече притегателната сила на Макартър или чувството на безсилие, породено от политиката на сдържаност и контрол; и притегателната сила, и чувството за безсилие са заложени в самите виждания, които Труман и Ачесън имат за световната сцена.

Ако Америка приеме Студената война като своя постоянна политика, ангажирайки се да поддържа военно превъзходство, за да отстоява отношение на непримирима враждебност към Китай и Русия, без да предприема каквото и да е за унищожаването на комунистическите страни, това означава, че приема едно състояние на постоянно напрежение, постоянен риск и постоянно отлагане на социалните и икономически цели на Новия курс.

Различието във възгледите скоро довежда до едно от най-емоционалните събития в американската история. През януари и февруари 1951 г. Макартър възобновява офанзивата и отблъсква китайците и севернокорейците. През март той е отново на тридесет и осмия паралел. Сега вече правителството е готово да води преговори. Макартър саботира усилията за спиране на огъня, като пресича паралела и настоява за безусловна капитулация на китайците. Труман е вбесен. Той решава да отстрани генерала при първа възможност.

Такава възможност скоро е предоставена. На 5 април депутатът Джоузеф У. Мартин – младши, републиканец, прочита в Долната камара едно писмо от Макартър, в което се призовава към нов курс във външната политика. Ге-

нералът иска да обедини Корея, да даде възможност на Чан да нападне континентален Китай и да воюва срещу комунизма в Азия вместо в Европа. Той пише: „Тук, в Азия, комунистическите конспиратори са избрали да играят своята игра за завладяване на света. Тук ние водим европейската война с оръжие, докато там дипломатите продължават да воюват с думи."

Като оставим настрана проблема, че един военен отправя предизвикателство към върховната власт на президента да определя външната политика, спорът се съсредоточава върху доктрината за сдържаност и контрол. Първоначално Макартър се ползва с много голяма подкрепа. След като Труман го освобождава от поста му, Макартър се връща в Съединените щати, където му е организирано посрещане, на което би завидял и Цезар. Проучванията на общественото мнение показват, че трима от всеки четирима американци не одобряват начина, по който Труман води войната.

Американският народ като че ли отхвърля политиката на сдържаност и контрол, а Труман е отхвърлил победата; при това положение остава само алтернативата на Атли за мир. Но дори и Атли е искал мир само в Азия, а, както Труман многократно изтъква пред него, Конгресът няма да приеме политика на интервенция в Европа и на изолация в Азия. Неприятностите на Труман идват оттам, че е насочил към НАТО повечето от средствата за отбрана, отпуснати от Конгреса, в момент, когато повечето американци искат те да бъдат насочени към Корея. Ако на Корейската война внезапно се сложи край, това означава край на Документ „НСС-68" и на цялата програма, свързана с него.

Натискът от страна на ООН и на съюзниците от НАТО не може да бъде изцяло пренебрегнат и на 10 юли 1951 г. мирните преговори – без да са прекратени военните действия, започват. Те са прекъснати на 12 юли. До края на годината те ту се възобновяват, ту се прекъсват. Предните позиции започват устойчиво да се задържат около тридесет и осмия паралел, а броят на американските жертви спада до „приемлива" седмична бройка. Войната – и превъоръжаването, продължават.

Труман е спечелил. Представители на правителството, призовани като свидетели на разпита на Макартър в Сената (воден, за да се разследва външната политика и уволне-

нието на Макартър), убедително доказват, че Америка не може да унищожи Русия или Китай, нито да им позволи да разширяват границите си. Общественото мнение отново се накланя в полза на Труман. Америка остава обвързана с политиката на сдържаност и контрол и със Студената война. Алтернативата на Макартър за победа, както и алтернативата на Атли за мир в Азия, са отхвърлени. Америка се стяга за продължителна борба.

Студената война ще се води така, както иска Труман. Ще има стълкновения само по периферията, но не и между големите сили. Америка разширява своите позиции на сила около комунистическата империя. Военно-индустриалният комплекс в Съединените щати ще се превърне в основна социална и политическа сила. Съединените щати няма да допуснат никакво споразумение или компромис с Русия или Китай. Америка ще изгради най-мощната въоръжена сила, позната някога на света, и ако се наложи, ще защитава сама барикадите на свободата.

Когато поема президентския пост, Труман застава начело на една страна, нетърпелива да се върне към традиционните гражданско-военни отношения и към историческата американска външна политика на необвързаност. Когато напуска Белия дом, той оставя като наследство американско присъствие на всички континенти в света и огромна военна индустрия. Той решително откъсва Америка от политиката на едностранно разоръжаване и неутралитет, характерна за 30-те години, и я насочва към превъоръжаване и колективна сигурност. Налага политика на възпиране на враговете на Америка, а не на тяхното унищожаване. Победата му се изразява в това, че всички негови приемници продължават тази политика.

[8]

Айзенхауер, Дълес и неразрешимият конфликт

Вече е ясно, че сме изправени пред един неумолим враг, чиято открита цел е завладяването на света с всички средства и на всяка цена. В такава игра правила няма. Спазваните досега норми на човешко поведение вече не може да се прилагат. Ние трябва да създадем действащи служби за шпионаж и контрашпионаж и трябва да се научим да омаломощаваме, саботираме и унищожаваме нашите врагове чрез по-добри, по-усъвършенствани и по-действени методи от онези, които те използват срещу нас.

Комисията Дулитъл,
натоварена от президента Айзенхауер
през 1955 г. да разследва
дейността на ЦРУ и да му
докладва по въпроса

„Няма да се успокоим", заявява генерал Айзенхауер по време на президентската кампания през 1952 г., „докато поробените народи по света не получат правото напълно свободно да избират своя път, защото тогава и само тогава ще можем да кажем, че е възможно да живеем постоянно и в мир с комунизма по света." Както в повечето предизборни изявления, Айзенхауер показва, че зачита и двете страни на политическия спектър. По-смелите виждат в това политика за освобождаване на поробените страни, а предпазливите могат да намерят успокоение в готовността му един ден да живее в мир с комунистите.

Ударението е поставено върху идеята за освобождаване. Републиканецът Джон Фостър Дълес, специалист по външна политика, съставител на мирния договор с Япония и бъдещ държавен секретар, е по-категоричен от Айзенхауер. Той твърди, че политиката на сдържаност и контрол е неблагодарна политика, „която в най-добрия случай може би ще ни задържи на същото място, докато не капнем от

изтощение". Тя е твърда скъпа от гледна точка на данъци и „не е замислена така, че да доведе до окончателна победа". В предизборната платформа на републиканците тази политика се заклеймява като „негативна, безплодна и неморална", защото обрича „безброй човешки същества на деспотизъм и безбожен тероризъм". Там се загатва, че дойдат ли на власт, републиканците ще сложат край на всичко това. Те ще направят това не само в Източна Европа, но и в Азия. В платформата се осъжда политиката на демократите, която поставя „Азия на последно място", и се заявява: „Ние нямаме намерение да жертваме Изтока, за да спечелим време за Запада."

Категоричната победа на Айзенхауер в изборите през 1952 г. се дължи на много фактори, главният от които е огромната популярност на генерала. Корупцията в правителството на Труман и обвиненията на Маккарти за комунистическо проникване в правителството също така помагат („В Републиканската партия няма комунисти", се твърди с чувство за изпълнен дълг в една от точките на предизборната програма). Помага и обещанието на Айзенхауер да отиде в Корея и да сложи край на войната там. Но една от основните причини, поради която двойката Айзенхауер–Дълес печели толкова симпатии, е, че двамата отхвърлят политиката на сдържаност и контрол. Обещанието на републиканците да направят нещо за ликвидиране на комунистическото робство (никога не става ясно какво точно) отклонява милиони гласоподаватели от демократическото към републиканското лоно, особено онези, които са от източноевропейски произход. Айзенхауер жъне онова, което Маккарти е посял. Без да отхвърлят интернационализма и без да се оттеглят в изолационизъм, републиканците обявяват намерението си да отидат отвъд политиката на сдържаност и контрол. Те ще се проявят като по-големи интернационалисти от Труман.

Обещанията на републиканците да освободят поробените, също както програмите на аболиционистите от 19. век, водят логично до една-единствена политика. След като поробителите няма доброволно да освободят поробените и след като робите, контролирани строго, не могат да организират сами освобождаването си, онези, които искат да ги видят свободни, трябва да воюват за тяхното освобождаване. През втората половина на 20. век обаче войната е

нещо много по-различно от онова, което е била сто години преди това. Освобождаването на робите ще доведе до унищожаването на голяма част от света; в този процес ще загинат повечето от робите.

Има и още нещо важно, което не позволява да се предприемат действия. Републиканците изповядват консервативни финансови идеи, при които се отдава голямо значение на балансирането на бюджета и на намаляването на данъците. Всички водещи фигури в правителството на Айзенхауер, с изключение на Дълес, са бизнесмени, според които небалансираният федерален бюджет е неморален. Правителствените разходи обаче може значително да бъдат намалени, само като се съкрати бюджетът на Министерството на отбраната и републиканците се заемат с това. Съкращенията правят възможността за освобождение още по-трудна.

През юли 1953 г. Айзенхауер сключва примирие в Корея, което възстановява статуквото отпреди войната. Генерал Макартър, президентът Ре и много републиканци са разгневени. Те искат да воюват, докато Северна Корея бъде освободена, защото смятат, че тази политика е заложена в твърдението на Айзенхауер: „Няма да се успокоим". Но Айзенхауер, след като обмисля и отхвърля идеята да се използва атомно оръжие, преценява, че цената на победата е твърде висока и затова сключва мир.

Следователно на практика Айзенхауер и Дълес продължават политиката на сдържаност и контрол. Няма основна разлика между тяхната външна политика и външната политика на Труман и Ачесън. Заради изявленията от предизборната им кампания често им се търси сметка, но те се измъкват от неудобното положение, че не предприемат действия, прибягвайки до помощта на реториката. „Няма да се успокоим", е заявил Айзенхауер, но политиците му са обзети от спокойствие, освен когато държат речи, което отразява съвсем точно настроението и желанието на милиони американци.

Никой по-добре от Дълес не обяснява американския възглед за комунизма. Непоклатимите убеждения на Дълес, който е вярващ християнин и преуспяващ адвокат, са изградени върху американските идеи. Те почти не се отличават от идеите на Труман, Ачесън, Мейн Стрийт в Айова или Мадисън Авеню в Ню Йорк. Целият свят иска да бъде

като Америка; навсякъде обикновените хора гледат към Америка с надежда, че тя ще ги ръководи; комунизмът е непоправимо зло, наложено на безпомощни хора чрез конспирация, независимо дали идва отвън, както в Източна Европа, или отвътре, както в Азия; с комунизма не е възможно да се постигне трайно помирение, защото „това е един неразрешим конфликт".

Речите на Дълес помагат да се прикрие фактът, че републиканците не правят нищо, за да изпълнят обещанието си, че ще освободят поробените народи, но може би по-важното за популярността на републиканците е тяхното нежелание да рискуват живота на американски войници, тъй като и по този въпрос те изразяват най-дълбоките чувства на своите сънародници. Отвреме-навреме републиканците дрънкат оръжие и винаги заклеймяват комунизма, но в същото време прекратяват Корейската война, намаляват корпоративните данъци и съкращават въоръжените сили. Въпреки силния натиск и голямото изкушение те не се включват в никакви войни. Готови са да оказват материална помощ в ограничени размери, но отказват да хвърлят в бой американски войници. Като Труман те правят всичко възможно да възпират комунизма; за разлика от него не използват американски войски за тази цел. Не желаят да сключват мир, но отказват и да воюват. Речите им дават емоционално удовлетворение, но действията им не довеждат до освобождаването на нито една поробена страна.

Когато е държавен секретар, генерал Маршал се оплаква, че не разполага със сила, на която да се опре във външната си политика. Труман се съгласява с това и прави всичко възможно, за да увеличи въоръжените сили. Дълес не се оплаква. Той използва това, с което разполага (а то е доста повече от онова, с което е разполагал Маршал през 1948 г.), защото споделя отговорността на републиканците за финансова стабилност.

Колко голяма е тази отговорност, става ясно от Новата линия, термин, въведен от Айзенхауер, за да обясни военната си политика. Тя се ръководи от вътрешни, военни и външни съображения. Новата линия отхвърля предварителното условие на Документ „НСС-68", че Съединените щати могат да използват до 20 процента от общия национален продукт за въоръжаване; отхвърля финансирането в условия на дефицит; поддържа политиката на сдържаност и

контрол. Новата линия влиза в действие в момент, когато напрежението е намаляло. Корейската война е приключила, а Сталин е умрял през март 1953 г. Светът изглежда по-малко опасен. Новата линия до голяма степен се основава на успеха на програмата от Документ „НСС-68", тъй като първите две години от приемането на Новата линия бележат върхната точка на американската военна сила по време на Студената война. Както отбелязва Самюъл Хънтингтън: „Основният военен факт в Новата линия е внушителното американското превъзходство в производството на ядрени оръжия и в начините на използването им за нападение." Между 1953 и 1955 г. Съединените щати биха могли действително да унищожат Съветския съюз, без това да породи опасност от предприемане на сериозни репресивни мерки. Фактът, че Америка не прави подобно нещо, означава, че правителството на Айзенхауер прилага политика на сдържаност въпреки многословието, с което си служи.

Новата линия се превръща в стабилна политика през периода на отслабнало напрежение и на американско военно превъзходство, но продължителността ѝ не зависи от тези два фактора. За осемте години, през които е на власт, правителството на Айзенхауер преживява серия военни заплахи и става свидетел на създаването на съветски бомбардировачи с далечен обсег на действие, балистични ракети и ядрени оръжия. През цялото това време обаче Айк следва Новата линия. Разходите на неговото Министерство на отбраната остават в границите от 35 до 40 милиарда долара.

Ключовата позиция на Новата линия е способността на Америка да създава ядрено оръжие и да нанася удари с него. Казано направо, военната политика на Айзенхауер разчита на способността на Америка да унищожи Съветския съюз. Съветските постижения във военната технология дават възможност на руснаците да предприемат репресивни действия, но не и да осигуряват защитата на страната си, което е главната причина, поради която Айзенхауер приема руснаците да се въоръжават в определени граници. Съединените щати са достатъчно силни, за да унищожат Съветския съюз.

Да се откажеш от позицията си на превъзходство обаче не е лесно и много американци не могат да преглътнат

това, особено военните. Айзенхауер има най-големи трудности с армията, тъй като тя е потърпевша от отказа му да увеличи бюджета на Министерството на отбраната. Трима началници на щаба подават оставка в знак на протест, а единият от тях – Максуел Тейлър, след време става главен съветник по военните въпроси на приемника на Айк. Армията трябва да бъде гъвкава, за да може да отвърне на комунистическата заплаха на всички равнища. Армейските главнокомандващи твърдят, че грешката в Новата линия на Айзенхауер е, че тя обрича Съединените щати на крайни действия или на пълно бездействие. Военачалниците смятат, че трябва да могат да се придвижват навсякъде, където и когато избухне конфликт. За тази цел те се нуждаят от постоянна армия със специализирани дивизии, елитни групи, различни видове оръжия и огромен капацитет за транспортиране.

Айзенхауер твърди, че цената да бъдеш навсякъде и веднага е непосилна. „Нека не забравяме", пише президентът на свой приятел през август 1956 г., „че въоръжените сили съществуват, за да защитават определен „начин на живот", а не само земя, собственост или човешки живот." Той иска да накара главнокомандващите да признаят необходимостта от „баланс между минимални изисквания за скъпо струващите оръдия на войната и жизнеспособността на нашата икономика...". И както казва на 16 април 1953 г. пред Американското дружество на редакторите на вестници: „Всяка изработена пушка, всеки спуснат във водата военен кораб, всяка изстреляна ракета означават в крайна сметка кражба от онези, които гладуват и не си дояждат, които мръзнат и не са облечени."

Новата линия означава, че Айзенхауер вече не се застъпва за всеобщо военно обучение, както е правил дотогава, воден от съображението, че следващата война ще прилича на Втората световна война. Нещо още по-важно, той се е отказал от идеята Америка да води войни като Корейската война. Политиката на Айзенхауер набляга както на значението на тактическите ядрени оръжия, така и на ролята на стратегическите въздушни сили като фактори, възпиращи агресията. Той използва технологията като средство за разрешаване на политически конфликти. Големите бомбардировачи, пренасящи ядрено оръжие, са сред-

ствата, чрез които съчетава малки военни разходи с външна политика на сдържаност и контрол.

При управлението на Айзенхауер Съединените щати разработват по-малки атомни оръжия, които могат да се използват тактически на бойното поле. Дълес се опитва да убеди света, че Съединените щати няма да се поколебаят да ги използват. Поради факта, че войските на НАТО са толкова малки, заплахата от Червената армия е убедителна и няма друг начин тя да бъде възпряна в Европа. И Дълес, и Айзенхауер са категорични по този въпрос. Дълес твърди, че ако Съединените щати трябва да участват в голям военен сблъсък, „тези оръжия ще бъдат използвани, защото, както казвам, те стават все по-конвенционални и изместват някогашните конвенционални оръжия". Айзенхауер заявява: „Когато са насочени единствено срещу военни обекти... не виждам причина тези оръжия да не се използват така, както биха се използвали куршуми или нещо друго."

Дълес нарича политиката масиран контраудар. В една реч от януари 1954 г. той цитира Ленин и Сталин, за да покаже, че планът на Съветите е да разпокъсат Свободния свят и след това да го унищожат с един удар. Дълес твърди, че Съединените щати трябва да се противопоставят на тази стратегия, като поддържат голям стратегически резерв в Съединените щати. Правителството на Айзенхауер е взело решение „да разчита главно на възможността да нанася удар мигновено, със средства и на места по наш избор".

Дълес използва масираният контраудар като основен инструмент на политиката на сдържаност и контрол. Той нарича цялостния си метод политика на балансиране на ръба на войната и го обяснява в една статия в списание *Лайф*. „За да има мир, трябва да се поемат рискове, също както е при войната. Някои казват, че са ни докарали до ръба на войната. Разбира се, че ни докараха до ръба на войната. Умението да стигнеш до ръба, без да се впуснеш във война, е изкуството, което е нужно да владеем... Ако се опиташ да избягаш, ако те е страх да стигнеш до ръба, загубен си. Трябва да гледаме войната право в лицето... Ние стигнахме до ръба и погледнахме войната право в лицето. И предприехме твърди действия."

Дълес косвено признава ограниченията на политиката

на балансиране на ръба на войната. Той никога не се опитва да я използва за освобождаването на някоя страна и я прилага много по-предпазливо, след като става ясно, че Съветите могат да заплашват Съединените щати с унищожение. Това е тактика за поддържане политиката на сдържаност и контрол на приемлива цена, за ограничен период от време, при конкретни военни обстоятелства, а не стратегия за продължителен конфликт.

В статията в *Лайф* Дълес посочва три примера за балансиране на ръба на войната. И трите случая са в Азия. Първият е в Корея. Когато Айзенхауер встъпва в длъжност през януари 1953 г., разговорите за сключване на примирие се протакат заради въпроса за репатриране на военнопленниците. Китайците искат всички техни войници, пленени от силите на ООН, да бъдат върнати, докато американците настояват репатрирането да стане по желание, което означава, че хиляди китайци и севернокорейци ще останат в Южна Корея, тъй като не искат да се върнат при комунизма. Труман и Ачесън първи поставят този въпрос. Те могат да сключат мир в началото на 1952 г., ако приемат обичайната практика (строго установена в международното право) на връщане на всички военнопленници, но решават да предложат убежище на онези пленници, които не желаят да се върнат. Разговорите – и войната, продължават.

Решен да намали загубите и да излезе от положението, Айзенхауер предупреждава, че ако войната не приключи бързо, Съединените щати може да нанесат ответен удар „при условия, каквито ние изберем". На 2 февруари в първото си обръщение пред нацията президентът заявява, че вече няма „никакъв смисъл или логика" Чан да бъде възпиран, затова Седми американски флот „няма да бъде използван повече да брани комунистически Китай". Чан започва да бомбардира Китайското крайбрежие. Заплахите на Айзенхауер да разшири войната постигат целта си – китайците се съгласяват да възобновят разговорите за сключване на примирие.

Дълес намеква пред китайците, че ако не бъде постигнат мир, Съединените щати ще използват атомно оръжие. Единадесет дни по-късно китайците се съгласяват да поставят въпроса за репатрирането на пленниците пред международни, неутрални инстанции.

Масираният контраудар издържа на първото изпита-

ние. Скоро обаче се явяват предзнаменования, вещаещи заплаха за бъдещето. Политиката на Дълес се основава на двуполюсния възглед за света. Дълес е убеден, че Съединените щати ще решават съдбата на Свободния свят, а Русия – на комунистите. Той отказва да приеме или дори да признае многообразието в света, тъй като смята, че всички важни въпроси са свързани със Студената война, и проявява нетърпение към онези, които твърдят, че много от световните проблеми не може да се обяснят със съперничеството между Изтока и Запада. Негативната страна на вярата му в двуполюсния модел се изразява в заклеймяване на неутралитета, който той окачествява като неморален.

За втори път политиката на балансиране на ръба на войната се прилага във Виетнам. През декември 1952 г. правителството на Труман, което няма да спечели следващите избори, е одобрило 60 милиона долара в подкрепа на борбата на Франция срещу Хошиминовия Виет Мин. Труман (а по-късно и Айзенхауер) обявява Хо Шимин за комунистически агент на Пекин и Москва, определяйки войната във Виетнам като още един пример за комунистическа агресия.

Айзенхауер настоява многократно пред французите да заявят недвусмислено, че ще дадат пълна независимост на Виетнам след приключване на военните действия. Айзенхауер казва, че „по всички възможни начини е предявил искане" пред французите „да поставят войната на международна основа", т.е. да покажат ясно, че става дума за борба между комунизъм и свобода, а не за въстание срещу колониализма. Ако Франция обещае независимост и Хо Шимин продължи да воюва, тогава според Айзенхауер, силите на Виет Мин няма да могат повече да се представят за национални освободители, а ще бъдат разобличени като подставени лица на комунистическа Москва. В този момент Великобритания и Съединените щати ще могат да се включат в конфликта, за да „възпрат" агресията отвън.

Французите от своя страна са готови да говорят за комунистическа заплаха, за да получават американска помощ, но нямат никакво намерение да се откажат от Виетнам. Те знаят много добре, че враговете им се намират във вътрешността на Виетнам, а не в Пекин или в Москва, и са решени да задържат властта. Ако американците искат да воюват с комунистите, французите нямат нищо против това; целта им е да продължат да контролират Виетнам.

Но войната взема лош обрат за французите. В началото на 1954 г. Виет Мин контролира повече от половината от страната. Французите съсредоточават най-добрите си войски в един изолиран гарнизон северно от Ханой, наречен Диен-биен Фу, и предизвикват силите на Виет Мин да се насочат след тях. Те смятат, че азиатците няма да издържат в открита борба. Резултатите обаче са съвсем различни и през април в тежко положение изпада френският гарнизон в Диен-биен Фу. Умората от войната във Франция по това време е толкова голяма и французите са заложили толкова много на Диен-биен Фу, че става ясно, че падането на гарнизона ще означава край на френското господство във Виетнам. За Айзенхауер и Дълес такава развръзка е равностойна на победа на комунистическата агресия и провал на политиката на сдържаност и контрол.

На 3 април 1954 г. Дълес и адмирал Радфорд се срещат с осмина видни конгресмени. Правителството иска да получи подкрепа от Конгреса за резолюция, която да узакони влизането на Америка във войната. Конгресмените, сред които е сенаторът Линдън Б. Джонсън от Тексас, водач на мнозинството в Сената, са ужасени. Те помнят много добре трудностите с Корейската война и са разтревожени, защото Дълес не е намерил съюзници, които да подкрепят интервенцията. Опозицията в Конгреса се засилва, когато става ясно, че един от тримата главнокомандващи не одобрява идеята на Радфорд за спасяването на Диен-биен Фу чрез въздушни бомбардировки.

И Айзенхауер като водачите на Конгреса е непреклонен по въпроса за съюзниците. Той е готов да окаже подкрепа на французите, но само ако те обещаят пълна независимост и само ако Великобритания се присъедини към Съединените щати в интервенцията. Не бъдат ли изпълнени тези условия, той няма да предприеме нищо, но се тревожи какво ще се случи, ако французите загубят. На 7 април по време на пресконференция той влага нов политически смисъл в един стар израз за ефекта на доминото, когато обяснява, че цяла Югоизточна Азия е като наредени фигури на домино. Падне ли първата фигура, „със сигурност ще я последват много бързо" всички останали до последната.

За да бъде сигурен, че фигурите на доминото ще се задържат, Айзенхауер търси съюзници. Той иска „Съединените щати, Франция, Великобритания, Тайланд, Австралия,

Нова Зеландия и други да започнат веднага да обсъждат начините за успешно спиране на комунистическото настъпление в Югоизточна Азия". Айзенхауер предлага да се използва френската армия, която вече е там, като се включат „допълнителни сухопътни сили на азиатски и европейски войски". Америка ще осигури въоръжение, но не и войска. Тази политика не допада на Великобритания, Австралия, Нова Зеландия и други, но тя следва принципите и на двамата предшественици на Айзенхауер. Лошото е, че тя няма никакви шансове за успех. Съюзниците, към които е отправено предложението, разсъждават, че след като американците откажат да воюват в Корея, те няма да воюват и във Виетнам. Дори когато Айзенхауер пише на Чърчил и сравнява заплахата във Виетнам с опасностите от „Хирохито, Мусолини и Хитлер", англичаните остават непоколебими.

Вицепрезидентът Ричард Никсън се опитва да приложи друга линия. На 16 април той казва, че „ако, за да избегнем по-нататъшна комунистическа експанзия в Азия и Индокитай, ние трябва да поемем риска сега да изпратим наши момчета там, аз мисля, че изпълнителната власт трябва да вземе това политически непопулярно решение и да действа". Бурята, разразила се след тази реч, е толкова силна, че възможността във Виетнам да отидат „наши момчета" веднага отпада. Айзенхауер никога не би подкрепил такава възможност, а неговият главнокомандващ армията Матю Риджуей категорично се противопоставя на участие в друга азиатска война, водена по суша.

Какво да се прави? Въпросът е съдбоносен, защото на 26 април в Женева започва конференция за Виетнам. Както Труман в Корея, така и правителството на Айзенхауер е решително против воденето на преговори за мир в Женева, които да дадат на Хо Шимин каквато и да било част от Виетнам. Съединените щати са поели 75 процента от разходите по войната, а това са прекалено големи средства, за да се бъдат прежалени. Но положението на французите в Диен-биен Фу бързо се влошава. Началник-щаба на военновъздушните сили Нейтан Туайнинг има отговор. Той иска да хвърли три малки атомни бомби срещу Виет Мин около Диен-биен Фу „и да разчисти ония комунисти, след което оркестърът ще може да изсвири „Марсилезата" и французите ще се появят с маршова стъпка... в чудесна форма". Айзенхауер казва, че няма да използва атомна

бомба срещу азиатци за втори път в разстояние на десет години, но всъщност обмисля въпроса за въздушно нападение с конвенционално оръжие. Дълес заминава за Лондон една седмица преди Женевската конференция, за да получи одобрението на Чърчил. Чърчил не одобрява идеята и Айзенхауер не предприема действия. Политиката на балансиране на ръба на войната се проваля.

На 7 май 1954 г. Диен-биен Фу пада. Въпреки това в Женева не е отбелязан бърз успех и американците напускат конференцията. По настояване на съюзниците от НАТО Айзенхауер в края на краищата изпраща близкия си приятел Уолтър Б. Смит като наблюдател. Дълес отказва да се върне в Женева и преговорите се протакат. Преломът настъпва, когато френското правителство пада и в средата на юни радикал-социалистът Пиер Мандес–Франс заема поста министър на външните работи и министър-председател. Тъй като се е обвързал с обещанието до 20 юли да сложи край на войната или да подаде оставка, той получава вот на доверие с 419 срещу 47 гласа. Мандес–Франс веднага се среща неофициално с Чжоу Енлай в Берн, което разгневява американците, и първите стъпки към постигане на мир са направени. Айзенхауер, Дълес и Смит са наблюдатели. На 20–21 юли 1954 г. се подписват два договора: Женевските споразумения и Женевското споразумение за примирие.

Двете страни се споразумяват за прекратяване на огъня и за временно разделяне на Виетнам от седемнадесетия паралел, като французите се изтеглят южно от тази линия. Нито французите в южната част на Виетнам, нито Хо Шимин в северната част могат да се включват във военен съюз или да допускат чужди военни бази на своя територия. Ще има избори, наблюдавани от обща комисия от Индия, Канада и Полша, за обединяването на страната до две години. Французите ще останат в южната част на страната, за да проведат изборите. Съединените щати не подписват нито един от договорите, не ги подписва и никое южновиетнамско правителство. Американците обещават, че ще подкрепят „свободни избори, наблюдавани от ООН", и няма да нарушават споразуменията, като използват сила. Хо Шимин, който е бил на крачка от завладяването на цял Виетнам, се задоволява само със северната половина на страната, защото се нуждае от време, за да възстанови щетите от войната и защото е уверен, че когато дойдат

изборите, ще спечели категорична победа. В края на краищата той е сигурен, че ще получи 100 процента гласове от Севера.

След Женева държавният секретар започва да действа по две линии, за да възстанови донякъде гъвкавостта на американската външна политика. Един от основните проблеми дотогава е бил липсата на съюзници за интервенция. Дълес се опитва да поправи това положение, преди да е настъпила следващата криза, като осигурява предварително съюзници. През септември 1954 г. той убеждава Великобритания, Австралия, Нова Зеландия, Франция, Тайланд, Пакистан и Филипините да се присъединят към Съюза на страните от Югоизточна Азия (СЕАТО), като държавите се споразумяват да провеждат консултации, ако някоя прецени, че е заплашена. Те ще действат заедно срещу агресора при положение, че всички са единодушни кой е той и при положение, че заплашената страна се съгласи военните действия да се водят на нейна територия. В отделен протокол се предвижда защитата на Камбоджа, Лаос и Южен Виетнам. По този начин Съединените щати включват Южен Виетнам в системата на съюза. Отсъствието на Индия, Бирма и Индонезия от СЕАТО, а също и присъствието на толкова много бели хора в организацията, създава чувство за неловкост. Ясно е, че това не е НАТО за Югоизточна Азия, а по-скоро западно (и особено американско) усилие за направляване отвън на събитията в Азия. Съединените щати, както се изразява Дълес, са „заявили, че навлизане [в Югоизточна Азия] ще бъде опасно за нашия мир и сигурност" и Америка ще се бори, за да предотврати такова нещо.

Тя няма обаче да го предотврати с пехота. Дълес уверява подозрително настроения Сенат, че Новата линия в политиката ще продължи, че американците ще се изправят срещу всяка агресия с бомби, а не с хора. Това разрешава един въпрос, но остава нерешен друг. Ами ако агресията се изразява във вътрешна комунистическа подривна дейност, направлявана и подкрепяна отвън? В такъв случай ще бъде трудно страните – членки на СЕАТО, да се съгласят да действат. Дълес съзнава тази опасност и уверява правителството, че в такъв случай Съединените щати са готови да действат сами. Пред сенатската комисия по външните въпроси той лансира друга позиция, като казва, че „ако

във Виетнам или в Тайланд има революционно движение, ние ще обсъдим заедно какво да правим по този въпрос..., но ние нямаме за задача да смажем това движение, единствената ни задача е да го обсъдим". Успокоен, Сенатът приема договора с осемдесет и два срещу един гласа.

Другата основна стълка, която Дълес предприема след Женева, е да подкрепи едностранно правителството на Южен Виетнам. С това свое действие той разкрива до голяма степен какво е американското отношение към революцията в Третия свят. Дълес почти обезумява, когато стане дума за „цветнокожите" народи по света, защото си дава сметка, че следващата битка на Студената война ще бъде спечелена от онези, на които тези народи засвидетелстват лоялност, и знае, че в тази борба американската военна сила в много случаи не е от значение. Русия има огромно начално предимство, тъй като Третият свят не възприема руснаците като бели експлоататори и колониалисти. Нещо повече, руският пример за това как една страна може да изгради икономиката си чрез контролирано производство и потребление, а не да чака бавното натрупване на капитали от печалбите на свободните предприятия, привлича новопоявилите се държави. И на последно място, потиснатите народи по света не искат да свалят от власт белите си господари, за да дойдат на тяхно място местни управници със същите политически цели. Революционерите са точно такива, за каквито се представят: хора, решени да променят изцяло социалния, икономическия и политическия ред.

Като се има предвид склонността на американците да обявяват социалната промяна за комунистическа агресия, като се имат предвид нуждите на американския бизнес да поддържа в Третия свят икономика, от която да извлича печалби, и като се има предвид желанието на военните да запазят базите около Русия и Китай, Съединените щати трябва да се обявят срещу революцията. „Американската политика е замислена така, че да създаде максимална промяна зад Желязната завеса и да предотврати такава промяна другаде", пише Норман Гребнър. „И в двата случая страната трябва да се обяви срещу основните политически и военни реалности на времето." През 1960 г. В. К. Кришна Менон от Индия призовава американската делегация в ООН да прочете Декларацията на независимостта.

Той заявява: „Легитимизмът не може да бъде защитаван, и ако вие се противопоставяте на революционните правителства, вие просто оспорвате целия прогрес." Но Америка продължава да се противопоставя на революцията.

През септември 1954 г. Дълес обявява, че отсега нататък американската помощ за Южен Виетнам ще бъде директна и няма да минава през французите. През ноември американски военни съветници започват да обучават южновиетнамска армия. Американците одобряват вземането на властта от Нго Дин Дием, който се ползва с подкрепата на местните земевладелци и поддържа добри отношения с френските собственици на плантации, и Айзенхауер обещава на Дием американска икономическа помощ. Президентът настоява пред Дием да въведе социални и политически реформи, но е ясно, че докато отстоява твърд антикомунизъм, Дием ще прави каквото си иска.

Към Дием започва да се стича американска помощ, а Съединените щати се опитват да представят Южен Виетнам като модел за развитие на страна от Третия свят. Политиката на балансиране на ръба на войната не успява да предотврати загубата на Северен Виетнам, а също така не помага за разрешаване на проблемите на икономически слаборазвитите страни, затова Дълес предлага примера с Дием като метод за справяне с най-важния според него проблем на времето. Дали този пример ще бъде убедителен или не, още не е ясно.

Макар че балансирането на ръба на войната не успява да спре или дори да придаде нов облик на революцията, към която са отправени толкова надежди, тази политика може да се използва поне за защита на онова, което вече безспорно принадлежи на Америка. Дълес се изправя пред третото голямо предизвикателство и прилага политиката на балансиране на ръба на войната за трети път в Тайванския проток, където успява да постигне целта си.

През януари 1953 г. Айзенхауер е „развързал ръцете" на Чан.* Националистически Китай предприема серия бом-

* Всъщност Труман е направил това две години по-рано, без да дава гласност. Айзенхауер го обявява официално по вътрешнополитически причини, за да успокои дясното крило на Републиканската партия. Така или иначе, Чан може да направи много малко във военно отношение срещу континентален Китай.

бардировки с американски самолети срещу кораби и пристанища на континентален Китай. Нападенията са такива, че разгневяват китайците, но не им причиняват сериозни щети. През януари 1955 г. китайците са готови да отвърнат на удара. Те започват да бомбардират контролираните от войските на Чан острови Тахен, на 230 мили северно от о. Тайван. Китайците също така започват да струпват войски и да разполагат артилерия срещу Цюемой и Матсу, малки острови на изхода на две китайски пристанища, където има дивизионни гарнизони на националистите. Айзенхауер – за разлика от някои свои съветници, е готов да се откаже от островите Тахен, чието население бързо е евакуирано, но е решен да задържи Цюемой и Матсу, тъй като смята, че те са неделим елемент от отбраната на самия Тайвански проток. Аргументът му, както той го излага през 1958 г. по време на една криза, свързана със същия въпрос, е, че ако Цюемой и Матсу паднат, Тайван ще ги последва, а това „би изложило на сериозна опасност антикомунистическата бариера, издигната от островната и полуостровната позиция на Западния Пасифик, т.е. Япония, Корейската република, Китайската република, Република Филипини, Тайланд и Виетнам". Индонезия, Малая, Камбоджа, Лаос и Бирма „вероятно ще изпаднат изцяло под комунистическо влияние".

За да избегне „катастрофалните последици" от загубата на Цюемой и Матсу, на 24 януари 1955 г. Айзенхауер иска от Конгреса да го упълномощи да „използва въоръжените сили на Съединените щати, както [президентът] намери за необходимо" с определената цел да защити Тайван и Пескадорските острови срещу въоръжено нападение, да го упълномощи да окаже защита на „близкостоящи позиции", което означава Цюемой и Матсу. Айзенхауер се страхува, че ако едва при предприемане на действия от страна на китайците той трябва да иска от Конгреса да получи пълномощия, ще стане много късно. Ето защо настоява да получи празен чек, който да попълни, както си иска. Юридическият съветник от Държавния департамент, участвал в съставянето на проекторезолюцията, отбелязва, че това е „паметна" стъпка, защото „никога преди в нашата история не е правено такова нещо". Въпреки всичко дебати по този въпрос почти няма. Долната камара приема резолюцията с 409 срещу 3 гласа, а в Сената тя минава с 85 срещу 3 гласа.

Като последица от всичко това е нарастващият страх от война. Когато китайците започват да бомбардират Цюемой и Матсу, правителството на Айзенхауер сериозно обмисля възможността да използва ядрено оръжие срещу континентален Китай. Няма друг случай по време на Студената война, когато Съединените щати да са на крачка от обявяване на превантивна война. Ако китайците бяха нахлули на островите, Съединените щати сигурно щяха да прибягнат до тази възможност. В реч, произнесена на 20 март, Дълес говори за китайците с думи, които обикновено се използват, когато две страни са във война. Държавният секретар казва, че китайците са „сериозна надвиснала заплаха... те са главозамаяни от успеха". Той сравнява техния „агресивен фанатизъм" с фанатизма на Хитлер и добавя, че са „по-опасни и по-войнолюбиви" от Хитлер. Той заплашва, че за да бъдат удържани, ще използва „нови и мощни прецизни оръжия, които могат изцяло да унищожават военни цели, без да засягат граждански обекти", което означава тактически ядрени бомби. Айзенхауер го подкрепя.

На 25 март командващият военноморските операции адмирал Р. Б. Карни се среща на неофициална вечеря с кореспонденти. Той казва, че президентът обмисля военни действия с всички средства „за унищожаването на военния потенциал на комунистически Китай и на неговите експанзионистични тенденции". Дълес споделя убеждението си пред президента, че преди проблемът да бъде разрешен, „съществува немалка вероятност да се наложи Съединените щати да воюват". Дълес смята, че серия нападения с малки атомни бомби при минимални загуби сред гражданското население ще разреши бързо конфликта и че „възмущението може и да не продължи дълго".

Айзенхауер обаче започва да се съмнява, че операцията може да бъде ограничена по време и по обсег на действието и отхвърля идеята за превантивна война. Той изтъква пред журналистите, че дори и да бъде успешна, такава война ще доведе Китай до пълна разруха и ще причини безпрецедентни човешки страдания. „Какво ще направи цивилизованият свят за това", иска да знае Айзенхауер. На пресконференция на 28 април той казва, че неговото „шесто чувство" му говори, че изгледите за мир са обнадеждаващи, и съобщава, че поддържа кореспонденция със стария си военен приятел маршал Г. К. Жуков, един от

съветските ръководители в момента. Китайският натиск върху Цюемой и Матсу отслабва и кризата затихва. Политиката на балансиране на ръба на война успява.

Междувременно обаче този процес е изплашил всички хора света, включително и членове на самото правителство на Айзенхауер, и то с основание. Ядрените оръжия от 1955 г. са хиляди пъти по-разрушителни от атомните бомби на 40-те години – един американски бомбардировач е натоварен с по-голяма разрушителна сила от всички взривни вещества, взети заедно, използвани в историята на света, затова всички са разтревожени. Малките тактически атомни бомби, за които Дълес говори, са много по-големи от бомбите, хвърлени над Япония. Още от времето на първите американски опити с новата термоядрена бомба Уинстън Чърчил настоява Съединените щати и Съветите да се срещнат на високо равнище и да се опитат да разрешат противоречията си. Американците непрекъснато отхвърлят призивите му за среща на високо равнище, но в средата на 1955 г., когато руснаците започват да създават по-големи по размер бомби и да разполагат с по-големи възможности за нанасяне на удари с тях, и когато кризата в Тайван изправя Съединените щати пред опасността от избухването на ядрена война, Айзенхауер и Дълес стават по-сговорчиви.

Готовността на Айзенхауер да участва в среща на високо равнище означава край на всякакви американски мечти за спечелване на Студената война чрез военни средства. Руснаците са отишли толкова далеч в ядреното въоръжаване, че самият Айзенхауер предупреждава американския народ, че ядрената война може да унищожи света. Не съществува никаква „възможност за победа или поражение", има само различни степени на унищожение. Както пише Джеймс Рестън в *Ню Йорк Таймс*: „Може би най-важният факт в световната политика днес е, че мистър Айзенхауер използва огромния авторитет на американското президентство, за да се обяви срещу риска от военно разрешаване на Студената война." При положение, че Айзенхауер няма да поведе страната в ядрена война, и при положение, че не разполага с войски, за да води ограничена война, а и не може да ги осигури от съюзниците си, и при положение, че републиканците са твърдо решени да балансират бюджета и да се наслаждават на плодовете на капитализма, вместо да поддържат една военна машина,

единствената алтернатива, която остава, е някакъв вид мир с руснаците.

Събитията се развиват бързо в края на пролетта на 1955 г., тласкайки Айзенхауер и руснаците към среща на високо равнище. На 9 май Западна Германия става официален член на НАТО. На 14 май Съветският съюз и източноевропейските държави подписват Варшавския договор, комунистическа военна организация, съответстваща на НАТО. На следващия ден Русия и Америка най-сетне разрешават един от многогодишните проблеми на Втората световна война, като подписват Австрийския държавен договор, който дава на Австрия независимост, отменя съюза ѝ с Германия и я прави завинаги неутрална. И двете страни в различни моменти са отговорни за забавянето. Руснаците подписват, защото искат да намалят напрежението и да ускорят срещата на високо равнище, а американците смятат, че това е приемливо разрешение на австрийския проблем. Дълес не е доволен. Ето какво си спомня Айзенхауер след време: „Е, един ден договорът неочаквано беше подписан, [Дълес] влезе, като се усмихваше доста мрачно, и каза: „Е, мисля, че това беше."

Дълес обаче се страхува от погрешно тълкуване. Страхът му е оправдан, защото журналисти и учени започват да пледират за подобно решение на Германския въпрос. В действителност Австрийският договор не само че отдалечава Германия от обединяване и неутралитет, но е крачка към затвърждаване на нейното разделение. Русия и Америка в действителност се споразумяват, че никоя от двете Германии няма да завладее Австрия.

Това от своя страна илюстрира един от най-важните резултати от Втората световна война – разделянето на хитлеристкия Райх на три части. Една обединена Германия, била тя нацистка, комунистическа или капиталистическа, ще бъде винаги заплаха за мира – така поне смятат руснаците и американците. И двете страни поддържат официалния си ангажимент за обединяването на Германия, но и двете не желаят това да стане.

На 19 май 1955 г. в парад на военновъздушните сили Съветите демонстрират внушителни количества от най-новите си бомбардировачи с далечен обсег на действие. Една седмица по-късно новите руски ръководители Никита Хрушчов и Николай Булганин отлитат за Югославия, където

се извиняват за отношението на Сталин към Тито и молят Тито за прошка. Освен това Съветите започват да прилагат програма за икономическа помощ за избрани страни от Третия свят. Русия явно се е възстановила след обърквaнето, причинено от смъртта на Сталин, и се намира в настъпление.

Студената война трябва да следва някои правила, ако не по отношение на материалните средства, с които ще се води, поне по отношение на духа, който ще цари. Съюзниците на Америка от НАТО са категорични по този въпрос, особено след като военните учения на НАТО през юни 1955 г. показват, че ако в Европа избухне конфликт (и ако сценарият на военното учение е точен), над Западна Европа ще бъдат хвърлени 171 атомни бомби. За Съединените щати става невъзможно да демонстрират повече невъздържана враждебност към Русия. Това дълбоко залегнало убеждение в Европа, както и личната ангажираност на Айзенхауер с каузата на мира, са основните фактори, които правят възможна срещата на високо равнище в Женева през 1955 г.

Срещата в Женева, първата среща на високо равнище след Потсдам десет години по-рано, не е резултат на никакво политическо споразумение. Никоя от страните не е склонна да отстъпи от предишните си позиции. Дълес дава ясно да се разбере това, когато изрежда американските искания по отношение на Германия. Първата му цел е обединяване „при условия, които нито ще „неутрализират", нито ще „демилитаризират" обединена Германия, нито ще я извадят от НАТО". Не съществува и най-малка възможност руснаците да приемат подобно предложение. Те няма да приемат и единственото ново американско предложение – призива на Айзенхауер да се постигне споразумение за „чисто небе", защото за тях това е друг явен американски опит да се шпионира Русия.* Булганин, който представлява Хрушчов в Женева, не е по-склонен от американците да

* Руснаците отхвърлят с възмущение предложението за „чисто небе", но Айзенхауер всъщност изпреварва развитието на техниката. Така или иначе Съединените щати започват да шпионират руснаците от въздуха със самолети *Ю-2* на ЦРУ, а само след няколко години и двете страни имат сателити, чрез които постоянно се шпионират.

води преговори. Неговата позиция по отношение на Германия е нещата да останат такива, каквито са.

На 18 юли 1955 г. срещата на високо равнище започва. Тя е свикана в отговор на надпреварата във въоръжаването и за никого не е изненада, че не е отбелязан никакъв напредък за постигане на политически споразумения. Но онова, от което Дълес се страхува най-много, става – появява се „духът на Женева". Преди срещата Дълес предупреждава Айзенхауер да запази „строго изражение", когато го снимат с Булганин. Той изтъква, че всички снимки на двамата ръководители, които се усмихват, „ще бъдат разпространени във всички съветски сателитни държави" и техният смисъл ще бъде, че „всички надежди за освобождаване са загубени и следователно съпротивата срещу комунистическото управление е безнадеждна". Но снимките са направени, макар че Айзенхауер не може да сдържи прочутата си усмивка, и разпространени.

Дълес не успява да предотврати това символично признание за провала на републиканските обещания да бъдат освободени комунистическите сателити. Женева не означава край на Студената война, но я поставя на друга основа. Западът признава, че термоядрената война е стигнала до задънена улица и че статуквото в Европа и в Китай (където напрежението бързо спада) по същество трябва да бъде прието.

Дълес е непримирим, но безпомощен. Той е особено разгневен, защото бойното поле сега се измества в районите на икономическо и политическо влияние в Третия свят, а Русия има големи предимства на това бойно поле. През декември 1955 г. Дълес предупреждава външните министри на НАТО, че Съветите ще използват „индиректни заплахи главно по отношение на Близкия изток, Средния изток и Южна Азия". За да отвърне на този удар, Дълес се нуждае от две неща – пари и готовността на американците да приемат радикализма в новопоявилите се държави. Той не разполага с нито едно. Републиканците, които не обичат да дават дори пари, предвидени в плана Маршал за Западна Европа, едва ли ще се съгласят да бъдат отпуснати значителни суми за цветнокожи революционери.

Загърбвайки дипломатическия натиск и заплахите за война с всички средства или за ядрено унищожение, Съединените щати по време на правителството на Айзенхауер

прилагат друг метод за постигане на външнополитическите си цели, особено в Третия свят. Както вече отбелязахме, ЦРУ води началото си от Труман, но истински започва да действа с размах след 1953 г., когато Алън Дълес, по-малък брат на държавния секретар, става директор на Централното разузнавателно управление. Алън Дълес, агент на ОСС (Отдел за стратегически служби) през войната, е действал зад кулисите като участник в тайни операции, преследвайки същите цели, за които официално работи и брат му – главно възпирането на комунизма. Алън Дълес, който е идеалист, привлича други идеалисти в ЦРУ. Според сенатската комисия Чърч, която през 1976 г. предприема разследване на ЦРУ, „през 50-години ЦРУ привлича някои от най-способните адвокати, учени и млади ентусиазирани активисти на страната". ЦРУ наистина се ползва с името на „либерална институция... която насърчава свободно и независимо мислене". За онези, които се свързват с ЦРУ, това е „правилният начин" да се води борба с комунизма, за разлика от „неправилния начин" на сенатора Маккарти.

Петдесетте години са славните години на ЦРУ. Много малко въпроси се задават през този период. Комисиите, натоварени от Конгреса, да упражняват контрол, заявяват изрично на Алън Дълес, че не желаят да знаят за тайните операции. Президентът и обществеността приемат за естествено, че единственият начин да се води борба с руснаците и с техния КГБ (тайната полиция) е, като се използват мръсни номера, за които колкото по-малко се знае, толкова по-добре. Не се задават въпроси за цената на всичко това, защото кой може да оцени една предварителна информация например за това, че руснаците струпват войски в Източна Германия, за да преминат река Елба? Американските лидери от това поколение са преживели Пърл Харбър и са решени никога вече да не допуснат да бъдат изненадани. Ето защо Западен Берлин гъмжи от агенти на ЦРУ, чиито шпиони са пръснати в цяла Източна Европа и следят движенията и действията на Червената армия. Зад Желязната завеса обаче агентите не могат да осъществяват тайни операции, които да са от такова изключително важно значение, че да свалят правителството на Полша или на Източна Германия например, защото тайните полиции на правителствата на сателитните държави са твърде добре организирани и твърде активни.

В Третия свят обаче, ако се упражни малко сила или се дадат малко пари, резултатите може да бъдат от решаващо значение. Алън Дълес отбелязва първата си победа през 1953 г. в Иран. Премиерът Мохамед Мосадък, по мнението на братята Дълес, поддържа твърде тесни връзки с Иранската комунистическа партия Тудех и трябва да бъде свален, преди да е постигнал някакво споразумение с руснаците. Мосадък вече е национализирал петролните полета на Иран за ужас на англичаните, които дотогава са имали монопол върху иранското петролно производство. Мосадък освен това е заплаха за трона на шах Мохамед Реза Пахлави.

Алън Дълес решава да спаси Иран, като изпраща в Техеран най-добрия си агент Ким Рузвелт (внук на Теодор Рузвелт) заедно с генерал Норман Шварцкопф (баща на генерал Норман Шварцкопф, командващ американската армия по време на Войната в Залива през 1991 г.), които са създали тайната полиция на шаха след Втората световна война.(Създаването и въоръжаването на полицейски сили и армии на малки държави е друг метод на контрол, често използван от Съединените щати по време на Студената война.) Рузвелт и Шварцкопф, които хвърлят пари, сякаш не трябва да се отчитат за тях – и действително не се отчитат, организират демонстрации по улиците на Техеран за свалянето на Мосадък, който е хвърлен в затвора, и връщат младия шах от изгнание. Новият премиер разпределя иранския петрол така, че Западът да бъде доволен: англичаните запазват 40 процента; американските петролни компании получават 40 процента; френските получават 6 процента; холандските – 14 процента. Ще минат години преди иранците да се опитат отново да поемат контрола върху собствените си ресурси, но тогава ЦРУ ще спасява шаха, който ще сложи ръка на всичко. Междувременно обаче комунистическата вълна е отблъсната.

В Новия свят ЦРУ също бележи победа. През 1951 г. Джейкъб Арбенц Гузман става президент на Гватемала. Той работи в тясно сътрудничество с комунистическата партия. Арбенц провежда няколко поземлени реформи и експроприира 225 000 акра от земята на Юнайтед Фрут Къмпани. Това е много лошо; но по-лошото е нарастващата заплаха от комунизма. Алън Дълес предлага Арбенц да бъде свален от власт. След като изслушва доводите за и против предложението, Айзенхауер дава разрешение да

се действа. Агенти на ЦРУ в Гватемала избират полковник Карлос Кастильо Армас да оглави превратa. Той установява своя база и получава снаряжение в Хондурас. Айзенхауер не иска да обвързва Съединените щати с пряка военна подкрепа на операцията, но казва на братята Дълес: „Готов съм да предприема всякакви стъпки [освен изпращането на войски], необходими за успеха на операцията."

Операцията обаче не потръгва и Айзенхауер разрешава на Алън Дълес да изпрати на Кастильо Армас няколко стари бомбардировачи от Втората световна война. Тези самолети бомбардират град Гватемала. Нервите на Арбенц не издържат, той подава оставка, напуска страната и Гватемала е „спасена". Според критиците на ЦРУ, спасена е Юнайтед Фрут Къмпани; според неговите защитници, ЦРУ е действало решително, за да предотврати укрепването на комунизма в Новия свят.

Отстраняването на латиноамериканските комунисти от властта е много по-лесно, отколкото отстраняването на руснаците в Източна Европа. Държавният секретар Дълес е обещал освобождаване, но не е изпълнил обещанието си. Нито политиката на балансиране на ръба на войната, нито моралните аргументи довеждат до нечие освобождаване или предотвратяват превръщането на Северен Виетнам в комунистическа държава.

На Коледа 1955 г. Белият дом изпраща обичайното послание до народите на Източна Европа, „за да напомним, че не са забравени изпитанията, на които вие сте подложени" и „да споделим вашата вяра, че справедливостта накрая ще ви върне отново сред свободните народи на света". Когато Хрушчов протестира, че това „грубо вмешателство" не съответства на духа на Женева, Белият дом изтъква, че стремежът към свобода е постоянен. И добавя: „Мирното освобождаване на поробените народи е и ще продължава да бъде, докато се увенчае с успех, основна цел на американската външна политика."

Току-що е започнала година на президентски избори. Както през 1952-а обещанията за освобождаване на поробените народи се използват широко в предизборната кампания. За жалост някои от поробените народи не умеят да правят разграничение между предизборни изявления и действителна политика. И ще потърсят сметка на Америка за дадените обещания.

[9]

От Унгария и Суец до Куба

В кабинетите на правителството трябва да се пазим от налагането на неоправдано влияние, търсено или нетърсено, на военно-индустриалния комплекс.

Дуайт Д. Айзенхауер
Прощално обръщение

Преобладаващото първоначално впечатление, което оставя американската външна политика за периода 1956–1961 г., е за непрестанен неуспех. Неспособността на Америка да направи каквото и да е, за да помогне на унгарските въстаници, прави за присмех обещанията на републиканците за освобождаване. Айзенхауер и Дълес не са в състояние да удържат руснаците, които осъществяват отколешната си мечта да се установят на Средиземноморието и в Близкия изток. Грандиозните съветски успехи в ракетостроенето, започнали с изпращането на първия спътник, хвърлят американското общество в дълбока емоционална депресия. Русия изглежда е спечелила надпреварата във въоръжаването и през 1959 г. Хрушчов е този, който си играе с политиката на балансиране на ръба на войната. След Суецката криза французи, англичани и американци никога вече не могат да си имат пълно доверие. В Югоизточна Азия партизаните комунисти в Южен Виетнам и Лаос заплашват да нарушат крехкия баланс в полза на комунистите. В Латинска Америка правителството на Айзенхауер е безпомощно пред революцията в Куба, която скоро дава възможност на руснаците да разширят влиянието си до деветдесет мили от границите на Съединените щати.

Повърхностните изложения обаче разкриват само повърхностни истини. Забележителното постижение на Айзенхауер е, че избягва войната. Колкото и безотговорни да са емоционалните призиви на републиканците, с които те печелят антикомунистически гласове, и въпреки че руснаците минават в офанзива по време на Студената война,

Айзенхауер отказва да въвлече американски войски във въоръжени конфликти. Той говори за интервенция, използва предизвикателна реторика, приема извършване на ядрени опити и надпреварата във въоръжаването (в строго определени граници), но е решително против война. Сега идва ред на демократите да се оплакват, че Съединените щати не „вървят напред", че не „правят достатъчно", че Америка „губи Студената война".

Но въпреки оплакванията на демократите Съединените щати излизат от годините на управлението на Айзенхауер в силна позиция. Американският общ национален продукт се увеличава – без инфлация. В западноевропейската икономика продължава оживлението. Целостта на НАТО е запазена. Англо-американските петролни интереси в Близкия изток са осигурени. Латиноамериканската икономика остава под господството на американската икономика. Американските военни бази в Тихия океан са в безопасност. Чан продължава да контролира положението в Тайван. И въпреки че Айзенхауер изразходва само около две-трети от средствата, които демократите искат да се използват за отбрана на страната, Съединените щати превъзхождат във военно отношение Съветския съюз.

Айзенхауер не е в състояние да удържи комунистите, още по-малко да освободи Източна Европа, и остава в плен на клишетата на Студената война, но той е човек умерен и предпазлив, с ясна представа за това какво ще струва на Съединените щати да оказват съпротива на настъпленията на комунистите по целия свят. Той смята, че американската икономика не може да плати тази цена и това е основната разлика между Айзенхауер и неговите приемници демократи.

Най-ясно Айзенхауер проявява нежеланието си да предприеме агресивни действия във връзка със събитията, предшестващи и съпровождащи президентската кампания от 1956 г. Избраникът на демократите Адлай Стивънсън обвинява Айзенхауер, че не прави достатъчно, за да спре комунистите. Половин Индокитай е вече „нов сателит на комунистите", заявява Стивънсън, а Съединените щати „излязоха от това поражение с вид на книжен тигър". Стивънсън е също така разтревожен от упадъка, както той се изразява, на НАТО и иска да се повиши боеспособността на американските военни сили, а освен това обвинява Ай-

зенхауер, че е отхвърлил „големи възможности, чрез които е можел да се възползва от слабостите в комунистическите редици". И най-накрая Стивънсън обвинява Айзенхауер че е допуснал руснаците да спечелят надпреварата във въоръжаването. Той предупреждава, че има разлика в броя на бомбардировачите на двете страни.

Айзенхауер отказва да предприема прибързани действия, макар че благоприятни възможности за това определено има. В Близкия изток, забравяйки за идеологията, руснаците разширяват влиянието си. Макар че Дълес е нарушил политиката на Труман за подкрепа на Израел и се опитва да подобри отношенията с арабите, той или не е в състояние, или не желае да съперничи на комунистическите програми за помощ в района. В края на 1955 г. той получава „пристъп на необуздан гняв", когато научава, че египтяните са сключили оръжейна сделка с Чехословакия. Първоначалната реакция на Дълес е да предложи на египетския ръководител полковник Гамал Абдел Насър американска помощ за Асуанския язовир, гигантски проект, чието предназначение е да хване водите на Долен Нил. Техническите експерти се запознават с проекта и го обявяват за приемлив. През февруари 1956 г. Насър е готов да сключи сделката.

Дълес обаче среща затруднения в Съединените щати при осъществяването на идеята си за Асуанския язовир. Произраелски настроените политици осъждат идеята. Конгресмените южняци не могат да разберат защо Съединените щати трябва да строят язовир, който ще даде възможност на египтяните да отглеждат повече памук. В правителството републиканците от старата гвардия се страхуват, че разходите по язовира ще дебалансират бюджета. Всички опоненти са единодушни, че египтяните не могат да си осигурят специалисти, нито техника, за да използват язовира както трябва. Самият Дълес започва да се разколебава, когато през април 1956 г. Насър сключва военен съюз със Саудитска Арабия, Сирия и Йемен и не приема да се откаже от оръжейната сделка с Чехословакия. Държавният секретар предполага, че руснаците не могат да изместят американците в оказването на помощ за построяването на Асуанския язовир, което предположение се основава на странната представа, че руснаците нямат познания и умения в областта на технологиите. Когато през май Насър

обявява, че вече не признава Чан Кайши, а комунистически Китай, търпението на Дълес се изчерпва. Той решава да се оттегли от проекта за Асуанския язовир, но не прави решението си обществено достояние.

На 19 юли 1956 г., в момент, когато египетският външен министър пристига във Вашингтон, за да обсъди проекта, Дълес обявява, че Америка оттегля подкрепата си за Асуанския язовир. Насър реагира мигновено, като превзема Суецкия канал, при което с един замах си възвръща загубения престиж и си осигурява годишна печалба от 25 милиона долара от транспортни услуги по канала. Сега идва ред на англичани и французи да се гневят. Те са зависими от канала за превоза на петрол, убедени са, че арабите нямат нужните умения да поддържат канала както трябва, страхуват се, че Насър ще го затвори за техни кораби и самочувствието им е сериозно накърнено. Следват продължителни, сложни преговори. Те не довеждат до никъде. Основната грижа на Дълес е да защитава американските петролни интереси в Близкия изток, а англичаните и французите не отстъпват от исканията си за пълен контрол върху канала. Дълес, страхувайки се, че арабите може да реагират, не желае колониалните правомощия да бъдат възстановени и поначало рязко се противопоставя на класическия европейски колониализъм.

Положението наистина е крайно объркано. В едно покъсно разследване на този въпрос сенаторът Фулбрайт твърди, че проектът за Асуанския язовир е бил добър, че отхвърлянето му е било лично решение на Дълес, че Дълес е преценил погрешно както отношението на Насър към Съветския съюз, така и значението, което язовирът има за Египет, че е взел египетския национализъм и стремеж към неутралитет за комунизъм и че никога не е положил никакви сериозни усилия в Конгреса, за да разубеди опонентите на проекта. Дълес е накърнил американската позиция във Франция, Великобритания и НАТО, проиграл е шанса да обвърже Насър със Запада, допуснал е Съветският съюз да започне подготовка за изграждането на военноморска база на Средиземноморието, отчуждил е Израел и неговите поддръжници и не е успял да спечели повече никакви арабски привърженици.

Гневът на критиците е оправдан, но те не отчитат всички съображения. В Близкия изток се намират 64 процента

от известните до този момент петролни запаси в света. Водещите производители са Кувейт, Саудитска Арабия, Ирак. По време на Втората световна война и след нея американските петролни компании, подпомогнати от правителството на Съединените щати, са си осигурили концесии както от англичани, така и от араби, и имат значителни интереси в близкоизточния петрол. Въпреки несполучливите ходове на Дълес, тези интереси остават незастрашени.

Суецкият канал е все така нужен за транспортиране на петрола. Дълес предприема сложна серия преговори, чиято цел е да помогнат на Насър в експлоатацията на канала без участието на англичани или французи. При това положение европейците решават да поемат нещата в свои ръце. Заедно с Израел англичаните и французите започват да подготвят планове за нахлуване в Египет. Те не информират за това Съединените щати.

Едно друго събитие в Източна Европа усложнява всичко. На двадесетия конгрес на КПСС през февруари 1956 г. Хрушчов скандализира партията, като заклеймява Сталин за неговите престъпления, признава, че съществуват различни пътища към комунизма и дава да се разбере, че сталинистките ограничения трябва да бъдат смекчени. Два месеца по-късно руснаците разпускат своето Коминформ бюро. ЦРУ си осигурява копие от тайната реч на Хрушчов и я разпространява в целия свят. Цяла Източна Европа веднага е залята от вълнения. Бунтове в Полша принуждават Хрушчов да разпусне старото сталинистко политбюро във Варшава и да позволи на Владислав Гомулка, независим комунист, да вземе властта (20 октомври 1956 г.). Полша остава комунистическа държава и член на Варшавския договор, но спечелва значителна независимост и служи като пример на останалите сателити.

Вълнението се разпространяват в Унгария, най-фашистки ориентираната от източноевропейските държави преди войната, където налагането на сталинисткия модел комунизъм е най-неприсъщо явление. На 23 октомври унгарски студенти излизат по улиците с искане марионетките на Сталин да бъдат сменени с Имре Наги. Към студентите се присъединяват работници и въстанието се разширява. Хрушчов се съгласява да даде властта на Наги, но това вече не е достатъчно. Унгарците искат Червената армия да напусне Унгария и да бъде създадена антикомунистическа

политическа партия. На 28 октомври руснаците вече са склонили да отстъпят и започват да изтеглят танковете си от района на Будапеща.

Освобождението наближава. В предизборните си речи Айзенхауер внимава да използва само най-общи фрази, макар че *Гласът на Америка* и *Радио Свободна Европа* окуражават въстаниците. Така прави и Дълес, който обещава икономическа помощ на онези, които се откъснат от Кремъл. В решителния момент обаче, когато по всичко личи, че балансът на силите в Европа ще бъде драстично променен, израелската армия напада Египет. В разстояние на няколко часа тя почти унищожава армията на Насър и завзема по-голямата част от Синайския полуостров. Великобритания и Франция издават ултиматум, предварително съгласуван с израелците, в който предупреждават воюващите страни да не стигат до Суецкия канал. Когато Насър отхвърля ултиматума, европейците започват да бомбардират египетски военни обекти и да се готвят за прехвърляне на войски в Суец под предлог да разделят израелци и араби.

На 31 октомври, в деня след започването на бомбардировките над Египет и по-малко от седмица преди американските президентски избори, Наги обявява, че Унгария напуска Варшавския договор. Съветите решават да действат. Руските танкове прегазват унгарските въстаници, които се бият със запалителни бомби. Резултатът от ожесточените улични сражения са 7000 убити руснаци и 30 000 убити унгарци. Призивите по радиото от Унгария правят трагедията още по-болезнена: „Някакви новини за помощ? Побързайте, побързайте, побързайте!" И последният отчаян зов, отправен по телетипа до *Асошиейтед Прес*: „ПОМОЩ! – ПОМОЩ! – ПОМОЩ! – SOS! – SOS! Току-що чухме да се говори, че американските войски ще бъдат тук до един-два часа... Ние сме добре и се борим."

Никакви американски войски няма да пристигнат. Айзенхауер изобщо не мисли да оказва военна подкрепа на унгарците, дори и ако кризата в Близкия изток не беше съвпаднала по време с унгарските събития. При никакви възможни обстоятелства той не би рискувал Трета световна война заради Източна Европа. Обещанията за освобождаването на тези страни са измама и винаги са били измама. Това, което Унгария прави, е, че разкрива тази измама пред света. Колкото и дълбока да е омразата на Айзенха-

уер към комунизма, още по-дълбок е страхът му от ядрена война. Дори това да не е така, Съединените щати не са в състояние да изтласкат Червената армия от Унгария по друг начин освен чрез ядрено нападение, което би унищожило цяла Унгария и по-голямата част от Европа. Унгарците и другите източноевропейски народи разбират, че ще трябва да играят по свирката на руснаците. Руснаците, които залавят и екзекутират Наги, дават безмилостно ясно да се разбере това.

Междувременно в Египет англичани и французи провалят всичко. Официалната версия за действията им почти веднага рухва. Те нахлуват толкова бързо, че няма как да се правят на незаинтересована трета страна, чиято цел е да държи израелци и египтяни далеч едни от други. Айзенхауер е разтревожен, че те прилагат колониална тактика от миналия век; и е разгневен, че не са го информирали за намеренията си. Американците внасят резолюция в Общото събрание на ООН, в която настояват за спиране на огня, и налагат на Великобритания и Франция петролно ембарго. През това време Хрушчов заплашва със своите ракети и на 5 ноември предупреждава англичани и французи да се оттеглят, преди да ги е унищожил. Макар че само няколко часа делят англичани и французи от завземането на Суецкия канал, техните правителства се съгласяват да прекратят военните действия и да се изтеглят.

Това е седмица на важни уроци. Американските политици научават, че трябва да се откажат от безотговорните приказки за освобождение. Руснаците научават колко голяма сила е национализмът в Източна Европа, а израелците разбират, че ще трябва да разрешат сами конфликта си с арабите. Натискът, упражняван от Съединените щати и от ООН, скоро принуждава израелците да се откажат от завоеванията си в Синай. Египтяните се научават да търсят подкрепа от Съветския съюз – настройвани от Насър, те вярват, че руският ултиматум, а не революцията на САЩ в ООН и петролното ембарго, ги е спасил. Англичаните и французите научават, че вече не заемат централно място на световната сцена, че са второстепенни сили, неспособни на независими действия.

Айзенхауер иска да запази добри отношения с богатите на петрол арабски държави, особено със Саудитска Арабия, която не иска да воюва с израелците, но подкрепя

онези страни, които са влезли в конфликт с Израел. Ето защо Айзенхауер поема ролята на защитник на Египет, но получава твърде малко благодарност за това. Насър славослови руснаците, които строят Асуанския язовир и са толкова доволни, че са стъпили в Близкия изток, че са се отказали от политиката си да подкрепят Израел, следвана от тях в продължение на десет години.

Докато Насър разширява пропагандата си за арабско единство и социализъм, възползвайки се все повече от помощта на Съветския съюз и отваряйки вратите на страната си за все повече руснаци, Айзенхауер и Дълес се страхуват, че руснаците ще се настанят в близкоизточния „вакуум" (този израз винаги разгневява арабите), а това трябва да бъде предотвратено. Опити за про- и антинасъровски преврати и контрапреврати в Сирия, Йордания и Ирак засилват американското безпокойство. Ето защо на 5 януари 1957 г. Айзенхауер иска Конгресът да го упълномощи да използва американски въоръжени сили в Близкия изток, „ако президентът реши, че това е необходимо..., за да помогне на всяка страна..., поискала помощ срещу въоръжена агресия от която и да е държава, управлявана от международния комунизъм". Следващата година Айзенхауер използва пълномощието, дадено му в така наречената Доктрина Айзенхауер, и на 15 юли 1958 г. изпраща военноморски сили в Ливан в подкрепа на президента Камий Шамун.

Интервенцията в Ливан илюстрира методите на Айзенхауер. Това едностранно действие, чрез което се поема риск за световна война, се предприема в подкрепа на едно далеч недемократично правителство, заплашвано от пронасърски настроени араби. Айзенхауер се опитва да свърже това действие с големи исторически прецеденти, като се позовава на събитията в Гърция и на Доктрината Труман от 1947 г. Той подчертава опасността, припомняйки нахлуванията на комунистите в Чехословакия и Китай, и обяснява, че Съединените щати „нямат никакви намерения да изместят ООН от нейната първостепенна отговорност да поддържа международния мир и сигурност". Съединените щати са действали сами, просто „защото само бързо действие можеше да разреши въпроса".

Изречените думи са убедителни, но самата интервенция не е мащабна. Обединеният щаб иска да бъде прегазен

цял Ливан, но Айзенхауер нарежда на военните да се ограничат с летището и столицата. Ако правителството не може да оцелее, дори след като американски войски контролират столицата, „щях да имам чувството", казва Айзенхауер, „че при толкова малка подкрепа от страна на народа, просто няма какво да търсим там".

Руснаците също не са склонни да предприемат решителни действия. Насър заминава за Москва, за да иска помощ; Хрушчов отказва. Съветският ръководител знае, че Айзенхауер защитава петролните интереси на Западните страни и знае също така колко важни са тези интереси за Запада. Щом Айзенхауер няма да разширява мащаба на интервенцията, Хрушчов няма да се намесва.

Предпазливостта на Хрушчов изненадва много наблюдатели, тъй като общото мнение е, че руснаците са постигнали военно превъзходство. На 4 октомври 1957 г. Съветският съюз успешно изпраща в космоса първия в света спътник, създаден от човека. Два месеца преди това руснаците са изстреляли първата в света междуконтинентална балистична ракета. Американците се чувстват едновременно безпомощни, гневни, засрамени и уплашени. Както се изразява Уолтър Лафебър, изведнъж се установяват „пропуски" във всичко, като се започне от производството на ракети и се стигне до преподаването на аритметика в предучилищна възраст. Айзенхауер изпраща стратегически военновъздушни части и разполага балистични ракети със среден радиус на действие в Турция и Италия, но това едва ли е достатъчно да се уталожи внезапно появилият се страх. Когато руснаците започват да тръбят, че имат средно увеличение на общия национален продукт (предполага се, че увеличението е близо два пъти в сравнение с американските стойности), натискът върху Айзенхауер да „тласне отново страната към развитие" става почти неудържим.

Айзенхауер отказва да се поддаде на паника, дори когато в края на 1957 г. вестниците публикуват разкритията и препоръките на една комисия, оглавявана от Х. Роуан Гейтър – младши, от фондацията Форд, които рисуват изключително мрачна картина на бъдещето на американската сигурност. Докладът на Гейтър, както се опитва да го омаловажи Айзенхауер в типичния си стил, съдържа „някои отрезвяващи наблюдения". В него се установява, че съветският общ национален продукт се увеличава много по-бър-

зо, отколкото американския, че руснаците отделят толкова средства за въоръжените сили и тежката индустрия, колкото и американците, че до 1959 г. Съветите може би ще бъдат в състояние да нанесат удар срещу Съединените щати със сто междуконтинентални балистични ракети с ядрени глави и че ако такова нападение бъде осъществено, цивилното население и американските бомбардировачи ще бъдат уязвими.

По отношение на констатациите, които прави, докладът на Гейтър е подобен на Документ „НСС-68" и като него препоръчва усъвършенстване на отбранителната система. Комисията иска да бъдат построени противоатомни скривалища в големи мащаби, да се подобрят възможностите на американската въздушна отбрана, многократно да се увеличи нападателната мощ, особено ракетостроенето, да се развият конвенционалните сили, с които може да се води ограничена война, и да се осъществи реорганизация на Пентагона. Като начало в доклада на Гейтър се настоява за увеличаване на средствата за отбрана на 48 милиарда долара.

Отговорът на Айзенхауер е не. „Ние не можем да превърнем страната във военен гарнизон", обяснява той в мемоарите си и добавя нещо, което впоследствие му идва на ум: докладът на Гейтър „беше полезен; той подейства като предизвикателство...". Айзенхауер запазва бюджета за отбрана под 40 милиарда долара, тихомълком отхвърля исканията за противоатомни скривалища, подобрява възможностите за водене на конвенционална война и изтегля една армейска дивизия и няколко тактически въздушни поделения. Той действително ускорява програмата за балистични ракети, макар че Конгресът отпуска повече средства, отколкото правителството иска, за ускоряване на програмите за междуконтинентални балистични ракети и ракети *Поларис*.

Демократите обвиняват републиканците, че заради финансови съображения излагат на опасност националната сигурност, но Айзенхауер знае какво прави. ЦРУ, осъществявайки една от най-големите разузнавателни операции на всички времена, започва да извършва през 1956 г. серия полети над Съветския съюз със самолети *Ю-2*, специално построени за голяма височина. Снимките, направени при тези полети, предоставят, както се изразява по-късно Ай-

зенхауер, „доказателство, че ужасите от уж съществуващите разлики в броя на бомбардировачите, а по-късно и на ракетите не са нищо друго освен въображаеми творения на безотговорността". Съединените щати продължават да имат значително превъзходство в стратегическите оръжия.

Един от най-важните моменти, свързани с полетите на *Ю-2*, е, че Хрушчов знае, че те се осъществяват (никой от руските бомбардировачи не може да стигне височината, на която летят самолетите *Ю-2*, за да ги свали). Това означава, че Хрушчов знае, че Айзенхауер знае колко фалшиви са съветските хвалби за стратегическо превъзходство. Фактът, че Айзенхауер не прави никакви сериозни изявления за съветските въоръжения пред американската общественост, трябва да успокои руснаците и да ги убеди, че Айзенхауер наистина е умерен човек, който искрено желае някакъв вид modus vivendi. Полетите, информацията, която те доставят, и отхвърлянето на доклада на Гейтър от Айзенхауер трябва да покажат на руснаците, че Айзенхауер е приел основното положение, че никоя от двете страни не може да спечели една ядрена война и че двете страни ще загубят в надпреварата за въоръжаване.

Събитията в годината след изстрелването на спътника служат за установяване на правила, по които да се води Студената война. Като не се намесват в ливанския конфликт, Съветите показват, че признават и няма да оспорват жизнено важните интереси на Запада. Като отказва да разреши по най-лесния начин спора за разликата в броя на ракетите, Айзенхауер показва, че не желае надпревара във въоръжаването, а иска отслабване на напрежението. Чрез отрицателните сигнали, които дават, и двете страни показват, че ще отдалечават колкото се може повече конфликта. Годините на втория мандат на Айзенхауер бележат върха на двуполюсния модел, тъй като, както свидетелстват англичани, французи, израелци и египтяни, двете велики сили получават онова, което поискат. Въпросът дали ще могат да продължат да контролират съюзниците си, особено Франция и Китай*, а още по-малко Третия свят, остава висящ. Всъщност изобщо не е ясно дали Айзенхауер и

* За голямо недоволство на американците Франция напредва в опитите за създаване на собствени ядрени оръжия; през август 1958 г. Китай подема втория конфликт в Цюемой.

Хрушчов могат да контролират хардлайнерите в собствените си страни.

Разделеният Берлин скоро изправя пред голямо изпитание двете страни. Желанието на Айзенхауер за намаляване на напрежението се основава на поддържане на статуквото, което Хрушчов не може да приеме навсякъде и особено в Берлин. Западен Берлин е трън в очите му. Всяка година 300 000 източногермански, повечето от тях млади, талантливи, образовани професионалисти, бягат на Запад през Берлин. От 1949 г. Източна Германия се е лишила от 3 милиона души, промъкнали се през западноберлинската пролука. В Западен Берлин е разположена най-голямата комбинация от шпионски агенции, струпани на едно място, на 110 мили навътре в комунистическата територия, както и радиостанции, които непрекъснато излъчват пропаганда в Източна Европа.

Не по-маловажно е западноберлинското икономическо чудо. Американците, също както и правителството на Бон, са вложили 600 милиарда долара в града. Западен Берлин произвежда годишно стоки на стойност близо 2 милиарда долара. Градът се е превърнал в най-големия производителен център на Германия и неговият общ национален продукт е по-голям отколкото на повече от половината страни – членки на ООН. Бурният социален, интелектуален и икономически живот в Западен Берлин рязко контрастира на мрачния, угнетителен живот в Източен Берлин. Онова, което прави положението особено непоносимо за Хрушчов, е постоянният поток от американска пропаганда за Берлин. Американците използват бежанците и икономическия контраст между единия и другия Берлин като окончателно доказателство за превъзходството на капитализма над комунизма.

Това положение обаче съществува повече от десет години. Защо в края на 1958 г., в период на относително спокойствие в хода на Студената война, Хрушчов решава да предприеме действия срещу Западен Берлин? Може би смята, че след като Айзенхауер няма да изгражда конвенционални сили и след като президентът прави всичко възможно да избегне ядрено стълкновение, е възможно дипломатическо разрешение на въпроса. Преди всичко Хрушчов се страхува от усиленото превъоръжаване на Германия. Американците са изпратили в Западна Германия арти-

лерия, която може да изстрелва ядрени снаряди, и самолети, които могат да пренасят ядрени бомби. Конрад Аденауер, лидерът на Западна Германия, ускорява темпото на превъоръжаването. Освен това правителството на Бон е на път да се присъедини към Франция, Италия и страните от Бенелюкс в Общия пазар, което ще обвърже Западна Германия по-здраво от всякога със Западния блок. Хрушчов е подложен на силен натиск да направи нещо по Германския въпрос.

На 10 ноември 1958 г. Хрушчов заявява, че Съветският съюз е готов да предаде контрола над Берлин на Източна Германия. Когато това стане, Западът ще трябва да си осигури достъп до Западен Берлин, като преговаря с източногерманското правителство, което никое западно правителство не признава. Западните сили са в Берлин по силата на окупационни споразумения отпреди капитулацията; ако Хрушчов подпише мирен договор с Източна Германия, на окупацията, както може да се предположи, ще трябва да се сложи край. Хрушчов предупреждава, че всяко нападение срещу Източна Германия ще се смята за нападение срещу Съветския съюз. Той определя срок от шест месеца и заявява, че ако дотогава не бъде постигнато споразумение, Западът ще трябва да урежда въпроса с източногерманците. В по-късни свои речи той посочва, че единственото задоволително разрешение на Берлинския въпрос е Западен Берлин да бъде превърнат в свободен град, от който англичани, французи и американци да изтеглят десетхилядната си войска. Освен това той иска западноберлинската икономика да бъде интегрирана с икономиката на Източна Германия и на Съветския съюз.

Айзенхауер отхвърля искането Берлин да бъде свободен град, но също така отказва да увеличи значително броя на въоръжените сили, чрез което да демонстрира твърда линия по въпроса за Берлин. През март 1959 г., когато обявеният от Хрушчов краен срок наближава и демократите призовават към мобилизиране на силите, Айзенхауер заявява пред Конгреса, че не се нуждае от допълнителни средства за ракети или за конвенционални оръжия, за да се справи с кризата. На пресконференция на 11 март той отхвърля много емоционално исканията да се откаже от плановете си за по-нататъшно съкращаване на армията. Той задава въпроса какво, за Бога, могат да направят Съе-

динените щати с повече сухопътни войски в Европа. Удряйки по масата, Айзенхауер заявява: „Ние, разбира се, няма да водим война по суша в Европа" и изтъква елементарната истина, че няколко войници повече или дори няколко дивизии повече в Европа ще окажат твърде малко влияние върху военния баланс там. Той смята, че най-голямата опасност в Берлинската криза се крие в това да не би руснаците да подплашат Съединените щати и да ги тласнат към надпревара във въоръжаване, което ще доведе страната до банкрут.

Хрушчов, който иска да съкрати военните си сили и също като Айзенхауер не е готов да нанася ядрени удари, започва да отстъпва. Той отрича, че е поставял някакъв краен срок, приема покана да посети Съединените щати през септември 1959 г. и се уговаря с Айзенхауер за среща на високо равнище в Париж през май 1960 г.

По време на неофициални разговори с Хрушчов в Кемп Дейвид, Мериланд, през есента на 1959 г. Айзенхауер се съгласява, че положението в Берлин не е нормално и че е необходимо да се направят някои изменения. Айзенхауер е готов на отстъпки, за да се нормализира нещата. Той е успял да избегне криза по въпроса за Берлин, като просто е отрекъл, че криза съществува. В известен смисъл това е внушителна демонстрация на президентска сила – „криза" може да съществува само когато президентът каже, че тя съществува.

Айзенхауер е избрал мира. През целия си втори мандат той предупреждава за опасността Америка да се превърне във военен гарнизон. Като професионален военен от старата школа, Айзенхауер смята, че негова първа отговорност е националната сигурност, но той съзнава, че в ядрената епоха тя не може да бъде гарантирана чрез надпревара във въоръжаването. Голямото прозрение на Айзенхауер е, че колкото повече средства отделя една страна за атомни оръжия, толкова по-малко сигурна става тя, защото докато Съединените щати трупат оръжия, руснаците непременно ще правят същото.

По-ефективен начин за гарантиране на националната сигурност са преговорите с руснаците. Демократите смятат, че най-голямата грижа на Айзенхауер е да поддържа балансиран бюджет. Той наистина е решил, че Америка не може да плати цената на Студената война, но има и нещо

друго. През 1958 г. Айзенхауер си дава сметка, че му остават още само две години на световната сцена и че ако иска да завещае нещо трайно на света, трябва да побърза. Неговото най-голямо лично желание е да дари човечеството с мир.

Айзенхауер и Хрушчов, водени от различни съображения, искат да затвърдят идеята за мирното съвместно съществуване, но Студената война е продължила толкова дълго, че през 1959 г. никак не е лесно тя да бъде прекратена. И двамата трябва да отбиват нападките на хардлайнерите у дома си, и двамата имат неприятности със съюзниците си, и двамата са затрупани с проблемите на Третия свят, който не могат да контролират. Айзенхауер трябва да се справя с демократите, които са убедени, че разходите за отбрана ще помогнат, а няма да навредят на икономиката. Демократите, водени от сенаторите Джон Ф. Кенеди, Линдън Б. Джонсън и Хюбърт Х. Хъмфри се дразнят от консерватизма на Айзенхауер, мечтаят за енергичен президент и непрекъснато говорят, че Америка е загубила своето влияние. Те искат да върнат Америка на ръководното ѝ място в света, което на практика означава разширяване на американските ангажименти и увеличаване на американските оръжия. От друга страна, Айзенхауер е нападан от републиканците, които искат да се говори повече за освобождение и за твърд подход към комунистите, а и самият президент в никакъв случай не се е освободил от шаблонното мислене за Студената война.

Същото се отнася и за Хрушчов с неговите хардлайнери в Москва, които той едва удържа. Освен това Мао се е превърнал в не по-малък проблем за Хрушчов, отколкото Чан за Айзенхауер. Отказът на Хрушчов да подкрепя войнствените призиви на Мао за национално освобождение показва на Мао, че руснаците са се присъединили към силите на богатите срещу бедните народи. Има и други доказателства, като например посещението на Хрушчов в Съединените щати, готовността му да участва отново в среща на високо равнище и затихването на Берлинската криза. В очите на китайците Съветите продават комунизма и Третия свят. Те обвиняват Хрушчов в съглашателство. Мао отправя предизвикателство, директно и успешно, към Хрушчов като водач на комунистическия свят. Индиректно той отправя предизвикателство към двуполюсния модел за све-

та. Светът просто е твърде голям и прекалено разнообразен, за да бъде контролиран от двете суперсили, колкото и близки да са техните позиции.

Накратко казано, според поддръжниците на Студената война в Америка и в Русия и според техните съюзници, Хрушчов и Айзенхауер са отишли твърде далеч в стремежа си да постигнат мирно съвместно съществуване. Хрушчов е в по-слаба позиция у дома си, тъй като Айзенхауер е почти неуязвим на критики, особено по военни въпроси. Хрушчов не се ползва с неговия авторитет и му е все по-трудно да парира в Кремъл онези, които искат да се произвеждат повече оръжия и да се направи нещо по Берлинския въпрос. Освен това той е изправен пред предизвикателството на Китай за ръководна роля в комунистическия свят.

На Хрушчов му е крайно необходима една победа в Студената война както поради вътрешнополитически причини, така и заради съперничеството с Китай за печелене на последователи. Той може би смята, че Айзенхауер, който скоро ще напусне поста си, ще му отстъпи една такава победа. Каквито и да са били разсъжденията му, на 5 май 1960 г., в навечерието на Парижката среща на високо равнище Хрушчов обявява, че руска зенитна управляема ракета е свалила американски шпионски самолет *Ю-2* на територията на Русия.

Случаят показва как вкоренените навици от времето на Студената война могат да възпрепятстват всяка стъпка към мир. След като най-сетне вече могат да свалят самолети *Ю-2*, руснаците биха могли да изчакат резултатите от Парижката среща и тогава да започнат да свалят самолетите. От друга страна, ЦРУ би могло да преустанови полетите в период, предшестващ срещата. А Хрушчов би могъл да премълчи целия случай с надеждата, че ЦРУ е получило урок и ще престане или ще се въздържа да предприема такива опити. Вместо това той съзнателно поставя президента в неудобно положение. Хрушчов се хвали с постиженията на зенитните управляеми ракети, но не казва, че пилотът Франсис Гари Пауърс е оцелял, за да изтъкне обяснение от американците, което после да обори, като за доказателство представи Пауърс. Когато Айзенхауер се хваща в капана, Хрушчов злорадства над неловкото положение, в което е изпаднал Айзенхауер, и настоява президентът да се извини или да отхвърли от себе си отговор-

ността. Той обаче зле е преценил с кого си има работа. Айзенхауер заявява, че Съединените щати имат право да шпионират Съветския съюз и изцяло поема лична отговорност за полета. Срещата на високо равнище е провалена. Най-голямата надежда за споразумение по Берлинския въпрос е угаснала, макар че Хрушчов се отказва от опитите си да промени статуквото там. Той казва, че ще изчака новия президент да заеме поста си, за да повдигне отново въпроса. Междувременно Парижката среща на високо равнище се проваля още при откриването, когато Айзенхауер отказва да се извини за полета на *Ю-2*.

Позицията на Хрушчов в родината му, както и отношението към него в Китай малко се подобрява. Айзенхауер се опитва, но в края на краищата не успява, да сложи край на Студената война. Въпреки случая с *Ю-2* и провалилата се среща на високо равнище той подобрява руско-американските отношения. Не успява да освободи нито една поробена от комунистите страна – всъщност е принуден да се примири с навлизането на комунизма в Индокитай и с установяването на руска база в Средиземноморието, но избягва войната и поддържа ниска степен на надпреварата във въоръжаването. Опитва се, доколкото му е възможно, да отслаби напрежението в политиката на постоянна криза, която е наследил от Труман.

Основната слабост на Айзенхауер е, че е стар човек, който оглавява стара партия и е заобиколен от стари съветници. Занимава се със стари проблеми. Общественият му имидж, съзнателно поддържан от републиканците, е на добър дядо. Той не може да предвижда нови проблеми, нито да се приспособява към ветровете на промяната.

Както не може да предвиди и проблемите в Куба. На три пъти след 1902 г. Съединените щати се намесват в Куба, за да защитят американските инвестиции там, които в края на Втората световна война са достигнали внушителни размери. Американците контролират 80 процента от обществените услуги в Куба, притежават 40 процента от производството на захар, 90 процента от разработените мини и са заели основната стратегическа позиция на острова – залива Гуантанамо. Животът в Куба се контролира от Вашингтон, тъй като единственият източник на доходи е захарта, а като определя какво количество захар да бъде

внесено в Съединените щати, Вашингтон управлява икономиката.

Фулгенсио Батиста е диктаторът на Куба. Той е дошъл на власт като революционер, но е приел реалното положение, че ръководи една малка страна, в която Съединените щати имат големи инвестиции. Тъй като отлага осъществяването на поземлена реформа и на други подобрения, които е обещал, единственият му поддръжник през 50-те години остава кубинската армия, въоръжена от Съединените щати; политиката му е репресивна. През януари 1959 г., след дълга борба Фидел Кастро, който е застанал начело на партизански движения, воюващи срещу Батиста, прогонва Батиста от Хавана. Отначало американското общество приветства Кастро, като придава романтични черти на личността му и одобрява демократичните му реформи. Кастро съдейства за това, като назначава на важни постове в правителството си видни кубински либерали. Американските поддръжници на Кастро очакват, че той ще възстанови гражданските свободи, ще въведе постепенна и компенсационна поземлена реформа и ще приеме ръководната роля на Съединените щати.

В средите на американското правителство обаче Кастро не е посрещнат с ентусиазъм. Алън Дълес заявява на Айзенхауер, че „комунисти и други крайни радикали изглежда са проникнали в правителството на Кастро"; Дълес предупреждава, че комунистите вероятно ще участват в правителството. Ограничеността на американската политика вече става очевидна. Изказват се предложения Съединените щати да помогнат на Батиста да се върне на власт. Айзенхауер отказва – Батиста е непоправим диктатор. Тъй като Кастро е твърде близък с комунистите, поради което не заслужава американска подкрепа, правителството се насочва към трета алтернатива. Айзенхауер заявява: „Единствената ни надежда е в някаква недиктаторска „трета сила", нито Кастро, нито Батиста."

Междувременно в Куба Кастро се е придвижил наляво. Той предприема широка поземлена програма и национализация на американската собственост без компенсации. Съединените щати отхвърлят молбите му за отпускане на заеми и отношенията между двете страни сериозно се влошават. Много кубински либерали напускат страната; при Кастро на власт идват кубинските комунисти. Хрушчов при-

ветства Кастро като нова сила в Латинска Америка, обявява провала на Доктрината Мънро и през февруари 1960 г. подписва търговско споразумение, според което Съветите ще доставят петрол и машини на Куба срещу кубинска захар. Четири месеца по-късно Съединените щати елиминират кубинската квота за захар; през първите дни на 1961 г. Айзенхауер официално прекъсва дипломатически отношения с Куба.

Търсенето на алтернатива за либерално правителство продължава. Айзенхауер е разрешил на ЦРУ да подготви нахлуване в Куба и да започне да обучава кубински емигранти, които да осъществят нахлуването с американска подкрепа. Някои от либералите, бивши членове на правителството на Кастро, участват в този план. Подготовката не е завършена, когато Айзенхауер се оттегля от поста си, така че решението да се продължи с плана за нахлуване в Куба или да се изостави тази идея, се прехвърля върху неговия приемник.

През 1960 г. в Демократическата партия надделяват млади хора, които издигат кандидатурата на Джон Ф. Кенеди за президент. Демократите настояват за динамизъм във външната политика и за значително увеличаване на американските въоръжени сили, както и за съвършено ново отношение на Америка към Третия свят. Кенеди и съветниците му са особено загрижени да намерят либерална алтернатива на правителството на Кастро. По време на кампанията си Кенеди заявява, че ще следва политика на подкрепа на „демократични сили, които не се отъждествяват с Батиста и са против Кастро". Но основният външнополитически въпрос в кампанията на Никсън–Кенеди през 1960 г. са Цюемой и Матсу. Кенеди не вярва, че защитата на тези острови е оправдана. Никсън твърди, че тя трябва да бъде отстоявана. Кенеди изтъква разликата в броя на ракетите, а Никсън отрича, че има такава разлика. Няма други съществени различия по въпросите на външната политика между тези двама страстни привърженици на Студената война, които се надпреварват кой ще прояви по-голяма твърдост към комунистите. Кенеди спечелва изборите с минимална разлика.

През януари 1961 г. Айзенхауер произнася прощалното си обръщение. Той се тревожи за това колко е струвала на

американците Студената война. Неговите идеали са идеалите на едноетажна Америка. Той се страхува, че старите американски ценности са застрашени от голямо правителство и от поставянето на личния живот под контрол. Той посочва, че „свързването на огромна военна институция с голяма оръжейна индустрия... ново явление за Америка, упражнява тотално влияние... и то се чувства във всеки град, всяка служба, всяко министерство на федералното правителство... В кабинетите на правителството трябва да се пазим от налагането на неоправдано влияние, търсено или нетърсено, на военно-индустриалния комплекс."

Демократите не обръщат внимание на това. По време на кампанията и във встъпителната си реч Кенеди подчертава, че в Америка на власт идва ново поколение. Закалено от Студената война, то е готово да се заеме с всички тежки проблеми. Той обещава, че вместо умореното, безобидно управление на Айзенхауер ще предложи нови идеи и нови подходи. Тъй като общите обещания не са подкрепени с конкретни предложения, трудно е да се каже какви ще бъдат новите насоки. Ясно е, че един дързък, настъпателен дух се е установил в Америка. Действието ще замени бездействието. Кенеди обещава отново да приведе страната в движение. Накъде обаче ще я тласне, никой точно не знае.

[10]

Кенеди и новите хоризонти

Нека всяка страна знае, независимо дали ни желае добро или зло – че ние ще платим всяка цена, ще поемем всяко бреме, ще посрещнем всяка трудност, ще подкрепим всеки приятел, ще се противопоставим на всеки враг, за да може свободата да оцелее и да възтържествува. Обещаваме това – и нещо повече.

Джон Ф. Кенеди
Встъпителна реч

Джон Кенеди има своя мечта. Той смята, че Съединените щати са последната, най-добра надежда за човечеството. Той иска благоденствие и щастие за всички хора по света и вярва, че Съединените щати могат да поемат водещата роля в постигането на тези цели. Той се заобикаля с най-добрите умове, които Америка може да предложи, назначава хора с умения и способности, които ще позволят на новото правителство да разреши всякакви проблеми, а и нещо повече – да открие нови проблеми, за да могат те да бъдат разрешени.

Кенеди идва на власт в момент, когато оптимизмът на Америка е навлязъл в зенита си. Кенеди е уверен и често го заявява, че е възможно Съединените щати едновременно да предприемат офанзива в Студената война, да ускорят надпреварата във въоръжаването, да премахнат бедността и расизма в страната и да намалят данъците, като постигнат всичко това, без да дебалансират бюджета и да предизвикат инфлация. С други думи, целите, които си поставя, не познават граници, както и обещанието, което дава, че ще „плати всяка цена". Повечето американци го подкрепят. Никсън отстоява почти същата програма по време на кампанията през 1960 г.

Кенеди и хората около него са показали, че не могат повече да приемат ръководството на Айзенхауер. Айзенхауер не е бил достатъчно агресивен, проявявал е склонност

към компромиси, не е успял да подтикне нацията към велики дела. Айзенхауер поначало е отхвърлил идеята, че проблемите на Студената война могат да бъдат разрешени с военни средства или че Америка може да реши съдбата на света. Той е приел, че ролята на Америка е ограничена. Кенеди не приема това. Там, където Айзенхауер е бил пасивен, Кенеди ще бъде активен. Там, където Айзенхауер е бил предпазлив, Кенеди ще бъде смел. Кенеди и помощниците му са твърдо решени да възстановят престижа и първенството на президентството, което според тях е западнало при управлението на Айзенхауер.

Думите на републиканците съдържат необуздана враждебност към Съветския съюз и подчертават, че с комунизма трябва да се води постоянна война. Действията на демократите разкриват динамична нападателност.

Новият президент е дълбоко убеден, че Съединените щати не се проявяват добре в Студената война. Той казва: „Като американец не съм доволен от напредъка, който отбелязваме." Кенеди иска хората от Латинска Америка, от Африка и от Азия „да започнат да гледат към Америка, към онова, което президентът на Съединените щати прави, а не... към Хрушчов или към китайските комунисти". Свободата е подложена на „най-сериозната атака, на която някога е била подлагана". Тя може да бъде спасена единствено от Съединените щати. И ако Съединените щати загубят, „тогава и свободата ще бъде загубена". Следователно лайтмотивът е: „Аз мисля, че е време Америка отново да премине към действие."

В първото си обръщение към нацията на 30 януари 1961 г. Кенеди предупреждава: „Всеки ден кризите се умножават... Всеки ден ние се доближаваме до часа на максималната опасност." Той смята, че трябва да каже на Конгреса истината: „Течението на събитията ни залива и времето не е на наша страна." И накрая следва мрачното предсказание: „Положението ще се влоши още повече, преди течението да се обърне."

Кенеди иска Съединените щати да поемат инициативата. Макар и да подчертава, че „в ядрената епоха окончателно разрешение не е възможно", той не очаква да „победи" в традиционния смисъл. Военните реалности изключват възможността за победа, а в представите на Америка същността на промяната и на комунизма е такава, че из-

ключва възможността за мир. Това тласка страната да води политика на сдържаност и контрол. Тъй като задънената улица не го удовлетворява, както не е удовлетворявала и Дълес, Кенеди трябва да се уповава на една надежда, отправена към бъдещето. „Без да водим ядрена война", казва той, „искаме да дадем възможност „заразата на свободата", както се изразява Томас Джеферсън, да проникне в районите, които сега са завладени от комунистите." Рано или късно свободата ще възтържествува. Как? Като изчакаме гнилата система да се разпадне отвътре и като заложим на американската жизнеспособност. Кенеди предупреждава американския народ, че трябва да очаква дълъг, бавен процес на еволюция, изразяваща се в „отдалечаване от комунизма и насочване към национална независимост и свобода".

Третият свят отваря пътя към разрешаване на проблема. „Голямото бойно поле за защита и за разширяване границите на свободата днес", казва Кенеди, „обхваща цялата южна половина на глобуса... земите на израстващите народи." Кенеди, също като комунистите, е уверен в неизбежната победа на своята система. И също като враговете си обаче има желание да ускори този процес. Естествено, първият му голям шанс и първата криза са свързани с една революционна държава от Третия свят. Въпреки всички президентски речи, в които се говори за готовност да бъдат толерирани различията в света, президентът не може да приеме съществуването на комунистически режим на отсрещния бряг на Флорида. В края на 1960 г. ЦРУ с одобрението на Айзенхауер започва да обучава кубински емигранти в тънкостите на партизанската война. Планът е контрареволюционерите, с тайната помощ на американците да се установят в отдалечен район на Куба, където да разположат своята база за действия за свалянето на Кастро.

В средата на април 1961 г. Кенеди заповядва нахлуването да започне. Кубински емигранти, натоварени на американски кораби и прикривани от американски самолети, стъпват на брега на залива Кочинос. Кастро напълно ги разбива. Той се оказва много по-силен, отколкото американците са смятали, а кубинският народ не е склонен да въстава срещу него и емигрантите не могат да намерят подкрепа в планините на острова. Кенеди е започнал рискована игра, опитвайки се да осигури достатъчно помощ,

за да може нахлуването да бъде осъществено, но не достатъчно, за да бъде явно американското участие. И в двата пункта той се проваля.

По-късно, анализирайки провала, Кенеди негодува: „Цял живот съм знаел, че не бива да разчитам на експерти. Как можах толкова да сглупя, че да им позволя да действат?" Приетото обяснение е, че вината е на ЦРУ и на началниците на Обединения щаб. Президентът, млад и неопитен, се е осланял на тяхната преценка и се е провалил. За в бъдеще той вече ще знае.

Това обяснение е пълна глупост. Операцията в залива Кочинос едва ли е осъществена против волята на президента или в знак на несъгласие с неговата политика. По време на предизборната кампания през 1960 г. той препоръчва подобни акции на емигрантски сили; факт е, че този случай съответства напълно на общия му подход. ЦРУ греши, като предрича въстание срещу Кастро, но Кенеди иска да чуе точно това. Президентът е убеден, че съществува либерална алтернатива между Кастро и Батиста и че емигрантската контрареволюционна група ще излъчи либерално настроената водеща фигура, около която кубинският народ ще се обедини. Кенеди се озовава в залива Кочинос не заради експертите, а заради собствения си възглед за света.*

Преди да даде окончателен знак за действие, Кенеди се консултира със сенатора Уилям Фулбрайт. На 2 март сенаторът изпраща меморандум на президента. Фулбрайт предупреждава: „Да се осигури на такова действие дори тайна подкрепа, е същото лицемерие и цинизъм, за които Съединените щати непрекъснато осъждат Съветския съюз." „Заливът Кочинос", казва сенаторът, „ще компрометира американската морална позиция в света и Кенеди няма да може да протестира срещу договорни нарушения, извършени от комунистите." Кенеди не се съобразява с Фулбрайт, отчасти защото смята, че успехът на операцията сам по себе си ще осигури оправдание на намесата, но повече заради това, че ако се откаже от нахлуването, ще компрометира американската позиция. Кенеди смята, как-

* Впоследствие, ядосан на Кастро, че така го е изложил, Кенеди заповядва Кастро да бъде убит. ЦРУ се опитва да изпълни заповедта, но не успява.

то сам той обяснява по-късно, че „неодобрението на плана ще бъде проява на слабост, противоречаща на общата постановка".

Един от големите страхове на Кенеди е да не изглежда слаб. И като повечето поддръжници на Студената война той смята, че единственият начин да се справи с руснаците и с техните съюзници е, като действа от позиция на силата. Големият въпрос обаче е, колко голяма да бъде тази сила. Робърт С. Макнамара, министър на отбраната, избран от Кенеди да отговори на този въпрос, твърди, че „достатъчно" сила означава голямо превъзходство. Той се заема да осигури на Америка такова превъзходство. Макнамара описва подробно резултата от това в една реч от 1967 г. Той припомня, че когато встъпва в длъжност, руснаците притежават „съвсем малък оперативен арсенал от междуконтинентални ракети", но имат възможност „да увеличат арсенала значително". Американците нямат „никакви доказателства, че руснаците всъщност възнамеряват да използват изцяло тази възможност", но вероятността те да увеличат арсенала си остава. Макнамара и Кенеди решават, че „ние трябва да се осигурим срещу" съветското въоръжаване, като увеличим решително американската военна мощ. За две години в правителството те увеличават бюджета за отбрана от 40 на 56 милиарда долара. През 1967 г. Америка има четиридесет и една подводници *Поларис* с 656 управляеми ракети и 600 бомбардировача с далечен обсег на действие, 40 процента от които са винаги в състояние на повишена бойна готовност. С междуконтиненталните балистични ракети Кенеди и Макнамара увеличават американската военна сила пет пъти. Те наследяват от Айзенхауер 200 междуконтинентални балистични ракети; през 1967 г. Съединените щати разполагат с хиляда такива ракети.

Екипът Кенеди–Макнамара дава ход на най-голямата в историята на човечеството надпревара във въоръжаването. Тя съвсем не се ограничава само до ядрени оръжия. Белият дом и Пентагонът съдействат за увеличаване на американските конвенционални оръжия и за любимите на Кенеди сили за водене на партизанска война. През 1954 г. Айзенхауер отказва да се включи в конфликта в Диен-биен Фу, защото не разполага с необходимите въоръжени сили и единствената му възможност е да предизвика ядрена

война. Кенеди иска да разполага с възможността да се намесва навсякъде. Новата стратегия се нарича гъвкаво реагиране.

В отговор на мащабното американско въоръжаване руснаците увеличават своите междуконтинентални балистични ракети. Както казва Макнамара през 1967 г., руснаците може би не са имали никакво намерение да се включват в надпревара във въоръжаването и може би са щели на драго сърце да приемат статуквото от 1960 г., според което Америка има превъзходство, но не чак толкова голямо, че първа да нанесе удар. Програмата Кенеди–Макнамара обаче очевидно убеждава Кремъл, че Америка действително иска да придобие възможността първа да нанася удари, което принуждава руснаците да увеличат ракетните си сили, което от своя страна принуждава Съединените щати да започнат втория кръг на експанзия. Но, както признава Макнамара, всичко това е било една ужасна грешка. Америка е имала готовност да поеме риска, като позволи на руснаците да постигнат паритет в областта на ядрените оръжия, но създавайки нови ракети, американците само увеличават опасността, която заплашва самите тях. Като се има предвид неизбежната съветска реакция, колкото повече ракети строи Америка, толкова по-несигурна се чувства.

Самият Макнамара признава това, когато заявява, че „голият факт е, че ако имахме по-точна информация за предвижданите съветски стратегически сили [през 1961 г.], ние просто нямаше защо да създаваме толкова голям ядрен арсенал, какъвто имаме днес". Макнамара заключава, че американското превъзходство по отношение на междуконтиненталните балистични ракети през 1967 г. „е по-голямо, отколкото първоначално го предвиждахме, и всъщност по-голямо, отколкото ни е нужно".

Политическата реакция в отговор на действията на Кенеди е не по-малко важна от военната реакция. Докато републиканците се задоволяват да поверят военната политика в ръцете на генерал Айк, който според тях знае най-добре, и да правят общи, неясни изявления, че няма разлика в броя на ракетите, демократите правят конкретни изявления с тон на непримиримост за американското превъзходство. Като прибавим към това залива Кочинос, новата американска военна политика означава за руснаците, че

ще си имат работа с едно агресивно правителство, насочило поглед навън. Хардлайнерите в Кремъл установяват, че се е сбъднало най-мрачното им предсказание и обвиняват Хрушчов, че не е обърнал внимание на съветската военна сигурност. Те смятат, че Съединените щати се опитват да променят военния баланс в своя полза, преди да постигнат генерално споразумение в световен мащаб, част от което ще гарантира запазването на военните сили на съществуващото равнище. Кенеди винаги изтъква необходимостта от разговори за ограничаване на въоръжаването и в края на първата си година в Белия дом казва, че най-голямото му разочарование е, че не е постигнато споразумение за забрана на ядрените опити. В желанието на Кенеди за ограничаване на въоръженията руснаците виждат преднамерена пропагандна лъжа, която той изрича всеки път, когато предстои увеличаване на американските въоръжения, и смятат, че това е параван за запазване на статуквото в целия свят, особено в Берлин, Виетнам, Корея и Тайван. Кенеди, заплашват руснаците, ще използва оръжия, които превъзхождат руските, за да блокира всяка промяна.

Кенеди действително заявява нещо подобно през лятото на 1961 г., когато се среща с Хрушчов във Виена. Президентът призовава премиера да запази съществуващия баланс на силите във въоръженията и в географското разпределение. Кенеди твърди, че присъединяването на още страни към комунистическия лагер или загубата на Берлин или Тайван ще променят равновесието и ще принудят Съединените щати да реагират. Хрушчов отхвърля твърдението. Той заявява, че дори и да иска, не може да спре промяната, а и във всеки случай едва ли може да се очаква от Съветския съюз да съдейства за налагане на стабилност в един свят, който в по-голямата си част е колониален и капиталистически. Хрушчов се оплаква, че Кенеди „заобикаля" истинския проблем. „Ние в СССР смятаме, че революционният процес трябва да получи правото на съществуване", обяснява той. Въпросът за „правото да се въстава и за правото на руснаците да помагат в борбата срещу реакционни правителства... е главният въпрос". Той е „в сърцевината на нашите отношения" със Съединените щати, казва Хрушчов. И съжалява, че „Кенеди не може да разбере това".

Американското въоръжаване показва, че Съединените щати ще спрат, ако се наложи и със сила, революционните

движения в Третия свят. То също така показва, че Съединените щати са готови да използват сила за запазване на статуквото в Европа. Но Хрушчов не може да приеме положението в Берлин. То продължава да бъде трън в очите му. През лятото на 1961 г. той трябва да действа бързо, ако иска да направи нещо по този въпрос преди програмата Кенеди–Макнамара да е осигурила превъзходство на Съединените щати в стратегическите оръжия.

Кенеди от своя страна изглежда склонен да приеме разумния компромис. През цялото лято на 1961 г. Хрушчов настоява въпросът за Берлин да бъде уреден до края на годината. Отговорът на Кенеди е хладен и категоричен: нищо не може да бъде променено. Кенеди твърди: „Ако не изпълним ангажиментите си в Берлин, това ще означава разрушаване на НАТО и опасна ситуация за целия свят. Западен Берлин излага на риск цяла Европа."

Кенеди реагира смело на предизвикателството на Хрушчов. Той осигурява чрез Конгреса допълнителен военен бюджет от 3,2 милиарда долара, увеличава три пъти военния набор, продължава срока на военната служба и мобилизира 158 000 военни от запаса. Той увеличава въоръжените сили общо с 300 000 души, като изпраща 40 000 от тях в Европа и създава шест „приоритетни дивизии" в запаса, готови за бърза мобилизация.

Интересите на двете страни сега вече се сблъскват: Хрушчов не може повече да остави Западен Берлин да бъде пролука, през която се бяга; Кенеди не може да приеме никаква промяна на положението. Ръководителят на Източна Германия Валтер Улбрихт заявява, че след като подпише мирен договор с руснаците, ще прекрати достъпа от Западен Берлин към Западния свят. Президентът подготвя американския народ за най-лошото. В обръщение по телевизията на 25 юли 1961 г. Кенеди показва колко силна е решимостта му да остане в Берлин, като припомня героични подвизи от миналото. „Чувам да се говори, че Западен Берлин е незащитим във военно отношение", започва той. „Така се е говорело и за други градове. Всъщност и за Сталинград. Всяко място, криещо опасност, е защитимо, ако хора – смели хора, го защитят." Той пак повтаря, че ако Берлин падне, Германия ще го последва, а след нея и цяла Западна Европа. Берлин е изключително важен за целия свободен свят".

Хрушчов окачествява речта като войнствена и нарича политиката на въоръжаване на Кенеди военна хистерия. Кенеди не прави никакви нови предложения; всъщност той изобщо не прави предложения, за да се уреди спора по Берлинския въпрос. Източногерманците продължават да бягат през Берлин; градът заплашва страната скоро да остане без хора. Западната пропаганда продължава да поставя в неловко положение комунистите, като шумно оповестява, че потокът от бегълци доказва превъзходството на капитализма. В началото на август и двамата световни ръководители са до такава степен обвързани, че изглежда вече не може да се постигне никакво разрешение. Очертава се кризата да завърши с война.

Въпросът за бегълците е този, около който се затяга спорът. Хрушчов и източногерманците не могат да си позволят най-ценните им човешки ресурси да продължават да изтичат на Запад, нито да предоставят такова идеално пропагандно предимство на Запада. От друга страна, от Кенеди едва ли може да се очаква да затвори вратата към Западен Берлин или да се въздържа да използва за пропагандни цели въпроса за бегълците.

На 13 август 1961 г. Хрушчов внезапно и категорично решава Берлинския въпрос, като в същото време създава нов проблем. Той издига стената, като поставя Америка и Запада пред свършен факт и явно завинаги разделя Берлин. Потокът от бегълци е прекъснат и след първоначалните изблици на възмущение напрежението видимо спада. Построяването на стената от руснаците и приемането на този факт от Запада бележи края на всякакви сериозни опити за обединяване на Германия през това десетилетие. Хрушчов е готов да се примири със Западен Берлин, стига той да е изолиран и да не лишава Източна Германия от хора. Кенеди е готов да се примири със Стената, стига Западен Берлин да остане в западната орбита. Стената на Хрушчов е гениален ход.

Но освен това е брутален и безпрецедентен. Никога преди в човешката история не е издигана стена около град, която да не позволява на хората да го напускат. Резултатът от това е неизмерима човешка трагедия.

Компромисното разрешение в Берлин не довежда до окончателно премахване на напрежението. Американците продължават да увеличават въоръженията си и след криза-

та. В очите на много поддръжници на Студената война Кенеди проявява слабост, защото не разрушава Стената. Хрушчов също проявява слабост според поддръжниците на Студената война в комунистическия свят, защото построява Стената. Хрушчов обаче има по-големи неприятности, тъй като правителството на Кенеди продължава да изтъква американското военно превъзходство. Служители в правителството на Кенеди и американски интелектуалци открито кроят сценарии, в които Съединените щати първи нанасят удар. Те оправдават разиграването на такива упражнения с това, че се съмняват в правдоподобността на съветските ракети.

Хрушчов трябва да реагира. Той е готов да приеме стратегическото ядрено превъзходство на Съединените щати, а и във всеки случай не може да направи кой знае какво по този въпрос, тъй като Съединените щати могат и ще го изпреварят. Но не е готов да приеме Съединените щати едновременно да имат превъзходство и да парадират с това превъзходство. Нужна му е решителна стратегическа победа, която ще привлече вниманието на света към съветския военен потенциал и ще удовлетвори военната институция в страната му. Той ще постигне това, като увеличи мощността на ядрените заряди. На 30 август 1961 г. Хрушчов обявява, че прекратява тригодишния руско-американски мораториум върху ядрените опити и предприема серия опити, чиято кулминация е изпробването на петдесет и осем мегатонно оръжие, три хиляди пъти по-мощно от бомбата, хвърлена над Хирошима, и многократно по-мощно от всичко, създадено от Съединените щати. Голямата бомба е подходяща за пропагандни цели, но тя няма военно приложение, тъй като и двете страни вече разполагат с бомби, по-големи от тези, които са им необходими.

Серията опити, които Хрушчов предприема обаче, пораждат настоятелни искания Кенеди също да започне такива опити. Кенеди отдава първостепенно значение на постигане на споразумение за забрана на ядрените опити и е много разочарован, когато това не се осъществява. Ядосан е на Хрушчов, че е прекратил мораториума, но отказва да се втурне да извършва нова серия опити. Кенеди силно се тревожи от проблема за радиоактивните отпадъци и си дава сметка, че колкото и мощни да стават руските бомби, Съединените щати запазват стратегическото си превъзход-

ство заради американските ракетни бази. Той се опитва да постигне някакъв компромис със серия подземни опити, които започват през септември 1961 г. Това обаче не е достатъчно, за да бъдат успокоени онези, които го критикуват, както и атомните физици и служителите в Пентагона, поради което през април 1962 г. Кенеди дава нареждане да започне серия американски опити (общо тридесет) в атмосферата.

Хрушчов, чиито планове в областта на ядрените оръжия са осуетени, който не е в състояние да изтласка Запада от Берлин, не може да се противопостави на Съединените щати с междуконтинентални балистични ракети и е силно притеснен от натякванията на китайците за съветската слабост, започва да търси другаде възможност за промяна на стратегическия баланс. Той я намира в Куба. След събитията в залива Кочинос Съветите са увеличили помощта си за Кастро и са включили към нея военни доставки. Кенеди е предупредил руснаците да не дават на кубинците нападателни оръжия; Хрушчов е уверил президента, че няма такова намерение. Но през август 1962 г. Съветският съюз започва да строи в Куба площадки за балистични ракети със среден радиус на действие.

Какво се надява да постигне Хрушчов? Той не би могъл да очаква, че ще успее да нанесе удар пръв. Американската система за нанасяне на удари е твърде мощна, за да могат руснаците да я унищожат. Хрушчов не би искал и да разширява надпреварата във въоръжаването, защото руснаците не могат да достигнат американския капацитет на производителност. Разполагането на ракети в Куба няма да направи Кастро по-голям комунист, но не е изключено Хрушчов да смята, че ракетите са необходими за защита на Куба от чуждо нашествие. В американския Конгрес, във военните издания и във вестниците открито се говори за ново нахлуване в Куба и руснаците твърдят, че разполагането на ракетите е в отговор на призивите за нападение. Ако това е бил мотивът му, Хрушчов си е направил зле сметката, защото ракетите на практика подтикват Америка да нахлуе.

Въпросът за Куба е въпрос на престиж. Кенеди е възприел от Хрушчов измислицата за разлика в броя на ракетите. Петдесет и осем мегатонната бомба не е достатъчно внушителна. Хардлайнерите в Съветския съюз и китайците

продължават да оказват натиск върху Хрушчов да заеме решителна позиция спрямо Съединените щати. Правителството на Кенеди продължава да се хвали с американското военно надмощие. Както след време се изразява Тиодор Сорънсън, който пише речите на Кенеди: „Разбира се, че като се има предвид цялата останала експлозивна сила, която руснаците можеха да насочат срещу нас, точно тези кубински ракети всъщност не променяха съществено стратегическия баланс... но с тях балансът външно погледнатото щеше да изглежда съществено променен; а когато става въпрос за национална воля и световно лидерство... действителността е такава, каквато изглежда." С други думи, най-сериозната криза в историята на човечеството се оказва въпрос на това как изглеждат външно нещата. Светът за малко да бъде унищожен, за да не пострада нечий престиж.

На 14 октомври 1962 г. американски самолети *Ю-2* фотографират над Куба строеж на ракетна площадка, от която, след като е завършена, ще може да бъдат изстрелвани ракети с радиус на действие хиляда мили. Кенеди вече е подложен на натиск от републиканците, за това че не съумява да възпре въоръжаването на Куба от руснаците. До изборите за Конгрес остават по-малко от три седмици. Натискът над президента става непреодолим. Когато висш служител на Пентагона намеква, че Кенеди не прави нищо и си затваря очите пред ракетите, защото те не представлявали допълнителна опасност за Съединените щати, президентът решава, че трябва да действа. Ако не действа, има опасност да бъде обвинен в държавна измяна.

Президентът определя главните цели: да бъдат изтеглени ракетите от Куба; да се избегне ядрено стълкновение; да не се изключва възможността от съветски действия другаде, например в Берлин; да не се загубва престиж. Той назначава специален комитет от около десетина души, който се нарича Изпълнителен комитет, за да го съветва. Водещата фигура в този комитет е по-малкият брат на президента – Робърт Ф. Кенеди, министър на правосъдието. Комитетът обсъжда широк кръг възможности, които се свеждат до нанасяне на ядрен удар по ракетните площадки, нанасяне на конвенционален въздушен удар, последван от нахлуване на острова или осъществяване на морска блокада, която ще попречи на руснаците да изпращат по-

вече доставки за Куба. Страхът, че руснаците ще отговорят с репресивни мерки, бързо изключва възможността за ядрен удар; засилват се препоръките за конвенционално нападение и нахлуване. Ракетите представляват прекрасна възможност за американците да се отърват от Кастро. Във Флорида се струпват сили, готови да нахлуят, и Кенеди изисква от Държавния департамент да подготви ударна програма за установяване на гражданско правителство в Куба след окупацията на страната.

Робърт Кенеди обаче продължава да настоява, че първоначалната реакция не трябва да бъде толкова войнствена. Той не е съгласен да се предприеме изненадващо нападение, като казва: „Моят брат няма да бъде Тоджо* на 60-те години." Той иска да се започне с частична морска блокада, която да спре съветските военни доставки, но няма да принуди Хрушчов да реагира незабавно. Според него голямото предимство на блокадата е, че ако тя не подейства, натискът може да бъде засилен. Дийн Ачесън, който е помолен за съвет, се противопоставя енергично на идеята за блокада и препоръчва въздушно нападение, каквото препоръчват и началник-щабовете, но накрая Кенеди избира блокадата като първоначално действие от американска страна.

След като е решил какво да прави, Кенеди изпраща в Европа Ачесън, който трябва да информира съюзниците от НАТО. Макар и малко изненадани от крайната американска реакция – европейците живеят вече години наред под сянката на съветски ракети със среден радиус на действие, Дьо Гол, Аденауер и другите подкрепят президента. Подкрепя го и Организацията на американските държави. В 19 часа на 22 октомври 1962 г. Кенеди съобщава новината на американския народ по телевизията. След като обяснява какво е положението, той заявява, че Съединените щати налагат „строга забрана на всички нападателни оръжия", които се изпращат по море за Куба. Той е поставил американските военни сили в пълна готовност и е предупредил Хрушчов, че Съединените щати ще смятат изстрелването на всяка ядрена ракета от Куба срещу която и да е страна в Западното полукълбо за нападение на Съветския съюз срещу Съединените щати, изискващо ответен удар.

---

* Тоджо Хидеки, премиер на Япония от 1941 до 1944 г. – Бел. пр.

Той призовава Хрушчов да изтегли нападателните оръжия под контрола на ООН.

Кенеди е взел инициативата в свои ръце. Сега е ред на Хрушчов да реагира. Първата му реакция е войнствена. В писмо, получено във Вашингтон на 3 октомври, Хрушчов заявява, че Съветският съюз няма да съблюдава незаконната блокада. „Действията на САЩ спрямо Куба са чисто пиратство, или ако предпочитате, безумието на дегенерирали империализъм." Той обвинява Кенеди, че тласка човечеството „към пропастта на световна ядрена война" и заявява, че съветските капитани, отправили се към Куба, няма да се подчинят на заповедите на американските военноморски сили. Междувременно американският флот се разполага на пет мили срещу кубинския бряг. Два ескадрени миноносеца спират и завладяват един панамски кораб, който пренася руски стоки за Куба. Сред стоките няма военни материали и корабът е освободен. Съветски кораби продължават да пътуват за Куба, но онези, които пренасят ракети, се връщат обратно. Строежът на ракетните площадки в Куба продължава без прекъсване и те скоро ще могат да се използват.

Заплахата от взаимно унищожение остава. Кенеди отстоява твърда позиция. Най-накрая, в 18 часа на 26 октомври Хрушчов изпраща второ послание. Както подобава, като се има предвид какви са залозите, това послание е дълго и емоционално. Хрушчов иска президентът да разбере, че „ако наистина избухне война, ние няма да можем да я спрем". Той отново заявява, че ракетите в Куба са предназначени само за отбранителни цели: „Ние имаме здрав разум и разбираме много добре, че ако ви нападнем, вие ще отговорите по същия начин. Но и вие ще получите онова, което сте ни изпратили... Само безумци или самоубийци, които искат да загинат и да унищожат целия свят, преди да умрат, могат да направят такова нещо." Той казва, че не желае надпревара във въоръжаването. „Оръжията носят само гибел. Когато една страна трупа оръжия, те разрушават икономиката, а ако започнат да се използват, унищожават хората и от двете страни. Следователно, само един луд човек може да повярва, че въоръжаването е основна цел в живота на обществото."

След всичко това идва ред на конкретното предложение. Хрушчов заявява, че няма да изпраща повече оръжия

за Куба и че ще изтегли или унищожи оръжията, които вече са там, ако Кенеди вдигне блокадата и обещае да не нахлува в Куба. Той призовава Кенеди да развърже възела, вместо да го затяга още повече.

На следващата сутрин – 27 октомври, членовете на Изпълнителния комитет се събират да обсъдят предложението на Хрушчов. Преди да решат дали да го приемат, или не, пристига ново писмо от премиера. По-сдържано в сравнение с предишното, то поставя въпроса за цената. Хрушчов, който вероятно трябва да сведе послушно глава пред натиска на собствените си военни, заявява, че ще изтегли кубинските ракети, когато Кенеди изтегли американските ракети от Турция. Хрушчов заявява: „Вие се тревожите за Куба. Казвате, че се тревожите, защото тя е на деветдесет мили разстояние по море от брековете на Съединените щати. А Турция е наша съседка... Вие сте разположили смъртоносно ракетно оръжие... в Турция, която е буквално до нас."

Членовете на Изпълнителния комитет са изумени, макар че, както казва по-късно Робърт Кенеди, „факт е, че предложението на руснаците не е неразумно и няма да доведе до загуби за Съединените щати или за нашите съюзници от НАТО". В действителност президентът вече е наредил ракетите да бъдат изтеглени от Турция, но поради бюрократични спънки и съпротива от страна на Турция, те все още са там. Все пак изтеглянето на ракетите под съветски натиск е немислимо за президента. Това ще бъде прекалено голям удар за американския престиж. Опасността от ядрено сблъкновение продължава.

Началниците на Обединения щаб препоръчват на другата сутрин да бъде извършено въздушно нападение срещу Куба. Генералите и адмиралите казват, че винаги са били против блокадата, тъй като според тях тя не може да доведе до резултати, и искат незабавно действие. Искането им става още по-настоятелно, когато съветска зенитна управляема ракета сваля американски самолет *Ю-2* над Куба. При това положение мнозинството от членовете на Изпълнителния комитет приемат необходимостта от въздушно нападение, което да бъде извършено на другата сутрин. Президентът се колебае. Той иска да изчака поне още един ден. Държавният департамент изготвя писмо от Кенеди до Хрушчов, в което премиерът е информиран, че Съе-

динените щати не могат да изтеглят ракетите от Куба и че сделка по този въпрос не може да се прави.

Тогава Робърт Кенеди се намесва. Той предлага на Изпълнителния комитет да пренебрегне второто писмо на Хрушчов и да отговори на първото, в което се предлага ракетите да бъдат изтеглени от Куба срещу обещанието, че американците няма да нахлуят на острова. Следват ожесточени спорове, но накрая президентът приема предложението на брат си. Кенеди изпраща съответното писмо до Хрушчов.

Много по-важно обаче е устното обещание, което Робърт Кенеди дава на съветския посланик в Съединените щати, Анатолий Добринин. Макар че президентът няма официално да отстъпи по въпроса за турските ракетни площадки, той очевидно вече разбира колко е абсурдно положението – Съединените щати са готови всеки момент да бомбардират една малка страна, с която не са във война, рискувайки по този начин да влязат в ядрено стълкновение със Съветския съюз заради някакви демодирани ракети в Турция, за които вече е наредено да бъдат изтеглени. Кенеди обсъжда тези въпроси с брат си и го моли да разговаря с Добринин. В събота вечерта на 27 октомври Добринин пристига в кабинета на Робърт Кенеди. Министърът на правосъдието първо поставя ултиматум на руския посланик: ако Съединените щати не получат уверение до другия ден, че ракетите ще бъдат отстранени, „ние ще ги отстраним". Добринин поставя въпроса на какъв компромис са готови Съединените щати. Кенеди резюмира писмото, току-що изпратено до Хрушчов, в което се предлага ракетите да бъдат отстранени срещу обещание от страна на Америка да не напада Куба. Тогава Добринин задава мъчителния въпрос за американските ракети в Турция.

Отговорът на Робърт Кенеди според собствения му разказ за кризата е: „Казах, че не може да става дума за никаква услуга срещу услуга или за каквото и да е споразумение, направено под такава заплаха или натиск, и че в крайна сметка това е решение, което трябва да бъде взето от НАТО. Добавих обаче, че президентът Кенеди отдавна иска да изтегли тези ракети от Турция и Италия. Наредил е те да бъдат преместени преди известно време и според нас скоро след като тази криза бъде преодоляна, ракетите ще бъдат отстранени."

Това изявление е достатъчно. Руснаците получават обещанието. На другия ден Добринин съобщава на Робърт Кенеди, че съветските ракети ще бъдат изтеглени от Куба. Сделката е сключена.

Светът се залавя да осмисли поуките. Всеки е научил нещо различно. Китайците например обясняват на страните от Третия свят, че Кубинската ракетна криза доказва, че на руснаците не бива да се вярва. Руснаците научават, че не могат да имат военен паритет със Съединените щати или да се престрУват, че го имат. Кенеди, след като е стигнал до ръба и е видял бездната, която ще погълне унищожения свят, се научава да бъде по-умерен в преценките си и не толкова рязък в твърденията си. Правителството му възприема по-сдържан тон поне по отношение на Съветския съюз и вместо да продължава да парадира с американската военна сила, започва да изтъква необходимостта от мир и намаляване на въоръженията.

На 10 юни 1963 г. в Американския университет Кенеди отправя драматичен призив за мир, като определя мира като „необходимата разумна цел на разумни хора". Няколко седмици по-късно е подписан договорът за частична забрана на ядрените опити, който забранява ядрените опити в атмосферата. Както пише Хърбърт С. Динърстайн: „Договорът за забрана на ядрените опити е символично признание, че компромисът между Съветския съюз и Съединените щати ще бъде постигнат на базата на американското превъзходство."

Китайците са разярени. Те обвиняват Хрушчов в глупост, за това, че е разположил ракетите в Куба, и в страхливост, за това, че ги е изтеглил. В Кремъл недоволството от Хрушчов нараства. Въпреки цялата си театралност той не успява да постигне значителни победи в Студената война, а политиката му на балансиране на ръба на войната е хвърлила в ужас почти целия свят. След по-малко от една година той е свален от власт.

Намаляването на напрежението след Кубинската ракетна криза позволява на Дьо Гол и на другите европейци да помислят сериозно за преразглеждане на отношенията със Съединените щати. Дьо Гол иска да възстанови престижа на Европа; той разбира, че за да постигне това, трябва да скъса с НАТО. След Кубинската ракетна криза е разбрал, че Съединените щати няма да се консултират със съ-

юзниците си от НАТО, преди да предприемат действия; убеден е, че Съединените щати няма да рискуват собственото си съществуване, като защитават Европа; съмнява се, че Червената армия някога ще прекоси Елба. Вярва, че е дошло време Европа да излезе от Студената война и да защити правата си. Ето защо подготвя френско-германския договор за приятелство, започва да установява по-добри отношения със страните от Организацията на Варшавския договор, ускорява френските ядрени опити и решава да не допуска Великобритания в Общия пазар.

На 14 януари 1963 г. Дьо Гол обявява програмата си. Той слага вето на английското участие в Общия пазар, тъй като то щяло да промени характера на Европейската икономическа общност, която „в крайна сметка ще добие вид на гигантска атлантическа общност под американско господство и управление". Кенеди е насочил усилията си към създаването на многостранни ядрени сили в НАТО, а това предполага, че европейците ще имат думата при използването на ядрените оръжия, и в същото време, че ще се попречи на всеки опит на Западна Германия да създава собствени бомби. Затруднението, което създава този план е, че Съединените щати при никакви обстоятелства няма да се откажат от основното си право на вето върху бомбите. Ето защо Дьо Гол го отхвърля. „Франция възнамерява да има собствена национална отбрана", заявява той. „За нас... интеграцията е нещо, което не можем да си представим." И завършва с въпроса за френската ядрена сила: „Напълно разбираемо е, че френското начинание не може да се приеме със задоволство от определени американски кръгове. В политиката и в стратегията, както в икономиката, монополът естествено се явява възможно най-добрата система за онзи, който разполага с него."

Дьо Гол започва да изтегля френските военноморски сили от НАТО и скоро отправя покана към главната квартира на НАТО да напусне Франция. Смелата му крачка към европейска независимост не се увенчава веднага с успех, тъй като Западна Германия решава да запази тесните си връзки със Съединените щати, но стремежът на Дьо Гол без съмнение има огромна притегателна сила. От Ялта през 1945 г. до Виена през 1961 г. Съветският съюз и Съединените щати си позволяват да решават делата на Европа без участието на европейски лидери на масата на пре-

говорите. Това време бързо отминава. Европа не желае да бъде превърната в пепел, затова че Русия и Америка не могат да се споразумеят за един остров в Мексиканския залив.

Големият урок от Кубинската ракетна криза е провалът на политиката на балансиране на ръба на войната. Отсега нататък Русия и Америка ще се стремят да контролират споровете си, да избягват действия, които могат да доведат до ескалация на напрежението, да ограничават обвързаността си, за да могат да наложат ограничения на другата страна. Борбата ще продължи, очевидно в Третия свят, но с надежда, че тя ще се води на по-ниско равнище. Американските цели остават същите и Кенеди ще продължи енергично да ги преследва, но ще се опита да прави това с по-малко военна сила и вече ще знае, че страните от Третия свят имат свои надежди и програми.

Той е извлякъл поука. Способността да израства като личност е най-ценното му качество и той безспорно завършва с отличие курса, наречен Кубинска ракетна криза. „В крайна сметка", казва Кенеди в речта си пред Американския университет, „това, което най-основно ни свързва, е фактът, че всички ние населяваме тази планета. Ние дишаме един въздух. Ние всички милеем за бъдещето на децата си. И всички сме простосмъртни хора."

[11]

Виетнам: цената на политиката на сдържаност и контрол

Обзети от патриотична треска през годините на Кенеди, ние се питахме: „Какво можем да направим за нашата страна?“ и нашата страна отговаряше: „Убийте Виет Конг.“

Филип Капуто,
Слух за война

Кенеди принуждава Хрушчов да отстъпи в Куба, тъй като Съединените щати имат внушително превъзходство по отношение на ядрени оръжия, ракетни площадки и военноморски сили. След кризата руснаците се заклеват, че никога вече няма да се оставят да бъдат подложени на такова унижение. Те предприемат ударна програма за модернизиране и укрепване на съветския флот и за създаване на ядрени оръжия с междуконтинентални балистични ракети за тяхното пренасяне. Кенеди и Макнамара отвръщат на това, като ускоряват темповете на американската производителност. Руснаците от своя страна ускоряват програмата си и надпреварата във въоръжаването се засилва.

Като кандидат-президент Кенеди е критично настроен към отбранителната политика на Айзенхауер, защото Айк залага твърде много на големите бомби. Кенеди иска да има възможност да реагира на всички равнища срещу комунистическата агресия. Кенеди се заема да създаде контрареволюционна сила, която да смаже всяко въстание или всяка революция в джунглите на Азия или в планините на Южна Америка. Със своята контрареволюционна сила Кенеди смята да докаже на света, че така наречените войни за национално освобождение не водят до нищо. Чрез Зелените барети (наименованието, с което става известна тази сила) Западът ще спечели битката за Третия свят.

Кенеди разчита много на технологията, за да компенсира присъщия за Америка недостиг на човешка сила, и дава

предимство на Зелените барети, осигурявайки им най-добро въоръжение. Чрез осъществяването на тази идея Кенеди има възможност да прояви вкуса си към елитното, защото в отрядите на Баретите са привлечени най-добрите млади офицери и постъпили в армията войници. Те се обучават допълнително, получават по-добро снаряжение и специални привилегии. Като военен еквивалент на Корпуса на мира, Баретите ще прилагат американска техника и ноу-хау в партизанската война и ще разрешават проблеми, които дотогава са обърквали плановете на французите. Както казва Кенеди при едно откриване на нова учебна година в Уест Пойнт, ще бъде приложен „съвършено нов вид стратегия". Едно от най-големите предимства на контрареволюционната сила, особено след Кубинската криза, е, че чрез нея се избягва директна конфронтация със Съветския съюз. Рисковете от ескалация на конфликта към ядрена война са малки.

Според Кенеди, както и според неговите съветници, а и според милиони американски граждани, Съединените щати ще могат да направят онова, което други бели хора не са успели да направят във Виетнам и другаде, отчасти защото мотивите на Америка са безкористни и, отчасти защото Америка е усъвършенствала изкуството да се води партизанска война. Съединените щати няма да се опитват да унищожат врага или да водят строга конвенционална война, както са правили французите във Виетнам. Баретите ще дават съвети на местните войски, а през това време американски граждански организации ще помагат на правителството да въведе политически реформи, които ще доведат до изолация на партизаните от останалото население. Контрареволюционните сили на Кенеди ще покажат на хората, че колониализмът и комунизмът имат либерална алтернатива.

Подходящи условия за това са създадени в Южен Виетнам. Предимствата, които тази страна предлага, са многобройни. Дием е по-скоро треторазреден тиранин, отколкото безмилостен диктатор. Той е сравнително честен и искрен националист. Представил е програма за поземлена реформа, която поне на хартия е пример за подражание. Американците вече са във Виетнам заедно със своите военни и икономически съветници. И на последно място, Виетнам е идеално бойно поле за Зелените барети. Сред

джунглата и оризищата те могат да провеждат акции на малки бойни единици и в същото време да печелят сърцата и умовете на хората, като им оказват медицинска и техническа помощ. От гледна точка на Кенеди Виетнам е идеалната страна, с която Америка следва да се ангажира. Тук той може да демонстрира интересите си в Третия свят, да покаже убедително, че Америка държи на ангажиментите си (в Договора на СЕАТО от 1954 г. допълнително е предвидена и защита на Южен Виетнам, ако страната е нападната отвън) и да разиграе вълнуващата нова игра на контрареволюция.

Трудността идва от неясното юридическо положение. Южен Виетнам е суверенна държава, само защото Дием казва, че е такава. Според условията на Женевските споразумения от 1954 г., които Съединените щати не са подписали, но са обещали, че няма да нарушават чрез използване на сила, Южен Виетнам не е държава, а територия, която трябва да бъде администрирана от французите до провеждането на избори. В споразуменията от 1954 г. както на Хо Шимин в Северен Виетнам, така и на Дием в Южен Виетнам се поставя условието да не допускат чужди войски на своите територии. Съединените щати редефинират Женевските споразумения, като съзнателно създават впечатлението, че в Женева са положени основите на два Виетнама – Северен и Южен. Държавният секретар Дийн Ръск прави тази редефиниция окончателна през 1963 г., когато твърди, че „другата страна е изцяло обвързана с условията на Женевските споразумения от 1954 г., които предвиждат, че Южен Виетнам е независимо цяло".

Вторият основен проблем е същността на борбата. След като организира СЕАТО, която се ангажира и с отбраната на Южен Виетнам, Дълес уверява Сената, че от Съединените щати няма да се изисква при никакви условия да потушават въстание в страната или да се включват в гражданска война. Ако се приеме, че Южен Виетнам е суверенна държава, поставя се въпросът как да се установи дали опозицията на правителството е вътрешна или външна. На този въпрос е почти невъзможно да се отговори. След 1956 г. северновиетнамците са съсредоточили усилията си да реконструират страната си и да изградят в нея социализъм. След като Дием отказва да проведе избори през 1956 г., силите на Виет Мин на юг стават неспокой-

ни. Още през 1957 г. те започват системна кампания за избиване на селските старейшини, като унищожават по този начин влиянието на Дием в провинциалните райони. Виет Мин е подложен на политическо преследване като всички други противници на Дием, който не прави разграничение между комунистическа и антикомунистическа съпротива срещу правителството си. В началото на 1960 г. осемнадесет души, които са фигури от национална величина, включително десет бивши министри в правителството на Дием, издават манифест, в който протестират срещу непотизма на Дием и „продължаващите арести, които пълнят от горе до долу карцери и затвори". Авторите на манифеста призовават към свободни избори. Дием ги хвърля в затвора.

През март 1960 г. започва масово въстание. Дием нарича противниците си Виет Конг или Виетнамски комунисти. Виет Конг създава Национален фронт за освобождение като свой политически орган. Основният състав на Виет Конг е набран в Южен Виетнам, а оръжието и екипировката му са заграбени от армията на Дием. През септември 1960 г. Комунистическата партия на Северен Виетнам най-сетне дава официално благословията си на Националния фронт за освобождение и призовава Южен Виетнам да се освободи от американския империализъм.

При тези обстоятелства е изключително трудно да се докаже, че Южен Виетнам е жертва на „външна" агресия. Американският държавен секретар обаче няма никакви съмнения по въпроса. Позицията на Ръск изобщо не се е променила от 1950 г., когато той обявява, че китайските комунисти „не са китайци". За него войната във Виетнам е организирана от Ханой, който от своя страна действа като агент на Пекин. Ако Съединените щати допуснат Виет Конг да победи в Южен Виетнам, китайците бързо ще заграбят останалата част от Азия. Ръск предупреждава сънародниците си за опасността от Далекоизточен Мюнхен, като по този начин отъждествява Хо Шимин с Хитлер и намеква за ужасяващата перспектива да се води политика на умиротворяване.

Ръск едва ли е единственият, който препоръчва Америка да се ангажира с Виетнам. Във всички официални документи на правителството на Кенеди се посочва увеличената помощ за Дием и почти всички членове на правителст-

вото подкрепят това решение. Обединеният щаб също изразява подкрепа, но нито хората там, нито американските корпорации с интереси в Азия, нито републиканците, които отдават първостепенно политическо значение на Азия, тласкат Кенеди към Виетнам.

Генерал Уилям Уестморланд, който командва американските военни действия в Южен Виетнам от 1964 до 1968 г., казва след време, че преди да замине за Виетнам, е обсъдил положението на най-високо равнище в Белия дом, Държавния департамент и Пентагона. Всички са съгласни, че Съединените щати трябва да се противопоставят на агресорите от Север, използвайки всички необходими средства. Той не си спомня някой да не се е съгласил с това. Всички са единодушни, че е нужно да се докаже на китайците, че войните за национално освобождение не водят до никъде, и да се покаже на Третия свят, че Америка държи на поетите ангажименти. Това становище се отстоява най-силно от личните съветници на Кенеди, начело с Уолт Ростоу и Макджордж Бънди. Уестморланд подчертава, че Америка не се ангажира с Виетнам и не остава там поради военна конспирация, поради конспирация на военно-индустриалния комплекс или някаква друга конспирация. Америка воюва във Виетнам, защото споделя изцяло един възглед за света, от който никой в позиция на сила не може да отстъпи, и защото следва логичната кулминация на политиката на сдържаност и контрол.

Войната във Виетнам е война на либералите. Нейна база са същите предпоставки, които Труман и Ачесън използват. Съединените щати, както казва Сорънсън, „могат да осигурят по-добро обучение, подкрепа и управление, по-добри съобщителни връзки, транспорт и разузнаване, по-добри оръжия, екипировка и придвижване на войски", за да спрат комунистическата агресия. С помощта на американските умения и на виетнамските войници („Южен Виетнам ще осигури необходимите хора", казва Кенеди) свободата ще възтържествува.

В началото на 1961 г. Кенеди започва да изпраща свои съветници в Южен Виетнам, които му докладват какво е необходимо да се направи и които трябва да научат Дием как да свърши работата. Първият политик, който отправя такава мисия, е енергичният тексасец, вицепрезидентът Линдън Бейнс Джонсън. Той се връща през май 1961 г.,

решен да спаси Аламо от обкръжаващия враг. „Основното решение в Югоизточна Азия е тук", заявява той. „Ние трябва да решим дали да помогнем на тези страни с всичко, на което сме способни, или да се признаем за победени в този регион, да изтеглим отбранителните си съоръжения в Сан Франциско и да се затворим в една „укрепена Америка." Джонсън изобщо не обяснява как падането на Дием ще изтласка Съединените щати от основните им азиатски бази във Филипините, Тайван, Окинава и Япония, да не говорим за Гуам, Мидуей и Хаваите.

Екипът на Кенеди смята, че Америка не може да си позволи да отстъпи където и да е. Както се изразява Джонсън в своя доклад, ако Америка не подкрепи Дием, това означава признание „пред света, че не спазваме договорите си и не подкрепяме приятелите си". Почти същите думи използва Кенеди при Берлинската криза. Правителството на Кенеди също така смята, че когато Америка вземе веднъж решение, възможностите й са безгранични, а това прави неизбежно заключението на Джонсън: „Аз препоръчвам веднага да предприемем решителни действия, за да помогнем на тези страни да се защитят." Не е нужно да се изпращат американски военни сили, а и това би било грешка, защото ще разпали антиколониални чувства в цяла Азия. Джонсън смята, че южновиетнамците могат сами да се сражават, след като са обучени и екипирани от американците.

Скоро след посещението на Джонсън професор Юджин Стейли, икономист от Станфордския университет, заминава за Сайгон като съветник на Дием. Стейли прави редица предложения, най-важното от които е Дием да проведе програмата за стратегически селища. Идеята е, че като се съберат селяните на едно място, по-лесно ще може да бъдат защитавани от Виет Конг, а Виет Конг ще бъде възпрепятстван да набира нови хора, да събира данъците или да се крие в селата. На практика обаче стратегическите селища се превръщат в концентрационни лагери. Войските на Дием принуждават селяните да напуснат земите, където семействата им живеят поколения наред, с което настройват хиляди виетнамци срещу правителството. Войната продължава да се развива неблагоприятно. Макар че са съсредоточени в най-слабо населените райони, силите на Виет Конг контролират близо половината от страната.

През октомври 1961 г. Кенеди изпраща друга мисия в Сайгон, водена от Ростоу и Максуел Тейлър. Ростоу е оксфордски стипендиант, професор в Масачусетския технологически институт, международно признат специалист по история на икономиката. Тейлър е герой от войната, бивш директор на Американската военна академия, един от водещите критици на Айзенхауеровата политика на сдържаност. Както може да се предположи, екипът от професора и войника представлява най-добрите и най-гениалните умове на Америка.

Мисията Ростоу–Тейлър докладва, че Южен Виетнам е достатъчно жизнеспособен, за да оправдае значително военно усилие от страна на Съединените щати. Според Тейлър основната трудност произлиза от съмнението на южновиетнамците, че американците наистина ще им помогнат, поради което той препоръчва да се засили американската интервенция. Той иска южновиетнамската армия да премине в настъпление, а американските войски да осъществяват въздушни доставки и разузнавателни операции. Тейлър също така настоява Кенеди да изпрати в Южен Виетнам една бойна единица от десет хиляди души. Ростоу смята, че Дием ще отговори на очакванията, ако Съединените щати окажат натиск върху него да въведе реформи. И Ростоу, и Тейлър споделят мнението, че ключът към победата е прекратяването на неприятелското проникване от север. Ако то продължи, те не виждат края на войната. Ростоу настоятелно твърди, че срещу Севера трябва да се предприемат репресивни въздушни нападения, съответстващи на помощта на Ханой за Виет Конг. Кенеди приема основните заключения (макар че отказва да бомбардира Северен Виетнам) и увеличава войските и техническата помощ за Дием. Когато Айзенхауер напуска президентския пост, в Южен Виетнам има неколкостотин американски съветници; по време на мисията на Ростоу–Тейлър техният брой е 1364; в края на следващата 1962 г. те са близо 10 000; а през ноември 1963 г. – 15 000. Цифрите, отнасящи се до оборудването, особено хеликоптери, нарастват още по-бързо.

Америка се е обвързала толкова силно с Дием, че, както пише Дейвид Халбърстам в *Ню Йорк Таймс*, Сайгон „е убеден повече от всякога, че е притиснал съюзника си до стената, че може да прави, каквото си иска, че подкрепата

е гарантирана поради комунистическата заплаха и че след като ангажиментът е поет, Съединените щати не могат изведнъж да признаят, че са направили огромна грешка". В доклада на Ростоу–Тейлър ударението е поставено върху военната страна на нещата и Кенеди изпраща военна техника в Сайгон. Американският посланик действително се опитва да окаже натиск върху Дием за осъществяване на политически и икономически реформи, но Дием не се съобразява с него.

Въпреки това войната сякаш се развива добре. През юни 1962 г. Макнамара посещава Виетнам и докладва: „Според всички количествени показатели ние печелим войната." През март 1963 г. Ръск заявява, че борбата срещу Виет Конг „е преодоляла един важен момент" и почти е приключила. Месец по-късно той казва, че „в Южен Виетнам има стабилно движение към конституционна система, основаваща се на всеобщо съгласие". Американските генерали там правят подобни изявления. Будистките въстания срещу Дием през май 1963 г., избухнали в резултат на религиозни преследвания, охлаждат оптимизма, но дори и тези прояви на недоволство от Дием предизвикват само неловкост, но не и преоценка на политиката. Кенеди продължава да увеличава американския военен контингент и на една от последните си пресконференции заявява: „Нашата цел е стабилно правителство там, което да води борба за защита на националната независимост. Ние твърдо вярваме в това... Моето мнение е, че ако оттеглим военното си участие, това ще означава гибел не само за Южен Виетнам, но и за Югоизточна Азия. Ето защо оставаме там."

Не е задължително обаче и Дием да остане. В Сайгон ЦРУ скоро се включва в заговори за свалянето на Дием и издигането на власт на действено, почтено правителство. Дием е католик и аристократ, който се ползва с малка подкрепа в собствената си армия и няма никакви връзки с некатолическото мнозинство от народа си. Репресиите, които прилага, са явно несправедливи, стратегическите му програми в селата и поземлената реформа безусловно са се провалили. Той трябва да си отиде. През ноември 1963 г. южновиетнамската армия, действаща със знанието и одобрението на ЦРУ, макар че не е подтикната от него, сваля Дием, а след това го убива заедно с брат му. На власт се установява военен режим, който вдъхва надежда,

че ще води войната по-резултатно, но който няма нито социална, нито политическа програма. Три седмици след смъртта на Дием Кенеди е убит и Линдън Б. Джонсън става президент.

Във Виетнам, както и другаде, Джонсън продължава политиката на Кенеди. В новогодишното послание за 1964 г. до Южен Виетнам Джонсън заявява, че „обявяването на Южен Виетнам за неутрална територия просто означава, че страната ще бъде под комунистическо управление. Съединените щати ще продължат да оказват на вас и на вашия народ подкрепа в най-голяма степен в тази жестока борба. Ние ще изпращаме във Виетнам американски служители и материална помощ, каквито са ви необходими за постигане на победа." През юли 1964 г. Москва, Ханой и Париж отправят съвместен призив за международна конференция в Женева, на която да се обсъдят сраженията в Лаос и войната във Виетнам. Китай, Националният фронт за освобождение и Камбоджа, както и генералният секретар на ООН У Тан, който е от Бирма, подкрепят призива за конференция. Джонсън отговаря: „Ние не вярваме в конференции, които се свикват, за да се узакони терорът", и на другия ден обявява, че броят на американските военни съветници в Южен Виетнам ще бъде увеличен с 30 процента, от 16 000 на 21 000 души.

Американското правителство продължава да смята, че може да спечели войната, като използва ограничена военна сила, набирана главно от южновиетнамската армия. През цялото лято на 1964 г. американските служители продължават да правят оптимистични изявления. Все още се поддържа вярата в програмата на Кенеди–Макнамара за гъвкаво реагиране, за прилагане на контрареволюционни техники и на новите теории за ограничена война. Години по-късно, когато почти всички са недоволни от войната, американските военни и техните поддръжници ще твърдят, че провалът в Южен Виетнам се дължи на недостатъчното използване на сила. Америка можеше да спечели войната, настояват някои адмирали и генерали, ако беше включила своевременно повече хора.

Но по онова време при всяка следваща стъпка на ескалация Белият дом, американските военни, разузнавателните служби и Държавният департамент са убедени, че направеното е достатъчно. Още десет хиляди войници или още

сто хиляди, още петстотин хеликоптера или още три обекта за бомбардиране – и това ще реши въпроса. Въздържането от действия във Виетнам е самоналожено и такива фактори като нежеланието на американците да плащат високата цена на войната или страха от китайска намеса изиграват роля за ограниченото използване на сила. Но най-важната причина за политиката на дозирано настъпление е дълбокото убеждение, залегнало в правителствата на Кенеди и Джонсън, че е направено достатъчно. Врагът неизменно е подценяван.

Бари Голдуотър, кандидат от Републиканската партия в президентските избори през 1964 г., е един от малцината политици, които проявяват несъгласие с тази политика. Той смята, че трябва да се направи нещо повече и то скоро. Голдуотър заявява, че е готов да отиде в Обединения щаб и да обясни на главнокомандващите, че трябва да победят, като използват всички необходими средства, включително ядрени оръжия. Той смята, че войната трябва да се пренесе в Северен Виетнам, като се започне с въздушни нападения.

Джонсън приема с радост предизвикателството. В предизборната кампания през 1964 г. той обещава основни социални реформи във вътрешната политика и мир – във външната. Представя се като благоразумен и разсъдлив човек, на когото може да се гласува доверие за спечелване на войната във Виетнам, без тя да се разширява. Джонсън презрително отхвърля войнствените намерения на Голдуотър. Бомбардирането на Северен Виетнам, казва президентът, ще разшири войната и ще доведе до участие на американски войници в сраженията. Той силно набляга на втория аргумент: „Няма да изпращаме американски момчета на девет или десет хиляди мили далеч от дома, за да свършат нещо, което азиатските момчета трябва сами да свършат."

Следвайки познатия вече американски модел на президентски кампании през Студената война, Голдуотър обвинява Джонсън, че не е достатъчно твърд с комунистите. Джонсън трябва да покаже, че може да бъде едновременно твърд и търпелив, упорит и въздържан. Ето защо той се възползва от възможността, възникнала на 2 и 3 август 1964 г., когато получава съобщения, че американски ескадрени миноносци са нападнати от северновиетнамски ра-

кетни катери в Тонкинския залив. Тогава малцина се съмняват, че нападения действително е имало, макар че *Ню Йорк Таймс* и други вестници изказват предположението, че американският флот е провокирал нападенията, като е конвоирал южновиетнамски десантни отряди за Северен Виетнам. След време, през 1968 г., при разглеждането на този въпрос в Сената сенаторът Фулбрайт убеждава милиони хора, че цялата афера в Тонкинския залив е била една измама. Така или иначе, Джонсън, без да проучи случая, обвинява Северен Виетнам в извършване на „явна агресия в открито море".

Резултатът от всичко това е Тонкинската резолюция. Също както Айзенхауер в Близкия изток, така и Джонсън иска и получава празен чек, който ще му позволи да разшири войната по своя преценка, без да се допитва до Конгреса. Президентът иска от Конгреса да го упълномощи да използва „всички необходими мерки", за да „отблъсне всяко въоръжено нападение" срещу американски военни сили. Освен това Конгресът дава на президента власт „да предотвратява по-нататъшна агресия" и да предприема „всички необходими стъпки" за защита на всяка държава, закриляна от СЕАТО, която би могла да поиска помощ „в защита на своята свобода". Резолюцията се приема в Долната камара на 7 август 1964 г. с 416 гласа за и нито един против. Фулбрайт прокарва резолюцията в Сената. Той настоява Конгресът да гласува доверие на президента и отхвърля една поправка към резолюцията, която изрично би отнела правото на президента да разширява войната. До изборите остават само три месеца и Фулбрайт не иска да поставя Джонсън в неловко положение. Сенатът гласува в полза на резолюцията с 88 гласа за и 2 против (гласувалите против са Уейн Морс и Ърнест Груининг).

Междувременно Ханой предпазливо проучва възможностите за сключване на мир. Може би окуражен от обвиненията на Джонсън, че Голдуотър е безразсъден, а може би изплашен от Тонкинската резолюция, Хо Шимин тайно предлага да започнат преговори. Нито Джонсън, нито съветниците му, нито генералите от южновиетнамската армия в Сайгон са готови да приемат компромисно разрешение на войната, тъй като това би означавало коалиционно правителство в Южен Виетнам, тясно обвързано с Ханой. При едни избори генералите от южновиетнамската армия

почти сигурно ще бъдат отстранени. Тогава новото сайгонско правителство ще се обедини със Севера и ще поиска американските войски да напуснат Виетнам. Подобни перспективи са твърде неприемливи, за да бъдат обмисляни, а и Джонсън в никакъв случай не иска да даде възможност на Голдуотър да го обвинява, че води политика на умиротворяване или че е загубил Виетнам. Джонсън отказва да преговаря, войната продължава и американските гласоподаватели отдават масово предпочитание на Джонсън пред Голдуотър.

Ключът към победата все още не е намерен. Преди 1960 г. американските военни съветници обучават южновиетнамската армия да води конвенционална война, защото смятат, че ако Ханой реши да нападне Сайгон, нападението ще бъде по севернокорейски модел. Впоследствие това се изтъква като основен фактор при трудностите на южнокорейската армия, но то само прикрива истинското състояние на нещата. Офицерството няма истинска връзка с войниците. Половината са католици, много от тях са от Северен Виетнам. Корупцията е проникнала навсякъде. Процентът на дезертиралите е най-висок в света. Истината е, че при конвенционално нападение южновиетнамската армия сигурно би се разбягала още по-бързо, отколкото при партизанска война. Просто не съществува воля за борба, защото няма нищо, за което си струва да се бориш.

Провалът на южновиетнамската армия задълбочава проблема на Джонсън. Той трябва или да преговаря, или да ангажира американски военни сили да спасят положението. Ако продължава да води политиката на Кенеди, като оказва всякаква материална подкрепа и изпраща Зелени барети като инструктори, сайгонското правителство ще падне и Виет Конг ще наложи контрол над цял Южен Виетнам.

Основният спор във Вашингтон след Тонкинския залив и изборите е дали да се засили американското участие във войната, или да се водят преговори. И едното, и другото е възможно. Ханой демонстрира по различни начини готовност да разговаря, но малцина са онези висши американски служители, които проявяват интерес към това. Джонсън, Ръск и съветниците на Кенеди, които са останали в правителството на Джонсън, неизменно отказват да преговарят. По думите на Дейвид Краслоу и Стюарт Лури: „През 1964 г. преобладаващото становище в официален Вашингтон е, че

Съединените щати не могат да мислят за разговори или преговори, преди да окажат допълнителен военен натиск върху врага." Ето как един бивш служител в Белия дом описва след време настроението през този период: „Самата дума „преговори" беше анатемосана в правителството." Ростоу, Тейлър и други твърдят, че трябва да бъде възстановен военният дисбаланс, преди да се мисли за избори, което в действителност означава, че те искат и очакват победа. Както обяснява Ростоу политическата линия: „Точно това е мястото, където трябва да пресечем освободителната война – по китайски модел. Ако не я пресечем тук, ще се сблъскаме отново с нея в Тайланд, Венецуела и другаде. Виетнам е пробният камък за нашата политика в света."

Големият проблем на Джонсън, след като отхвърля преговорите, е как да спечели войната, без да изпраща американски сухопътни войски. Военновъздушните сили дават отговор. С несломен дух, въпреки провала на бомбардировките в Северна Корея поддръжниците на стратегическото въздушно нападение уверяват президента, че могат да спрат агресията на Ханой до един месец. Когато един цивилен пита генералите, какво ще стане, ако Ханой не преустанови действията си, те отговарят, че в такъв случай ще им бъдат нужни още две седмици и всичко ще бъде наред. Освен това министърът на отбраната Макнамара, който също пледира за ескалация на въздушната война в Северен Виетнам, смята, че това ще повдигне духа на южновиетнамските сили, ще намали дезертьорството и ще оскъпи проникването на хора и техника от Северен в Южен Виетнам, а също така ще понижи духа в Северен Виетнам. Крайният резултат ще се „отрази по такъв начин на упорството им, че Ханой ще прояви склонност към задоволително уреждане на въпроса". Третият аргумент е известен като „ой-ой война". Рано или късно Хо Шимин ще прецени, че евентуалната победа не си струва цената, ще възкликне „ой-ой" и ще се оттегли. Бомбардировките имат и друго предимство, в което се влага типично американско съображение – Съединените щати ще спечелят войната, като вложат пари и техника, които те имат в изобилие, и ще избегнат загуби на хора.

В края на 1964 г. Джонсън решава да започне въздушна кампания срещу Северен Виетнам. Военновъздушните си-

ли и флотът извършват съответните подготовки. Но да се бомбардира една страна, с която Съединените щати не са във война, която не е извършила агресивни действия срещу Съединените щати и срещу която никой във Вашингтон не възнамерява да обяви война, е сериозна стъпка. Джонсън решава да направи последен опит, за да се увери, че въздушната кампания е необходима за спасяването на положението на юг. В края на януари той изпраща делегация в Сайгон, водена от Макджордж Бънди, негов специален съветник по въпросите на националната сигурност, да проучи положението.

На 7 февруари 1965 г. войските на Виет Конг навлизат в периметъра на американската въздушна база в Плейку в Южен Виетнам и обстрелват с минометен огън пистата и някои от американските казарми. Осем американски войници са убити, шест хеликоптера и един транспортен самолет са унищожени. Бънди отива на мястото на нападението, за да види пораженията. Както си припомня след време служител на Белия дом, „един обитател на кулата от слонова внезапно се изправи пред зловещия ужас на действителността. Мак побесня и веднага призова към отмъщение." Посланикът в Южен Виетнам Максуел Тейлър и командващият американските военни сили генерал Уилям Уестморланд се присъединяват към призива на Бънди за незабавно отмъщение. Дванадесет часа по-късно започва въздушно нападение. Това е началото на първата голяма ескалация на войната.

На връщане във Вашингтон Бънди изготвя меморандум, в който се настоява за приемане на постоянна програма за бомбардиране на Севера. Бънди твърди, че три месеца след началото на бомбардировките Ханой ще се предаде и ще поиска мир. Той изтъква, че чрез бомбардировките ще се избегне неприемливото решение да се изпратят военни сили във Виетнам. Във Вашингтон започват да подготвят програма за системно бомбардиране на Севера.

На 2 март 1965 г. американски самолети бомбардират един военен склад на територията на Северен Виетнам и едно пристанище на петдесет и пет мили северно от демилитаризираната зона. Това са първите бомбардировки срещу северновиетнамците, без те да се набедени в извършване на определена провокация. Следващите бомбардировки не закъсняват. Джонсън сам определя обектите по

време на обедни срещи всеки вторник с Макнамара, Ръск и Ростоу. Понякога присъстват представители на Обединения щаб и на ЦРУ. Те се ръководят в избора си от четири съображения: (1) военното значение на предложения обект; (2) рискът за американските самолети; (3) опасността от разширяване на войната, ако други страни бъдат принудени да се включат в нея; (4) опасността от тежки загуби сред гражданското население. Третото съображение е най-важно, тъй като е наложително Русия да не бъде замесена в конфликта – съветските кораби обикновено влизат в док в пристанище Хайфон, поради което то не е бомбардирано.

Едновременно с въздушните нападения на север американските летци увеличават многократно полетите над Южен Виетнам. Всъщност, според Бърнард Фол, „онова, което променя характера на Виетнамската война, не е решението да се бомбардира Северен Виетнам; не е решението да се използват американски сухопътни сили в Южен Виетнам; а решението да се води неограничена въздушна война в страната с цената на това тази страна да бъде буквално унищожена". Невероятните мащаби на войната смущават човешкия ум. Отначало заглавията на вестниците съобщават, че Америка е хвърлила повече бомби над малък Виетнам, отколкото над целия тихоокеански район през Втората световна война. През 1967 г. бомбите стават повече, отколкото в цяла Европа. След това стават повече, отколкото по време на цялата Втора световна война. И накрая, през 1970 г. над Виетнам са хвърлени повече бомби, отколкото през цялата история на човечеството. Селата са залети от напалм, дефолианти унищожават растителността в селските райони. Никога дотогава една страна не е залагала до такава степен на индустриалното си развитие и на материалното си превъзходство при водене на война.

И въпреки това нищо не се случва. Ханой не се оттегля, нито губи дух, прехвърлянето на хора и доставки продължава (в действителност се увеличава), Виет Конг продължава да воюва, а политическото положение в Сайгон се влошава. Джонсън е отхвърлил предложението за преговори и е предоставил възможност за изява на военновъздушните сили. Военновъздушните сили са се провалили. Трябва да се вземат нови решения.

Въпреки въздушните нападения възможността за пре-

говори остава и Джонсън е подложен на силен натиск от страна на съюзниците от НАТО и от неутралните държави да води разговори с Ханой. Джонсън дава своя отговор в реч, произнесена пред университета Джонс Хопкинс на 7 април 1965 г. Той обещава да предприеме мощна икономическа програма за възстановяване в Югоизточна Азия веднага след приключването на конфликта, нещо като план Маршал за този регион, и твърди, че е готов да обсъжда мира с всеки и навсякъде. Но много по-важно от маслиненото клонче, което президентът показва, е сабята, която размахва. Основният урок на 20. век, заявява той, е, че „жаждата за агресия никога не може да бъде утолена". Докато той е президент, политика на умиротворяване в Южен Виетнам няма да има. „Няма да ни сломят. Няма да се уморим. Няма да се оттеглим, било открито или под прикритието на едно безсмислено споразумение." На другия ден американски бомбардировачи извършват серия особено жестоки бомбардировки над Северен Виетнам, а още петнадесет хиляди американски войници потеглят за Южен Виетнам.

Военновъздушните сили продължават да нанасят удари на Северен Виетнам безуспешно и два месеца по-късно, на 8 юни 1965 г. Джонсън обявява, че упълномощава американски военни части, чиито задължения до този момент са се ограничавали с патрулиране, да издирват врага и да влизат в сражение. Три дни по-късно последното гражданско правителство на Сайгон пада и министър-председател става Нгуен Као Ки, вицемаршал на военновъздушните сили, който е воювал на страната на французите срещу Виет Мин. Ки скоро обявява, че онези, които призовават към неутралитет, отсега нататък ще бъдат наказвани със смърт. Въпреки твърдата линия във Вашингтон и Сайгон войната продължава да се развива неблагоприятно. Виет Конг е разрушил железопътната система на Южен Виетнам. Броят на терористичните акции в градовете се увеличава и комунистите завземат нови територии. Междувременно Ханой, действащ от позиция на нарастваща сила, прави нови опити да започне разговори, като изрично заявява, че за да се постави началото на преговорите, е нужно само американците да дадат принципно съгласие за изтегляне, а не да се изтеглят.

В голяма политическа реч на 28 юли Джонсън повтаря

несъстоятелното, но станало вече обичайно твърдение, че „другата страна не откликва" на американския стремеж към мир. Ето защо той е принуден да изпрати допълнително 50 000 души в Южен Виетнам, като с това общият им брой достига до 125 000 души. Ясно е, че американските войници ще се сражават активно по суша. Америка е решила да спечели във Виетнам, като смаже противника си. На 10 юли Джонсън вече е заявил, че няма да се ограничава броят на войските за генерал Уестморланд.

Като се започне с Макартър, всички отговорни американски военни, които са изказали мнение по този въпрос, предупреждават, че Америка не бива да се включва във война по суша в Азия, но въпреки това страната се е включила. По време на президентската кампания през 1964 г. Джонсън заявява, че не иска американски момчета да умират в Южен Виетнам, вършейки онова, което азиатските момчета трябва сами да свършат, а ето, че сега американски момчета умират там. Държавният департамент многократно заявява, че Съединените щати в никакъв случай не бива да допуснат комунистите да ги обвинят, че Америка води война на белите срещу азиатците, но всъщност точно това става. Кенеди и сътрудниците му многократно посочват, че контрареволюцията е главно политическа задача и че нито една партизанска война не може да бъде спечелена без съответния политически отклик, но въпреки това 90 или повече от 90 процента от американските доставки за Южен Виетнам са военни, а американските войски са единствената сила, която се изправя между една диктатура и пълния крах.

Защо американците не се вслушват в предупрежденията, които сами правят? Защото са арогантни, прекалено самоуверени, сигурни в себе си, убедени, че могат да спечелят на приемлива цена и че като спечелят, ще отблъснат комунистическата вълна в Азия. Накратко казано, те очакват да постигнат във Виетнам онова, което Джонсън е извършил успешно в Доминиканската република.

От 1916 до 1940 г. военноморските сили на Съединените щати контролират Доминиканската република. Там американските корпорации имат големи инвестиции в плантациите, които осигуряват пресни плодове и зеленчуци за пазарите в Америка през зимата. Президентът Рузвелт слага

край на откритото американско присъствие през 1940 г., когато Рафаел Трухильо спечелва чрез манипулации президентските избори и налага безмилостна диктатура. Характеристиката, която Рузвелт прави на Трухильо, е, че той е „кучи син, но наш кучи син". През май 1961 г. Трухильо е убит.

Със смъртта на Трухильо Кенеди се изправя пред три възможности. Ето ги изброени от най-желаната до най-нежеланата: „Приемлив демократичен режим, продължение на режима на Трухильо или режим, какъвто упражнява Кастро. Ние би трябвало да се стремим към първата възможност, но наистина не можем за отхвърлим втората, докато не сме сигурни, че можем да избегнем третата." Това изказване показва типичния подход на Кенеди (и на Америка) към Третия свят. Кенеди иска демокрация, но ако в революционното правителство има социалистически елементи или се съдържа заплаха, че страната ще стане комунистическа, той ще приеме диктатора, а след това ще търси начини за възстановяване на гражданските свободи. Най-важното от всичко е руснаците да бъдат държани настрана, а американската икономика и политическо влияние да бъдат запазени.

На Кенеди не му се налага да прави избор между Кастро и Трухильо, тъй като на 20 декември 1962 г., след серия преходни служебни правителства доминиканският народ избира за свой президент Хуан Бош. Бош е левичар, без да е комунист, мечтател и писател, живял години в изгнание като противник на Трухильо. Той като че ли въплъщава либералната алтернатива, която Кенеди търси. Бош обаче не може да се пребори с доминиканските военни и с техните партньори-консерватори. Десет месеца след избирането му военните го свалят с преврат. Неговото място заема Доналд Рийд Кабрал, но той няма никакви поддръжници сред народа. В началото на април 1965 г. републиката отново е пред прага на взривяване, въпреки че Съединените щати са изпратили 5 милиона долара на Рийд Кабрал.

На 24 април млади офицери от армията, които поддържат Бош, организират преврат и свалят Рийд Кабрал, но не успяват да възстановят реда в страната. Улиците на Санто Доминго са залети от недоволни тълпи. Група офицери от редовната армия, които Вашингтон нарича лоялисти, решава да вземе властта в свои ръце. Бунтовниците въоръжават хиляди цивилни и сраженията започват. Американ-

ският посланик У. Тапли Бенет предупреждава, че една от възможните последици на гражданската война е налагане на комунистическо управление.

Джонсън веднага решава, че бунтът е част от голяма конспирация, вероятно замислена от Кастро, и че заплахата за американските интереси в Доминиканската република е заплаха за американските интереси в цяла Латинска Америка. И решава да се намеси. На 28 април Джонсън изпраща морските пехотинци, а след тях и Осемдесет и втора въздушнодесантна дивизия. Първоначалното му обяснение е, че трябва да се защити животът на американските граждани в Санто Доминго, но на 30 април той изтъква съвсем различна причина: „Хора, обучени извън Доминиканската република, се опитват да наложат контрол." Американското посолство в Санто Доминго публикува официален списък на петдесет и осем души, „признати и видни комунисти и кастровисти", от силите на бунтовниците. Този списък е явно, дори скандално фалшив, тъй като е направен въз основа на друг списък отпреди години, изготвен първоначално от самия Трухильо. Преценката, която Бош прави на събитията, е много по-приемлива: „Това беше една демократична революция, смазана от водещата демокрация в света."

Джонсън действа едностранно, отчасти защото е нужна бързина и отчасти поради мнението, което има за партньорите си в Съюза за прогрес. „Организацията на американските държави (ОАД)", заявява той, „не може да си върже гащите, ако не й ги обуеш." След като морските пехотинци възстановяват реда и не допускат Бош да вземе властта, Джонсън следва да се разбере с ОАД. Той успява да убеди латиноамериканците да му окажат подкрепа в Доминиканската република и на 28 май сили на ОАД за поддържане на мира поемат контрола от американските войски. Опитите да се постигне някакво средно положение в правителството продължават. Най-накрая през септември правителство е сформирано, а през юни 1966 г. умереният консерватор Хоакин Балагер побеждава Бош в президентските избори.

Джонсън е спечелил. Намесата му е ограничена по време, брой на участвалите в акциите войници, разходи и човешки жертви. В Доминиканската република американските морски пехотинци и десантните части предотвратяват

идването на власт на човек като Кастро или Трухильо и членовете на ОАД се успокояват.

В разгара на кризата Джонсън е атакуван от либерално настроени критици. *Ню Йорк Таймс* излага становището им: „Твърде малко разбиране бе проявено от Съединените щати, че доминиканският народ, а не само шепа комунисти, се бори и умира за социална справедливост и конституционно управление." Робърт Кенеди се възмущава, че Джонсън не е уведомил ОАД, преди да предприеме действия. Джонсън не обръща внимание на критиците, но в крайна сметка успехът му сам по себе си оправдава действията му. Може би е решил, че следва да направи същото във Виетнам и че успехът му там също ще затвори устата на критиците.

Междувременно Джонсън има проблеми в Близкия изток, породени от силния национализъм в региона, който притежава лъвския пай от запасите на петрол в света. През 60-те години арабските държави една след друга поемат контрола върху своя нефт, който преди Втората световна война е собственост на англичаните. През войната и след нея американските петролни компании принуждават англичаните да разделят богатството с тях. Но заедно с Иран следвоенните арабски правителства започват да искат все повече срещу своето ценно, ограничено и жизнено важно природно богатство. Иранският министър-председател Мосадък е първият, който прави опит за широкомащабна национализация на петролните полета (1951 г.) и е свален (1953 г.) от ЦРУ. През 1959 г. държавите производителки – Венецуела, Иран, Саудитска Арабия, Кувейт и Ирак, създават Организация на страните – износителки на петрол (ОПЕК). Първата цел на ОПЕК е да спре рязкото спадане на цената на суровия нефт в целия свят. През 1959 г. Съединените щати все още са износители на нефт и пазарът е преситен до такава степен, че трябва да минат десет години, докато цената на нефта се качи до цената отпреди 1959 г. Междувременно всяка от страните производителки е национализирала нефтените си полета било по силата на споразумение с английски и американски нефтени компании, или по силата на упражняване на своята суверенна власт.

Но докато други араби забогатяват, Насър не може да

направи никакви чудеса в Египет. Колкото и да проповядва социализъм и арабско единство, те в действителност не съществуват, тъй като египетският народ продължава да затъва в най-дълбока бедност въпреки съветската помощ. Неговата Обединена арабска република се разпада. През 1967 г. Насър се нуждае от спечелването на убедителна победа, за да възстанови стопяващото се богатство на страната. Той има възможност за това, тъй като след войната от 1956 г. руснаците снабдяват Египет, Сирия и Ирак с модерно оръжие, следвайки силно подчертана антиизраелска политика. Арабите превъзхождат многократно по численост израелците и вече са по-добре въоръжени. През 1967 г. руснаците подтикват арабите да нападнат Израел, макар че дават ясно да се разбере, че няма открито да подкрепят арабите и че те не бива да очакват помощ, ако военната им авантюра се провали. Но при положение, че в Египет има хиляди руски специалисти със своите семейства, които работят на Асуанския язовир или на египетски военни обекти, Насър може би смята, че руснаците трябва да му окажат подкрепа.

През май 1967 г. Насър, подстрекаван от руснаците и от арабски екстремисти, настоява за изтеглянето на войските на ООН, които държат на разстояние египтяни и израелци от 1957 г. Генералният секретар У Тан, който си дава сметка, че едва ли може да задържи войски на ООН там, където местното правителство се противопоставя на това, изтегля веднага войските от Синайския полуостров. Това изглежда изненадва както Насър, така и руснаците. Сега руснаците променят позицията си и призовават Насър да бъде предпазлив, тъй като се страхуват да не избухне война, която няма да могат да контролират и която би могла да доведе до сблъсък между Съединените щати и СССР. Но Насър не може да отстъпи при тези обстоятелства; египетските войски завладяват Шарм ал-Шайх на Тиранския проток и прекъсват достъпа на Израел до залива Акаба и оттам до пристанищния град Ейлат.

По това време Съединените щати са насочили цялото си внимание към Виетнам, те стават все по-зависими от арабския петрол и преди всичко се стремят да избегнат избухването на друга война, особено в Близкия изток, чиито последици биха могли да бъдат твърде страховити, за да се мисли за тях. Но те не могат просто да изоставят Из-

раел на Насър и на руснаците. Президентът Джонсън се опитва да организира международна намеса, която да установи международен контрол върху египетската блокада, но западноевропейските страни, които се страхуват арабите да не наложат петролно ембарго, не искат да съдействат. Израел смята, че американските усилия в най-добрия случай са половинчати и решава да поеме нещата в свои ръце, преди обръчът около него бавно да се стесни.

В този критичен момент генерал Дьо Гол дава на израелския външен министър Аба Еван един далновиден съвет. „Не започвайте война", казва Дьо Гол. „Ще бъдете обявен за агресор от света и от мен. Ще станете причина Съветският съюз да навлезе още по-дълбоко в Близкия изток и Израел ще страда от последствията. Ще създадете палестински национализъм и никога няма да се отървете от него." Последното предсказание на Дьо Гол се оказва особено точно. Междувременно руснаците и американците увещават съответно Египет и Израел да не започват първи.

Но сутринта на 5 юни 1967 г. израелските военновъздушни сили нанасят първия удар. Прелитайки над Средиземноморието вместо над Синайския полуостров, самолетите избягват египетските радарни системи и осигуряват пълна тактическа изненада. Унищожават повечето египетски самолети, блокират действията на летищата, после се връщат и повтарят същата операция срещу йорданските, сирийските и иракските въздушни сили. Израелските пилоти демонстрират поразително превъзходство, което им осигурява контрол на въздушното пространство. Насър потапя кораби, за да блокира Суецкия канал. Същия ден съветският министър-председател Алексей Косигин се свързва спешно по телефона с президента Джонсън и го информира, че Съветският съюз няма да се намеси, освен ако Съединените щати не се намесят. Израелски танкове и колони от пехотинци вече навлизат в Синайския полуостров, като завладяват Голанските възвишения и превземат от Йордания Западния бряг и Йерусалим. Джонсън съобщава на Косигин, че Америка е готова да поиска чрез ООН спиране на огъня, което Съветът за сигурност прави на другия ден, 6 юни. Междувременно Джонсън е наредил Шести американски флот в Средиземно море да бъде в пълна бойна готовност и е изпратил два самолетоносача към Египет.

Без да иска, Джонсън е осигурил на Насър най-доброто

извинение за жалкото представяне на египетските въоръжени сили. Макар че руснаците следят строго движението на Шести американски флот и знаят много добре, че нито един американски боен самолет не е излетял нито на 5 юни, нито на 6 юни, Насър отправя неоснователното обвинение, че американски самолети от Шести американски флот и британски самолети от Кипър са участвали в първоначалните серии от нападения. Арабският свят приема думите му за истина. Сутринта на 7 юни Египет, Алжир, Ирак, Судан, Сирия и Йемен прекъсват дипломатически отношения със Съединените щати и Великобритания. Насър обаче не може да привлече на своя страна умерено настроените арабски държави – отношенията между Съединените щати и Йордания, Либия, Мароко, Кувейт, Тунис и Саудитска Арабия се запазват. Арабските министри на петрола действително обявяват ембарго на петролните доставки за поддръжниците на Израел, особено за Великобритания и Съединените щати, но ефектът от това решение е малък.

Междувременно Израел е постигнал зашеметяваща победа. На 10 юни, когато се съгласява да прекрати военните действия (назовавайки конфликта Шестдневна война), Израел е завладял цялата египетска част на Синайския полуостров и ивицата Газа, навлязъл е на дванадесет мили в територията на Сирия, превзел е Голанските възвишения, целия Йерусалим и Западния бряг на река Йордан.

И за Русия, и за Съединените щати резултатите от Шестдневната война са печални. Руските оръжия са унищожени от френски оръжия (френските самолети *Мираж* са гръбнакът на израелските военновъздушни сили), а от огромното количество руски танкове в арабския свят не е останало нищо – всъщност неунищожените танкове сега са част от военния трофей на израелците. Арабите като цяло са силно разгневени на руснаците, че не са им оказали по-пряка помощ, когато са се озовали в беда. Американците са опитали да спрат войната, но не са успели. Сега Суец е блокиран, арабите са наложили ембарго върху петрола, Съветският съюз се е укрепил повече от всякога в Близкия изток (колкото и да им е неприятно, сега арабите повече от когато и да било са зависими от Русия за възстановяване на въоръжените си сили), а половината арабски държави са прекъснали дипломатически отношения със Съединените щати.

Най-лошото от всичко е, че сега Израел е окупирал територия, която е неоспоримо арабска* (повече от пет хиляди години Синайският полуостров е неделима част от Египет) и палестинският бежански проблем се превръща от възпалена рана в раково образувание.

Вълни от десетки хиляди нови бежанци заливат Йордания, Ливан, Египет и Сирия, а други хиляди палестинци живеят в окупирани от Израел земи. Непосредственият резултат от войната е разширяването на Организацията за освобождение на Палестина и драматичното увеличаване на мащабите и броя на терористичните акции, извършвани от отчаяни палестинци. Израел е спечелил, но в същото време страната е увеличила неимоверно много проблемите си и е отдалечила неопределено много времето, когато ще може да живее в мир с арабските си съседи. Въпреки това израелците са убедени, че територия означава сигурност и отказват да се изтеглят до границите от 4 юни 1967 г.

Междувременно Франция, отстъпвайки пред исканията на арабите, в чиито ръце е петролът, обявява, че налага ембарго върху всички продажби на оръжие за Близкия изток. Дьо Гол дори спира доставката за Израел на петдесет самолета *Мираж*, чието производство е поръчано и вече платено. Руснаците бързо изпращат нови самолети за Сирия и Египет. При тези обстоятелства Джонсън е подложен на силен натиск, тъй като за първи път американски президент трябва да реши дали да снабдява Израел с оръжия в големи мащаби**, или да поеме вътрешнополитическите последици от израелската загуба на военно превъзходство.

Арабите, преживели тежко поражение, започват бавно да се възстановяват. През юли 1967 г. те отхвърлят проекторезолюция, изготвена от Съединените щати и Съветския съюз за Общото събрание на ООН, която призовава Израел да се изтегли от всички територии, окупирани след 4 юни, и настоява всички участници в конфликта да признаят

---

* До 1967 г. Израел владее само територия, която е била част от британския мандат на Палестина.

** Съединените щати продават на Израел ракети *въздух–земя* през 1962 г., танкове *Патън* – през 1965 г., и самолети *Скайхок А-4* – през 1966 г. Джонсън преценява, че трябва да подкрепи Израел и Съединените щати стават негов основен доставчик на свръхмодерно оръжие, като през 1968 г. продават на Израел петдесет самолета *Фантом Ф-4* (свръхзвукови реактивни изтребители).

правото на всяка страна да бъде независима, без да се нарушава мирът и сигурността. Арабите отказват да признаят, че Израел е суверенна държава, но тихомълком оттеглят призива за избиване на ционистите и се ангажират с дипломатически усилия за разрешаване на проблема. През август те вдигат ембаргото върху петролните доставки за Америка и Великобритания. През октомври египетски ракети потопяват израелски ескадрен миноносец и израелската артилерия разрушава две важни египетски петролни рафинерии. И на двете страни вече им е дошло много и затова искат Съветът за сигурност към ООН да предприеме действия за действително прекратяване на огъня.

Резултатът е известната Резолюция 242 на Съвета за сигурност, изготвена от лорд Карадон от Великобритания и приета на 22 ноември 1967 г. Резолюция 242 е безпристрастен документ, който цели да примири жизнено важните интереси на противостоящите страни. На Израел се обещава мир с неговите съседи, сигурни и признати граници и свободен достъп до водните пътища в района. На арабите се обещава изтегляне на Израел от завладените територии и родина за палестинците. И араби, и израелци приемат Резолюция 242, но Израел поставя твърдото условие, че мирните договори трябва да бъдат подписани преди каквото и да било изтегляне, а арабите настояват, че документът предвижда пълно израелско изтегляне, преди да се предприемат други дипломатически стъпки.

И така, основните резултати от Шестдневната война, която повечето израелци и американци приемат като голяма победа за Израел, са израелската окупация на арабска национална територия и създаването на мощен, фанатизиран палестински национализъм. Арабите няма да се успокоят, докато не си възвърнат територията, палестинците няма да се успокоят, докато не се сдобият със своя национална държава.

Третият резултат от войната – самоувереност във военното превъзходство, кара израелците да смятат, че могат спокойно да пренебрегват тези заплахи. Те започват да мислят за себе си като за непобедими. Така смятат и някои наблюдатели, включително ЦРУ. Това впечатление се засилва през 1970 г., когато президентът Ричард Никсън започва да продава оръжия на Израел в безпрецедентни мащаби. Четвъртият резултат е, че повечето умерено настро-

ени арабски държави заемат твърда антиизраелска позиция заради окупираната територия и палестинския проблем, както и заради това, че сега Израел владее стария град Йерусалим, свещен не само за мюсюлмани, но и за евреи и християни. Повечето араби смятат, че израелците могат да имат или мир, или територия, но не и двете.

За американците Виетнам създава условията за агонията, в която изпада Линдън Джонсън, агонията на един цял народ. От 1965 г. Виетнам повдига предишните въпроси за ролята на Америка в света, които тлеят без отговор, откакто сенаторът Тафт за първи път ги поставя във връзка с Доктрината Труман. Америка е призована да изплати една застрахователна полица, написана през 1947 г. за Европа и включила през 1950–1954 г. Азия. Цената се оказва много по-висока, отколкото всички са предполагали. Най-накрая гласуваната в Съединените щати почти всеобща подкрепа на политиката на сдържаност и контрол започва да отслабва. Сенатори, интелектуалци, бизнесмени и милиони граждани подлагат на сериозна критика някои от основните положения на американската външна политика по време на Студената война и особено формулирането на американските жизнено важни интереси и теорията за ефекта на доминото. Тенденцията е жизнено важните национални интереси да се търсят във всеки район, където Съединените щати имат политическо, икономическо или военно влияние, което означава, че американските жизнено важни интереси винаги са насочени навън. До конфликта във Виетнам тази постановка никога не е подлагана на сериозна критика. Но през 1968 г., за първи път от края на 40-те години Държавният департамент трябва да отстоява представата за жизнено важни интереси.

Виетнам принуждава американския народ да си даде сметка за истинската цена на политиката на сдържаност и контрол. През 1965 г. повечето американци смятат, че е необходимо да се наложат ограничения на Китай и Русия във военно отношение, че Америка има жизнено важни интереси в Западна Европа, Япония, Латинска Америка и в определени райони на Близкия изток, че Съединените щати трябва да направят всичко необходимо, за да предотвратят налагането на комунистически контрол в тези райони, че за да бъдат предпазени те, е необходимо да се отб-

раняват регионите около тях. Това е първоначалната ескалация – ескалация на онова, което Америка смята за свои жизнено важни интереси. Приема се също така, че нуждите на Америка включват стабилност и ред в света, което твърде често означава запазване на статуквото. Това са в общи линии целите на всички президенти от времето на Студената война и макар че съществуват известни разлики, Труман, Айзенхауер и Кенеди са готови да поемат рисковете и да платят цената, предвидена за постигането на тези цели. Лошият късмет се пада на Джонсън, който закъсва във Виетнам.

В основата си войната във Виетнам се различава от интервенцията в Доминиканската република само в цената. Според Джонсън при виетнамската интервенция не става въпрос за неправилно прилагане на една принципно разумна политика, а по-скоро за едно възможно последствие, което винаги е било заложено в същността на политиката на сдържаност и контрол. При всеки удобен случай президентът подчертава, че той просто следва стъпките на Труман, Айзенхауер и Кенеди и че не вижда основателна причина да подлага на съмнение основните положения.

Други обаче виждат такава причина. Със засилването на американското участие от 10 милиарда долара на 20 милиарда долара и на 30 милиарда долара годишно, от 150 000 на 300 000 и на 500 000 души, а и повече, с увеличаване броя на човешките жертви и на бомбите, които се изсипват върху хората и от Северен, и от Южен Виетнам, противниците на Джонсън започват да задават въпроси не само за Виетнам, но и за самата политика на сдържаност и контрол. Размириците в американските градове, замърсяването на въздуха и водата, постоянните прояви на расизъм, отказът на младите хора да служат в армията – всичко това прави въпросите още по-настоятелни. Студентите от 50-те години не поставят под съмнение политиката на сдържаност и контрол по много причини, най-важната от които може би е, че след Корейската война тази политика не води до смъртта на хиляди млади американци и до прахосването на милиарди долари. В края на 60-те години, когато войната във Виетнам продължава, студентите и други граждани започват да задават въпроси не само за войната във Виетнам, но по-важното – да задават въпроси за това какъв тип общество би могло да поддържа такава война.

Това води до проучване на всички аспекти на американския живот. В резултат някои студенти стигат до убеждението, че живеят в едно злонамерено, репресивно общество, което експлоатира не само чужденците, но и американците.

Студентските вълнения обаче нямат толкова пряко значение, колкото по-общите въпроси, поставени от по-възрастни хора, заложили на това общество и поели задължението да го опазят. Много от тях започват да се убеждават, че политиката на сдържаност и контрол и войната във Виетнам като неин конкретен израз не спасяват Америка, а я унищожават. Те си припомнят един по-ранен образ на Америка, нарисуван най-добре от Линкълн в Гетисбърг, според който мисията на Америка е да даде пример на света. „Америка може да упражни най-голямо влияние в света, като покаже как тук, у дома най-голямото и най-сложното съвременно общество може да разреши проблемите на съвременността", пише Уолтър Липман. „Тогава светът ще види, че всички проблеми, с които се бори, може да бъдат разрешени. Примерът, а не интервенцията и военната сила, е историческият инструмент на американското влияние върху човечеството и никога досега не е било по-необходимо и по-спешно да осъзнаем още веднъж тази истина." А сенаторът Фулбрайт добавя: „Светът не се нуждае в тази епоха на национализъм и ядрени оръжия от нова империалистическа сила, но силно се нуждае от морална ръководна сила, а под това аз разбирам ръководната сила на добрия пример." Но според Джонсън в интерес на Америка е – а също и неин дълг, да използва военна сила, за да спре разпространението на комунизма било в Доминиканската република, или във Виетнам.

Съветниците на Джонсън по външнополитическите въпроси, назначени почти всички от Кенеди, са съгласни с това. Държавният секретар Ръск държи първенството в това отношение. Неофициално, както и официално, Ръск твърди, че Китай активно насърчава и подпомага войната във Виетнам, което според него не се различава по никакъв съществен начин от агресията на Хитлер в Европа. „Според неговите винаги ясни, понякога красноречиви формулировки", казва Таунсенд Хупс, заместник-министър на военновъздушните сили, „излизаше, че Азия е Европа, Китай – сталинистка Русия или хитлеристка Германия, а СЕАТО – НАТО или Великият съюз от Втората световна

война." Джонсън повтаря думите на Ръск. Филип Гейлин пише, че „Задкулисният Джонсън можеше като нищо да каже на някой от проявилите по-сериозен интерес към външната политика сенатори: „Ако не спрем червените в Южен Виетнам, утре те ще бъдат в Хаваите, а другата седмица в Сан Франциско."

Явните затруднения на политическия подход са заложени в самата политика на сдържаност и контрол. Ако заплахата действително е толкова всеобхватна, както казват Джонсън и Ръск, ако действително рисковете са от световен мащаб, както те твърдят, тогава няма смисъл да се гаси огънят, а подпалвачът да не се закача. Единственото възможно оправдание за смъртта на петдесет хиляди американски войници и двадесет пъти повече виетнамски войници е да се спечели победа, което означава да се победи подпалвачът в Пекин. Но никой не се осмелява да рискува, като обяви война на Китай или дори на Ханой (освен по въздуха). Виетнамската война се различава от Корейската война в много отношения, но едно от най-важните е, че правителството изобщо не се опитва да освободи Северен Виетнам. А докато Ханой не е окупиран от американски войски, северновиетнамците и Виет Конг ще могат да водят война много дълго време. Бомбардировките не могат да засегнат източника на техните стратегически доставки, защото този източник е в Китай, и още по-точно в Русия, а американските военновъздушни сили не могат да прекъснат снабдяването, което до голяма степен се осъществява от хора, придвижващи се с велосипеди в джунглата. Съединените щати не могат и да причинят недопустими човешки жертви или материални щети на бойното поле, тъй като щом решат да намалят загубите, силите на Виет Конг могат да се оттеглят в джунглата или да преминат границата с Камбоджа или Лаос, за да избегнат по-нататъшни сражения.

Войната не може да бъде спечелена, без да бъде разширена. Изпращането на американски войски означава, че тя няма да бъде загубена. Ханой отказва да преговаря, докато бомбардировките не бъдат преустановени, както и докато Америка не обещае, че ще изтегли войските си; а също така отказва да преговаря на базата на избори, проведени с покровителството на сайгонското правителство. Америка отказва да преговаря, докато Ханой „не спре аг-

ресията", като изтегли войските си и прекрати материалната подкрепа за Виет Конг; Америка няма да се изтегли, докато не се увери, че сайгонското правителство ще остане на власт. След като войната се води за това кой да управлява Сайгон и след като никоя страна няма да отстъпи, Америка е обвързана да води продължителна война на Изток.

Междувременно либералите на Кенеди се обявяват против Джонсън, не само защото не са съгласни с политиката му, но и защото са засегнати от стила му. „Гълъбите" в Сената започват да организират чести срещи, на които се оплакват от президента. На тези срещи, както и в официални изказвания, те проявяват склонност да персонифицират въпросите. На една от неофициалните срещи става известно, че сенаторът Юджин Маккарти от Минесота казва: „В Белия дом има необуздан човек и ние трябва да се отнасяме с него като с такъв човек", а сенаторът Албърт Гор от Тенеси (баща на бъдещия вицепрезидент Ал Гор) нарича Джонсън „безразсъден човек, който може да ни вкара във война с Китай, и ние трябва да предотвратим това".

Много от отправените критики не са насочени към същността на проблема. Джонсън има цветист стил, той действително реагира прекалено експанзивно на събитията и може да бъде обвинен не по-малко от „гълъбите" в персонифициране на проблемите, но неговата политика е логично продължение на политиката, следвана от предшествениците му, както самият той изтъква при всеки удобен случай.

През 1967 г. обаче на дневен ред се поставя въпросът за стила. Радетелите за мир наричат Джонсън чудовище, а той ги нарича „нищожества". „Аз съм единственият президент, който имате", обича да заявява той, като с това иска да каже, че всяка критика е антипатриотична. „Защо не се включите в отбора?", пита той неколцината критици, които отиват в Белия дом да говорят с него. През ноември 1966 г. Джонсън казва на офицери, събрали се в Офицерския клуб в залива Камран: „Върнете се у дома и си закачете на стената кожа на виетнамец." Дийн Ръск продължава да говори за Мюнхен и за умиротворяване и Джонсън подема тази тема, като свързва „гълъбите" с Чембърлейн, а правителството – с Чърчил. Неофициалният отговор на Фулбрайт е: „Ние продължаваме да се държим с тази нищо и никаква

държавица, все едно че сме се изправили едновременно срещу Русия и Китай."

Настъплението на опозицията продължава, но Джонсън вероятно е прав, когато твърди, че силата й се преувеличава. Америка никога не е водила война без вътрешни разногласия и не е възможно да се докаже, че недоволството на „гълъбите" от Виетнам е по-дълбоко или по-ясно изразено от недоволството на вигите през Мексиканската война, или на южняшката опозиция срещу Линкълн или дори на опозицията, с която се сблъсква Рузвелт преди Пърл Харбър. Във всеки случай „гълъбите" нямат ясна програма. Всички критици на Джонсън отляво смятат, че е необходимо да бъде преустановено бомбардирането на Севера, но като се изключи това, те не могат да се обединят зад една програма. Някои от тях искат Америка да се изтегли изцяло от Виетнам, да признае поражението си, но да продължи да следва политика на сдържаност и контрол. Те критикуват тактиката – Америка се е разпростряла твърде надалеч. Други искат войната да продължи в Южен Виетнам – те остават обвързани с политиката на сдържаност и контрол и се противопоставят единствено на бомбардирането на Севера. Трети, чийто брой нараства, искат не само изтегляне от Виетнам, но и преоценка на цялата политика на сдържаност и контрол. Дълбоките различия в опозицията дава възможност на Джонсън да продължи своя курс.

Джонсън отвръща на засилващата се обществена критика, като предрича скорошна победа. Ростоу застава начело на тази кампания. Той предоставя на печата внимателно подбрани данни от американските компютри във Виетнам, които доказват, че правителството е поело пътя към победата. „Съотношението загуба на оръжие" е 4,7 към 1 в полза на американците, за разлика от неблагоприятното съотношение 1 към 2 през 1963 г. Дезертьорството от вражеската армия е нараснало от 20 000 през 1966 г. на 35 000 през 1967 г. Дезертьорството в южновиетнамската армия е намаляло от 160 000 на 75 000. Силите на Виет Конг не са в състояние да предприемат никакви широкомащабни операции. Броят на хората, намиращи се под контрола на Сайгон, е нараснал от 8 милиона на 12 милиона или близо 75 процента от населението на Юга.

Правителството на Джонсън твърди, че използването

на американска сила в такива смайващи размери има натрупващ ефект, който след време ще накара Ханой и Виет Конг да паднат на колене. Загубите, които врагът търпи на юг, са почти катастрофални, но въпреки това Ханой не изпраща допълнително войски от Северен Виетнам на юг за компенсиране на загубите, тъй като въздушните нападения на север са възпрели огромен брой работници и войници. От някои иззети документи става ясно, че бойният дух на Виет Конг е нисък. Има светлина в края на тунела. Америка печели войната на изтощаване.

Когато смелият разбор на Ростоу не успява да затвори устата на критиците, Джонсън се опитва да пробута нещо по-добро. Той извиква генерал Уестморланд в Щатите да обясни как и кога победата ще бъде спечелена. В Националния пресклуб Уести заявява: „Напълно сигурен съм, че докато през 1965 г. врагът печелеше, днес той определено губи." По националната телевизия генералът предвижда победа до две години; междувременно, за да осигури последния тласък, който ще накара Хо Шимин да се предаде, Джонсън отново засилва бомбардировките. В средата на ноември 1967 г. започват най-тежките дотогава въздушни нападения над комплекса Ханой–Хайфон.

И всичко това е подчинено на една-единствена идея – военната победа е възможна и необходима. Макар че правителството представя войната като ограничена по мащаби и цели, в действителност единственият задоволителен изход за Америка е запазването на сайгонския режим, което означава пълно поражение на Ханой и Виет Конг. Както се изразява Таунсенд Хупс, Америка се е обвързала „със запазването и укрепването на едно непопулярно правителство на юг – то не може да оцелее без широкомащабното военно присъствие на Съединените щати, неговата конституция изключва всякакво участие в управлението на основния политически противник и системно хвърля в затвора дори онези антикомунисти, които препоръчват да се започне диалог с Националния фронт за освобождение".

Иначе не може и да бъде. Политиката на сдържаност и контрол означава сдържаност и контрол. Всяко компромисно решение би довело до участие на Националния фронт за освобождение в политическия живот на Южен Виетнам, а това би довело до големия риск от евентуална победа на комунистите, от което следва, че комунистите не

са удържани и поставени под контрол, което би означавало, че всички жертви са били напразни. Хупс красноречиво обобщава: „С две думи, президентът Джонсън и неговите близки съветници така са очертали националните цели и така водят войната, че едно компромисно политическо споразумение ще бъде равнозначно на страхотен провал на американската политика и престиж. Следователно то не може да се приеме. Военната победа е единственият изход." През цялата 1967 и през 1968 г. правителството твърди, че победата е възможна.

И тогава идва Тет (виетнамската Нова година). Комунистическата офанзива в края на януари, извършена брутално бързо и изненадващо по време на религиозния празник Тет, показва ясно, макар и болезнено, че всичко, което Ростоу и Уестморланд са казвали, и всичко, което компютрите са показвали, е невярно. Виет Конг изтласква американците и южновиетнамската армия от някои провинциални райони в градовете, като опустошава всичко по пътя си и дори завзема някои от градовете. В Сайгон поделение на Виет Конг временно завладява района на американското посолство. Оказва се, че американците не контролират положението. Те не печелят войната. Врагът има огромна сила и жизнеспособност.

Начинът, по който американците реалират на Тет, е много показателен за тяхното възприемане на войната и за отношението им към виетнамския народ. Един пример за това е превземането от Виет Конг на древната културна столица Хуе. Дейвид Дъглас Дънкан, известен военен фотограф с дълъг опит във войната, е ужасен от американските действия за освобождаване на града. „Американците нападат Цитаделата и града, като ги превръщат почти в пепел с бомби, напалм, артилерия, морска оръдейна стрелба и директни удари от танкове и пушки – повсеместно усилие да се открие и убие и последният вражески войник. Човешкият ум не може да побере кръволитието, цената и жестокостта на всичко това." Един офицер от артилерията обяснява: „Ние трябваше да разрушим града, за да го спасим."

Правителството твърди, че Тет е последното усилие на врага, но това обяснение се приема от малцина. Междувременно сенаторът Юджин Маккарти почти побеждава президента в кампанията за издигане на президентска

кандидатура в Ню Хампшир. Робърт Кенеди, младият сенатор от Ню Йорк обявява, че също се включва в кампанията. Макнамара е напуснал правителството, след като не е успял да убеди Джонсън да спре бомбардировките, но за голяма изненада на Джонсън новият министър на отбраната Кларк Клифорд, когото всички смятат за „ястреб", също иска бомбардировките да спрат. Изправен пред криза в доверието на своя кабинет, предупреден чрез проучванията на общественото мнение, че почти сигурно ще загуби предизборната кампания в Уисконсин, изоставен от всички, с изключение на най-отявлените „ястреби" в собственото си правителство, ужасен от искането на Уестморланд за 200 000 допълнителни войници за Виетнам (което означава, че трябва да се свика запасът и да се разшири военният набор), Джонсън най-накрая решава да промени военната политика. В неделя вечерта на 31 март 1968 г. Джонсън обявява по националната телевизия, че спира бомбардировките над Северен Виетнам с изключение на района непосредствено на север от демилитаризираната зона. И след това за всеобща изненада се оттегля от борбата за президентско място.

Това е унизителен край. Джонсън без съмнение е бил най-силният човек в света и може би е имал най-силната воля, но въпреки това една относително малка група хора на Виет Конг са оказали съпротива, преодолели са неговата сила и са пречупили волята му. Човекът, който е направил за чернокожите американци повече от всеки друг президент след Линкълн, е обвинен, че води расистка война с расистки методи. Като истинска трагична фигура Джонсън е надминал себе си. Искал е да осигури демокрация и благоденствие на Югоизточна Азия, а е причинил само смърт и разруха. В началото на 1968 г. той е научил болезнения урок, че силата да разрушаваш не е равнозначна на силата да контролираш и че е стигнал и прекрачил отвъд границите на собствената си сила.

[12]

Никсън, отслабване на напрежението и поражението във Виетнам

Дайте ни шест месеца и ако дотогава не сме приключили войната, може да се върнете и да съборите оградата на Белия дом.

Хенри Кисинджър пред група квакери, март, 1969

Нека да ви кажа честно, искрено, открито. Вие сте лъжец.

Ле Дък Тхо на Хенри Кисинджър, 1972

Аз не искам да съм първият президент, който ще загуби една война.

Линдън Б. Джонсън, 1967
Ричард М. Никсън, 1972

През лятото на 1968 г. републиканците издигат кандидатурата на Ричард Никсън за президент. Демократите посочват за свой кандидат Хюбърт Хъмфри, вицепрезидент на Джонсън, и в предизборната си кампания обещават да продължат политиката на Джонсън във Виетнам. Като един от първите и най-отявлени привърженици на Студената война, Никсън едва ли може да предложи алтернатива на „гълъбите". Следователно в президентските избори през 1968 г. няма възможност да се гласува с „да" или „не" по въпроса за Виетнамската война и този факт допринася съществено за изключително ожесточената президентска кампания. Другата група кандидати през тази година, която всъщност предлага алтернатива на двете стари партии, е водена от губернатора Джордж Уолас от Алабама и нейната външнополитическа програма предвижда такива „бомбардировки над Северен Виетнам, които ще върнат стра-

ната в каменната ера". Така „гълъбите", които представляват близо половината от населението, остават без кандидат за президент през 1968 г.

Но точно поради голямата си численост, „гълъбите" имат влияние, тъй като и Никсън, и Хъмфри са зависими от техните гласове. Никсън потвърждава това, когато обявява, че има „таен план за прекратяване на войната", без да обясни какъв е той. Хъмфри междувременно намеква, че неофициално поддържа „гълъбите", но не може да разкрие истинската си позиция, преди да бъде избран, от страх да не засегне Джонсън.

Малко преди това, през май 1968 г. в Париж започват предварителни мирни разговори между Съединените щати и Северен Виетнам. От месец май до началото на президентската кампания двете страни спорят за формата на масата, около която ще се проведе окончателната мирна конференция. Спорният въпрос обаче е да има ли представители на Виет Конг и на Сайгон. И Джонсън, и Хо Шимин се стремят повече към пропаганда, отколкото към постигане на мир, поне докато не станат известни резултатите от изборите. По време на цялата кампания в Париж не е отбелязан успех.

Когато кампанията навлиза в кулминацията си, Джонсън преценява, че е нужно да протегне ръка на „гълъбите" заради Хъмфри. Той прави това на 31 октомври, пет дни преди изборите, като обявява, че в Париж скоро ще започнат сериозни мирни преговори с участието и на четирите страни и че той спира „всички въздушни, морски и артилерийски бомбардировки на Северен Виетнам".

Хъмфри, който се движи с малка разлика след Никсън, излиза напред в гласуването. Тогава изгубилият надежда Никсън изиграва своя коз. Той кара госпожа Клер Шънолт, вдовица на прочутия генерал, командващ Летящите тигри от Втората световна война, да каже на президента Нгуен Ван Тхю*, че Южен Виетнам „ще се радва на по-добро отношение от моя страна, отколкото от страна на демократите". В отговор на това обещание два дни преди изборите Тхю злепоставя Хъмфри и Джонсън, като заявява, че *няма* да участва в мирните преговори, от което излиза, че обявеното от Джонсън спиране на бомбардировките е по-скоро

* Приемник на Ки в Южен Виетнам.

политически ход, изигран в последната минута, а не истинска стъпка към мира. В деня на изборите Никсън печели 43,4 процента от гласовете, а Хъмфри – 42,7 (Уолас печели 13,5 процента).

С минималната си победа Ричард Никсън получава правото да решава американската политика във Виетнам. Пред него са открити много възможности. Той, разбира се, помни как Айзенхауер увеличава популярността си, като слага край на Корейската война шест месеца след поемането на президентския пост. Той би могъл да направи същото с Виетнам, като нареди на американските войници да се върнат у дома. Или би могъл да продължи Джонсъновата политика на война с всички средства на юг, без да се засяга Северът. Или би могъл да прехвърли войната на виетнамците, които да се сражават с американско оръжие. Би могъл и да разшири въздушните нападения на север, да унищожи Ханой, да минира пристанището на Хайфон и да нахлуе със сухопътни войски. Или – последната възможност, би могъл да използва ядрени оръжия. Като се има предвид характерът на кампанията, Никсън би могъл да приложи всяка от тези възможности или техен вариант, като заяви, че това е неговият „таен план за прекратяване на войната". И с изключение на последната възможност той би могъл да си осигури значителна, дори много голяма подкрепа за всяка от тях.

Лошото при първата възможност – да се прекрати войната, е, че Ханой не желае да съдейства. В Корея през 1953 г. Айзенхауер налага на китайците примирие, след като ги заплашва, че ще използва атомно оръжие, ако не преустановят военните действия. Но през 1969 г. Никсън трябва да се разбере не с китайците, а с Хо Шимин, който е по-неотстъпчив от Джонсън и *не* приема компромисен мир за разлика от китайците в Корея.*

Хо Шимин иска да получи целия Виетнам. За него (както за Джонсън и за Никсън) въпросът е кой ще управлява в

---

* Друга причина, поради която китайците са готови да приемат мир през 1953 г. за разлика от северновиетнамците през 1969 г. е, че южнокорейците изграждат армия, способна да защитава страната, а южновиетнамската армия е постигнала съвсем малък успех въпреки изпратените от Съединените щати оръжия, които са близо четири пъти повече от оръжията, изпратени в Корея.

Сайгон. Южновиетнамските офицери, предани на Съединените щати, или Хо Шимин и комунистите? По този въпрос компромис не може да се прави. Това не пречи на Никсън да се изтегли, но означава, че едно пълно американско изтегляне ще бъде последвано от победа на комунистите.

Втората възможност – продължаване на политиката на Джонсън, е неприемлива от всякаква гледна точка. Всички предвиждания на Кенеди–Джонсън за Виетнам и за характера на войната там са се оказали погрешни и скъпо струващи. Трябва да се опита нещо ново.

Третата възможност – да се прехвърли войната на виетнамците, е най-примамливата. Чрез нея се избягва поражение. Тя поддържа някаква надежда за крайна победа. Тя ще отслаби натиска от страна на организациите за мир в Съединените щати и ще успокои много от „гълъбите". И оставя открита четвъртата възможност – за засилване на военните действия срещу Ханой и ескалиране на войната по друг начин.

Последната възможност – да се използва ядрено оръжие, макар и сериозно обсъждана от време на време от висши цивилни и военни служители, никога не е била примамлива. Като оставим настрана моралното порицание, което това ще навлече на Съединените щати, и силната вътрешна опозиция, до която ще доведе, използването на голямата бомба няма смисъл от военна гледна точка. Ако Съединените щати хвърлят бомба над Ханой, възможно е Китай или Русия, или и двете да отвърнат, като хвърлят бомба над Сайгон. Какво ще се случи след това, може само да се гадае, но никой, включително и Никсън, не желае да узнае това.

И така се стига до програмата, която Никсън нарича виетнамизация. Шест месеца след като поема президентския пост, той обявява, че тайният му план за прекратяване на войната е всъщност план за продължаването ѝ, но с по-малко човешки жертви за Америка. Той предлага американските бойни части да се изтеглят една по една, като през това време продължава подкрепата за южновиетнамската армия по въздух и по море и превъоръжаването ѝ с най-добрата бойна техника, която Америка може да предложи.

Американската политика е изминала един пълен кръг. Тридесет години по-рано, когато започва третия си президентски мандат, Франклин Рузвелт заявява, че Съединени-

те щати ще се превърнат в голям арсенал на демокрацията. Американските момчета не бива да се сражават в Европа, казва той, и да вършат работата, която европейците трябва сами да свършат (Джонсън казва същото за американските момчета и за азиатците). Американците ще осигуряват инструментите на войната, за да могат други да удържат и контролират агресорите от Оста. През 1969 г. Никсън предлага да удържи комунистическата агресия, като приложи политиката наем–заем на Южен Виетнам.

Този избор се оказва катастрофален, той е едно от най-лошите решения, вземани от президент по време на Студената война. Ето някои от преките резултати: удължаване на войната с четири години при огромни загуби на жива сила и техника; двуцифрена инфлация, непозната дотогава в Съединените щати; задълбочаващо се недоволство, разделение и разногласие сред американския народ; незачитане на Конституцията от президента, който тайно разширява войната в Лаос и Камбоджа с трагични резултати за народите и на двете страни; и окончателната загуба на войната. Най-доброто, което може да се каже за виетнамизацията е, че благодарение на нея Никсън печели време и през 1972 г., по време на кампанията за неговото преизбиране тя му позволява да не дава отговор на въпроса „Кой загуби Виетнам?".

Разбира се, Никсън има големи надежди за своята политика, когато става президент. Неговият блестящ съветник по националната сигурност и по-късно държавен секретар, доктор Хенри Кисинджър от Харвардския университет го е убедил, че има пътека към мира, която да изведе Америка с чест от Виетнам и че тя минава през Москва и Пекин. Ако двете комунистически свръхсили прекратят доставките на оръжие за Северен Виетнам, твърди Кисинджър, Ханой ще трябва да приеме компромисен мир – политически ход, който той нарича „взаимозависимост". Съединените щати ще откажат да дават помощи на руснаците и да сключват споразумения с тях, докато те не спрат военните доставки за Ханой. Тогава ще последва мир.

Взаимозависимостта е свързана с най-различни проблеми, първият от които е, че тази политика едва ли е нова, че тя фактически е същата, следвана от всички правител-

ства след Рузвелт (Труман прекратява заема за Сталин през 1945 г. с надеждата, че това ще накара руснаците да се държат добре в Източна Европа) без успех. Дийн Ръск вече се е опитал да я приложи във Виетнам. В политиката на взаимозависимост не се отчита очевидният факт, че ако Съединените щати спрат доставките за Сайгон, пак ще настъпи мир и че във всеки случай руснаците и китайците изпращат на Северен Виетнам значително по-малко военна техника, отколкото Съединените щати изпращат на юг.

Идеята за взаимозависимост предполага, че световната политика се върти около постоянната борба за превъзходство между великите сили. Като Дълес, Ачесън и Ръск, Кисинджър смята, че Северен Виетнам, Южен Виетнам, Камбоджа и Лаос са пионки, които великите сили разиграват на дъската. Той иска на войната да се гледа като на много сложна игра, в която ходовете се предприемат от Вашингтон, Москва и Пекин. И отказва да повярва, че Ханой може да има собствени цели и стремежи, които малко или повече да не са свързани с Русия или с Китай.

Взаимозависимостта подхранва мегаломанията на Кисинджър. Самоувереността му е безгранична. Кисинджър иска да наложи мир не само за своето поколение, не само за поколението на своите деца, но и за поколението на децата на децата си. Непостижимата мечта кара Кисинджър да търси възможно най-широко споразумение с Русия. Всичко е свързано – петролната криза, в която са изпаднали индустриално развитите страни, Виетнамската война, американските продажби на пшеница за Русия, военната боеспособност на Китай и така нататък. Кисинджър се стреми не към какво да е, а към всеобщо икономическо споразумение, което ще доведе до постоянен мир в целия свят. Чрез политиката на взаимозависимост Кисинджър ще надмине Метерних.

Първата стъпка ще бъде споразумение със СССР за контрол над въоръжаването. Това ще доведе до по-общо отслабване на напрежението, развитие на търговията с Русия, намаляване на напрежението в Близкия изток и мир във Виетнам под управлението на президента Нгуен Ван Тхю. Поради тези причини и защото Преговорите за ограничаване на стратегическите въоръжения (САЛТ) са по същество най-важният въпрос, поставен пред Съединените

щати и СССР, които харчат огромни суми за невероятни по своята разрушителна сила оръжия, Кисинджър хвърля огромни усилия за постигане на контрол във въоръжаването. Разговорите са започнати от правителството на Джонсън, но им е отделено толкова малко внимание, че Никсън и Кисинджър всъщност започват всичко отначало.

Те пристъпват към разговорите САЛТ, след като са преценили трезво някои положения, най-важното от които е, че е отминало времето на неоспореното американско превъзходство. Съединените щати имат 1054 междуконтинентални балистични ракети, 656 ракети, изстрелвани от подводници, и 540 бомбардировача с далечен обсег на действие – военна сила, достатъчна да унищожи петдесет пъти всеки един руснак. Руснаците обаче, следвайки своята ускорена програма, разполагат с 1200 междуконтинентални балистични ракети, 200 ракети, изстрелвани от подводници, и 200 големи бомбардировача. Както пише в един служебен доклад Мортън Халпърин, помощник на Кисинджър: „Невъзможно беше да се избегне заключението, че е немислима каквато и да е американска стратегическа програма, която да осигури такъв вид надмощие, каквото е имала Америка през 50-те години."

Заключението на Халпърин трудно може да се приеме и едва ли се приема. Никсън обявява, че новата американска стратегическа цел ще бъде достатъчно количество, а не превъзходство, Кисинджър потвърждава, че „опитът да се постигне едностранен напредък в стратегическата област е саморазрушителен" и американците започват да отдават приоритетно значение на САЛТ. Независимо от това Никсън все така се надява, че ще запази водещото място на Америка в стратегическите оръжия, и успява.

Едно от първите действия на Никсън като президент е да изпрати договора за неразпространение на ядреното оръжие (който не позволява на бедните държави да имат ядрени оръжия) за одобрение в Сената. Един ден след като одобрението е получено – по общо мнение то разчиства пътя за сериозни преговори, Никсън обявява нова програма за противоракетна отбрана (АБМ), която да използва като „решаващ коз" за САЛТ. С други думи, подобно на бомбардировките във Виетнам, които трябва да осигурят

мир, Никсън създава нови оръжия, за да не е необходимо Съединените щати да създават нови оръжия. Президентът също така одобрява производството на междуконтинентални балистични ракети с индивидуално и повторно насочване МИРВ (Multiple Independently Targeted Reentry Vehicle – MIRV), като по този начин всяка междуконтинентална балистична ракета ще има от три до десет самостоятелно насочвани ядрени глави. Повечето военни специалисти смятат, че тези ракети представляват количествен скок, подобен на преминаването от конвенционално към ядрено оръжие. Въпреки приказките за „достатъчно количество" Никсън продължава да преследва целта си, твърдо решен да запази първенството на Съединените щати. Той няма да позволи на американските участници в преговорите САЛТ да повдигат въпроса за МИРВ; Никсън иска Съединените щати първо да развият, усъвършенстват и разположат МИРВ, а след това той ще мисли за налагане на забрана върху тях.

Споразумението САЛТ-1, което през 1972 г. най-накрая е подписано, забранява разполагането на междуконтинентални балистични ракети, но не и на МИРВ, което може да се сравни със забрана на кавалерийските войски на европейските държави през 1938 г., но не и на танковете им. През цялото управление на Никсън Пентагонът прибавя по три нови бойни глави на ден към арсенала на МИРВ и тази политика е продължена от правителството на Джералд Форд. По данни на Държавния департамент през 1973 г. Съединените щати имат шест хиляди бойни глави, а руснаците – две хиляди и петстотин. През 1977 г. Съединените щати имат десет хиляди бойни глави, а руснаците – четири хиляди. Странен начин за контролиране на надпреварата във въоръжаването. Както отбелязва Лорънс Мартин от Лондонския университет: „Досега упражнението САЛТ е допринесло повече за ускоряването, отколкото за ограничаването при набавянето на стратегическо оръжие и от двете страни."

САЛТ е единственото споразумение за контрол над въоръженията, подписано от американски президент през първите четири десетилетия на Студената война. Ето защо то има известно символично значение, но съдържа много пропуски. Не предвижда забрана на ядрените оръжия на равнището на 1972 г. Американците не желаят да се отка-

жат от МИРВ срещу отказ на руснаците от АБМ*, дори да помислят за забрана на противоракетните оръжия (наречена след време Инициатива за стратегическа отбрана).

По думите на Реймънд Гартоф, учен и участник в разговорите за контрол във въоръжаването, президентът и държавният секретар „бяха много скептично настроени за контрола във въоръжаването като средство за установяване на по-голяма стабилност и разчитаха много повече на политически стратегии".

Отслабването на напрежението предполага, че трябва да доведе до взаимно доверие, а и договорът САЛТ съдържа принципна декларация, в която двете страни обещават, че няма да правят опити да вземат връх над другата страна, но същия ден, в който заминават от Москва след подписването на договора, Никсън и Кисинджър отиват в Иран, където предлагат на шаха неограничен достъп до американски оръжия. Заради отварянето към Китай, което ще бъде разгледано по-долу, заради разширяването на американския военен арсенал и увеличаване мощта на съюзниците от НАТО, както и заради насърчението, което Никсън чрез шаха отправя към бунтовниците в Афганистан, руснаците смятат, че са притиснати във военно и политическо отношение. А точно това Никсън възнамерява да направи. Но каква ирония – критиците обвиняват Никсън, че се е оставил руснаците да му внушат фалшиво чувство за сигурност, а той всъщност внушава точно това на руснаците.

САЛТ действително поставя ограничения върху антибалистичните ракети – по две на всяка страна, което означава, че Никсън приема идеята за „взаимно гарантирано унищожение". Той обяснява в мемоарите си, че една от „основните цели на Договора за антибалистични ракети беше чрез взаимно внушаване на ужас да се придаде на идеята за ядрено ограничаване елемент на нещо постоянно. От-

---

* Руснаците са доста по-напред от американците по отношение на антибалистичните ракети, а американците се подготвят да използват МИРВ по време, когато руснаците не са напреднали в тази област. Възможна е една обикновена размяна – няма МИРВ, няма антибалистични ракети, но генералите и от двете страни се ужасяват от мисълта да се откажат от съответните си предимства и не се постига никакво споразумение. След време Кисинджър заявява, че ако е бил размислил, е щял да направи размяната, и съжалява, че не я е направил.

казвайки се от ракетна отбрана, всяка страна оставяше населението си да бъде заложник на стратегическо ядрено нападение. Следователно крайният интерес на всяка страна беше да предотврати една война, която можеше да бъде само взаимно унищожителна." Казаното е добър пример за това колко кратко може да бъде „постоянното" в политиката.

Политическите действия на Никсън, за разлика от политическите му речи, са замислени така, че да запазят водещото място на Америка, което той успява да постигне чрез САЛТ. Въпреки това Кисинджър трябва да се бори за ратифицирането на временното споразумение, постигнато чрез САЛТ-1. Сенаторите го обвиняват, че дава възможност на руснаците да постигнат превъзходство, което е абсурдно. Най-накрая Кисинджър получава одобрението на Сената, завършвайки по този начин първия етап на политиката на взаимосвързаност. Следващата стъпка е в играта да бъде включен Пекин.

От 1949 г. Съединените щати нямат дипломатически връзки с Китайската народна република, като през цялото време изтъкват, че националистите в Тайван, а не комунистите в Пекин, представляват „истинския" Китай. Политиката на непризнаване на една държава няма положителни страни (като се изключи значението ѝ на вътрешнополитическата сцена); Китай определено не става по-малко комунистически от това, че Америка не го признава. Когато Никсън и Кисинджър поемат властта, Китай не е обект на тяхното внимание. Демократите се страхуват да повдигнат въпроса от страх да не ги обвинят, че не проявяват твърдост към комунизма, а републиканците – водени от самия Никсън, твърдят, че поддържат дълбоката си лоялност към националистически Китай. Нито обществеността, нито печатът, нито Конгресът подозират по някакъв начин, че новият президент може да преоцени старата политика, която неотклонно е следвал през цялата си кариера.

Внезапно през юли 1971 г. Никсън обявява, че ще посети Китай по покана на китайските ръководители. Кисинджър е организирал посещението по време на серия тайни срещи с Чжоу Енлай, втория човек в Китай. Пътуването ще се осъществи през февруари 1972 г. Няма обществен натиск за промяна на политиката към Китай, няма и открити

дебати по този въпрос от години. Защо тогава се прави всичко това? Кой какво ще спечели? Коментаторите разсъждават, че Никсън и Кисинджър може би искат да използват отварянето към Китай, за да притиснат по този начин едновременно Москва и Ханой.

Изглежда обаче, че Никсън вижда големи възможности за Съединените щати в едно разцепление между Китай и Съветския съюз. По-точно той е убеден, че може да използва разцеплението така, че да принуди и двете комунистически сили да се откажат от Северен Виетнам, което от своя страна ще даде възможност на Съединените щати да се оттеглят благополучно от Виетнам. Аргументът на Никсън е, че съдействието на Китай и Русия може да се осигури, ако и двете страни бъдат оставени да се губят в догадки за действителните намерения на Съединените щати. Енергичният стремеж на Никсън към отслабване на напрежението няма как да не разтревожи китайците от евентуално създаване на съюз между Америка и Русия срещу Китай. Междувременно отварянето на Америка към Китай кара руските ръководители да се страхуват от създаването на съюз между Америка и Китай, насочен срещу Русия. Политиката на Никсън има много нюанси, но една последователна цел: да накара Москва и Пекин да принудят Ханой да даде възможност на Съединените щати да се измъкнат от Южен Виетнам и да задържат Тхю, докато измине един „приемлив период от време" (вероятно, докато Никсън напусне Белия дом през 1977 г.).

Но каквито и да се страховете и тревогите, предизвикани от стъпките на Никсън, нито Москва, нито Пекин променят виетнамската си политика. Те продължават да снабдяват с оръжие, особено с противовъздушна артилерия, обкръжените си събратя комунисти. Нито едната, нито другата комунистическа страна по някакъв начин помага на Никсън да разреши виетнамския си проблем.

Никсън иска да бъде творец на историята, а признаването на Китай, при това точно от Никсън, ще бъде без съмнение исторически акт. Той е убеден, че трябва да се ангажира с признаването на Китай и че точно той е подходящият за това човек, още повече, че неговият антикомунизъм не подлежи на съмнение. През 1978 г. Никсън изразява убеждението, че никой друг американски политик не би могъл да се справи с такова положение. Стъпката, която

предприема, е добър политически ход. Дясното крило може и да е недоволно (и в известна степен действително е недоволно), но няма за кого друг да се хване освен за Никсън. Лявото крило може само да аплодира. Смелостта и драматизмът на новата политика, здравият разум, от който е продиктувано признаването на Китай, и блестящото телевизионно отразяване на самото посещение, при което Никсън е винаги в центъра, му спечелва гласовете на милиони избиратели. Самата гледка, която Никсън представлява, когато се здрависва с Чжоу или разговаря с Мао Цзедун, издигат престижа му.

Никсън предприема историческа и сензационна стъпка. В съвместно комюнике от Шанхай правителствата на Китай и на Съединените щати се споразумяват да предприемат по-нататъшни стъпки към нормализиране на отношенията между двете страни и потвърждават, че Тайван е част от Китай. Следващата стъпка е предприета шест години по-късно, когато през декември 1978 г. Джими Картър обявява, че Съединените щати установяват дипломатически отношения с Китай, като едновременно с това прекратяват договора за взаимна отбрана с националистически Китай в Тайван. През 80-те години двете страни започват да развиват търговски връзки.

Политиката на Никсън–Кисинджър за отслабване на напрежението и на взаимосвързаност бележи известни успехи в други страни на света. Важен елемент от намаляването на напрежението е уреждането на някои от старите проблеми, останали от Втората световна война. Един от тях е разделението на Берлин – града, в който се разиграва голяма част от драмата на Студената война. През септември 1971 г. победителите във Втората световна война – Великобритания, Съединените щати, Съветският съюз и Франция, подписват Берлинското споразумение, което е одобрено и от двете Германии. В него е предвидено улесняване на комуникациите между секторите на разделения град. То става част от всестранния Берлински договор, подписан през юни 1972 г. в Берлин, който предвижда признаване на Източна Германия от Америка. Официални дипломатически отношения между Съединените щати и Източна Германия се установяват през 1974 г.

Междувременно в Хелзинки, Финландия, през 1972 г. се

подписват споразумения, които признават границите на някои руски сателити в Източна Европа и ангажират всички страни, подписали тези споразумения (включително руснаците), да спазват човешките права (тук не е включен наказателен механизъм).

В Тихия океан Никсън също успява да разреши един останал от войната проблем – статута на Окинава. Островът е под американско командване от 1945 г.; според условията на сключения през ноември 1969 г. договор между Никсън и японския министър-председател Ейсаку Сато Окинава е върнат на Япония през 1972 г. Съединените щати запазват многобройните си военни съоръжения, но се задължават да изтеглят ядрените оръжия от острова.

Всички тези споразумения дават на японците онова, което те искат в Тихия океан, а на комунистите – онова, което те искат в Източен Берлин, Източна Германия и Източна Европа. Америка е оттеглила настоятелните си искания за демокрация и свободна инициатива в районите, прегазени от Червената армия. Това отстъпление отразява от своя страна настъпването на нова епоха в световната история. Огромното американско превъзходство на сила от 1945 г. вече го няма. Това, разбира се, е относително, тъй като разрушителната мощ на Америка през 1975 г. е далеч по-голяма отколкото през 1945 г., но в сравнение с останалия свят тя е много по-малка. Така е и с американската икономика, която през 70-те години процъфтява както никога дотогава, но която в същото време е зависима от чужди суровини както никога преди това. През 1972 г. за първи път през 20. век Съединените щати имат дефицит в международния си търговски баланс. От основен износител на суровини Америка е станала вносител на мед, олово, цинк и преди всичко на петрол. Междувременно Съединените щати внасят промишлени стоки в рекордни количества (през 1970 г. 71 процента от американския внос са промишлени стоки, а само 31 процента суровини – включително петрол, и хранителни продукти). За щастие американското земеделие остава най-продуктивното в света и през 1972 г., а след това и през 1979 г. Съединените щати постигат значителна промяна в баланса на плащанията, като продават огромни количества пшеница на руснаците. Износът е субсидиран от американското правителство. Продажбата на пшеница е може би най-прякото въз-

граждение, което Никсън получава от политиката на отслабване на напрежението.

Все пак обаче трябва да се намери изход от виетнамския проблем. Основната разлика между управлението на Джонсън и на Никсън е, че Джонсън е убеден във възможността за военна победа, докато Никсън знае, че Съединените щати не могат да спечелят войната, поне не на цената, която страната би приела. Никсън съзнава, че поради икономически причини (войната просто струва прекалено скъпо) и в името на вътрешния мир и спокойствие трябва да ограничи американското участие във Виетнам, което от своя страна означава изход, неравнозначен на победа. Най-доброто, на което Никсън може да се надява и което е неговата цел, е постепенно изтегляне на Съединените щати, съпроводено от повишаване боеспособността на южновиетнамската армия. След това в най-добрия случай Южен Виетнам ще може да отстои независимостта си подобно на Южна Корея; в най-лошия случай ще се спази приличен интервал от време между изтеглянето на американците и победата на комунистите.

За да печели време, необходимо за укрепването на южновиетнамската армия, Никсън трябва да уталожи вътрешното недоволство от войната. По-малко от два месеца след идването му на власт, северновиетнамците допринасят за това недоволство, като предприемат (23 февруари 1969 г.) голяма офанзива, при която 541 500 американски войници във Виетнам (най-голямото американско участие във войната) претърпяват тежки загуби. Телевизионните говорители обявяват, че човешките жертви, дадени от Америка във Виетнамската война, надхвърлят жертвите в Корейската война с повече от 40 000 души.

Никсън отвръща на офанзивата, предприемайки действия едновременно в две посоки. Като силова проява, чиято цел е да докаже на северновиетнамците, че не може да го разиграват, Никсън започва тайната си война срещу северновиетнамските пътища за снабдяване през Камбоджа. „Тайната" очевидно е добре известна и на камбоджанците, и на виетнамците, но Никсън успява да я опази от американската общественост (и от Конгреса) в продължение на четири години на интензивни бомбардировки. Това е смела, рискована политика, на която е заложено мно-

го. За съжаление резултатите са скромни. В най-добрия случай американските бомбардировачи *Б-52* ограничават с 10 процента движенията на хора и доставки от Северен за Южен Виетнам през Камбоджа. Както става и в Корея, тази тактика не действа срещу враг, който пренася доставките си на гръб, като се движи по пътеки пеша или на велосипеди.

Освен че бомбардира Камбоджа, Никсън рязко засилва бомбардировките над Южен Виетнам. Но той размахва към Ханой не само железен юмрук, а и кадифена ръкавица. На 8 юни 1969 г. след среща на атола Мидуей с южновиетнамския президент Тхю Никсън обявява първото изтегляне на американски войски от Виетнам. Той казва, че до 1 август двадесет и пет хиляди американски войници ще се върнат в Съединените щати. Ще последват други съкращения, а през това време южновиетнамската армия ще повишава боеспособността си.

Това е исторически повратен момент. Джонсъновата политика на ескалация променя изцяло своя курс. Това е първото важно стратегическо изтегляне на Америка от Азия след отстъплението на Макартър от Ялу през 1950 г. Фактът, че Никсън действа под натиска на общественото мнение, не омаловажава значението на този акт. Той помага много за успокояването на „гълъбите". Както помага и обещанието на Никсън да сложи край на задължителната военна служба и да въведе изцяло доброволна армия. Първата стъпка е направена през ноември 1969 г. със създаването на лотарийна система за събиране на наборници, което прави процеса на подбор по-справедлив за всички социални класи и групи и дава възможност на младия човек да знае какво го очаква.

Доброволното служене в армията е отлична политическа стъпка, тъй като антивоенното движение като политическо събитие е по своята същност студентско движение и доброволната служба в армията силно намалява политическото влияние на „гълъбите", лишавайки ги от основната подкрепа, която им осигуряват студентите. И така, въпреки постоянните твърдения, че няма да позволи политиката да бъде диктувана от улицата, Никсън позволява да се случи точно това, като изпълнява желанието на протестиращите студенти: отменя задължителната военната повинност. Никсън е уверен, че антивоенното движение ще бъде лише-

но от своя идеализъм, който да го стимулира, след като студентите вече не са заплашени от повиквателни, и се оказва прав. Като се изключи един кратък период след нахлуването в Камбоджа през май 1970 г., Никсън има помалко неприятности с улични демонстрации в сравнение със своя предшественик.*

Междувременно Никсън въоръжава южновиетнамската армия в безпрецедентни размери до такава степен, че при окончателното отстъпление през 1975 г. тази армия е четвъртата по ред военна сила в света.** Никсън предупреждава Ханой, че американците ще се изтеглят от Ханой в зависимост от напредъка на Парижките мирни преговори и от действията на противника, което означава, че неговата позиция е следната: докато той изпраща все повече оръжия за Южен Виетнам, Ханой трябва да изпраща все по-малко.

Това е официалната позиция на правителството. Неофициално обаче Кисинджър е започнал през август 1969 г. серия тайни преговори в Париж с Ле Дък Тхо, член на ханойското политбюро. В тези преговори Кисинджър се опитва да постигне примирие, което да доведе до освобождаването на американските военнопленници, оставането на власт на президента Тхю в Сайгон (поне за приемлив период от време) и прекратяването на военните действия. В замяна на това Съединените щати ще изтеглят всичките си войски от Виетнам и ще признаят завладените от комунистите големи райони в южновиетнамската провинция. От гледна точка на Ханой това предложение е опит да се купят комунистите на половин цена в момент, в който те могат да получат цялата цена. От гледна точка на Тхю това

---

* Трябва да се добави, че министърът на правосъдието Джон Мичъл се отнася сурово към всички антивоенни организации. По негово искане ФБР прониква в много студентски групи, като внася в тях разкол, саботира ги или ги унищожава; срещу много от тях Мичъл завежда дела по измислени обвинения, които нито един съдебен заседател нито веднъж не потвърждава, но които ангажират със съдебни процедури такива организации като Ветерани от Виетнам против войната, принуждавайки ги да изразходват цялата си енергия, време и пари, за да се защитават. Тези и много други действия, предприети от Мичъл, са важен фактор за отслабване влиянието на антивоенните групи.

** През 1979 г. комунистически Виетнам използва тези оръжия, за да прегази Камбоджа за две седмици.

е разпродажба на неговата страна на врага, за да могат американците да се изтеглят, без да губят престиж. От гледна точка на Кисинджър това е един разумен компромис и той влага огромната си енергия и безграничен ентусиазъм в довеждането на преговорите до успешен край. Това му отнема близо четири години, но накрая той успява. Междувременно търпението му е подложено на тежки изпитания. Ле Дък Тхо се връща многократно към най-малките подробности, които много пъти са уточнявани в предишни разговори. Кисинджър поема дълбоко дъх и започва всичко отново.

Докато Кисинджър се готви да подели Южен Виетнам между спорещите страни, войната продължава. Никсън трябва да оправдае това продължаване пред Конгреса и обществеността, сред които безпокойството все повече се засилва. Той използва серия различни аргументи. Казва, че е наследил войната и продължава да се бори, само за да изтегли благополучно американските войски, или твърди, че поражението на Америка във Виетнам ще засегне сериозно американските интереси в други части на света. Понякога се позовава на скрепените с договори американски ангажименти и на категоричната необходимост Америка да докаже както на приятели, така и на врагове, че държи на думата си.

Никсън също така предупреждава американския народ, че ако Съединените щати прекратят участието си и Виет Конг спечели войната, в Сайгон ще последва ужасна кървава баня и вината за това ще падне върху Съединените щати. В речта си за външната политика пред Конгреса през януари 1970 г. Никсън заявява: „Когато поехме задължението да помогнем на Южен Виетнам, милиони южновиетнамски мъже и жени ни гласуваха доверие. Ако ги изоставим, рискуваме кръвопролитие, което ще потресе и ужаси всеки, който цени човешкия живот." Но Никсън преди всичко поставя въпроса за военнопленниците в Ханой като оправдание за продължаването на войната. Ще се борим, докато ги освободим, заявява той, и този призив е обединяващ, защото действа достатъчно емоционално, за да убеди повечето американци, че войната трябва да продължи.

Въпросът за военнопленниците обаче не може да осигури победа за Тхю. Виетнамизацията означава преди всичко широко разрастване на военната помощ за прави-

телството на Южен Виетнам. Подпомогнат от неочаквания голям приток на пари и оръжия, Тхю обявява обща мобилизация. Зачислявайки на военна служба всички мъже между осемнадесет и тридесет и осем години, Тхю увеличава южновиенамските правителствени въоръжени сили от 700 000 на 1 100 000, което означава, че повече от половината физически годни мъже на Южен Виетнам носят униформа. Както посочва Франсис Фицджералд в спечелилата награда книга *Пожар в езерото*, като се имат предвид запасната армия, държавните служители и 110 000 полицейски служители, „Съединените щати въоръжават и по един или друг начин издържат почти цялото население от мъжки пол на Виетнам – и то през цялото време, докато войната продължава".

Внезапната експанзия на южновиетнамската армия осигурява временно, но истинско военно предимство за американско-южновиетнамската страна. Ето как Фицджералд описва резултатите: „Сега всички или повечето виетнамци са включени в американската военна машина. Виетнамизацията е обсебила основната човешка сила на страната и я е привела в състояние на зависимост от американската икономика. И резултатите са смайващи. Главните пътища са отворени за движение; градовете процъфтяват от американски пари и стоки; селските семейства, останали в плодородните райони на Делтата, забогатяват от небивали реколти на „чудо" ориз. Страната е по-„умиротворена", отколкото преди."

От гледна точка на Америка (и на Тхю) виетнамизацията действа. През 1972 г. 50 процента от населението живее в градовете (населението само на Сайгон се е увеличило от 300 000 на 3 000 000 души за десет години), където бежанците от провинциите стават зависими от американците. Разпределението на населението на Южен Виетнам е такова, каквото е на една индустриализирана държава, но Южен Виетнам няма индустрия с изключение на онова, което осигуряват войната и американците. Виетнамските бежанци си изкарват прехраната или в южновиетнамската армия (където им плащат американците), или като работят на пряко подчинение на американците. В градовете бежанците са в безопасност и без съмнение в по-добро положение, отколкото са били в „зоните, свободни от сражения", и американското правителство ги изхранва, но в тези градове няма истинска икономика.

От 1961 г. американските президенти постоянно твърдят, че Съединените щати правят жертви в Югоизточна Азия единствено за доброто на хората от региона. Съединените щати не преследват териториални цели, нито искат да заемат мястото на французите като колониални господари на виетнамците. Вярно е, че Съединените щати не извличат никакви богатства от Виетнам; всъщност те изсипват пари там. „И въпреки това", изтъква Фицджералд, „резултатите са същите като на повечето експлоататорски колониални режими. Причината е, че огромната част от американските фондове не е насочена към развитие на земеделието или на индустрията, а към развитие на обществени услуги за американците, най-голямата от които е армията на сайгонското правителство. Като цяло американското богатство отива за създаването и подпомагането на прослойка от хора – бежанци, войници, проститутки, секретарки, преводачи, прислужнички и ваксаджии, която не е ангажирана в никакво производство."

Правителството на Южен Виетнам е правителство без страна. Народът е зависим от него – или по-скоро от американците, но не изпитва никаква лоялност към него. Южен Виетнам, който някога е бил главен износител на ориз, сега не произвежда почти нищо. Противниковата страна има кауза и жестока дисциплина. Бойният дух на северновиетнамците ту се повишава, ту се понижава през десетте години на активно американско участие във войната – нещо естествено за всяка една армия, която води толкова дълга война, но дори и в най-лошия момент бойният дух на комунистите е несравнимо по-висок от духа на южновиетнамската армия. Американците непрекъснато говорят за „умиротворяване" и за „спечелване на сърцата и умовете на хората", а през това време Никсън хвърля нечувано количество бомби върху главите им. Онези, които успяват да избягат от бомбардировките, отиват в градовете, където са принудени да отбиват задължителна служба в южновиетнамската армия или да работят като обслужващ персонал на американците, без да крият недоволството си. В армията отказват да се бият поради основателната причина, че няма за какво да се бият. Междувременно Виет Конг и северновиетнамците устояват на най-мощната военновъздушна сила в света, като по думите на Фицдже-

ралд, дават „пример за смелост и издръжливост, открояващ се в съвременната история".

През 1969 и 1970 г. американците редовно оповестяват данни, които доказват, че виетнамизацията е успешна. Според Пентагона южновиетнамската армия може да се справи. Числеността ѝ е по-голяма отвсякога; южновиетнамската армия има повече войници, повече и по-добри военачалници и техника. Но на 30 април 1970 г. Никсън изненадващо обявява, че голям контингент американски войници, действащи под прикритието на силни въздушни удари и подсилени от части на южновиетнамската армия, са нахлули в Камбоджа. Никсън казва, че целта е да се спечели време за американското изтегляне. При нахлуването в Камбоджа комунистическите войски дават малобройни жертви и като се изключи това, резултатите са само отрицателни. Дори потокът от доставки за Виет Конг и северновиетнамците на юг не е забавен. Камбоджа се превръща в бойно поле и това става повод за успешно въстание на комунистическите сили, като по този начин ефектът на доминото се осъществява.

С нахлуването в Камбоджа се увеличава списъкът на страните, които Съединените щати се ангажират да защитават, въпреки че Никсън тържествено дава дума, че няма да обещава нищо на военния режим на Лон Нол, свалил неотдавна (18 март 1970 г.) правителството на принц Нородом Сианук, привърженик на неутралитета, опитал се да предпази Камбоджа от войната. Военното нахлуване временно подновява антивоенното движение в Америка, особено след като на 4 май четирима студенти са застреляни от националната гвардия в Охайо в Кент Стейт Юнивърсити.

Американският народ обаче не желае да изпраща синовете си да се сражават в още една чужда страна. Протестират не само студентите от Кент Стейт и от други университети; Конгресът приема законопроект, задължаващ Никсън да изтегли американските сухопътни и военновъздушни сили от Камбоджа до юли 1970 г. Никсън продължава да бомбардира Камбоджа и да заблуждава обществеността и Конгреса по този въпрос. Той действително е принуден да изтегли войските и заявява, че операцията е била много успешна. Но в действителност се е поставил в положението да защитава чуждо правителство, което не може

само да се защити, и е прехвърлил на южновиетнамската армия нова отговорност, която тя не може да поеме.

Когато обявява нахлуването в Камбоджа, Никсън казва: „Ако, когато настъпи решителният момент, най-силната държава в света... се държи като жалък, безпомощен великан, силите на тоталитаризма и анархията ще застрашат свободните страни и свободните институции в целия свят." Отрицателните резултати от големия риск, който той поема, като разширява войната, показват всъщност, че когато водят партизанска война в Азия без подкрепата на населението, Съединените щати са почти безпомощни.

Междувременно в американската външна политика започва да се налага нова сила. През цялото време на Студената война и на Виетнамската война Конгресът е бил безгласна институция. Той пренебрегва конституционните задължения на основание, че в съвременната епоха президентът трябва да има свободата да действа незабавно срещу агресорите. От средата на 40-те години Конгресът законодателства на вътрешната сцена, а президентът действа на външнополитическия фронт. Тази система е взаимно задоволителна, докато Америка печели. Но липсата на победа във Виетнам, войната там, която по своята същност е безрезултатна, предизвикват промяна. Конгресът започва да отстоява пълномощията си. Демократичните страни, както са разбрали Линкълн, Уилсън и Рузвелт, не могат да водят продължителни войни, тъй като тези войни неизбежно стават непопулярни войни. Тази непопулярност се проявява първо в Конгреса, онази част от правителството, която е най-близко до народа.

Също като народа в Конгреса се чувстват безсилни по отношение на войната и също като народа не знаят какво да направят. Инстинктът да се гласува доверие на президента, когато страната е във война, е много силен; Никсън винаги е залагал на авторитета на институцията си, за да осъществи своята политика. Привеждат се доводи, че Конгресът не може да направи нищо, защото президентът е главнокомандващ въоръжените сили и по този начин държи цялата власт.

Според американската конституция обаче върховната власт е съсредоточена не в Белия дом, а в Конгреса. Най-просто казано, Конгресът може да постави под съмнение

мотивите на президента и да го отстрани, но президентът не може да отстрани Конгреса или отделни конгресмени. По въпросите на външната политика само Конгресът може да обяви война или да отпусне средства, необходими за воденето на тази война. В случая обаче проблемът е по-скоро практически, отколкото теоретично-конституционен. Съединените щати вече водят война със Северен Виетнам. На 31 декември 1970 г. Конгресът отменя Тонкинската резолюция, но Никсън не се съобразява с това, като казва, че резолюцията не е нужна, за да се оправдае продължаването на войната. Що се отнася до парите, малцина конгресмени са готови да рискуват кариерите си, като гласуват против бюджета за отбрана дори при нормални обстоятелства, а да не говорим за момент, когато американски войници участват в сражения и трябва да имат оръжие, боеприпаси и техника, с която да се отбраняват.

Конгресът успява умело да използва правото си да отпуска пари, така че налага волята си, без обаче да лиши онези, които се сражават, от средства за отбрана. Той заявява, че парите, които отпуска за военни цели, не може да се използват за разширяване на войната и по-конкретно забранява изпращането на американски сухопътни сили в Камбоджа или Лаос. Това ограничение не позволява на Никсън да изпрати американски войски в Лаос на 8 февруари 1971 г., когато южновиетнамската армия предприема голямо нашествие в Лаос. Тъй като Конгресът не е успял да забрани използването на военновъздушни сили, Никсън изпраща американски бомбардировачи и хеликоптери, които да прикриват южновиетнамските нашественици. Въпреки въздушното прикритие силите на Ханой помитат южновиетнамската армия. Тя понася 50 процента загуби през четиридесет и пет дневната операция. Оръкването е голямо. Както отбелязва Фицджералд, това убеждава южновиетнамците, че виетнамизацията „означава, че все повече виетнамци ще бъдат избивани, докато американците постигнат целта си да изтеглят войските си от Виетнам без мирни преговори".

На 30 март 1972 г. Ханой предприема голяма офанзива през демилитаризираната зона. Две седмици по-късно Никсън отвръща с подновяване на интензивните бомбардировки на север, като на 16 април за първи път от 1968 г. хвърля бомби над Хайфон и Ханой. И също така минира

пристанището в Хайфон. Никсън поема големи рискове – излага на опасност процеса на намаляване на напрежението и на отваряне към Китай, което ясно показва, че Виетнам винаги е бил от първостепенно значение за него. Въпреки загубата на един кораб в пристанището на Хайфон руснаците се държат така, сякаш нищо не се е случило и един месец по-късно Никсън отива в Москва за среща на високо равнище. Той приписва този успех на политиката на взаимосвързаност и отслабване на напрежението; други го обясняват с факта, че Русия се нуждае от американска пшеница и царевица. Пекин се ограничава със словесно заклеймяване.

Никсън е излязъл от положението, като е ескалирал войната, но това в никакъв случай не разрешава проблемите му. За да спечели отново изборите през 1972 г., той трябва да постигне някакво подобие на мир във Виетнам, но също така трябва да задържи Тхю на власт в Сайгон, защото иначе ще стане „първият президент, който ще загуби една война". Никсън решава да принуди Ле Дък Тхо да приеме компромисен мир, който ще осигури контрол на комунистите над голяма част от южновиетнамските провинции (но не и над градовете, особено Сайгон), като ескалира още повече войната. Докато Кисинджър отстоява твърда линия в продължаващите тайни разговори с Ле Дък Тхо, Никсън засилва военната офанзива срещу Северен Виетнам, Камбоджа и Лаос.

Офанзивата е предимно военновъздушна, тъй като през пролетта на 1972 г. Никсън е съкратил американските сухопътни войски във Виетнам на 70 000 души, което е далеч по-малко от 540 000 души, когато става президент четири години по-рано. Американските загуби на жива сила са намалели от триста жертви седмично на една на ден. От гледна точка на Никсън виетнамизацията дава резултати, стига само Ханой да подпише мирен договор.

Разговорите Кисинджър–Ле Дък Тхо са протяжни и ужасно усложнени. Оспорват се невероятно дребни подробности и двете страни взаимно се обвиняват в неискреност. Има и известни промени в позициите. Но това, което се откроява, е истинска последователност. През цялото време Ханой е готов да даде възможност на американците да се изтеглят и след това да им предаде военнопленниците. От този момент нататък Ханой държи да стане ясно, че

каквото и да се случи във Виетнам, то не засяга Америка, което означава, че Ле Дък Тхо няма да подпише никакъв обвързващ договор за поведението на Ханой в бъдеще. Вашингтон непрекъснато настоява, че Ханой трябва да се откаже от прилагането на сила при разрешаване на проблема за разделен Виетнам. Подобно споразумение, разбира се, би гарантирало позицията на Тхю още няколко години, при положение че той контролира армията, полицията, държавните служби и най-важното – избирателните урни в Южен Виетнам.*

Най-накрая Ле Дък Тхо дава признаци, че е готов да подпише споразумение. Мотивите му остават неясни. Може би си дава сметка, че след като американците се изтеглят, на Никсън и Кисинджър ще им бъде трудно да оказват влияние върху събитията. Може би не е устоял на предложения подкуп: Никсън обещава широка програма за възстановяването на Северен Виетнам след прекратяване на сраженията. Във всеки случай на 26 октомври 1972 г., точно навреме за изборите, Кисинджър тържествуващо обявява, че „мирът е наблизо", а Никсън твърди, че неговата политика е довела до „мир с чест". Кандидатът на Демократическата партия, сенаторът Джордж Макгъвърн, който има лош късмет през цялата си неуспешна предизборна кампания, загубва и по единствения въпрос, по който има предимство. Въпреки призива на Макгъвърн „Не се оставяйте този човек пак да ви излъже", отправен в последния момент към американския народ, повече от 60 процента от гласоподавателите избират Никсън, който отбелязва една от най-големите изборни победи в съвременната американска история.

Непосредствено след изборите разговорите изненадващо са прекъснати. По настояване на Никсън Кисинджър вдига цената, точно когато Ле Дък Тхо е готов да подпише. Никсън иска желязна гаранция, че Тхю ще остане на власт. Към това искане го подтиква отчасти неотстъпчивостта на Тхю, който знае, че американците го продават и че американското изтегляне рано или късно ще доведе до падането му от власт независимо от многобройните обещания на Ле Дък Тхо, и затова заплашва, че няма да спазва никакво

* Тхю е „избран" за президент през 1971 г., когато провежда избори под натиска на Съединените щати, но тъй като е единственият кандидат, едва ли може да се говори за срок на пълномощията му.

споразумение за спиране на огъня, което Кисинджър евентуално ще подпише. Кисинджър дава щедри обещания на Тхю и на Ле Дък Тхо за военна подкрепа, ако комунистите предприемат офанзива, и за финансова помощ за възстановяване, на което и двете страни може да разчитат след установяването на мир. Междувременно Никсън започва коледните бомбардировки над Ханой. Много скоро Ханой става най-тежко бомбардираният град във военната история.

Официалната причина, която Никсън изтъква за възсушното нападение, е, че иска да принуди Ханой да освободи американските военнопленници, но самото нападение води до загубата на най-малко петнадесет бомбардировача *Б-52* и на единадесет изтребителя (Ханой твърди, че американските загуби са много по-големи), с което броят на военнопленниците, взети от Ханой, нараства на деветдесет и трима души. Загубите са по-големи, отколкото американските военновъздушни сили могат да си позволят. На генералите никога не им е допадала идеята да се изпращат скъпи самолети *Б-52* над Ханой, който е стабилно защитен от въздушни атаки със съветски ракети земя–въздух. С увеличаването на загубите генералите искат бомбардировките да бъдат прекратени. Никсън сигурно също си дава сметка за критичното отношение в целия свят към бомбардировките, а и Кисинджър може би го е убедил, че споразумението от октомври е най-доброто, което Съединените щати могат да постигнат. Въпреки личната победа на Никсън на изборите най-важното може би е, че демократите все още управляват Конгреса и най-сетне са готови да се наложат. Никсън знае, че новият Конгрес, който ще заработи през януари 1973 г., ще съкрати всички средства за бомбардировки. Ето защо връща бомбардировачите и се съгласява да подпише споразумение за спиране на огъня. На 23 януари 1973 г. всякакво активно американско участие във Виетнамската война е прекратено.

Никсън твърди, че коледните бомбардировки са довели до този успех, но двама от неговите служители го разобличават в едно интервю. На въпроса каква разлика в положението е настъпила вследствие на коледните бомбардировки, единият от тях отговаря: „Нищожна" и добавя: „Тези масирани бомбардировки не доведоха до някаква съществена разлика. Това, което самолетите *Б-52* постигнаха, беше, че през януари върнаха нещата на нивото на октомв-

ри." Другият служител обяснява: „Вижте какво, ние се намирахме в неловко положение. Можехме ли през януари изведнъж да кажем, че ще подпишем нещо, което сме отказали да подпишем през октомври? Трябваше да направим нещо. Ето защо започнаха бомбардировките – за да създадат образа на победения враг, който пълзи към масата за преговори, готов да приеме условията, поставени от Съединените щати."

През следващите две години Кисинджър твърди, че е успял да постигне невъзможното. „Четири години ми трябваха, за да сключа споразумение за мир във Виетнам", обяснява той на арабите и на израелците, с което иска да каже, че макар и да е вездесъщ, не може веднага да осигури мир в Близкия изток. А през това време Никсън говори и действа така, сякаш Съединените щати са спечелили решителна победа под негово командване.

Твърденията са без покритие, защото в Южен Виетнам сраженията продължават, а в Камбоджа се засилват. Огромната американска военновъздушна сила в Азия извършва тежки нападения над Камбоджа. Конгресът реагира с решението да съкрати средствата за бомбардировки. На 27 юни 1973 г. Никсън налага вето на това решение. Два дни по-късно той уверява Конгреса, че американските военни действия в Камбоджа ще бъдат преустановени на 15 август, и на 1 юли слага подписа си за прекратяване на американските въоръжени действия в Индокитай на 15 август. Повечето наблюдатели смятат, че той е отстъпил, тъй като заради скандала Уотъргейт политическата му позиция е отслабнала.

Междувременно спирането на огъня във Виетнам е нарушено. Никсън изпраща още оръжия на Тхю (3,2 милиарда долара през 1973 г.), който вече има четвъртата най-голяма военна сила в света. В действителност четирите страни, участващи в споразумението за прекратяване на огъня (Сайгон, Ханой, Виет Конг и Съединените щати), водят мъчително и продължително преговорите и ги нарушават по всевъзможни начини, точно така, както всички са предвиждали. Единственият въпрос, по който е постигнато споразумение, е, че Съединените щати ще изтеглят войските си от Виетнам и че Ханой ще освободи американските военнопленници.

През следващите две години битката продължава да се

води с относително малки промени в позициите. Конгресът отказва да отпусне допълнителни средства за армията на Тхю въпреки все по-настоятелните призиви на Кисинджър, Никсън и накрая и на президента Джералд Форд. Окончателното падане на режима на Тхю започва през януари 1975 г., когато Фък Бин, столица на провинция Фък Лонг, пада в ръцете на комунистите. Тхю решава да скъси пограничните линии – до този момент той се е опитвал да задържи колкото е възможно по-голяма територия, но опитът за стесняване на отбранителните позиции се оказва катастрофална грешка. След като веднъж започва да се оттегля, южновиетнамската армия не може да бъде спряна. Паниката сред войската се предава на бежанците, които задръстват пътищата. Хуе пада на 26 март, Да Нанг – на 31 март. На 22 април южновиетнамската армия се изтегля от Суан Лок, на четиридесет мили източно от Сайгон. Една седмица по-късно Виет Конг превзема огромната въздушна база в Биен Хоа на петнадесет мили от Сайгон.

На 21 април президентът Тхю произнася емоционална реч по виетнамското радио и телевизия. Той обвинява Съединените щати, че не са спазили обещанията си за подкрепа и хвърля вината за разгрома върху американците, които са спрели военната помощ. След това снема от себе си отговорността и напуска страната заедно с роднини, пари и приятели. На 28 април президентът Форд обявява спешна евакуация с хеликоптери на всички американци, останали в Южен Виетнам. Следват ужасни сцени, в които американски морски пехотинци не допускат изпаднали в паника виетнамци (които са се били редом с американците и имат голямо основание да се страхуват от комунистите) до хеликоптерите, докато американци и малцина избрани виетнамци се евакуират. На 30 април 1975 г. южновиетнамското правителство или онова, което е останало от него, се предава безусловно на комунистите. Сайгон е преименуван на град Хошимин и Виетнам отново е обединен в една страна. Същия месец режимът на Лон Нол в Пномпен пада в ръцете на Червените кхмери. Най-пагубната външнополитическа авантюра на Америка – намесата в Индокитайската война, приключва.

Мрачните предсказания на Никсън, че всички фигури на доминото ще бъдат пометени от монолитния комунизъм, се оказват неверни. След по-малко от една година кому-

нистически Виетнам влиза във война с комунистическа Камбоджа; през 1978 г. той вече воюва с Китай. Но онези от „гълъбите", които са вярвали, че комунистите в Югоизточна Азия са аграрни реформатори, чиято цел е само преразпределение на земята, са потресени, когато Червените кхмери налагат в Камбоджа един от най-репресивните режими в историята на света; положението всъщност е толкова лошо, че сенаторът Макгъвърн – един от „гълъбите", призовава към военни действия от страна на ООН, за да се направи нещо за Камбоджа. Междувременно във Виетнам десетки хиляди хора се опитват отчаяно да избягат на всяка цена. Въпреки всички недостатъци на режимите на Дием, Ки и Тхю в Сайгон, докато те са на власт, градът е истински рай по отношение свободата на словото и на събиранията в сравнение с това, което се случва при управлението на комунистите. Както отбелязва Никсън с известно задоволство през 1978 г., никой не се е опитал да разгроми комунистически Виетнам.

Американците най-сетне напускат Индокитай. С изключение на Хонконг и Южна Корея, войските на белите хора вече са извън континентална Азия, като американците са последните, които се изтеглят. Започнатият от японците процес едно поколение по-рано, когато те обявяват, че Азия трябва да бъде управлявана от азиатци, е почти приключил. Продължителната връзка на Америка с Азия, започнала със завоюването на Филипините седемдесет и пет години по-рано, е стигнала своя водораздел. Америка воюва в Азия двадесет и две години от общо тридесет и четири между 1941 и 1975 г. Повече от 120 000 американски войници загиват в сражения там (41 000 във Втората световна война, 33 000 в Корея, 46 000 във Виетнам), а 530 000 са ранени (130 000 във Втората световна война, 100 000 в Корея, 300 000 във Виетнам).*

И какъв е резултатът за Америка след всичкото пропиляно богатство, всичките човешки жертви, всичките осакатени за цял живот хора? Демокрация във Филипините, Южна Корея и Япония, но комунизъм в Китай, Лаос, Камбоджа

---

* Съотношението между загинали и ранени е много по-ниско във Виетнам в сравнение с предишни войни благодарение на евакуирането на ранените с хеликоптери и на забележителното развитие на военномедицинската техника.

и Виетнам. А в близкото бъдеще американците не искат и да чуят за Виетнам. Президентът Форд дава тон, когато призовава към амнезия, а не към анализ. „Уроците от миналото във Виетнам", заявява Форд през 1975 г., „вече са научени – научени от президенти, научени от Конгреса, научени от американския народ – и ние трябва да насочим вниманието си към бъдещето." Той изобщо не казва какви са уроците, но американският народ приема с благодарност поканата да се забрави целият кошмар. След време събитията във Виетнам стават обект на усилено проучване, когато ново поколение студенти се опитва да разбере как така малък, изостанал Северен Виетнам е победил могъщите Съединени щати.

Една от поуките, която вероятно ще бъде извлечена от Виетнам, е, че трябва да се засили ролята на Конгреса при определяне на външната политика. Един от основните моменти в американския стремеж към глобализъм след 1938 г. е силното нарастване на президентската власт, особено във външната политика. За да изтегли страната от Виетнам, Конгресът е бил принуден да отстоява правата си. Колко време ще продължи това, бъдещето ще покаже; според същността на американската политическа система конгресмените са ангажирани много повече с вътрешните проблеми, отколкото с външните, освен ако Съединените щати не водят война.

Друго, което Виетнам завещава, е Законът за военните пълномощия от 1973 г., който изисква от президента да се отчете за действията си в срок от тридесет дни след въвличане на войската във война. След този срок Конгресът трябва да одобри действията на президента.

Странен е начинът, по който Конгресът отстоява конституционното си право и задължение да обявява война. За последен път американският президент се допитва до Конгреса за военни пълномощия през 1964 г., когато Джонсън получава одобрението на законодателната власт за Тонкинската резолюция без никакви възражения. Конгресът не изиграва абсолютно никаква роля, когато Никсън взема главните решения в Белия дом: виетнамизация, нападения по въздуха, а по-късно и по суша срещу Камбоджа и Лаос, посещение в Китай, намаляване на напрежението, политика на взаимосвързаност, миниране на пристанището в Хайфон, коледни бомбардировки или споразумение за спи-

рање на огъня. Законът за военните пълномощия, който се базира на предпоставката, че президентът трябва да бъде свободен да действа бързо по време на криза, обяснява защо се получава така. След като президентът, действащ в пълно съответствие със закона, въвлече войската във война, може ли някой да повярва, че Конгресът ще го принуди да я изтегли?

Загръщайки се с националното знаме и залагайки на патриотизма (и шовинизма) на обществото, президентът може да продължи войната. Това, че обществото все още копнее, дори след Никсън, за силна ръководна личност и че отвръща с ентусиазъм на дрънкането на оръжие, става ясно през май 1975 г., когато президентът Форд изпраща морски пехотинци в Камбоджа да освободят един пленен търговски кораб. Това събитие показва, че най-бързият път за спечелването на популярност от един президент си остава успешната военна авантюра. В такива ситуации надеждите за по-малко активна, по-предпазлива и реалистична, по-малко експанзионистична външна политика са малки.

Агонията във Виетнам има многобройни последици. Виетнамският синдром кара президенти, Обединения щаб, Конгреса и обществото да бъдат по-предпазливи, когато поемат военни ангажименти към други страни. Продължава спорът за смисъла и справедливостта на каузата, в името на която загиват 50 000 американски момчета (президентът Рейгън я обявява за „благородна кауза"), продължава и още по-разпаленият спор за начина, по който войната е била водена. Изобилстват въпросите с „ако". „Ястребите" твърдят, че войната е щяла да бъде спечелена, ако Джонсън е увеличил помощта по-бързо и по-решително и ако е разширил войната в Лаос и Камбоджа. „Гълъбите" твърдят, че такава политика не би довела до успешен резултат и би могла да подпали Трета световна война. Поддръжниците на Никсън изтъкват, че ако Конгресът не е вързал ръцете на главнокомандващия, Съединените щати са щели да използват военновъздушните сили, за да спрат северновиетнамската офанзива през 1975 г. и Южен Виетнам е щял да бъде свободен днес. Тъй като никой не знае отговора, спорът ще продължава. И трябва да продължава, тъй като той включва основни въпроси за ролята на Съединените щати и на техните военни сили в света.

[13]

Присъствието на Америка в Близкия изток и Африка

Съединените щати имат ангажимент да защитават съществуването на Израел, но не и завоеванията на Израел.

Хенри Кисинджър, 1970

От 1945 г. източната част на Средиземноморието, която е люлката на Западната цивилизация, е арена на напрегнати действия. И Съединените щати, и Съветският съюз се опитват да наложат на тази сцена манталитета и навиците на Студената война – настъпление и контранастъпление, блъфиране и контраблъфиране, като всяка от двете суперсили се стреми да спечели временно предимство. Турци, араби, иранци, евреи и други, които живеят в района, се опитват доста успешно да застанат на страната на едната суперсила срещу другата, но всъщност Студената война няма връзка с техните проблеми. Те използват взаимната подозрителност на американци и руснаци, но никога не са смятали, че комунизмът, противопоставен на антикомунизма, е техен проблем или че това по някакъв начин определя техния избор. Поради тази причина през последните години се наблюдава объркващо пренасочване от съюз към съюз, при което и американци, и руснаци се радват на блестящи победи и търпят съкрушителни неуспехи.

Войната, както винаги, е върховният арбитър. Близкият изток преживява шест големи конфликта след Втората световна война – през 1948, 1956, 1967, 1973, 1980–1989 и 1990–1991, и специфични гранични стълкновения между големите войни. Съединените щати, Съветският съюз, Великобритания, Франция, Китай и Чехословакия осигуряват големи оръжейни доставки и войски за участие във военните конфликти на този район.

Залозите са огромни. Арабският свят е важен за Аме-

рика и за Западна Европа, защото земите на арабите са разположени от двете страни на Суецкия канал и покрай Гибралтарския проток и защото арабите контролират северните пътища към Индийския океан; защото те са свещените пазители на една от най-разпространените религии в света и на нейните светини; и защото са многобройни. За Запада най-важен е фактът, че един малък процент араби контролират един голям процент от световния нефт.

Неарабските страни в Близкия изток са Турция, Иран и Израел. Турция няма големи нефтени залежи, но има важно стратегическо разположение, защото блокира единственото руско пристанище на топли води, и освен това е наследник на една от най-древните цивилизации в света. През 1972 г. турците нахлуват в Кипър, като превземат северната половина на острова, разпалвайки по този начин многовековния си конфликт с гърците, които са техни съюзници в НАТО. Само в Близкия изток съюзниците могат да бъдат врагове! Иранците са стратегически слаби, което се дължи на дългата им граница с Русия, но имат нефт в изобилие, което им позволява да си осигурят от Съединените щати модерна и мощна военновъздушна сила.

Израел за разлика от тях няма нито петрол, нито многобройно население, нито стратегическо предимство, нито лесно защитими граници, а освен това е заобиколен от многобройни врагове. Но Израел има армия с най-високия боен дух в света, високообразован, амбициозен, работлив народ, морални претенции към съвестта на човечеството и активната подкрепа на американската еврейска общност, която е малобройна, но могъща по своята политическа сила, и оказва силна подкрепа на израелската икономика.

Основният политически проблем в Близкия изток, чието значение обаче не подлежи на преувеличаване, е породен от факта, че еврейската държава Израел заема територия, която някога е била на Палестина. Този проблем е и остава най-трудният проблем на световната дипломация.* От 1948 г. насам повечето араби отказват да признаят, че израелската държава има право на съществуване, а израелците твърдят (особено след 1967 г.), че палестинските бежанци нямат право на собствена национална държава. Ко-

* Северноирландският проблем е не по-малко труден, но той засяга единствено Ирландия и Обединеното кралство.

гато на карта е заложено съществуването на нацията, компромис не е възможен. На израелци и на араби им изглежда невъзможно един ден да заживеят като добри съседи, докато за останалата част на света това очевидно трябва да стане.

Робърт Стуки пише: „Земята на Палестина принадлежи по право на един народ, единствено благословен от Бога, носител на Неговото откровение за спасяване на човешкия род, натоварен завинаги с мисията за просвещение на човечеството и установяване на справедливост, който дълго е бил подлаган на потисничество и несправедливост, чиито врагове сега са подкрепяни от една световна суперсила заради собствените им имперски интереси."

И израелци, и араби са убедени, че тези думи се отнасят за тях. С две думи, Близкият изток изправя вярващия срещу вярващия в конфликта за оцеляване. Нищо чудно тогава, че разрешение трудно се намира или че войната е толкова кървава и скъпа, а най-лошото – продължителна. Нищо чудно също така, че омразата е толкова дълбока.

За американските политици Близкият изток често причинява главоболие, а понякога и кошмари, тъй като всеки президент се опитва по свой начин да следва безпристрастна политика, дори само затова, че се нуждае от арабски нефт и от финансовата помощ на евреите в предизборни кампании. През 70-те години Съединените щати вече имат нужда от добрата воля на арабите и от техните инвестиции. Американският антикомунистически поход усложнява всичко, тъй като заради него на държавните секретари им е трудно да подхождат реалистично към основния проблем за националните държави и на израелци, и на палестинци. Но държавните секретари са прави да виждат в комунизма заплаха за Близкия изток, защото руснаците, също като американците, непрекъснато се месят в конфликтите на района. И двете страни затрупват с оръжия приятелите си до такава степен, че през 1973 г. израелци, египтяни и сирийци водят втората по големина в историята танкова битка. Арабите загубват 1800 танка, а израелците – повече от 500.

Нито една от двете суперсили не се ръководи от чисто идеологически съображения. В различни моменти руснаците подкрепят най-реакционните и най-богатите арабски владетели, а Съединените щати оказват помощ на най-ра-

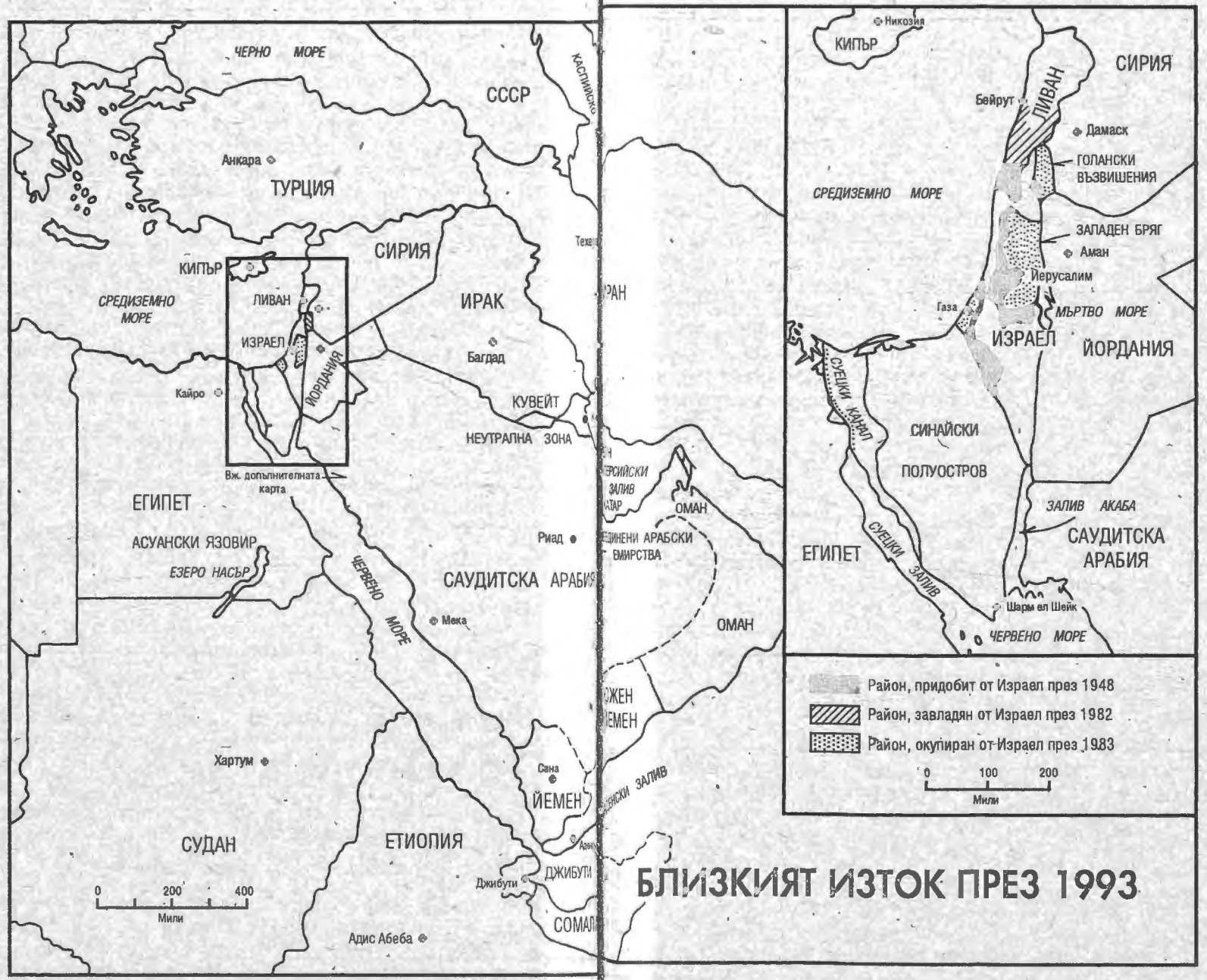

БЛИЗКИЯТ ИЗТОК ПРЕЗ 1993

дикалните представители на най-бедните арабски правителства. Американци и руснаци поемат ангажименти от ден за ден или в най-добрия случай от месец за месец, защото и двете суперсили нямат цялостна програма за този район. Те не могат и да имат, тъй като не могат да намерят разрешение на проблема за националните държави. Ето защо действат без предварителен план, в резултат на което промените в политиката им често изглеждат не само изненадващи, но и неразбираеми. Последователност тук може да се открие единствено в постоянното твърдение и на двете сили, че другата няма право да се намесва в Близкия изток (освен когато избухне война и всяка сила настоява другата да наложи влиянието си за прекратяване на сраженията).

Както показват събитията след смъртта на Насър през 1970 г., Ануар Садат – приемникът на Насър, болезнено осъзнава, че голяма част от света се отнася към Египет или с презрение, или със съжаление. Това включва и руснаците, които го снабдяват с военна техника и му оказват финансова помощ, но проявяват към него в най-добрия случай безразличие, а в най-лошия – презрение. Поради огромния военен бюджет малкото средства, които руснаците осигуряват, не са достатъчни, за да се предотврати националният банкрут в изпадналата в бедност страна (Израел също е пред банкрут заради военните разходи). Освен това Садат се съмнява, че руснаците ще успеят някога да отстранят израелците от Синайския полуостров, докато американците може би ще ги принудят да се оттеглят. Освен това е очевидно, че Съединените щати изпращат много повече помощи на приятелите си, отколкото Русия. Но от Съединените щати едва ли може да се очаква да се притекат на помощ на Египет, когато страната е пълна със съветски войници и инженери.

И така през 1972 г. Садат поднася на Съединените щати една от най-големите победи през Студената война: без да информира предварително държавния секретар Кисинджър за намеренията си или без да иска нещо от Вашингтон в замяна, той прогонва от Египет двадесетте хиляди руснаци. За руснаците това е външнополитически провал във висша степен. Нищо, подобно на това, не се е случвало дотогава. С един замах руското влияние в Близкия изток е ликвидирано, а руското присъствие е значително съкратено. Но тъй като предварително нищо не е подготвено и

тъй като Кисинджър (а също и Никсън, и ЦРУ, и израелците) продължава да смята, че Садат няма да се осмели да прибегне до оръжието, за да оправи положението на Синайския полуостров, Съединените щати не предприемат нищо в подкрепа на смелата инициатива на Садат. Кисинджър не прави сериозен опит да наложи на израелците да приемат компромис; в действителност той си затваря очите, когато израелците започват да строят постоянни селища в окупираните територии. Садат обаче знае, че с всеки изминал ден израелската окупация на арабските земи ще изглежда все по-приемлива, дори нормална. Скоро светът ще я приеме като факт. Той не може да изостави родината си. Садат предупреждава отново и отново, че ще последва война, ако израелците не се изтеглят. Отново и отново никой не му обръща внимание.

Междувременно израелската армия се е разпростряла твърде надалеч. Окупирайки целия Синайски полуостров до източния бряг на Суец, тя е стигнала далеч на запад от естествената отбранителна линия, която минава на север и на юг през средата на полуострова. Освен това присъствието на израелски войници покрай Суец е постоянно оскърбление за египтяните.

Садат е определил 1971 за „година на решение". Годината идва и си отива, но не следват никакви действия. Египет изглежда е изпаднал в по-плачевно положение отвсякога. През 1972 г. Садат изгонва руснаците. През март 1973 г. той изпраща съветника си по въпросите на сигурността Хафез Исмаил във Вашингтон. По-късно Кисинджър казва на министър-председателката Голда Мейр: „И какво правех аз в тези разговори? Говорех с Исмаил за времето...само и само да не стигнем до основния въпрос. Разиграваха го... Исмаил ми каза няколко пъти, че сегашното положение не може да продължава. Той ме попита не разбират ли Съединените щати, че ако не се постигне някакво споразумение, ще има война... На лицето ми не трепна и най-бегла усмивка, но вътрешно не можех да спра да се смея. Война? Египет? За мен това бяха празни приказки, перчене, лишено от основание."

Толкова празни са прозвучали приказките му, че Съединените щати сякаш правят всичко възможно да обидят Исмаил. Макар че Никсън му обещава, че Съединените щати ще използват влиянието си пред Израел, няколко дни

след заминаването на Исмаил от Вашингтон, Съединените щати обявяват, че осигуряват на Израел четиридесет и осем допълнителни реактивни самолета *Фантом*.

Садат се отказва от политическите средства. Единственият начин да си възвърне египетската територия е като отблъсне израелците от нея. Тъй като американците не го приемат насериозно, Садат преглъща гордостта си и се обръща към руснаците, след като първо се е споразумял със Сирия да предприеме координирано нападение срещу Израел, а едновременно с това и с краля на Саудитска Арабия Фейсал за налагане на петролно ембарго, което, както може да се предполага, ще има парализиращ ефект върху Съединените щати. Когато в Кремъл изслушват плановете на Садат, руските ръководители решават на свой ред да преглътнат гордостта си и да осигурят на египтяните достатъчно военна техника – особено ракети, за предприемане на нападението.

На 6 октомври 1973 г. по време на еврейския религиозен празник Йом Кипур египетската и сирийската армии нападат с танкове, ракети и самолети. Израелците са заварени неподготвени. На сирийския фронт те са отблъснати от Голанските възвишения; край Суец египтяните преминават прехвалената отбранителна линия Бар–Лев, която израелците смятат за непревземаема, продължават няколко мили навътре в Синайския полуостров и укрепяват позициите си.

Тези главозамайващи победи са изненада за всички освен може би за Садат. Израел може и да не е заплашен с изчезване от лицето на земята, но националното съществуване е застрашено, както никога досега, и израелските лидери знаят, че без външна помощ страната е обречена на загиване. Само Съединените щати могат да осигурят необходимата помощ, изразяваща се в нови самолети, танкове и ракети.

Така започва едно от най-спорните събития в спорната кариера на доктор Кисинджър. Поради ролята, която избира да играе, и поради начина, по който я играе, той е хулен и от двете страни в различни моменти, обругаван, символично обесван, обвиняван както в липса на морал, така и на здрав разум, заклеймяван като човек, който не е в състояние да се трогне от нещастието на милиони палестинци

и най-лошото може би – укоряван, че не дава пет пари за собствения си еврейски народ.

Първата задача е да се спаси Израел от пълна военна катастрофа. Втората задача е да се избегне, ако това изобщо е възможно, петролно ембарго, което ще бъде много по-ефективно през 1973, отколкото би било през 1967 г., тъй като през изминалите шест години Съединените щати са се превърнали от главен износител в главен вносител на петрол. Третата задача е да се намери някаква формула от рода на Резолюция 242 за постигане на мир в Близкия изток. Кисинджър не може да измисли как да помогне на Израел, без да предизвика арабите да наложат петролно ембарго, и не успява да установи мир в района, но онова, което успява да постигне, е твърде внушително.

Кисинджър е първият, който си дава сметка, че когато към израелските загуби в танкове и самолети се прибави доказаният вече факт, че египетските и сирийските войници могат да се сражават и да убиват, стратегическата равносметка не е в полза на Израел. Първата му стъпка е да направи традиционното предложение за спиране на огъня, но Израел не го приема, защото губи, а Садат не го приема, защото не е спечелил достатъчно. След като се съвземат от изненадата, израелците започват да държат на своето, но за да си възвърнат изгубените земи, трябва да имат нови оръжия. Те започват да отправят отчаяни искания към Кисинджър за военни доставки, особено след 10 октомври, когато руснаците изпращат голяма военна доставка на Сирия и Египет, която да компенсира оръжията, загубени във войната. Целта на руснаците е да подкрепят искането за спиране на огъня, но след като арабите са си осигурили максимално предимство от изненадващото нападение и преди израелците да имат време да предприемат ефективна контраофанзива.

Върху Кисинджър се оказва силен натиск. Американската общественост и Конгресът смятат, че Израел е жертва на агресия (пренебрегвайки очевидния факт, че арабите само се опитват да си възвърнат територия, завладяна от израелците през 1967 г.). Руснаците, които изпращат оръжия, след като са обещали, че ще проявяват сдържаност, отправят пряко предизвикателство към Съединените щати в един важен район на света. Израелският посланик в Съединените щати придружава исканията за помощ с ясни

заплахи, че ще настрои американските евреи срещу правителството на Никсън.

Държавният секретар се поддава на натиска, може би преди всичко защото е решен да не допусне руски оръжия да вземат надмощие над американски оръжия. На 13 октомври Кисинджър убеждава Никсън да издаде заповед американски военни самолети да доставят помощ директно на Израел. В крайна сметка американските доставки са значително по-големи от доставките на Москва за арабите, което доказва, че американските военни възможности по време на криза превъзхождат възможностите на руснаците. На 15 октомври израелците, снабдени с американска техника, започват своята контраатака, преминават Суец на две места и обкръжават Трета египетска армия, изтласквайки сирийците от Голанските възвишения.

Промяната в хода на войната кара руснаците да излязат отново на сцената, този път, за да съдействат за спиране на огъня. Кисинджър приема. Той не иска да остави израелците да спечелят голяма победа и, разбира се, не иска да унижава Садат. Освен това най-лошият му кошмар се е превърнал в действителност: арабските петролни държави, водени от крал Фейсал на Саудитска Арабия, са наложили ефективно петролно ембарго върху доставките за Съединените щати и за приятелските на Израел европейски държави.

Голямото петролно ембарго от 1973 г. е толкова важно събитие в процеса на осъзнаването на арабите, колкото и египетско-сирийската победа през първата седмица от войната Йом Кипур. Не само Кисинджър и Никсън, но всички американци смятат, че арабите никога не могат да бъдат единни, че всеки опит за координирано действие се проваля само след няколко дни заради дребнави препирни, поради което арабските заплахи за използване на петрола за политически цели не следва да се приемат сериозно. Това е голяма грешка, защото през 1973 г. арабите действително налагат ембарго и не се отказват от него. Американците установяват за свое всеобщо разочарование, че се нуждаят от арабите повече, отколкото арабите се нуждаят от тях.

Първото усилие на Кисинджър в наречената от него дипломация стъпка по стъпка е да спре военните действия и да започне разговори. На 22 октомври заедно с руснаци-

те той предлага на Съвета за сигурност да гласува Резолюция 338, в която се призовава за спиране на огъня и за изпълнение на Резолюция 242.

Израел не се съобразява с това. Генерал Моше Даян, израелският министър на отбраната, продължава натиска върху обкръжената Трета египетска армия, защото, както обяснява по-късно пред *Ню Йорк Таймс*, иска да плени тридесет хиляди египетски войници и тогава „Садат щеше да бъде принуден да признае това пред народа си. Може би щяхме да ги задържим за един ден и да ги пуснем да си вървят без оръжие, но това щеше да промени изцяло позицията на египтяните по въпроса дали са спечелили, или загубили войната." Кисинджър, който си дава ясна сметка за намеренията на Даян, е силно ядосан. Ако египтяните бъдат отново унижени, резултатни разговори няма да може да се водят, а без разговори няма да има нефт. Ето защо Даян се оплаква: „Съединените щати се намесиха и ни лишаха от плодовете на победата." Кисинджър издава „ултиматум – и то категоричен". Разбира се, ултиматумът на Кисинджър представлява заплаха да бъдат прекратени доставките на оръжие, благодарение на които победата е станала възможна.

Докато Кисинджър упражнява натиск върху Даян, руснаците предприемат изненадваща стъпка. На 24 октомври съветският партиен ръководител Леонид Брежнев предлага на Никсън да изпратят съветско-американска експедиционна сила в Суец, която да спаси Трета армия от Даян. Ако Никсън не прояви интерес към това предложение, добавя Брежнев, Съветският съюз ще действа сам. ЦРУ междувременно съобщава, че седем руски въздушни дивизии са в бойна готовност.

Кисинджър реагира остро, сякаш е пред прага на действителна война.* Той убеждава Никсън да постави в пълна бойна готовност американските въоръжени сили в целия свят, включително и силите, въоръжени с ядрено оръжие. Пентагонът изготвя планове да изпрати американски войски в Суец срещу руските парашутисти в случай на необхо-

---

* След време той нарича военната тревога „нашето *умишлено* преиграване". Никсън, който изцяло е погълнат от неприятностите около Уотъргейт, оставя Кисинджър да предприема тактическите стъпки, но определя основната политическа линия.

димост. След това Кисинджър дава на Брежнев ясно да разбере, че Съединените щати са готови да стигнат до крайност, за да не допуснат руски войски в района. Кисинджър настоява умиротворителните сили на ООН да бъдат съставени от армии на неядрени държави. Брежнев се съгласява и американската военна тревога, която е изплашила всички, е отменена. Даян прекратява натиска върху Трета армия и войната приключва.

Сега Кисинджър може да излезе на авансцената, на която първоначално са стъпили враждуващите армии, а след това – американските военни сили с ядрено оръжие, поставени в бойна готовност. Време е за дипломация, а до този момент светът не е виждал такъв дипломат като държавния секретар. Вярно е, че по-рано американците са действали като честен посредник в Близкия изток, убеждавайки египтяни и израелци да се споразумеят за спиране на огъня по места или да уредят гранични недоразумения, но Кисинджър е допринасял със своя индивидуален стил в този процес. Придвижвайки се от Израел до арабските столици в специално съоръжения си реактивен самолет, заобиколен от представители на световния печат, появяващ се във вечерните новини всеки ден в компанията на различен монарх или държавен глава, смайващ журналистите със своята духовитост, а държавниците – със своя чар, покоряващ всички с подробните си познания (знае височината в метри на всеки хълм на Синайския полуостров), еврейският бежанец от Хитлерова Германия става истинска световна суперзвезда.

Основната му роля е по-скромна – както сам често заявява, единственото, което може да направи, е да обясни на едната страна под каква принуда действа другата страна. И той върши това със завидно търпение, изчерпателност, добронамереност и умение. На израелците казва: целият свят е против вас и вие не можете да противостоите на целия свят. На арабите казва: единствено Съединените щати могат да убедят Израел да се изтегли от завладяната територия, но не можете да очаквате от Съединените щати да вложат толкова време и енергия в една операция, която е явно в интерес на арабите, при положение, че не давате петрол. На двете страни казва: трябва да направите компромис.

Но казва всичко това в контекста на своята дипломация стъпка по стъпка, което означава, че вместо да прист-

пи към големите проблеми, каквито са статутът на Йерусалим или родината на палестинците, той започва с малките проблеми като разделянето на армиите, които са се размесили от двете страни на Суец и на Голанските възвишения. Според многобройните критици на Кисинджър лошото на дипломацията стъпка по стъпка е, че тя е късогледа, точно защото пренебрегва истинските проблеми. Как е възможно в Близкия изток да има мир, ако се пренебрегва Организацията за освобождение на Палестина? Според многобройните защитници на Кисинджър, ако се започне с обсъждане на Организацията за освобождение на Палестина, разговорите явно ще приключат с това.

Кисинджър също така се възползва от ролята си на представител на най-богатата държава в света. Макар че няма пълни доказателства и не са известни подробности, той очевидно е давал големи обещания за американска икономическа и техническа помощ и на двете страни при условие, че в района настъпи истински мир.*

Първата стъпка е направена на 7 ноември 1973 г., когато Кисинджър излита за Кайро, за да се срещне със Садат. Съединените щати и Египет възобновяват дипломатическите си отношения, които са прекъснати от 1967 г. След това Кисинджър урежда размяна на военнопленници и вдигане на израелската обсада на Суец и на Трета армия. Той организира конференция в Женева, чиито участници се срещат през декември и не постигат нищо; неофициално урежда египетско-израелско споразумение (подписано на 18 януари 1974 г.), според което войските и на двете страни се изтеглят от Суец, а между тях се установява буферна зона

---

* Той прави същото и във Виетнам. Готовността на Кисинджър да дава обещания става тема на известен виц в Израел: Кисинджър отива при един беден човек и му казва: „Искам да уредя женитбата на сина ти." Бедният човек отговаря: „Аз никога не се меся в живота на сина си." Кисинджър отвръща: „Но момичето е дъщеря на лорд Ротшилд." „Е, в такъв случай..."

След това Кисинджър се обръща към лорд Ротшилд. „Намерил съм съпруг за вашата дъщеря." „Но моята дъщеря е много млада да се омъжва." „Да, обаче този млад човек вече е вицепрезидент на Световната банка." „О-о, в такъв случай..."

Най-накрая Кисинджър отива да се срещне с президента на Световната банка. „Искам да ви предложа един млад човек за вицепрезидент." „Аз вече имам повече вицепрезиденти, отколкото ми трябват." „Но този млад човек е зет на лорд Ротшилд." „О-о, в такъв случай..."

с войски на ООН. Руснаците като всички останали гледат изумени как Кисинджър мести фигурите по шахматната дъска.

Голямата му победа и възнаграждение за усилената работа идва на 18 март 1974 г., когато арабските държави вдигат петролното ембарго. През май 1974 г. той снове между Сирия и Израел и най-накрая (31 май) постига споразумение за спиране на огъня и сложно обособяване на войските на Голанските възвишения.

През останалите две и половина години от управлението на Никсън–Форд Съединените щати снабдяват Израел с оръжие на стойност повече от 3 милиарда долара. Това включва оръжия с точно насочване, касетъчни бомби, танкове, бронетранспортьори, самоходна артилерия, транспортни камиони, транспортни самолети, автоматични пушки, хеликоптери, противотанкови ракети с насочено действие, електронни антирадарни установки и самолети *Фантом* и *Скайхок*. Един служител на Пентагона заявява: „Израел иска хиляда процента сигурност и ги получава. Той може решително да победи всякаква комбинация от арабски армии поне до 1980 г."

Ангажираността с отбраната на Израел не е единствено заслуга на Кисинджър. В средата на 70-те години Конгресът започва да се налага във външнополитическите дела (вж. Глава 12). Намесата му обикновено е в полза на предпазливостта – изтегляне от Виетнам и Камбоджа, ненамеса в Ангола и така нататък, но в Близкия изток, където всичко се преобръща с главата надолу, Конгресът е решен да подкрепя Израел. Така на 21 май 1975 г. седемдесет и шест членове на Сената изпращат колективно писмо до президента Форд с молба да подкрепи искането на Израел за „защитими" граници. Писмото е изпъстрено с фрази от рода на „особените отношения между нашата страна и Израел", „лишаването на Израел от военна техника би било опасно" и „Съединените щати... твърдо подкрепят Израел". Това е внушителна демонстрация на силата на еврейското лоби във Вашингтон. През лятото на 1975 г. следва гласуване в Сената, което блокира продажбата на отбранителни ракети *Хок* за йорданския крал Хюсеин.

Кисинджър е хванат в собствения си капан от Сената, когато сенаторът Хенри Джаксън от Вашингтон използва

идеята му за взаимосвързаността срещу самия него. Джаксън обвързва емигрирането на евреи от Русия с американските търговски отношения с Русия. Кисинджър, който никога не е издигал последователността в добродетел, е силно ядосан, тъй като подобна обвързаност заплашва търговските споразумения, които трябва да бъдат възнаграждение за политиката на отслабване на напрежението. Той се опитва да обясни на сенатора Джаксън, че емиграцията и търговията не са и не бива да бъдат взаимносвързани, но не съумява да убеди Сената.

Джаксън успешно се противопоставя да се даде статут на най-облагодетелствана нация на руснаците, което би довело до силно оживление на търговията между Съединените щати и Съветския съюз, заради въпроса за „облагане с данък при излизане от страната". Става дума за това, че държавата събира такса от евреите, които имигрират в Израел, отнасяйки със себе си образованието и уменията си. Сенаторът казва, че това е кървав данък и грубо нарушение на закона. Брежнев, който желае развитие на търговските отношения, но не желае никой да си мисли, че е трябвало да отстъпи пред един американски сенатор, предлага компромис на Никсън. Той тайно ще отмени облагането с данък при излизане от страната и ще поддържа годишното равнище на еврейска имиграция на 40 000 души. Но когато съобщава на Джаксън за това компромисно предложение, Никсън установява, че вместо да търси най-доброто възможно разрешение, Джаксън търси за какво да спори. Джаксън отказва да оттегли възраженията си. В знак на отмъщение, че не получава статут на най-облагодетелствана държава, Брежнев рязко съкращава броя на еврейските имигранти до 1000 души годишно, облагайки ги с данъка в пълен размер. Въпреки това сенаторът Джаксън остава любимец на американското еврейско лоби!

Този пример не по-лошо от всеки друг показва трудностите, които следват, когато Конгресът се ангажира с външната политика, и мисленето, с което Никсън и Кисинджър трябва да се преборят, докато се опитват да наложат своя нов световен ред. Примерът дава една отправна точка в обсъждането на широко разпространеното мнение, че Ричард Никсън е блестящ политик.

Има основание за подобно мнение. Изправено пред

големи препятствия, едно от което е Сенатът, правителството на Никсън постига няколко големи външнополитически победи. Първо, той успява да измъкне Съединените щати от Виетнам. Второ, отваря вратата към Китай. Трето, поддържа политика на отслабване на напрежението с Русия. Четвърто, постига споразумение за контрол над въоръженията с руснаците. Никое друго правителство по време на Студената война не може да се похвали дори с едно такова постижение.

Но тази история има и друга страна. Изтеглянето на американските войски от Виетнам става след четири години на ужасна война и когато накрая дава сигнал за отстъпление, Никсън не печели нищо повече от онова, което би могъл да спечели през 1969 г. Ако приемем, че той е човекът с най-големи заслуги за отваряне на вратата към Китай, той има и най-големи заслуги тази врата да стои затворена в продължение на тридесет години преди това. Политиката на отслабване на напрежението, въпреки всички заложени надежди, е значително ограничена поради неспособността на Никсън да убеди Сената в нейната необходимост и отказа му да прояви и най-малко доверие към руснаците. В резултат на това политиката на отслабване на напрежението е категорично отхвърлена от следващото правителство. Границите, поставени от САЛТ, отдавна са прекрачени. С други думи, твърде малко във външната политика на Никсън оставя трайни следи, във всеки случай в нея няма нищо от рода на Доктрината Труман.

Никсън има блестящи идеи, но не подготвя избиратели, които да ги осъществят. Може би, както показва примерът със сенатора Джаксън и еврейската имиграция, не е възможно да бъдат превъзмогнати четвъртвековните навици на Студената война. Може би, както твърдят поддръжниците на Никсън, ако Никсън е имал пълен втори мандат от четири години, е щял да успее.* Може би, както твърди Никсън, ако през 1975 г. е държал кормилото на управлението, Северен Виетнам никога не е щял да се осмели да прегази Сайгон. Може би.

Окончателната равносметка е, че Никсън и Кисинджър

---

* Ричард Никсън се оттегля през август 1974 г. и Джералд Форд става президент.

не успяват да постигнат големите си външнополитически цели. Те не могат да изтеглят войските на Съединените щати от Виетнам, без да предадат Виетнам на комунистите; не могат да разрешат въпроса с Тайван и така установяват дипломатически отношения с китайците; не могат да постигнат трайно отслабване на напрежението; не установяват никакъв контрол върху надпреварата във въоръжаването; не постигат мир в Близкия изток. Те не успяват да отговорят на стандартите, които сами са си поставили.

В Близкия изток Никсън и Кисинджър постигат малко с дипломацията на совалката, като изключим факта, че арабите подновяват продажбите на нефт – на четирикратно по-висока цена, за Съединените щати и Европа. Писмото на сенаторите за отбраната на Израел прави израелците неуязвими за американските заплахи за прекратяване на помощта и им дава възможност да отстояват твърда политика в преговорите за мир. Израелската окупация на по-голямата част от Синайския полуостров, Голанските възвишения и Западния бряг на река Йордан продължава. Проблемът с Организацията за освобождение на Палестина все повече се усложнява – той се задълбочава от гражданска война с неясен характер и изход в Ливан между християни и мюсюлмани, от активното участие на Сирия, от ролята на Организацията за освобождение на Палестина, която е в центъра на конфликта, от американските модерни оръжия в ръцете на израелци, които избиват ливанци, заподозрени, че прикриват Организацията за освобождение на Палестина.

Мирът в Близкия изток остава по-скоро цел, отколкото постижение на американската външна политика. Трайното разрешение на конфликтите все още е далеч. Както често се изразяват американските президенти, Близкият изток си остава барутен погреб, който може да подпали света с една-единствена искра.

В Африка през 70-те години също няма мир. В Замбия, Родезия (Зимбабве), Ангола, Югозападна Африка (Намибия), Мозамбик и ЮАР 4 милиона бели хора управляват 30 милиона чернокожи. Най-общото между тези държави е, че имат правителства на малцинството и че чернокожият

труд* е скандално експлоатиран от един елит от баснословно богати бели хора.

Но тъй както тези държави, управлявани от бели малцинства, следват различни традиции, всички те поемат различни пътища. През 1979 г. Замбия, Ангола и Мозамбик успяват да наложат управление на мнозинството, а Родезия е на път да създаде една демократична държава, основана на принципа на всеобщото избирателно право. В Намибия, от друга страна, положението се влошава, защото ЮАР засилва натиска върху своята колония. А в самата ЮАР, независима от началото на века, най-расистката държава в света, управлявана от бели, става още по-расистка. Бялото малцинство има монопол върху сила, която не се колебае да използва, и върху власт, която не желае да дели с никого.

Всички държави в Южна Африка представляват някакъв икономически интерес за Съединените щати. Ето защо американската политика, както е обобщена в Меморандум 39 на Националния съвет за сигурност**, „се опитва да балансира нашите икономически, научни и стратегически интереси в управляваните от бели хора държави с политическия курс на Съединените щати към разграничаване от режимите на белите малцинства и от тяхната репресивна расистка политика". Проблемът е там, че всичко това е по-скоро пожелание, отколкото политика, и затова американското влияние върху събитията в южната част на Африка е относително слабо.

В Меморандум 39 се предвижда продължаване на патовата ситуация в португалската колония Ангола***, където

---

* В ЮАР работниците трябва да живеят в лагери в непосредствена близост до мините от дванадесет до осемнадесет месеца, през което време не могат да виждат семействата си. Надниците в мините, които са 72 цента на ден през 1910 г., спадат на 57 цента на ден през 1975 г. Но в други части на южния регион на Африка положението е още по-тежко, така че чернокожото население се опитва да се добере до ЮАР в търсене на работа.

** Меморандум 39 на Националния съвет за сигурност, в който се прави подробен преглед на американската политика в Африка и се анализират американските икономически и политически интереси в Африка, е изготвен през 1969 г. по искане на Кисинджър.

*** Обявена от португалците за законна част на Португалия, както навремето французите обявяват Алжир за част от Франция.

националните освободителни сили на чернокожите водят партизанска война срещу правителството. Ангола се различава от ЮАР и Родезия по това, че откритата расова дискриминация е премахната от португалците, които през 60-те години започват ускорена програма за образоване на чернокожите и за интегрирането им в икономиката. Много от водачите на чернокожото население отхвърлят тази програма, защото смятат, че това е опит на белите да запазят контрол.

Три движения искат Ангола да получи пълна независимост – това са Народното движение за освобождение на Ангола (МПЛА), Националният фронт за освобождение на Ангола (НФЛА) и Националният съюз за пълна независимост на Ангола (УНИТА). Всички те получават помощ от Русия и от Китай, но ръководителите на МПЛА имат марксистки, антиимпериалистически възгледи и заклеймяват Съединените щати затова, че подкрепят Португалия. Американските вестници пишат за „поддържаното от Съветския съюз" Народно движение (МПЛА) и за умерения Национален фронт (НФЛА).

Съединените щати се опитват да останат в ролята на наблюдател на проблемите на Ангола и Мозамбик (също португалска колония), като в същото време проявяват резервираност към самата Португалия и това продължава до 1971 г., когато Никсън възприема пропортугалска позиция. Кисинджър иска НАТО да бъде силна организация и да има достъп до португалската стратегическа база на Азорските острови. В замяна на това Никсън подписва договор, който не подлежи на одобрение от Сената, за отпускане на 436 милиона долара заем на Португалия. На следващата година Никсън одобрява продажбата на военни транспортни средства за Португалия, след това отпуска нов заем, с който португалците купуват хеликоптери, които използват срещу партизаните в своите колонии. Отплата за всичко това Кисинджър получава по време на войната Йом Кипур през 1973 г., когато Португалия е единственият съюзник от НАТО, който разрешава на американските самолети, насочили се към Израел, да зареждат гориво на нейна територия.

През април 1974 г. в Лисабон се извършва военен преврат и се създава нова ситуация. Уморени от водене на безкрайни и неуспешни войни, португалските военни ръководители решават да дадат независимост на колониите.

През януари 1975 г. в Луанда, столицата на Ангола, е установено временно правителство, като всички независими движения участват в подготовката за получаване на независимост, и всяка групировка провежда кампания в цялата страна за насрочените през октомври 1975 г. избори. За Ден на независимостта е обявен 11 ноември 1975 г.

НФЛА, МПЛА и УНИТА установяват, че е невъзможно да работят заедно. Причините за това според големите държави са идеологически разногласия по въпроса комунизъм или капитализъм, но според африкански източници причините са дълбоки етнически и племенни конфликти. Така или иначе хаосът в Луанда дава основание за външна намеса.

Съединените щати реагират първи. Кисинджър и директорът на ЦРУ Уилям Колби твърдят, че Съединените щати се включват в анголската гражданска война, само за да окажат противодействие на руската заплаха там, но Джон Стокуел, шефът на ЦРУ в Ангола, заявява по-късно, че в действителност Съединените щати са направили първата крачка.* Като се имат предвид политическите избори, които се провеждат в Ангола, ЦРУ се насочва към НФЛА. Приемлив е също и УНИТА. За МПЛА се смята, че е радикално, комунистическо движение, подкрепяно от руснаците, и затова трябва да бъде възпряно. Фактически мотивиращият фактор е съперничеството между великите сили, защото в Ангола се установява чуждо присъствие, преди португалците да напуснат страната. Но не само великите сили се намесват; в различни моменти НФЛА и УНИТА получават подкрепа не само от Съединените щати и Китай, но също и от Румъния, Северна Корея, Франция, Израел, Западна Германия, Сенегал, Уганда, Заир, Замбия, Танзания и ЮАР. МПЛА се ползва с подкрепата на Съветския съюз, Куба, Източна Германия, Алжир, Гвинея и Полша, което е своеобразно доказателство за това, че политиката събира какви ли не хора на едно място.

ЮАР се включва в конфликта с редовна армия през септември 1975 г. За първи път страната участва във война в Черна Африка. Това довежда до положение, при което Вашингтон, Претория и Пекин се бият на една и съща страна.

---

* Китай следва на второ място, като изпраща 112 военни съветници и техника в помощ на НФЛА.

Южноафриканците се надяват да спечелят симпатии, като подкрепят същата страна в конфликта, която подкрепят Заир и Съединените щати. Те вярват, че техните войски, макар и от бели хора, ще бъдат по-приемливи за Ангола – тъй като са местни африканци*, отколкото чернокожи, които идват от Куба. Те смятат също така, че ще победят и това ги окуражава да предприемат такъв опасен курс. В края на краищата ЮАР изпраща част от редовната си армия да се сражава редом с УНИТА, която за малко да спечели войната.

Южноафриканската офанзива най-накрая е отблъсната. Руснаците дават на МПЛА голямо количество оръжия, а кубинците изпращат петнадесет хиляди добре обучени войници от своята редовна армия. Кубинците накланят решително баланса и МПЛА бързо спечелва войната. Американските петролни рафинерии продължават да работят – скоро кубински войници охраняват американската собственост от войски на УНИТА, въоръжени с американско оръжие. Съветското присъствие в Африка тревожи Кисинджър, но кубинското присъствие го подлудява. „Съединените щати няма да приемат по-нататъшна комунистическа военна интервенция в Африка", заявява той през март 1976 г. Водачът на мнозинството в Сената Майк Мансфийлд отхвърля това изявление като „безполезна реторика", а водачът на мнозинството в Долната камара Томас П. О'Нийл – младши, настоява президентът Форд „официално да осъди" позицията на Кисинджър. Министърът на отбраната Доналд Ръмсфелд дава неубедителното обяснение, че правителството на Форд обсъжда „само икономически или политически, а не военни действия срещу Куба".

Това е друг пример, когато Конгресът взема в свои ръце външната политика по един начин, който би бил немислим по време на управлението на Труман, Айзенхауер, Кенеди или Джонсън. Конгресът използва същата сила, ко-

* Южноафриканците смятат себе си за африканци с основателната причина, че в някои случаи прадедите им са в тази страна отпреди триста година. За разлика от белите в Родезия те нямат „родина" в Европа или във Великобритания, в която да се върнат – Африка е тяхната родина. Южноафриканците твърдят, че когато прадедите им са се заселили в южната точка на континента, там не са живеели други хора.

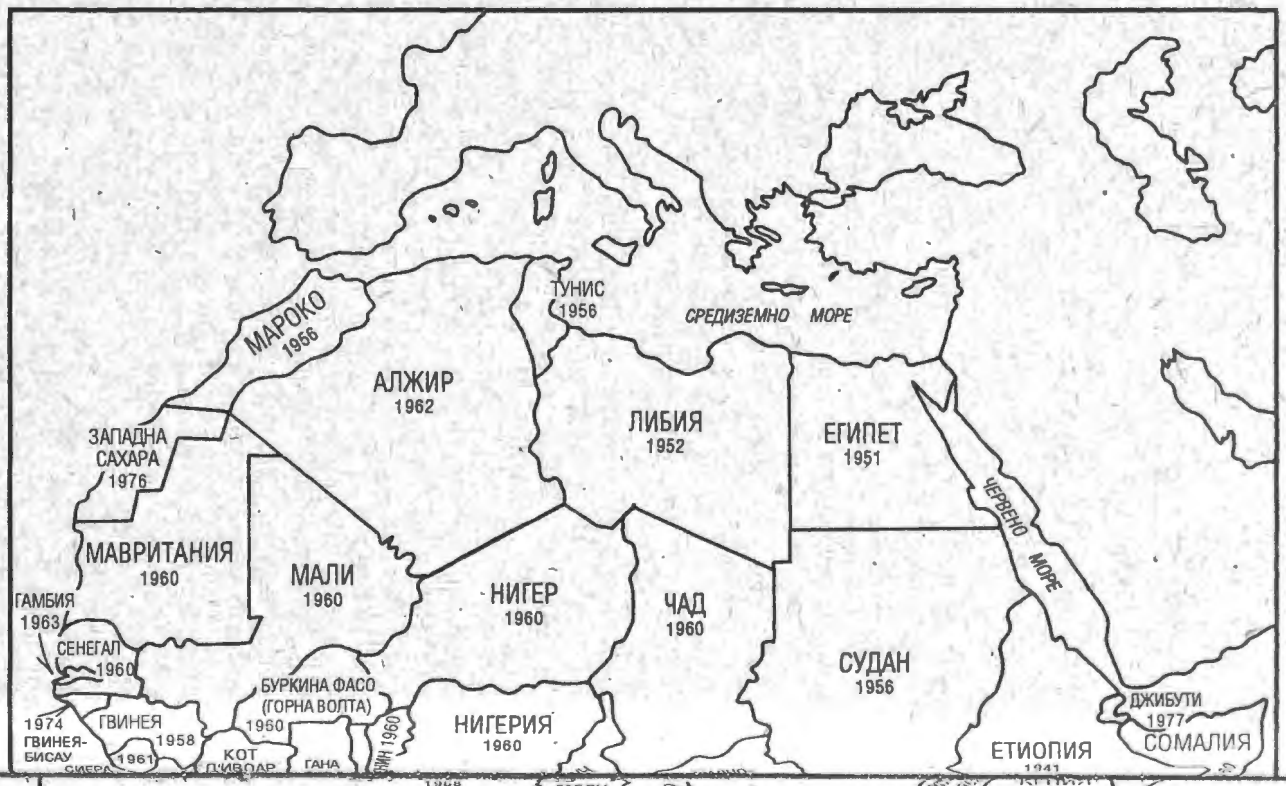

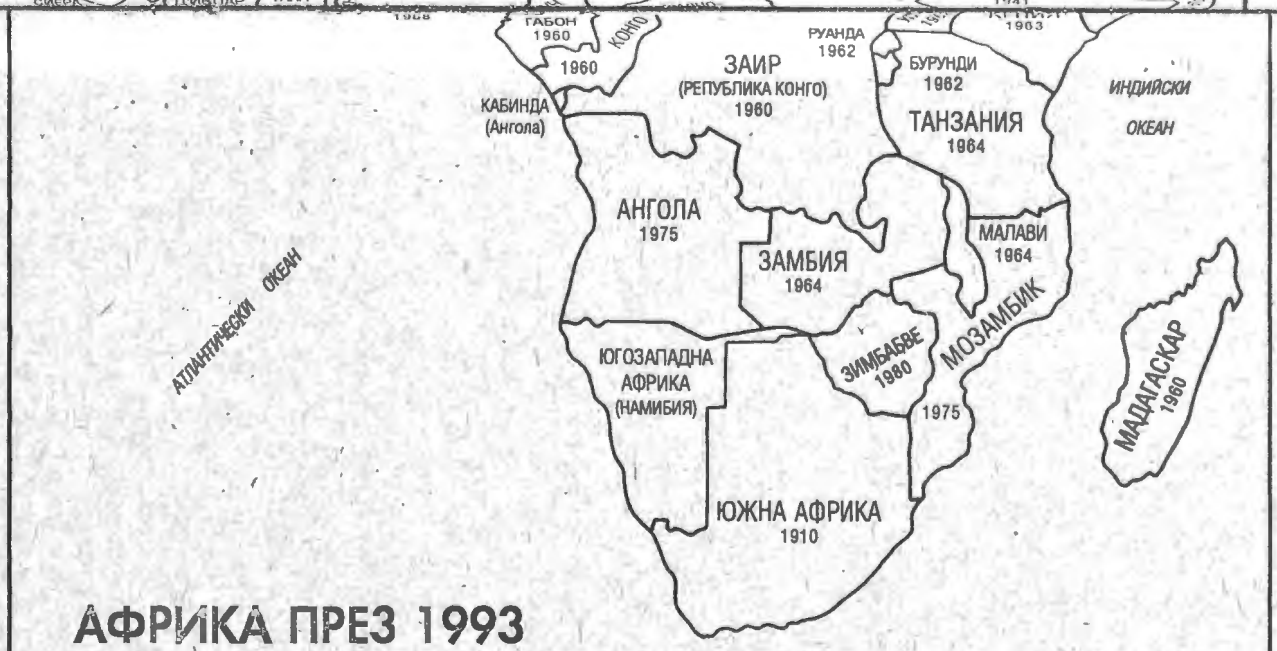

АФРИКА ПРЕЗ 1993

0 400 800
Мили

Годините сочат кога е получена независимостта.

ято е упражнил, за да принуди Никсън да се изтегли от Виетнам – силата на онзи, у когото са парите. На 27 януари 1976 г., въпреки отправените в последния момент призиви от страна на Форд и Кисинджър, Долната камара гласува с 323 гласа за и 99 против да не се отпуска военна помощ за Ангола. Безсилен, президентът Форд обвинява Конгреса, че „е загубил воля за решителни действия".

Може и да е така, но според много американци Конгресът сякаш най-сетне изпълнява задълженията си и налага крайно необходимата ограничаваща власт върху авантюристите от ЦРУ и от Белия дом. Фактът, че МПЛА спечелва войната в Ангола, едва ли е събитие от решаващо значение за Конгреса, който в сравнение с ЦРУ се тревожи по-малко за влиянието на Америка в Африка, но е много по-загрижен за военните разходи и не е склонен да реагира при първия призив за действие. През 1976 г. например, когато Етиопия и Сомалия са пред прага на война, ЦРУ е готово да се намеси на страната на Етиопия под предлог, че руснаците въоръжават Сомалия с модерно оръжие и че кубински съветници участват в сомалийските военни сили. Кисинджър се съгласява с ЦРУ, но Конгресът е подозрително настроен и тъй като във Вашингтон предстои да дойде на власт ново правителство, не е направено нищо по въпроса. Една година по-късно, през есента на 1977 г. руснаците са изгонени от Сомалия и започват да въоръжават Етиопия. Тогава ЦРУ настоява пред правителството на Картър да се намеси на страната на Сомалия.

В най-южната част на Африка се намира Южноафриканската република – тя представлява друг свят, който управляващото бяло малцинство е решено да защитава до край. В останалата част на света от 1945 г. насам основното политическо движение е по посока на управление на мнозинството или на социалистически колективизъм. Колониалното господство е почти ликвидирано (освен в границите на Съветския съюз). Вярно е, че еднопартийното управление в социалистическите страни е много далеч от истинската демокрация, но е вярно също така, че през последните четиридесет години светът е успял да се освободи от много монархии и еднолични диктатури. А социалистическите държави поне на теория се ръководят от

принципите за равнопоставеност на възможности, образование и основни човешки права.

Южна Африка се развива в противоположната посока, която е отдалечаване от демокрацията и от идеята за равенство на всички граждани по силата на закона. След Втората световна война расистката политика на Южна Африка непрекъснато се задълбочава. С процъфтяването на икономиката държавата се нуждае все повече от труда на чернокожото население. С увеличаване на участието на чернокожите в икономиката, се засилват репресиите за налагане на политиката на апартейд. Държавата намалява надниците, арестува и избива чернокожите дисиденти; налага със сила пълно разделение на расите. Южна Африка се превръща в полицейска държава и макар че в нея няма хитлеристки лагери на смъртта или сталинистки трудови лагери, жестоката действителност там ужасява света, както го ужасяват и съветските психиатрични заведения.

Макар и превърнала се в международен парий, ЮАР предлага прекрасни възможности за инвестиции поради евтината работна ръка и минералните богатства на страната. Печалбите са високи, рисковете – малки. Някои частни американски инвестиции неизбежно са стигнали до ЮАР, но те не могат да се сравнят с американските инвестиции в Европа, Близкия изток или Латинска Америка. Американските инвестиции в Южна Африка през 1973 г. възлизат общо на 1,2 милиарда долара, което представлява 73 процента увеличение през годините на управлението на Никсън, а това не е много по-високо от равнището на инфлацията. Сумата 1,2 милиарда долара са около една-трета от всички американски инвестиции в Африка и около 15 процента от всички чужди инвестиции в ЮАР. Освен това около 17 процента от вноса на ЮАР идва от Съединените щати. ЮАР произвежда 60 процента от златото на Запада и е на трето място в света по износ на уран. Към това трябва да добавим, че Съединените щати имат база на НАСА и военновъздушна база в ЮАР, а военноморските сили искат да бъде улеснен технически достъпът им до пристанище във или близо до Кейптаун, една от най-важните стратегически точки в света.

Като цяло тези инвестиции не са големи. Съединените щати нямат жизнено важни интереси в ЮАР. Освен това,

като се има предвид въпросът за гражданските права, очевидно е, че нито един американски политик не може да заеме проюжноафриканска позиция (с изключение на Дийн Ачесън, който става прословут със своята проюжноафриканска позиция). В същото време е много трудно да се предложи политика, която би принудила ЮАР да се насочи към управление на мнозинството. Ето защо и американската политика към ЮАР е неоднозначна и объркана. От една страна, Съединените щати поддържат дипломатически отношения; от друга страна, в началото на 60-те години посланик Адлай Стивънсън поема инициативата в ООН за заклеймяване на апартейда. Правителството на Съединените щати никога не е налагало забрана върху инвестиции в ЮАР и Никсън всъщност поощрява инвестирането въпреки факта, че през 1963 г. Съединените щати са инициатор на усилието ООН да наложи оръжейно ембарго за ЮАР.

На юг от Ангола се намира Намибия (Югоизточна Африка), колония на ЮАР. Съединените щати твърдят, че продължаващото господство на ЮАР над Намибия е незаконно* и стигат до там, че президентът Никсън, по настояване на Кисинджър, информира потенциални американски инвеститори, че Съединените щати отсега нататък няма да насърчават инвестиране в Намибия. Така или иначе, главната – а и единствената, експортна стока на Намибия е човешки труд за южноафриканските мини. Претория не е склонна да се откаже от този източник на евтин, сигурен, изпитан труд. Ето как е обобщен проблемът в официален правителствен документ: „Никакво разрешение не се вижда. ЮАР утвърждава господството си и разширява прилагането на апартейда и репресивните мерки. ЮАР смята, че районът е жизнено важен за нейната сигурност и че в икономическо отношение е много ценен."

Културните и икономически връзки на Африка са с Европа. Голямата част от африканските студенти се записват да учат в западноевропейски университети, а не в амери-

* Намибия е поставена под мандат на Южна Африка от Обществото на народите през 1920 г. Това е единствената мандатна територия, която не получава независимост след Втората световна война. Южна Африка не се съобразява с нито едно искане на ООН да се оттегли от Намибия.

кански или руски, а западноевропейската търговия и инвестициите в Африка са много по-големи в сравнение с търговията и инвестициите на двете суперсили. „Модерните" и разпространени езици в Африка са английски и френски, като африканският английски се говори с британски, а не с американски акцент. Африка е по-голям проблем за Европа, отколкото за Америка.

[14]

Картър и „боледуването“ на нацията

Човешките права са същността на нашата външна политика.

Джими Картър, 1977

Иран е остров на стабилността в един от най-неспокойните райони на света.

Джими Картър, 1977

През ноември 1976 г. Джими Картър побеждава с малка разлика Джералд Форд в президентските избори. Картър е водил умела кампания, възползвайки се изцяло от обществения скандал Уотъргейт, в който Никсън е замесен, от широко разпространената неприязън към голямото правителство във Вашингтон, окръг Колумбия, и от общото мнение, че е необходима не толкова активна и не толкова ангажирана външна политика. Всъщност Картър обещава, че повече няма да има Уотъргейт и Виетнам.

Какво обаче обещава, че ще има, не е толкова ясно. Като бизнесмен от Джорджия и бивш губернатор на щата, по отношение на външната политика Картър е най-неопитният президент в периода след Втората световна война. В пълна противоположност на реалполитик през годините на Кисинджър, основната характеристика на Картъровата политика е идеализмът. За разлика от предшествениците си той не смята комунизма за главен враг; Картър многократно заявява, че американците са развили такъв страх от комунистите, че са започнали да обръщат все по-малко внимание на по-голямата заплаха (надпреварата във въоръжаването) и да оказват твърде голяма подкрепа на репресивни дясноориентирани диктатури в целия свят.

Във встъпителното си слово Картър твърди, че крайната му цел е премахването на ядрените оръжия от Земята. Той иска незабавно да започне да ограничава производ-

ството на оръжия и да съкрати американските продажби на оръжия за други страни, защото не иска Съединените щати да бъдат оръжейният търговец на света. И твърдо се ангажира да защитава човешките права в целия свят, а след време обявява човешките права за „същността на нашата външна политика" и ги превръща в критерий за отношенията на Америка с другите страни по света. Това са благородни цели, заявени по благороден начин. Те съживяват надеждите в целия свят, още повече, че поставят ударението върху човешките права, което намира отзвук сред всички потиснати народи в света.

Но поставените цели са непрактични и нито една от тях не е постигната. Правителството на Картър не само че не отбелязва успех по отношение на съкращаването на ядрените оръжия, но продължава да увеличава американския ядрен арсенал приблизително в същата степен, в която го увеличават и правителствата на Никсън и Форд. Продажбите на американско оръжие за други страни в действителност се увеличават по време на управлението на Картър. Нещо повече, ударението, което Картър поставя върху човешките права, се отразява зле върху отношенията на Америка с много от най-старите й съюзници; то предизвиква възмущение в Съветския съюз и в други комунистически страни и осуетява осъществяването на такива основни цели като постигане на контрол над въоръженията или истинско отслабване на напрежението; то допринася за падането на най-стария и предан съюзник на Америка в Близкия изток – шаха на Иран, като последиците от това са катастрофални и за самия Картър. Съществува огромна пропаст между целите и постиженията на Картъровото правителство. Главните причини за съществуването на тази пропаст са свръхидеализъм, липса на опит и неправомерно реагиране на действията на руснаците.

„Никога не можем да останем безразлични към съдбата на свободата в света", заявява Картър във встъпителното си слово. „Ние трябва да отстояваме човешките права безусловно."

Идеята, че всяко човешко същество има неприкосновени права, е по същество идея на Джеферсън и на Америка, но тя получава подкрепата на целия свят в Хартата на ООН (1945 г.) и след това в Хелзинкските споразумения от 1975 г.,

когато всички участници, включително и Съветският съюз, тържествено обещават да спазват и защитават човешките права на собствените си граждани.* За жалост не се предвиждат никакви наказателни мерки. Конгресът одобрява тази политика в началото на 70-те години, преди Картър да встъпи в длъжност. В отговор на реалполитик на Кисинджър и на неловкото положение, в което изпада поради подкрепата, оказвана от Америка на диктатори по целия свят, Конгресът забранява да се оказва помощ на страни, които „по системен начин грубо нарушават международно признатите човешки права". Така че Картър не лансира някаква нова идея, но е първият президент, който отива толкова далеч в защита на човешките права.

Картър лично се ангажира с този въпрос, който му осигурява и възможност да разграничи външната си политика от политиката на Никсън и Кисинджър. Освен това той предлага нещо както на поддръжниците на Студената война (които го използват, за да критикуват Съветския съюз за ужасяващото погазване на човешките права), така и на идеалистите (които го използват, за да критикуват Чили, Бразилия, ЮАР и други страни за ужасяващото погазване на човешките права). Картър създава Комисия за човешките права към Държавния департамент; той дава или отказва да дава икономическа помощ, търговски привилегии, оръжие и други форми на помощ въз основа на спазването на човешките права от съответната държава.

Кампанията за човешките права е благоприятна за имиджа на Картър, но тя не само че няма видим положителен ефект, а нанася значителна вреда. Картър проповядва идеите си пред тези, които е спечелил на своя страна, но онези, които осъжда, ненавиждат дълбоко проповедите му за човешките права и не обръщат внимание на призивите му да променят отношението си към политическите затворници или в действителност засилват репресиите. И все пак защитниците на човешките права са убедени, че кампанията е позитивна и полезна. Както казва един от тях: „Някогашната репутация на Съединените щати като закрилник на свободата е възстановена, изместваики неотдавнашната им слава на покровител на тиранията."

---

* Заслугата за Хелзинкските споразумения е на президента Форд, който успява да ги наложи въпреки силните протести.

Една основна трудност обаче е, че кампанията неминуемо се насочва срещу американските съюзници и приятели, а не толкова срещу враговете на Америка, най-малкото защото такива съюзници като Южна Корея, Аржентина, ЮАР, Бразилия, Тайван, Никарагуа и Иран са уязвими на натиска, оказван от Картър, тъй като те разчитат на Съединените щати за продажба на оръжие и икономическа помощ. Критиците на тази политика не виждат никакъв смисъл да се намалява силата на американските съюзници само заради това, че Америка не одобрява моралната им позиция, а в същото време да отпуска заеми, да продава зърно и да изпраща съвременни технологии на Съветския съюз, който се слави в целия свят като най-големия нарушител на човешките права и явно не е приятелски настроен към Съединените щати.

В отношенията си със Съветския съюз основните цели на Картър са да освободи Америка от нейния „прекомерно голям страх от комунизма" и да довърши споразумението САЛТ-2, което ще намали възможностите за избухване на ядрена война. Държавният секретар Сайръс Ванс, нюйоркски адвокат с дълъг опит на правителствен служител, е един от водещите защитници на политиката за отслабване на напрежението и възприема умерен и помирителен подход към руснаците. Картър и Ванс смятат, че е време отношенията между Съединените щати и Съветския съюз да бъдат преразгледани. Ванс подчертава, че новият подход към Съветския съюз трябва да се базира на „позитивни подбуди", а не на политика на сдържаност и контрол. Той отхвърля идеята, че „Съединените щати могат да се наложат над Съветския съюз или че ние можем да заповядаме на света да бъде такъв, какъвто искаме да бъде". Съединените щати трябва да приемат по-ограничена роля в световните дела.

Първият „позитивен стимул" се явява двадесет и четири часа след встъпителното слово на Картър, когато той нарежда незабавно да се изтеглят американските ядрени оръжия от Южна Корея. Тази решителна крачка не довежда до никаква реакция от страна на Съветския съюз (и в действителност е осуетена от бюрокрацията на Пентагона). Този резултат е дълбоко разочароващ за Картър, който, трябва да се отбележи, проявява неопитност, като

предприема толкова смела крачка, без да я обсъди с военните си ръководители и без да информира Кремъл и предварително да получи обещания за съответни действия. Като цяло през първата година от президентския си мандат Картър е огорчен, че сигналите, които дава на руснаците, остават без отговор. Докато Америка отстъпва от някои свои предни позиции в света, руснаците не само че не реагират по съответен начин, но се настройват още по-авантюристично. Те продължават да увеличават въоръженията си и се намесват в южната част на Африка, като използват кубински войски за предни разузнавателни отряди. Руснаците очевидно приемат „позитивните стимули" на Картър като израз на слабост и нерешителност и реагират на това, като стават по-агресивни.

Руските действия укрепват позицията на Збигнев Бжежински, специален съветник на Картър по въпросите на националната сигурност, политолог, емигрирал в Съединените щати от Полша през 1953 г. Бжежински следва традицията на реалполитик на Кисинджър и е конкурент на Ванс за по-голямо влияние върху Картър. Бжежински изтъква силни аргументи за това, че на руснаците не бива да се оказва доверие. Руските действия се явяват в подкрепа на тези аргументи. Например в началото на 1979 г. руснаците започват да изпращат в Куба бомбардировачи, войскови части и подводници. Картър е възмутен от Леонид Брежнев за това очевидно нарушение на спбразумението от 1962 г. във връзка с Кубинската ракетна криза и осъжда по националната телевизия Съветския съюз за неговите действия.* Брежнев, както се очаква, правилно отговаря, че самолетите и другата техника не са нападателно оръжие по своя характер и затова не нарушават неофициалното споразумение между Кенеди и Хрушчов от 1962 г. Брежнев, разбира се, не изтегля нито оръжията, нито войските. За Картър

* Тази „криза" води началото си от политическите амбиции на сенатора Франк Чърч, председател на Сенатската комисия по външните работи. Той се кандидатира за втори път в избори в Айдахо, но съперниците му го обвиняват, че не проявява твърдост към комунизма. Ето защо на пресконференция на 30 август 1979 г. той „разкрива" присъствието на съветска войскова част от 2500 души в Куба и „изисква" от президента да „настоява" за изтеглянето на „всички руски военни сили от Куба". В действителност войсковата част е там от 1963 г.

този случай бележи преход в отношението му към руснаците от идеализъм към твърда политика.

Най-важният резултат от нарастващата враждебност на Картър и страха му от руснаците е изоставянето на САЛТ-2. Картър не е склонен да прави компромиси, срещайки се с руснаците; всъщност в сравнение с онова, което Кисинджър и Никсън са били готови да приемат, Картър настоява за повече оръжия за Съединените щати и по-малко за руснаците. Исканията на Картър плюс възмущението на руснаците от официалната подкрепа, която той оказва на руските дисиденти, и свързването на преговорите САЛТ с въпроса за човешките права забавят преговорите с повече от една година. Картър е казал, че иска да приключи със споразумението през 1977 г., но едва през юни 1979 г. се среща с Брежнев във Виена, за да подпише договора САЛТ-2. Междувременно Картър вече е дал нареждане за конструиране на междуконтинентални крилати ракети и на особено смъртоносна неутронна бомба. Брежнев реагира на това, като ускорява производството на бомбардировача *Бекфайър* и на новите ракети *СС-20*.

Договорът САЛТ-2, подписан от двамата ръководители във Виена, представлява странно споразумение. Както при САЛТ-1, и тук се поставят горни граници, до които двете страни могат да трупат оръжия, а не се замразяват ядрените оръжия и системите за изстрелване и изобщо не се споменава за ракетите *Пършинг-2*, или за бомбардировача *Бекфайър* или за проблема МИРВ (междуконтинентални балистични ракети с индивидуално и повторно насочване). Накратко казано, САЛТ-2 е много изостанал от съвременната технология. По-специално договорът поставя ограничения на всяка страна до 2400 носители от всички видове. По това време, в средата на 1979 г. двете страни имат приблизително равни сили: Съединените щати имат 1054 междуконтинентални балистични ракети, от които 550 са с многокасетъчни бойни глави, а руснаците имат 1398 междуконтинентални балистични ракети, от които 576 са с многокасетъчни бойни глави. Съединените щати имат 656 балистични ракети с подводно изстрелване, от които 496 са с многокасетъчни бойни глави, а руснаците имат 950, от които 128 са с многокасетъчни бойни глави. В допълнение на това Съединените щати имат 574 тежки бомбардировача, а

руснаците имат 156. Тъй като и двете страни са свободни да създават колкото си искат ядрени бойни глави и да поставят на всичките си носители многокасетъчни бойни глави, САЛТ-2 на практика не поставя никакви ограничения в надпреварата във въоръжаването.

Въпреки това договорът е остро критикуван в Съединените щати, особено в Сената, където се отправят обвинения, че в него се правят прекалено много отстъпки и се дава възможност на Русия да поддържа предполагаемото стратегическо превъзходство и дори да го увеличава. Самият Картър, отчасти поради влошеното си отношение към руснаците, загубва доверие в договора. Той не настоява за ратифицирането му. Вместо това през декември 1979 г. правителството на Картър убеждава партньорите си от НАТО да приемат програма за инсталиране на ракети *Пършинг-2* с ядрени бойни глави в Западна Европа в отговор на инсталирането на стотици нови съветски ракети *СС-20* със среден радиус на действие в Източна Европа. В случая не може да се говори за действие, наложено от американците на колебаещите се европейци. Западна Германия, Великобритания, Холандия и други държави – членки на НАТО, са силно разтревожени от заплахата, която представляват *СС-20*, и настояват Америка да реагира. Държавите от НАТО вземат двойно решение – да инсталират американски междуконтинентални ракети в Западна Европа и в същото време да поискат от руснаците да участват в разговори за контрол над въоръженията. Страните от НАТО обещават, че няма да инсталират крилати ракети Круз, ако руснаците изтеглят ракетите *СС-20* от Източна Европа. Тези стъпки водят до голяма ескалация на надпреварата във въоръжаването, а един от непосредствените резултати е възникването на антиядрено движение в Европа, което скоро стига до Съединените щати. На хората от целия свят, хора от всички професии, с всякакви политически убеждения им е все по-трудно да разберат как създаването на повече бомби обезпечава тяхната сигурност. В една епоха, в която всяка страна притежава десетки хиляди ядрени бойни глави и капацитет за многократно унищожаване на врага четиридесет до петдесет пъти, на хората им е трудно да разберат как увеличаването на този капацитет подобрява стратегическата позиция

на една страна. Въпреки това надпреварата във въоръжаването продължава.

През декември 1979 г. около 85 000 съветски войници нахлуват в Афганистан. Картър е потресен от това събитие. Той заявява, че „последиците от съветското нахлуване в Афганистан може да се окажат най-сериозната заплаха за световния мир от Втората световна война насам" и подчертава, че „агресия, която не среща съпротива, се превръща в заразна болест". Съединените щати съкращават продажбите на зърно за Съветския съюз, прекратяват продажбите на високи технологии и по настояване на Картър бойкотират Олимпийските игри в Москва през 1980 г. Освен това Картър иска от Сената да отложи за неопределено време разглеждането на договора САЛТ-2. Това са сериозни мерки (с изключение на бойкота на Олимпийските игри, което има само символично значение и за което руснаците си отмъщават през 1984 г.) и те представляват промяна в посоката на една дългогодишна политика от времето на Кенеди. В действителност през 1980 г. Картър като цяло възприема по-твърда линия към руснаците в сравнение с който и да е президент след Айзенхауер. Той обяснява, че причината за всичко това е Афганистан със следните думи: „Това действие повече от всяко друго, което руснаците са предприели, откакто съм президент, ме накара да променя много по-решително собственото си мнение за техните крайни цели." Той нарича нахлуването „мост" към евентуално установяване на контрол над голяма част от световните доставки на петрол."

Критиците на Картър смятат, че тази реакция е пресилена. Те твърдят, че руснаците са навлезли в Афганистан от съображения за отбрана. В Афганистан е наложено промосковско правителство след преврат, станал през април 1978 г.; това правителство обаче не е в състояние да потуши мюсюлманските бунтове и руснаците, които очевидно се страхуват, че тези бунтове, залели Иран, ще достигнат до милионите мюсюлмани в Съветския съюз, нахлуват в Афганистан.

Картър обаче твърди, че Червената армия е в настъпление – вярно е, че за първи път руснаците изпращат свои войски в район, който не е бил завладян от Червената армия през 1945 г. Тъй като се страхува за петролните дос-

тавки за Запада, Картър се отдръпва от САЛТ-2 и увеличава разходите за отбрана; той също така обявява, че ограниченията върху дейността на ЦРУ ще бъдат премахнати и оповестява Доктрината Картър за Югоизточна Азия. Като обявява района на Персийския залив за зона от жизнено важен интерес за Америка, Картър заявява, че Съединените щати ще отблъснат всяко нападение на руснаците „с всички необходими средства – включително военна сила". Критиците на Картър задават въпроса, как Съединените щати биха могли да защитават без чужда помощ един район на хиляди мили от всякакви американски военни бази, освен като използват ядрено оръжие, и изказват съжаление, че Картър не се е консултирал с държавите от Персийския залив и с държавите от НАТО, преди да оповести Доктрината Картър.

Когато Картър напуска Белия дом, отношенията със Съветския съюз са по-лоши, отколкото когато встъпва в длъжност. Съветските дисиденти са подложени на по-жестоко преследване през 1980 г., отколкото през 1976 г. Ядрените арсенали на суперсилите са се увеличили. Съветските ракети *СС-20* заплашват Западна Европа както никога преди, а Америка произвежда крилати ракети *Круз*, за да заплашва в същата степен Източна Европа и Русия. Търговията между Съединените щати и Съветския съюз рязко е намаляла.

Картър започва с твърда политика, която в много отношения съдържа надежди за ново начало – съкратени разходи за въоръжения, по-голямо доверие между двете страни, по-голям търговски и културен обмен, накратко казано, истинско отслабване на напрежението. Но той не е в състояние да следва тази политика, до голяма степен поради това, че руснаците не отговарят на неговите „позитивни" стъпки, поради вътрешен политически натиск да „бъде твърд", поради това, че собствената му неопитност го кара да реагира остро на събитията, например в Куба и Афганистан, и поради това, че надпреварата във въоръжаването е стигнала дотам, че не само не може да бъде спряна, но не може да бъде забавена, тъй като всяка страна се страхува да не би другата да я изпревари по отношение на технологии или бройки. А също поради това, че Картър не е достатъчно издръжлив капитан, който да определи един курс и да го следва. През 1980 г. думата, която най-често се

използва, за да се характеризира външната му политика, е „глупотевици". Това е злостно обвинение.

Като изключим кампанията за човешките права, идеализмът на Картър се отразява най-силно върху отношенията с Африка, Латинска Америка и Китай. Откритата подкрепа, която посланик Андрю Янг засвидетелства в ООН на новите държави, както и призивите му южната част на Африка да бъде управлявана от мнозинството, спечелват на Съединените щати много нови приятели в Африка. В Латинска Америка Картър оттегля подкрепата си за репресивната военна хунта в Чили, като по този начин обръща в обратна посока политиката на Никсън. През февруари 1978 г. Картър спира цялата военна и политическа помощ за един от най-старите американски съюзници, Анастасио Сомоса, президент на Никарагуа, поради печалната слава на Сомоса за неспазване на човешките права. През юни 1979 г. Съединените щати подкрепят една резолюция на ОАД, в която се иска оставката на Сомоса. Без американска помощ Сомоса не би могъл да устои на партизанските нападения на сандинистите. През юли 1979 г. Сомоса избягва в Маями; една година по-късно той е убит в Парагвай. Съединените щати веднага признават новото сандинистко правителство и му осигуряват икономическа помощ в размер от 16 милиона долара. Една година по-късно Картър отпуска още 75 милиона долара под форма на помощи за Никарагуа. Дотолкова, доколкото сандинистите са лявоориентирани и със силно комунистическо представителство в правителството, отношението на Картър към революцията представлява решителна промяна в отношенията на Съединените щати с Централна Америка.

През май 1980 г. лявоориентирани партизани в Салвадор, окуражени и улеснени от победата на сандинистите в Никарагуа и от Кастро, започват гражданска война. Правителството на Салвадор отвръща с жестоки, но безрезултатни акции за преследване и унищожение. Армията на Салвадор изпраща наказателни отряди, които избиват стотици, а накрая и хиляди противници на режима сред гражданското население. След убийствата, извършени от правителствени войници, на три американски монахини и на един цивилен Картър прекратява военната и икономическата помощ за Салвадор, макар че на 14 януари 1981 г. в една от

последните си прояви като президент той съобщава, че възобновява частично помощта.

Една от големите победи на Картър във външната политика е през 1978 г., когато президентът заема смела и решителна позиция по договора за Панамския канал, който връща на Панама пълния суверенитет над Зоната на канала. Заслугата в никакъв случай не е изцяло на Картър – преговорите са започнали по време на правителството на Джонсън и са доведени почти до край по време на управлението на републиканците през 70-те години. Но когато идва моментът за решаващото гласуване в Сената, настроената емоционално опозиция почти проваля приемането му. Роналд Рейгън, който е започнал кампанията си за президентските избори, осъжда договора. Един сенатор ядно заявява: „Ние я откраднахме [Панама] честно и почтено." Но и Форд, и Кисинджър подкрепят договора, а Картър използва с пълна сила президентската институция за ратифицирането му. Договорът е приет с минимална разлика в гласовете.

Картър следва републиканската линия и по отношение на Китай. Посещението на Никсън в Китай през 1972 г. е открило възможности за нови американско-китайски отношения, но проблемът за пълното признаване на комунистически Китай и за съдбата на американските договори с националистически Китай все още не са преодолени. През 1978 г. Картър обявява, че от 1 януари 1979 г. Съединените щати и Китай ще установят дипломатически отношения и ще си разменят посланици. Освен това Съединените щати едностранно прекратяват договора за взаимна отбрана с Тайван от 1954 г. и прекратяват дипломатически отношения с националистическия режим там, като едновременно с това признават Тайван за част от Китай. Сенаторът Бари Голдуотър и кандидатът за президент Рейгън подемат кампанията срещу това „предателство" спрямо един от американските най-предани съюзници, но Картър все пак прокарва новата политика, главно защото тя е логична последица от инициативата Никсън–Кисинджър в Китай, факт, който силно заглушава критиките на републиканците.

Картър следва линията на Кисинджър в Близкия изток, където изиграва главна роля за сключването на мирен до-

говор между Египет и Израел, нещо, което почти никой – включително Кисинджър, не е смятал за възможно. Това издига авторитета на Картър както в Съединените щати, така и в целия свят. Успехът на Картър се дължи главно на приемника на Насър, Ануар Садат. Садат е разбрал, че Египет не може да си позволи да води повече войни и че не е в състояние да отблъсне израелската армия, окупирала Синайския полуостров. Той решава да предложи мир на Израел срещу връщане на окупираната египетска територия. През декември 1977 г. Садат отива в Израел да говори пред израелския парламент – проява на голяма смелост и на решителност, които привличат вниманието на света. Садат рискува не само да бъде заклеймен от арабските си събратя, но и да бъде убит. Той също така рискува да не бъде разбран от израелците. Садат говори откровено пред парламента, като настоява, че всяко споразумение между Израел и Египет трябва да предвижда изтегляне на Израел от Западния бряг на река Йордан и от Голанските възвишения, родината на палестинците, признаване на Организацията за освобождение на Палестина за тяхно правителство и отказване от страна на Израел да упражнява едностранно контрол над Йерусалим. Тези цели изглеждат непостижими, тъй като новият израелски министър-председател Менахим Бегин, бивш терорист и дясноориентиран политик, не е склонен да прави компромиси по въпроса за Йерусалим или за Организацията за освобождение на Палестина. Бегин не иска да прави отстъпки и по въпроса за Голанските възвишения и за Западния бряг. Но той иска да подпише сепаративен договор за мир с Египет (една стара цел на израелската външна политика е да разедини арабите). Садат не може да изостави другите араби, особено Организацията за освобождение на Палестина, дори срещу връщането на Синайския полуостров, но е готов да разговаря по този въпрос. Това е шансът на Картър.

През есента на 1978 г. Картър отправя покана към Бегин и Садат за среща в президентската резиденция в Кемп Дейвид, Мериланд, с участието на Съединените щати като „пълноправен партньор" в преговорите. Близо две седмици трите ръководители водят интензивни разговори. Те обаче не могат да стигнат до окончателно споразумение, защото не могат да разрешат въпросите за Йерусалим, Западния бряг, Голанските възвишения или за Организаци-

ята за освобождение на Палестина. През декември преговорите стигат до задънена улица. Картър определя събитието като „най-мъчителното преживяване в живота ми".

Въпреки това той продължава да упорства. В началото на 1979 г. Картър предприема внезапно, важно пътуване до Близкия изток, където се среща със Садат в Египет и с Бегин в Израел и в края на краищата ги убеждава да подпишат мирен договор. Всъщност в това споразумение Египет признава Израел, двете страни сключват мир помежду си, като в замяна на това Израел се изтегля на етапи от Синайския полуостров. Проблемът за бъдещето на ООП също се обсъжда, но по неопределен начин, което дава възможност за противоположни тълкувания на формулировката. В споразумението не се споменава за Голанските възвишения или за Йерусалим (всъщност Бегин присъединява Голанските възвишения към държавата Израел през 1982 г. и на Западния бряг се установяват голям брой еврейски заселници). Договорът следователно не е приемлив за другите арабски държави, които яростно осъждат Садат. Но договорът наистина довежда до изтеглянето на Израел от Синайския полуостров, което приключва на 1 април 1982 г., и до установяване на дипломатически и търговски отношения между Египет и Израел. За жалост той довежда също така и до убийството на Садат от египетски войници през октомври 1981 г.

По ирония на съдбата събитията в Близкия изток, където Картър отбелязва най-голямата си победа, довеждат до неговия провал. Иранската революция – едно от най-странните събития на 20. век, поставя през 1980 г. американското правителство в почти безизходно положение. Събитията в Иран изиграват основна роля в президентските избори същата година и са причина за поражението на Картър.

От 1953 г., когато ЦРУ участва в преврат за връщането на иранския шах на трона, американските отношения с шаха са колебливи. Айзенхауер е ентусиазиран поддръжник на режима, но и Кенеди, и Джонсън поставят ограничения върху продажбите на оръжия и върху икономическата помощ за Иран, позовавайки се на това, че шахът е реакционно настроен диктатор, на когото не може да се има доверие. Никсън и Кисинджър обаче възприемат линията на

Айзенхауер и дори я задълбочават. Според тях Иран е най-добрият приятел на Америка в Близкия изток, основен партньор в политиката за възпиране на руснаците и единственият сигурен доставчик на петрол за Запада. Иран е главен потребител на американска военна техника в началото на 70-те години и купува до една-трета от оръжията, които Съединените щати продават в чужбина, и по този начин се явява основен фактор в разрешаването на проблемите, свързани с американския платежен баланс. Освен това шахът е отявлен враг на комунизма, а географското разположение на Иран, граничещ с южните части на Русия, прави Иран решително важен в стратегическо отношение. Шахът поддържа умерена позиция в ОПЕК. Освен това той дава разрешение на американците да инсталират усъвършенствани електронни подслушвателни устройства по границата на Иран със Съветския съюз.

Иран явно представлява по-голям интерес за Америка, отколкото Южен Виетнам и Южна Корея. При честите му посещения в Съединените щати на шаха се оказват височайши почести. Десетки хиляди млади иранци учат в Съединените щати; ирански военни се обучават в американски военни колежи; САВАК, прословутата иранска тайна полиция, е обучена и въоръжена от ЦРУ; американските петролни компании осигуряват на иранците технически персонал, финансиране и им дават общи насоки, като в същото време делят огромните печалби; хиляди американски бизнесмени действат в Техеран. Накратко казано, отношенията между Съединените щати и Иран не биха могли да бъдат по-близки или по-добри.

Така поне изглежда. Но в действителност, като се изключи управляващият елит в Иран, антиамериканските настроения в страната се задълбочават и нарастват. Иранците обвиняват Съединените щати, че са върнали шаха на власт през 1953 г. и са го оставили да управлява. Те са убедени, че Съединените щати насърчават шаха да съсредоточава цялата власт в Иран в свои ръце; те смятат, че Съединените щати са отговорни за огромните разходи, които шахът прави за въоръжените сили – разходи, които изобщо не съответстват на нуждите на Иран за сигурността на страната, а целят по-скоро да се укрепи позицията на шаха, отколкото да се подобрят условията на живот на иранския народ. Безброй иранци смятат, че Съединените щати са

отговорни за модернизационните програми на шаха, които според тях нарушават основните ислямски закони и традиционните персийски обичаи. Но тъй като американците получават информация за Иран от шаха, от САВАК, от иранските военни и от петролните компании, фактът, че сред иранския народ кипи недоволство или не е известен, или се пренебрегва, или се отхвърля.

Въпреки политиката си на защита на човешките права, Картър приема тезата на Никсън–Кисинджър, че шахът е опора на американските интереси в Близкия изток и продължава с рекордни темпове практиката да продава на шаха военно оборудване. (Американските продажби на оръжия за Иран, които възлизат общо на 1,2 милиарда долара за повече от двадесет и две години от 1950 г., нарастват почти шестнадесет пъти и възлизат на 19,5 милиарда долара от 1972 до 1979 г.) В края на 1977, първата година на президентството си, Картър отива в Иран, където е почетен гост на бляскава новогодишна вечеря. Президентът вдига тост: „Иран, под великото ръководство на шаха, е остров на стабилността в един от най-неспокойните райони на света." Картър не споменава нищо за многолюдните демонстрации срещу шаха, залели същия ден улиците на Иран и довели до стотици арести. ЦРУ се оказва не помалко късогледо. През август 1978 г., когато стачките и демонстрациите на практика са парализирали Иран, ЦРУ изготвя анализ, дълъг шестдесет страници, по въпроса „Иран през 80-те години", в който се прави заключението, че „Иран не се намира в революционна или дори в „предреволюционна" ситуация."

На този етап обаче Иран изцяло е обзет от революционна дейност. Шахът е атакуван и от ляво (федаините, които са тясно свързани с ООП), и от дясно (ислямското духовенство, което настоява за ислямска република и отхвърля модернизацията). ЦРУ не може да схване колко сериозно е това предизвикателство или да разбере колко дълбока е омразата на иранците към шаха, макар че разполага с повече агенти в Иран на глава от населението, отколкото където и да е другаде по света. Освен това американското разузнаване не успява да разкрие един изключително важен факт: шахът е неизлечимо болен от рак и е подложен на масивно медикаментозно лечение от френски лекари; той няма сили да насочи великолепно въоръжената си ар-

мия или тайната си полиция срещу бунтовниците, които междувременно стават все по-смели. Но нито Картър, нито ЦРУ могат да повярват, че един абсолютен монарх, който е начело на една богата петролна страна с огромна въоръжена армия и тайна полиция, оказващи му ентусиазирана подкрепа, може да бъде свален от невъоръжени тълпи, водени от дългобради ислямски духовници. В действителност Картър се отнася толкова пренебрежително към политическите противници на шаха, че не прави никакъв опит да установи контакт с тях. Тази погрешна преценка има огромни последици.

В средата на 1978 г. на сцената излиза един-единствен водач на иранската опозиция. Това е възрастният аятолах Хомейни, фанатик, който живее в изгнание в Париж, откъдето изпраща инструкции и призиви на последователите си в Иран. Заръката му е да се организират стачки, подривни действия, бунтове и да се създава хаос, докато шахът бъде принуден да абдикира. Стотици хиляди иранци изпълняват поръченията му; скоро петролът, който Иран произвежда, спира да задоволява дори вътрешните нужди и в страната действително започва да цари хаос. Иранската армия, на която шахът е забранил да стреля срещу бунтовниците (шахът се страхува, че една кървава баня ще лиши сина му от възможността да го наследи), е деморализирана. Накрая, на 16 януари 1979 г. шахът заминава от страната за „продължителна ваканция". Две седмици по-късно аятолах Хомейни се връща в Иран, където тълпи от стотици хиляди негови привърженици го поздравяват с бурен ентусиазъм. Макар че никога не заема официален пост в правителството, Хомейни става фактическият владетел на Иран.

Правителството на Картър не знае какво отношение да прояви към Хомейни. Свикнало като предшествениците си да разсъждава изключително от гледна точка на Студената война, то не е в състояние да осмисли една фундаменталистка религиозна революция, която заклеймява с еднаква сила и Съединените щати, и Съветския съюз. Картър не взема под внимание бясната омраза на Хомейни към комунизма, а е склонен да чува само злобните му нападки към Съединените щати, които той нарича „великия сатана". Поради това Картър се страхува, че Хомейни ще допусне руснаците да проникнат в Иран. А на това се гледа като на

първа възможна стъпка към съветско проникване в целия Близък изток с непредвидими последици за целия Западен свят. С други думи, Картър отново вижда опасности, които не съществуват, а пренебрегва опасности, които съществуват.

Онова, което правителството на Съединените щати никога не успява да разбере докрай, е, че свързващото звено между иначе крайно различните федаини и ислямските духовници е антиамериканизмът и омразата към шаха. Тези две чувства се сливат в едно, защото шахът не абдикира (той отива първо в Мароко, а след това на Бахамските острови), защото Съединените щати продължават да поддържат голям дипломатически корпус и търговска общност в Иран и защото иранците все още обвиняват Съединените щати за събитията през 1953 г. В Иран почти всички вярват, че ЦРУ ще се опита да повтори предишното си изпълнение. В действителност Картър няма намерение да прави опити за връщането на шаха, за което говори и фактът, че през февруари 1979 г. той признава новото ислямско правителство. Надеждата на Картър е да възстанови нормалните отношения с Иран и да превърне отново страната в опора на стабилността в Близкия изток. Иранците обаче не могат да повярват, че Съединените щати ще се откажат от шаха и докато той е жив, продължават да очакват следващ преврат, организиран от ЦРУ.

През юли 1979 г. шестдесетдневната виза на шаха за Бахамските острови изтича. След множество неуспешни разговори с редица страни правителството на Картър най-сетне убеждава мексиканското правителство да даде шестмесечна туристическа виза на шаха. Междувременно обаче Картър е подложен на силен натиск от страна на Дейвид Рокфелер, Хенри Кисинджър и други стари приятели на шаха да приеме шаха в Съединените щати. Според Кисинджър е позорно, че Съединените щати обръщат гръб на един от най-старите си и близки приятели. Картър се съпротивлява на натиска, но накрая е подтикнат да действа от хуманни подбуди, най-важната от които е съображението, че шахът може да получи подходящо медицинско лечение на заболяването си само в нюйоркска болница. Картър се съгласява да го приеме в Съединените щати за лечение. Шахът пристига в Америка в края на октомври 1979 г.; правителството на Картър си осигурява предварително уверенията на иранското правителство, че то ще охранява аме-

риканското посолство в Техеран. Как Картър е могъл да повярва на тези уверения е загадка; за повечето наблюдатели е очевидно, че допускането на шаха в Съединените щати ще подейства по същия начин, по който действа червена кърпа, размахана пред разярен бик.

На 4 ноември 1979 г. разгневени ирански „студенти" навлизат в американското посолство в Техеран и вземат около 100 души заложници. Аятолах Хомейни оправдава постъпката им, като казва, че „ако те не предадат престъпника, ние ще направим, каквото е необходимо". Това възмутително действие е най-тежкото нарушение на основния принцип на дипломатическия имунитет в съвременната история. Министър-председателят Мехди Базарган, оглавяващ „правителство", което съществува само с мълчаливото съгласие на Хомейни, се опитва да освободи заложниците, не успява и се оттегля от поста си. Картър нарежда на Пентагона да подготви план за евентуални военни действия за спасяване на заложниците. Той иска министърът на правосъдието да съобщи на петдесетте хиляди ирански студенти в Съединените щати да се представят в най-близката имиграционна служба. Всички студенти, чиито визи се окажат нередовни, ще бъдат депортирани. (Тази заплаха не дава особени резултати, тъй като американските съдилища неизменно защитават правата на студентите.) Картър прекратява продажбите на оръжие за Иран, замразява иранските авоари в американски банки и обявява, че налага ембарго върху иранския петрол. Тъй като Иран така или иначе вече не иска американски оръжия, а и не произвежда достатъчно петрол дори за собствени нужди, тези мерки не дават пряк резултат.

По-важни от действията на Картър са неговите официални изявления, които придават много висока стойност на взетите от иранците заложници. С думи и с дела президентът показва ясно на иранците и на света, че животът на заложниците е негова първостепенна грижа. Той се среща многократно със семействата на заложниците и заедно с тях се моли в Националната катедрала; признава през журналисти, че буквално всяка минута от деня се тревожи за съдбата на заложниците; за голямо притеснение на сенатора Едуард Кенеди Картър отказва да участва в предконгресната политическа кампания за издигане на кандидатури на Демократическата партия с обяснението, че

трябва да посвети изцяло времето си на въпроса за заложниците, което помага на Картър в борбата му с Кенеди, но след това му се отразява твърде зле в общите избори; той допуска въпроса за заложниците да завладее американската външна политика през следващите четиринадесет месеца и половина. Малцина са онези, които навремето поставят под съмнение приоритетите на президента, макар че едва ли друга страна в света ще постави съдбата на петдесет и трима заложници (Хомейни е наредил да се освободят повечето чернокожи и жени) над всички други съображения. Медиите, които отделят изключително голямо внимание на кризата, включително и „специални" нощни предавания по телевизията, допринасят за емоционалната реакция на американския народ и популярността на Картър нараства всеки път, когато телевизията покаже огромни тълпи от обезумели иранци в Техеран, които крещят „Смърт на Картър". Изборът, който Картър е направил – да разреши на шаха да се лекува в американска болница, да признае иранското „правителство", да наложи лек икономически натиск върху Иран и да се опита да постигне разрешение на въпроса чрез преговори първоначално му спечелва голяма подкрепа.

За да се водят преговори обаче, в Иран трябва да има стабилно правителство, което действително да упражнява власт, а такова правителство няма. Иранците се намират в революционна ситуация, като се опитват да изготвят нова, ислямска в основата си конституция; междувременно се сменя цяла поредица от министър-председатели, никой от които не може да се задържи и един ден на поста си без благословията на Хомейни. В резултат на това едва през февруари 1980 г. Съединените щати разбират какви са иранските изисквания, които трябва да бъдат обсъдени. Както ги обявява новоизбраният президент на Иран, Абол-Хасан Бани-Садр, условията са: връщането на шаха в Иран, за да бъде изправен на съд, връщането на богатството на шаха на иранския народ, признание на Съединените щати, че са виновни за минали действия в Иран, плюс извинение и обещание да не се месят в делата на Иран в бъдеще. Това са очевидно неприемливи искания, особено първото, тъй като шахът вече (през декември 1979 г.) е напуснал Съединените щати и се е установил в Панама. В отговор на исканията на Бани-Садр Картър заплашва, че ще наложи нови тежки санкции срещу Иран и срещу иран-

ски граждани в Съединените щати, ако не бъде постигнат някакъв успех. През март 1980 г. шахът напуска Панама, един ден преди Иран да представи официално искане за екстрадиране, и приема отдавна отправената покана за сигурно убежище в Египет от президента Садат. Сега, когато шахът се намира в ислямска страна, а Бани-Садр обещава скоро да освободи заложниците, настроението на Картър се повишава.

Но радостта му е краткотрайна. Бани-Садр отлага изпълнението на обещанието си и накрая мрачно признава, че не разполага с такава власт, че да освободи заложниците, и че исканията на Хомейни остават непроменени. Картър е вбесен от тази измама. На 7 април той обявява, че прекъсва дипломатически отношения с Иран, че налага пълно икономическо ембарго срещу Иран, че иска финансовите задължения на Иран да бъдат уредени чрез иранските авоари в Съединените щати и уведомява иранските дипломати, че трябва да напуснат страната в срок от двадесет и четири часа.

Освен това Картър дава нареждане да се предприеме военен опит за освобождаване на заложниците. Военната операция от 25 април 1980 г. е лошо планирана и зле изпълнена. Много преди американските хеликоптери да се приближат до заложниците, Картър трябва да преустанови операцията поради технически проблеми. Заради провалената операция Съединените щати изглеждат като „жалък безпомощен великан", а Картър – като по-голям глупак от когато и да било. Хардлайнерите го упрекват, че не е предприел спасителна операция по-рано, че не е съсредоточил достатъчно военна сила в операцията, когато е решил да я осъществи, а след това е отстъпил при първата трудност. Държавният секретар Сайръс Ванс, представител на онези, които препоръчват политика на изчакване и водене на преговори, подава оставка в знак на протест. Ванс смята, че опитът да се освободят заложниците, дори и да е успешен, неизбежно ще доведе до смъртта на много от заложниците, ще задълбочи пропастта между Съединените щати и Иран, а може и да накара руснаците да се намесят, което ще има опасни последици за американската политика в Близкия изток. С две думи, в очите и на левицата, и на десницата неуспешната спасителна мисия на Картър е пълна катастрофа.

Широко разпространеното мнение за президента по това време е, че прави грешка след грешка. В една, по общо признание, трудна ситуация той непрекъснато предприема погрешни стъпки – не оказва подкрепа на шаха, когато революцията започва, не установява контакт с Хомейни, признава едно правителство в Иран, което не може да управлява, приема шаха в Съединените щати, реагира свръхемоционално по въпроса за заложниците, дълго отлага, а след това проваля възможността за военна спасителна операция. Броят на гласовете за Картър рязко намаляват.

Въпросът за заложниците е стигнал до безизходно положение, което продължава през лятото на 1980 г. На 27 юли шестдесетгодишният шах умира от рак, но всякакви надежди, че смъртта му ще се отрази благоприятно върху въпроса за заложниците, скоро угасват. През септември Хомейни обявява четири условия за освобождаване на заложниците – Съединените щати трябва: (1) да върнат богатството на шаха; (2) да се откажат от всякакви финансови претенции спрямо Иран; (3) да освободят американските авоари в Съединените щати; (4) да обещаят никога да не се намесват в делата на Иран. Тъй като в тези точки не се споменава за искане на извинение от Съединените щати за поведението им в миналото, сега вече има поне база за разговори. Шансовете за постигане на споразумение се увеличават също така и след 22 септември, когато Ирак напада иранската провинция Хузестан и между двете страни започва война по всички фронтове.

Възможността Иран да бъде разпокъсан силно тревожи Съединените щати, тъй като руснаците положително ще се възползват от това, поради което през октомври Картър обявява, че ще прекрати замразяването на иранските авоари, ще вдигне икономическите санкции и ще нормализира отношенията, ако Иран освободи заложниците. На 4 ноември Роналд Рейгън побеждава Картър в президентските избори, като по този начин оказва допълнителен натиск върху Хомейни. Официално Рейгън осъжда иранците като „варвари" и „обикновени престъпници" и намеква, че ще предприеме строги и директни военни действия срещу тях. Всъщност Рейгън е сключил частна сделка с Хомейни. Ако иранците задържат заложниците до след изборите, новото правителство на Рейгън ще плати откуп за тях под форма

на оръжия за Иран. Хомейни силно се нуждае от оръжия за войната с Ирак, затова сделката става.

След изборите, но преди встъпването в длъжност на Рейгън Хомейни се опитва да сключи отделна сделка с Картър. На 21 декември Иран отправя искане за 24 милиарда долара откуп за заложниците, който да бъде депозиран в Алжир. Новият държавен секретар Едмънд Мъски заявява, че искането е „неразумно", но дава да се разбере, че то може да послужи като база за преговори. На 6 януари Иран смъква сумата на 20 милиарда долара, а седмица по-късно прави нова отстъпка за 8 милиарда долара. Следват сложни преговори в атмосфера на припряност, тъй като Рейгън встъпва в длъжност на 20 януари. Най-накрая, последната сутрин на Картър в Белия дом, иранците се съгласяват да получат 8 милиарда долари, което е стойността на замразените ирански авоари (5 милиарда долара обаче са заделени за покриване на иранските дългове към американски и европейски банки) срещу освобождаване на заложниците, които същия ден излитат от Техеран. Кризата най-сетне е приключила.

Като се изключи връщането на авоарите, Иран не получава нищо от тази история – никакво извинение, никакъв международен трибунал, който да изслуша оплакванията на Техеран от Съединените щати, никакви обещания за бъдещето, никакво богатство на шаха. Развръзката обаче не носи успех и на Съединените щати, които са подложени на унижение повече от четиринадесет месеца и проявяват безсилие, дори когато защитават свои жизнено важни интереси. Хомейни остава с една банкрутирала и разделена държава, която води опасна и скъпа война с Ирак. Картър претърпява по-тежко електорално поражение от всеки друг президент, който е на власт, включително и от Хърбърт Хувър през 1932 г. Единственият истински печеливш е Рейгън, чиято огромна преднина в изборната победа се дължи до голяма степен на неумението на Картър да разреши кризата. Всъщност повечето наблюдатели смятат, че ако е успял да осигури освобождаването на заложниците преди изборите, Картър може би е щял да спечели; Роналд Рейгън определено е смятал така, поради което сключва с Иран сделката оръжие срещу заложници. Почти всички смятат, че ако военната спасителна операция е била осъществена, Картър е щял да спечели втори президентски мандат.

[15]

Рейгън и Империята на злото

Съветският съюз е центърът на злото в съвременния свят.

Роналд Рейгън, март 1983 г.

С идването на власт на Рейгъновото правителство в американската външна политика настъпва поредният поврат. Новият екип на президента Рейгън, бивш губернатор на Калифорния и филмов актьор, и на държавния секретар Александър Хейг, бивш командващ силите на НАТО и помощник на Кисинджър, проявява много по-голяма твърдост в официалните си изявления в сравнение с екипа на Картър–Ванс. Републиканците заявяват, че са решени да възстановят разклатеното влияние и позиция на Америка в света. В изказванията си те изразяват строго отношение към руснаците, възприемат решителна антикомунистическа линия в Централна Америка и рязко ескалират надпреварата във въоръжаването. Рейгън обвинява Картър (а косвено и Никсън и Кисинджър преди Картър), че е допуснал руснаците да постигнат стратегическо превъзходство, и настоява споразуменията САЛТ-2 да бъдат преразгледани, преди да се мисли за ратифицирането им. Рейгън нарежда да се пристъпи към построяването на бомбардировача *Б-1*, което е било отменено от Картър; ускорява подготовката за инсталиране на ракети *Першинг-2* в Западна Европа; рязко увеличава разходите за отбрана както за конвенционални, така и за ядрени оръжия в Съединените щати; изоставя политиката за човешките права; и разрешава на американските производители на оръжие да продават оръжия в рекордни количества.

В резултат на това оръжейната индустрия става водеща индустрия в Съединените щати. Равнището на въоръженията достига безпрецедентни мащаби. В началото на 80-те години военните разходи в света са близо 550 милиарда долара годишно или 150 долара на глава от населението в света. Руснаците в действителност изнасят повече оръжия

от Съединените щати, а Франция, Великобритания, Германия и други индустриални страни купуват петрол и други стоки срещу оръжия, които продават на износители на суровини от Третия свят.

Но също както Картър установява по време на иранската криза, че дори да разполагаш с най-големите въоръжени сили на тази планета (или с вторите по големина – в зависимост от това чия статистика се приеме), това не осигурява достатъчно власт да наложиш волята си, така и Рейгън установява по време на полската криза в края на 1981 г., че въпреки всички американски ракети, бомбардировачи, подводници и партньори от НАТО, той не може да повлияе на събитията в Източна Европа повече отколкото Труман и Айзенхауер през първите години на Студената война. Когато Съветският съюз принуждава полската армия да наложи военно положение с цел унищожаването на Солидарност – профсъюз, в който членува близо половината от полското население и който се стреми да установи в Полша истинска демокрация, Рейгън е възмутен. Но той е и объркан, когато установява, че е безпомощен. Той не смее да рискува война с руснаците заради Полша; не може да убеди съюзниците си от НАТО да се присъединят към налагането на икономическа блокада на Полша или на Русия; в крайна сметка действията му се ограничават до словесни разобличения и до ограничени и неефективни икономически санкции. Те водят единствено до това, че утежняват още повече живота на полските граждани, като в същото време укрепват решителността на полските генерали. През август 1984 г., след като полските военни освобождават част от стотиците политически затворници, правителството на Рейгън отменя повечето от санкциите.

В началото на 80-те години на много места по света се водят войни. През 1984 г. Европа, която е преживяла толкова много войни през вековете и на два пъти през 20. век е въвличала света във война, е единственият континент, където не се водят военни сражения. Навсякъде другаде бушуват войни. Много от тях не са свързани със Студената война или с политически или религиозни идеологии. В Югоизточна Азия комунисти воюват с комунисти (Китай срещу Виетнам; Виетнам срещу Камбоджа). В Близкия изток мюсюлмани се сражават срещу мюсюлмани (Иран срещу

Ирак), евреи воюват с араби, а ливански християни – с ливански мюсюлмани. Съединените щати са ангажирани в тези конфликти понякога като посредници и винаги като доставчици на оръжия. По същия начин са ангажирани и руснаците.

Всъщност всички страни от Третия свят изразходват огромни суми за война или за подготовка за война въпреки непосилните дългове и ужасяващата бедност. По време на икономическия подем на Запада през втората половина на 70-те години в американските и европейските банки се натрупват излишъци от капитал, затова на Третия свят се отпускат големи заеми. Парите се използват за покупки на оръжия или на потребителски стоки вместо като инвестиции за увеличаване на производствени мощности. В резултат на това, когато в началото на 80-те години настъпва световна икономическа рецесия, водеща до спад в цените на експортните стоки на Третия свят (петрол, минерали, стоки за потребление) и до повишаване на лихвените проценти (причинено отчасти от нечувания размер на американския дефицит, достигнат следствие проведеното от Рейгън едновременно намаляване на данъците и рязко увеличаване разходите за отбрана), много страни от Третия свят са изправени пред банкрут. Става дума за неплатежоспособност, изразена в милиарди долари, което излага на риск цялата западна банкова система. Светът е изправен пред икономическа криза, потенциално по-тежка от Голямата депресия през 1930 г.

Лесно разрешение няма. Една временна отсрочка – отпускане на допълнителни заеми на страните от Третия свят, за да могат да поемат поне лихвите – само задълбочава дълготрайния проблем. През 1984 г. американската икономика отново се съживява с почти рекордни темпове, но поради успешната борба на Рейгън с инфлацията (4 процента през 1984 г.) цените на стоките, на петрола и на други продукти на Третия свят не се повишават.

Друга заплаха за стабилността на света е продължаващата ирано-иракска война. През 1984 г. двете страни започват да атакуват с модерни ракети петролни танкери в Персийския залив. През 1979 г. в Доктрината Картър Съединените щати заявяват, че ще използват военна сила, за да не допуснат руснаците да наложат контрол в региона или да нарушат притока на петрол. Но през 1984 г. Съеди-

нените щати наблюдават безпомощно как Ирак и Иран правят точно това с петрола. През 1987 г. американският кораб *Старк* е ударен от френска ракета, изстреляна от иракски самолет. Ирак поднася извинения и изплаща щетите; критиците на Рейгън задават въпроса, какво изобщо търси един военен кораб във военна зона, без да има определена задача.

В Ливан, където се води друга важна Близкоизточна война, Съединените щати нямат никакви съществени икономически интереси, но въпреки това дълбоко се ангажират с войната. Тя е изключително сложна (изправя един срещу друг ливански мюсюлмани срещу ливански християни, Сирия срещу Ливан, ООП срещу всички и евреи срещу араби), но причината, поради която Америка се ангажира, е ясна – да бъде удържан Съветският съюз. Рейгън гледа на Сирия като на държава, зависима от руснаците, а на Израел като на силен съюзник в Студената война в Близкия изток. Държавният секретар Хейг и министърът на отбраната Каспар Уайнбъргър настояват за тесни военни връзки с Израел, тъй като смятат, че той е най-голямата и най-сигурната сила в района. Трудността обаче е в това, че израелците, макар и готови да приемат американско оръжие и да сътрудничат с американците във военното разузнаване, смятат, че главната заплаха идва не от руснаците, а от арабския национализъм и от ООП.

Не е възможно да се сключи съюз, когато потенциалните партньори нямат общо становище за това кой е общият враг. Хейг и Уайнбъргър си дават сметка, че за да могат да убедят Израел да се обвърже с антируски съюз, Израел трябва да бъде сигурен, че има спокойни и постоянни граници. Благодарение на споразуменията на Картър от Кемп Дейвид такива граници са установени на египетския фронт. Но на Западния бряг на река Йордан, на Голанските възвишения, където Израел е изправен срещу Сирия, и на западния фронт, където Ливан осигурява база за въоръжените сили на ООП, Израел има сериозни проблеми, които според израелските лидери трябва да бъдат разрешени, преди страната да насочи енергията и силата си за създаване на антисъветски съюз със Съединените щати.

Американската политика цели да предостави сигурност на Израел главно чрез премахване на ливанската база на ООП, отчасти чрез военни действия и отчасти чрез осигу-

ряване на родина за палестинците на Западния бряг. Рейгън е уверен, че такава двузначна политика е необходима, тъй като умерено настроените араби не могат просто да наблюдават как израелците унищожават ООП. Докато не се сдобият с родина, палестинците ще бъдат постоянен източник на вълнения, тероризъм и война в Близкия изток. Западният бряг предоставя най-добри възможности за такава родина, стига само ООП, Йордания, Сирия и Израел да се съгласят.

Те обаче не се съгласяват: ООП не може да приеме американската формула за палестинска държава, прикрепена към Йордания, без възможност да определя собствена външна и военна политика. Йордания няма желание да поеме отговорност за ООП. Сирия се стреми към регионално надмощие, в което няма място за независима ООП. А Израел не е съгласен да има палестинска държава на Западния бряг, независимо от това колко строго ще бъде контролирана тя от Йордания. Точно обратното, министър-председателят Бегин и неговото правителство са все така убедени, че сигурността на Израел може да бъде гарантирана от завладени и окупирани територии и от военна мощ, а не от политически компромис. И така, противопоставяйки се пряко на категорично изразеното желание на Америка, Бегин продължава да насърчава заселването на евреи на Западния бряг, като превръща този район от потенциална родина за палестинците в може би неотменна част от голям Израел.

Рейгън и Хейг са убедени, че ако ООП бъде елиминирана като военна сила, Израел ще прояви благоразумие по въпроса за родина на палестинците на Западния бряг. Тъй като Ливан е непрекъснато разкъсван от гражданска война, правителството в Бейрут не е в състояние да упражни влияние върху ООП. Като първа стъпка да накара израелците да проявят благоразумие по палестинския въпрос и да насочи вниманието на Израел към съветската заплаха, Хейг решава да насърчи Израел в разрешаването на проблема с ООП чрез масиран военен удар. На 26 май 1982 г. в Чикаго държавният секретар Хейг произнася важна външнополитическа реч. На 25 април Израел приключва изтеглянето си от Синайския полуостров според споразумението от Кемп Дейвид. След като е осигурил мир и стабилност на южната граница, Бегин смята, че може да насочи вни-

манието си към северната граница. В речта си в Чикаго Хейг призовава към „международни действия" за слагане край на ливанската гражданска война. Според повечето наблюдатели за Израел това е сигнал да нахлуе в Ливан.

На 6 юни 1982 г. Израел действително нахлува. Израелските войски проникват на север и обсаждат Западен Бейрут, където десетки хиляди палестинци се намират в бежански лагери и където е осигурена база за войниците на ООП. Официално Съединените щати не приветстват нахлуването, но не го и осъждат. Непосредствената цел на нахлуването е да се унищожи ООП, но непосредственият резултат фактически е израелска окупация на южната част на Ливан, като по този начин Израел разширява завладяната вече територия. Хейг публично заявява, че нахлуването създава „нови и обещаващи възможности" за политическо разрешение на конфликта в Ливан, което, както може да се предположи, означава отстраняване на ООП, но объркането вече положение довежда до недоразумения в правителството на Рейгън. Американският посланик Филип Хабиб се опитва със завидна енергия, ловкост и търпение да намери дипломатическо разрешение. Израелците се опасяват, че Хабиб ще стигне до компромис, който ще предостави постоянно място на ООП в Ливан (такова разрешение се подкрепя от Саудитска Арабия, Йордания и Сирия, както и от министъра на отбраната Каспар Уайнбъргър).

През август 1982 г. Израел започва да извършва системни и тежки бомбардировки на лагерите на ООП в Западен Бейрут. Това кара широката общественост да поиска от Рейгън Съединените щати да се разграничат от действията на Израел и довежда до оставката на държавния секретар Хейг, чийто пост заема Джордж Шулц, калифорнийски бизнесмен и бивш професор с дълъг опит на правителствен служител. През септември посланик Хабиб постига политически компромис. Израел се съгласява да вдигне обсадата, а тристранни военни части на Франция, Италия и Америка наблюдават изтеглянето на армията на ООП от Бейрут в Йордания и Тунис, които Хабиб е убедил да дадат убежище на войниците на ООП.

Сега вече Рейгън се опитва да задвижи отново процеса от Кемп Дейвид. Той произнася важна външнополитическа реч, като поема задължението Съединените щати да спазват общите принципи, договорени от Бегин, Картър и Садат

през 1979 г. – родина и самоопределение за палестинците на Западния бряг и в ивицата Газа срещу гаранция от страна на арабските държави за неприкосновеността на израелските граници и на правото му да съществува. Веднага обаче след изтеглянето на войските на ООП от Бейрут и на тристранните военни части израелската армия отново навлиза в Бейрут – точно както лидерът на ООП Ясер Арафат е предупредил, че ще стане – и завзема града. Християнските милиции на Ливан, които действат заедно с израелците, искат да отмъстят за убития християнски лидер – президента Гемаел. Войниците нахлуват в палестинските бежански лагери и избиват стотици жени и деца. Кървавата баня ужасява света и принуждава Рейгън да изпрати отново морските пехотинци (заедно със завърналите се френски и италиански войски), опитвайки се да наложи някакво подобие на мир в Бейрут.

Умиротворителите обаче се оказват практически обсадени в Бейрут, без да имат каквато и да е възможност да повлияят на събитията. Нито морските пехотинци, нито френските и италианските войници са толкова много, че да могат да наложат волята си върху някоя от многобройните враждуващи фракции, а самото присъствие на западни войски, особено на американски морски пехотинци, в Бейрут, предизвиква гнева на мюсюлманите. Всяка политическа партия в Ливан вече има своя милиция; Сирия е окупирала източната част на Ливан, Израел – южната част на Ливан, силите, които са останали от ООП (през 1983 г. Организацията се разцепва на враждуващи фракции), са окупирали северната част на Ливан, а американските морски пехотинци, които нямат нито ясна цел, нито необходимата численост (те са само 1500 души), за да постигнат каквото и да е, са изолирани на бейрутското летище.

Нахлуването на Израел в Ливан не само че не разрешава нищо, да не говорим, че изобщо не довежда до американско-израелски съюз, насочен срещу руснаците, но прави тежкото положение още по-тежко за всички, които са се ангажирали с него – преди всичко за самия Израел. Войната струва на израелците милиарди долари и тежки загуби в хора; окупирането на южната част на Ливан е осъдено от целия свят; ръстът на инфлацията в Израел е 400 процента годишно; а политическият живот на Израел

се разкъсва между „ястреби" и „гълъби". И въпреки всичко Израел не се изтегля от Ливан.

През февруари 1983 г. Рейгън се опитва да убеди Израел да се изтегли, като обещава, че „това правителство е готово да предприеме всички необходими мерки, за да гарантира израелските северни граници след пълното изтегляне на израелската армия". Това е историческо обещание – никога дотогава американски президент не е предлагал да гарантира която и да е граница на Израел, но израелците не отвръщат на предложението, главно защото на следващия ден Рейгън, опитвайки се да поддържа справедлива политика, призовава да се обособи „нещо като родина за палестинците". Междувременно американските морски пехотинци започват да дават жертви при снайперистка стрелба. Рейгън казва на израелския министър на външните работи, че израелците трябва да се изтеглят „по необходимост и по спешност", но полза от това няма. Рейгън отказва да даде на Израел около 75 изтребителя *Ф-16*, но и това не довежда до резултат.

През май 1983 г. с посредничеството на самия държавен секретар Шулц най-накрая е постигнато израелско-ливанско споразумение. Но това е споразумение на хартия без реална стойност. Новият ливански президент Амил Гемаел контролира само една малка фракция в страната и не е в състояние да се възползва от никакво споразумение, най-малкото от такова, което допуска израелската армия на практика да контролира южната част на Ливан. Споразумението на Шулц предвижда едновременно изтегляне от Ливан на всички военни части на Израел, Сирия и ООП, но позволява на израелците да останат в най-южната част на Ливан, докато другите се изтеглят. Нещо по-лошо – нито Сирия, нито ООП са съгласни с това или с някое друго предложение на Шулц и веднага осъждат споразумението. Въпреки това Рейгън, в знак на признателност за израелското „сътрудничество", отменя ембаргото върху изтребителите *Ф-16* и през юни 1983 г. министърът на отбраната Уайнбъргър обявява, че плановете за бъдещ американско-израелски съюз срещу Съветския съюз вече може да бъдат подновени. Междувременно израелците се изтеглят частично от Ливан, като заявяват, че ще останат там, докато Сирия и ООП не се изтеглят.

През август 1983 г. по цялата територия на Ливан се

сражават шест отделни армии – сирийци, израелци, християни фалангисти, фракции на мюсюлманската милиция, ливанската армия и ООП (също разделена на фракции). Бейрут е подложен на непрекъснат обстрел; морските пехотинци на летището дават още жертви. Става все по-трудно да се разбере какъв е смисълът морските пехотинци да продължават да стоят в Ливан и Конгресът заплашва да се позове на Закона за военните пълномощия, което ще принуди Рейгън да изтегли войниците в срок от деветдесет дни. В отговор държавният секретар Шулц редефинира позицията на правителството, като казва, че „макар и да са включени в една ситуация, в която се извършват насилствени действия", морските пехотинци не участват „в сражения" и затова Законът за военните пълномощия не може да се приложи. Изявлението му внася повече объркване, отколкото светлина по въпроса и не задоволява почти никого.

Истината е, че правителството на Рейгън предприема погрешни стъпки в Ливан, както Картър в Иран. Оказва се, че като насърчава израелците да нахлуят в Ливан, то прави ужасна грешка, която след това задълбочава, като изпраща морски пехотинци, които са толкова малко на брой, че стават заложници вместо умиротворители. Опитите да се проявява справедливост, като се осъжда заселническата политика на Израел на Западния бряг, като се налага ембарго върху продажбата на самолети за Израел, като се говори за „нещо като родина" за палестинците, което плаши Израел и в същото време отдалечава ООП от осъществяването на нейните домогвания, като се изисква от Сирия и от ООП да се изтеглят, а в същото време се позволява на Израел да запази позициите си в най-южната част на Ливан, като се поставят морските пехотинци в положение на заложници на летището, предизвикват гнева и подозренията на всички засегнати страни към Съединените щати. Трудно е човек да си представи по-люша изява на американската дипломация.

Рейгън се опитва да спаси положението, като изпраща допълнителни войски от американски бойни кораби, разположени срещу ливанския бряг. През септември 1983 г., когато боевете в Бейрут се засилват и морските пехотинци дават още жертви, американският флот започва да обстрелва позиции на мюсюлманските милиции. Това само изостря проблема и кара много хора да си задават въпро-

са, кой отговаря за американската външна политика и по-специално – кой е отговорен за включването на армията в подкрепа на тази политика. Използването на шестнадесетинчови бордови оръдия, които стрелят по ливанските села, едва ли е най-подходящото прилагане на сила в една гражданска война, към която Съединените щати твърдят, че имат неутрално отношение и че търсят пътища за мирно разрешение.

Насилието се увеличава с всеки оръдеен залп от огромните бойни кораби и стига кулминацията си на 23 октомври 1983 г., когато камион, натоварен с тринитротолуол, нахлува в щаба на морските пехотинци и убива 230 войници. Вицепрезидентът Джордж Буш, който отива на мястото на трагедията три дни по-късно, заявява, че няма да бъде допуснато подобни терористични действия да определят американската външна политика. Рейгън осъжда „жалкия" акт, обещава да открие и накаже онези, които са отговорни за него, и категорично заявява, че „най-важното, което трябва да направим, за да запазим доверието към нас в световен мащаб, е да задържим морските пехотинци в Ливан". Обстрелването на мюсюлмански позиции продължава, подсилено с въздушни нападения.

Но, въпреки всички смели думи и дела положението в действителност става нетърпимо. Рейгън няма друг избор освен да изтегли морските пехотинци и фактически да признае, че е направил ужасна грешка. През януари 1984 г., когато кампанията за преизбирането му вече е в ход, той започва подготовката за изтеглянето. То прилича в по-малки размери на изтеглянето на Никсън от Виетнам – бавно, мъчително, с много заплахи и закани, придружено от хаотични артилерийски и въздушни нападения и отличаващо се с подвеждащи изявления и открити лъжи. През декември 1983 г. Рейгън твърди, че американските морски пехотинци и корабите на военноморския флот (по това време четиридесет на брой, включително три самолетоносача) ще останат в Ливан, докато ливанското правителство поеме пълен контрол над положението. Бойният кораб Ню Джързи и самолетоносачите открито вземат страната на правителството на Гемаел в бушуващата гражданска война – странна проява за една „умиротворителна" сила, и макар че по този начин засилва американското участие,

Рейгън обявява на 7 февруари 1984 г., че „прехвърля" морските пехотинци на кораби, отдалечавайки ги от Бейрут.

Същия ден Белият дом съобщава, че бомбардировките на позиции на мюсюлманските милиции са извършени с цел да бъде „защитено" правителството на Гемаел; два дни по-късно той заявява, че бомбардировките са извършени заради „сигурността на американския и на друг многонационален военен персонал в Ливан". Подобни противоречащи си изявления са подобаващ начин да се сложи край на американското участие в Ливан, където никой, а най-малко самият Рейгън, не е наясно с целта на това участие.

До 26 февруари 1984 г. морските пехотинци се изтеглят. Те скоро са последвани от флота. Войната продължава. През март, когато поражението вече е пълно, Ливан анулира споразумението си с Израел. Израелците продължават да контролират южната част на Ливан, но на много висока цена; Сирия продължава да контролира източната част на Ливан; гражданската война все така бушува; американско-израелски съюз не е сключен; накратко, нищо хубаво не може да се каже за политиката на Рейгъновото правителство в Ливан, може само да се отправят много обвинения. Но както и в случая с Виетнам след американското изтегляне през 1973 г., никой не иска да извлече поука от провала. В президентската кампания през 1984 г. въпросът за Ливан не се поставя.

Много по-задоволителна за правителството на Рейгън и за обществеността е успешната намеса на дипломацията на канонерките на малкия карибски остров Гренада. През октомври 1983 г. чрез военен преврат в Гренада (страна от Британската общност) е свален, а след това убит, министър-председателят Морис Бишоп, лявоориентиран политик, който силно тревожи правителството на Рейгън, защото е поканил кубински работници да строят летище на острова и е подписал военни споразумения със страни от комунистическия блок. Военният съвет, който взема властта, се оглавява от генерал Хъдсън Остин, за когото се смята, че е по-голям комунист от Бишоп. Когато Остин убива Бишоп, Съединените щати решават да се намесят. На 25 октомври Рейгън обявява, че е наредил 1900 морски пехотинци да нахлуят в Гренада и да свалят генерал Остин. Кубинските работници и войници, общо около осемстотин души, оказ-

ват съпротива, но нямат шансове да успеят и бързо са разбити. Сформирано е ново правителство, начело с генерал-губернатора сър Пол Скун. На кубинците е наредено да напуснат острова, съветското посолство е закрито и целият му персонал е изгонен. Политиката на поземлени реформи, предприета от режима на Бишоп, е отменена.

Рейгън представя нахлуването като „спасителна мисия" и това тълкуване получава красноречива подкрепа, когато американски студенти по медицина, които се връщат в Съединените щати от Гренада, целуват земята, когато пристигат на летището. Латиноамериканците, които винаги са се страхували от колоса на Севера, осъждат нахлуването, сравнявайки го с политиката на дългата тояга на Теди Рузвелт. Общото събрание на ООН одобрява резолюция, която „дълбоко осъжда" американското действие. Голяма част от американския печат е възмутен не толкова от нахлуването, колкото от факта, че Пентагонът не разрешава на журналисти да отразяват събитието. Лично Рейгън възприема тази акция като голяма победа. Тя показва, че той може да бъде твърд и решителен; тя засилва доверието към Америка в Карибския район; тя попречва на руснаците да се сдобият със стратегическо летище; тя увеличава популярността на президента; тя служи за предупреждение на революционерите в Централна Америка.

Англичаните са разтревожени от нахлуването, не защото не го одобряват, а защото не е поискано тяхното мнение – все пак Гренада е член на Британската общност. Рейгън и Държавният департамент просто пренебрегват англичаните, а това е неоправдана обида, тъй като ако са били попитани, англичаните почти сигурно са щели неохотно да дадат съгласието си. Този жест на незачитане от страна на Рейгъновото правителство довежда до влошаване на англо-американските отношения, които само година и половина по-рано, по време на Фолкландската война бележат разцвет.

През март 1982 г. аржентинската хунта превзема Фолкландските острови, голи и рядко населени острови от състава на Британската общност, разположени срещу бреговете на Южна Америка. Тези острови не са важни за света, тъй като нямат нито стратегическо, нито икономическо значение или потенциал. Но имат огромно политическо

значение, което предизвиква война и за пореден път доказва, че национализмът е най-мощната сред всички политически сили. Онова, което превръща Фолкландската война в толкова невероятно и забележително събитие, е, че тя се води с най-модерно оръжие, което стъписва всички, и се води заради най-стария от всички конфликти: чия е тази територия? Чие знаме се развява тук? Тази война няма нищо общо с нито един от въпросите, разделящи човечеството и предизвикващи войни, въпросите на съвременността като комунизъм срещу капитализъм, или цветнокожи срещу бели, или мюсюлмани срещу евреи. Подобни въпроси не могат да бъдат отнесени към британско-аржентинската война от 1982 г.

Аржентина отдавна има претенции към Фолкландските острови, но англичаните винаги са отказвали да преговарят сериозно по въпроса, което дава основание на военната хунта да действа. По този начин се раздухва патриотизмът и се отвлича вниманието на обществеността от срива, до който генералите са довели икономиката, да не говорим за потресаващото потъпкване на човешките права. Генералите, които дрънват опашката на британския лъв, стават герои. Онова обаче, което генералите не са предвидили, е твърдата британска реакция, понеже са пренебрегнали очевидния факт, че британският национализъм е поне толкова силен, колкото и аржентинският и че министър-председателката също се нуждае от повишаване на своя рейтинг.

Когато аржентинците завладяват островите, Маргарет Тачър реагира твърдо и мигновено. Тя изпраща голяма военноморска сила на Фолкландските острови, включително океанския пътнически кораб *Кралица Елизабет II* като транспортен кораб – най-голямата военноморска сила след края на Втората световна война. Англичаните са обзети от ентусиазъм. Те са много доволни от американската реакция. Рейгън нарежда на своите военни тайно да оказват подкрепа на британските военноморски сили, особено като им дават безценна информация. Освен това Рейгън дава съгласието си американският посланик в ООН мисис Джийн Къркпатрик да защитава англичаните в разгорещените дебати в ООН. Благодарността на англичаните е безгранична; когато Англия спечелва кратката война, но не и без да понесе тежки загуби, Обединеното кралство прелива от проамерикански чувства и много обществени дейци

заявяват, че напрежението в американско-английските отношения, създадено от действията на Айзенхауер по време на Суецката криза през 1956 г., вече е премахнато.

Както вече отбелязахме, Рейгън жертва много от тази добронамереност през 1983 г., когато нахлува в една от териториите на кралицата, без да уведоми, а още по-малко да консултира, министър-председателката Тачър (трябва да припомним, че нейната позиция е гарантирана, след като неотдавна е спечелила набързо произведени избори, възползвайки се в пълна степен от победата във Фолкландската война). За Рейгън обаче положителните резултати далеч превишават по значение отрицателните последици. Причината е, че Карибско море и още повече Централна Америка са изключително важни за Рейгън.

Централна Америка се е превърнала почти в натрапливост за Рейгън. За разлика от предишни президенти, които търсят опасности и предизвикателства на изток и на запад, към Европа и съветския блок и към Япония и Китай, Рейгън се обръща на юг. Той не успява да убеди много хора да възприемат като него Централна Америка за критичен район. Това отчасти произлиза от липса на опит; когато встъпва в длъжност, Рейгън също като Картър няма опит по външнополитическите проблеми. Той знае само срещу какво се бори. В Централна Америка той упорито се бори срещу експанзията на Сандинисткото движение. Не е толкова ясно обаче за какво се бори.

Картър се е стремял да протегне ръка за помощ на сандинисткото правителство с надеждата, че това наистина ще помогне за установяване на жизнеспособно социално демократично правителство в Никарагуа, което ще установи политическа и икономическа справедливост. Онова, към което Рейгън се стреми през 80-те години, е своеобразно повторение на призива на Чърчил от 1919 г.: „Ние трябва да задушим болшевизма в люлката му."

Според Рейгън заплахата от сандинистите и техните партньори, бунтовниците в Салвадор, е двустранна. Първо, Никарагуа ще стане втора Куба, предоставяйки на руснаците база в Централна Америка, която те ще използват, за да изнасят революция в съседните страни, на север и на юг, и за да я превърнат в морска и военна база. Втората заплаха, която Рейгън вижда, е или продължаване на хао-

са, или още по-лошо – комунистическа победа в цяла Централна Америка, което ще доведе до масово емигриране от Централна Америка в самите Съединени щати. Америка вече има сериозни проблеми с нелегални емигранти от Мексико; мисълта за безброй бежанци от Централна Америка, прекосяващи Рио Гранде, кара Рейгън да гледа на положението с особено голяма тревога. Много по-добре е, смята Рейгън, да подкрепяме съществуващите правителства в Салвадор, Гватемала и Хондурас, колкото и отвратителни да са те, отколкото да оставим региона в ръцете на комунистите.

Рейгън пристъпва веднага към действия. Само няколко дни след като поема президентството, той замразява последните 15 милиона долара, отпуснати от Картър като помощ за Никарагуа, тъй като, казва той, „Никарагуа подкрепя и подклажда насилие" в Салвадор. Рейгън също така предоставя голяма военна помощ на правителството в Салвадор, което, както твърдят мнозина, е толкова нежелано, колкото е било и правителството на Сомоса в Никарагуа. Според критиците Рейгън силно преувеличава степента на комунистическото проникване и кубинско-руската подкрепа за партизаните в Салвадор. Така или иначе през март 1981 г. Рейгън увеличава на 25 милиона долара военната помощ за военното правителство в Салвадор и скоро изпраща там американски военни съветници. Рейгън отхвърля всякаква аналогия с Виетнам от началото на 60-те години и изтъква свободните избори, проведени в Салвадор през март 1982 г.

Въпреки това Рейгън не може да осигури достатъчно голяма подкрепа, за да получи одобрението на Конгреса. Тъй като твърде много политици и твърде големи слоеве от обществеността смятат, че Рейгън вижда заплахи не там, където трябва, и прилага решения не каквито трябва, президентът не може да разчита на консенсус. Критиците му смятат, че опасността и проблемът са самите правителства, които Рейгън поддържа, като им оказва военна помощ. Военни режими, ползващи се с малка подкрепа в обществото, които продължават да упражняват насилие, каквито са дясноориентираните правителства на Салвадор, Хондурас и Гватемала, и скандално несправедливото икономическо статукво, основаващо се на колониални отношения със Съединените щати, не могат да доведат никога до ста-

билност в един район, който изпитва належаща нужда от промяна. Освен това критиците обвиняват Рейгън, че преувеличава количеството и качеството на оръжието, с което комунистите снабдяват бунтовниците в Салвадор, размера на кубинския контингент в Никарагуа и дори степента на комунистическото влияние сред Сандинисткото движение. Критиците смятат, че Съединените щати трябва да действат със сандинистите, а не против тях, за да спомогнат за установяването на социална и икономическа демокрация, която е предпоставка за постигане на стабилност. Правилната политика е да се оказва икономическа помощ на левите сили, а не военна помощ на десните сили. Колкото до „вълната от бежанци", от която Рейгън толкова се страхува, критиците отговарят, че за да се отблъсне тази опасност, трябва да се подобри политическото и икономическото положение в Централна Америка, а не да се поддържа военно управление.

Без съмнение заплахата от задълбочаване на военната намеса там присъства и над тази заплаха винаги тегне споменът от Виетнам. В Конгреса и сред обществеността се шири страхът, че Централна Америка ще се превърне в „друг Виетнам". Колкото и често да обяснява, че не може да се прави сравнение между ситуацията във Виетнам и Централна Америка (преценка, която е по-скоро правилна, отколкото погрешна), Рейгън не успява да разсее страховете. Конгресът проявява крайно нежелание да приеме исканията на Рейгън за военна помощ за армията на Салвадор, дори след като Държавният департамент заявява, че Салвадор е ограничил действията на наказателните отряди и е „постигнал успех" по отношение на човешките права. През март 1983 г., една година след изборите в Салвадор, страховете от „друг Виетнам" значително се усилват, защото никарагуански контрареволюционери („контри"), които имат база в Гватемала и са подкрепяни и обучени от ЦРУ, преминават границата и предприемат бунтовнически действия срещу Сандинисткото правителство. Рейгън иска да бъдат отпуснати още средства в подкрепа на тази операция, но Конгресът продължава да се колебае.

Рейгън се опитва да вдигне по-силна тревога. В пресконференцията, която дава, той обяснява, че подкрепата на ЦРУ за контрите е необходима, за да бъдат свалени сандинистите, и нарича контрите „борци за свобода". Дър-

жавният секретар Шулц изтъква, че подкрепата за правителството на Салвадор е „морална", защото Съединените щати предотвратяват „едно брутално военно управление на едно тоталитарно малцинство". През април 1983 г. Рейгън излиза пред обща сесия на Конгреса, за да иска подкрепа за политиката си в Централна Америка, като изтъква, че „националната сигурност на всички Америки е поставена на карта в Централна Америка". Но за негов ужас единственият пункт, по който получава подкрепа, както от републиканци, така и от демократи, е обещанието, че няма да изпраща американски бойни единици на военната сцена.

През есента на 1983 г. Рейгън въпреки всичко засилва натиска. Подпомаганите от ЦРУ контри разширяват дейността си, като бомбардират петролни складове и други съоръжения в Никарагуа. Американската армия провежда големи маневри в Хондурас и започва строеж на постоянна военна база близо до никарагуанската граница. Но Конгресът остава неубеден, не само поради болезнените спомени от Виетнам, но и защото изразява разделението на страната като цяло по въпроса за Централна Америка. Никой друг спорен въпрос в света – нито контролът над въоръженията, нито Близкият изток или отношенията с Русия, не предизвиква толкова голямо и дълбоко разделение на общественото мнение. В резултат на това в Конгреса се стига до задънена улица. Рейгън не може да получи необходимите средства, за да продължи успешно войната срещу революционерите в Централна Америка, но критиците му не могат да го принудят да се изтегли от района, още по-малко да подкрепя силите на промяната. Поради задънената улица, в която са се озовали, за Съединените щати е трудно да оказват влияние върху събитията в Централна Америка, макар че, както винаги в Латинска Америка чичо Сам е обвиняван и от ляво, и от дясно за всички проблеми.

През март 1984 г. президентските избори в Салвадор дават основание за оптимизъм на правителството на Рейгън. Роберто д'Обюсон, водач на наказателните отряди или поне обявен за такъв, е кандидатът на десницата. Той е победен от по-умерения кандидат Хосе Наполеон Дуарте, когото Съединените щати подкрепят. Той бързо се залавя – и постига известен успех, да представи Салвадор в по-добра светлина пред света.

Едновременно с това обаче контрите, въоръжени от ЦРУ, започват да минират никарагуански пристанища и някои руски кораби са засегнати. Рейгън е принуден да заяви, че оттегля исканията си за допълнителна военна помощ за Салвадор, докато минат изборите. С други думи, американците са безнадеждно разделени по въпроса за същността на заплахата в Централна Америка, което прави трудно Съединените щати да си поставят и да следват ясни политически цели. Насилието и вълненията в Централна Америка продължават.

В отношенията си със Съветския съюз Рейгън има много по-ясни цели, отколкото има в Ливан и в Близкия изток и много по-широка и стабилна подкрепа, отколкото има в Централна Америка. Целите на Рейгън са мир, ограничаване на надпреварата във въоръжаването, действително съкращаване на ядрените арсенали, добри търговски отношения с Русия, сътрудничество за разрешаване на такива проблеми, като киселинния дъжд, замърсяването на въздуха и водата и най-общо казано, взаимноизгодно отслабване на напрежението. Почти всички американци искат тези общи цели да бъдат постигнати. Консенсусът обаче се разпада, когато се постави въпросът какви средства трябва да се използват за реализиране на целите.

Тактиката на Рейгън за постигане на мир и контролиране на надпреварата във въоръжаването включва и обиди към Съветския съюз. През март 1983 г. той нарича Съветския съюз „империя на злото" и „центърът на злото в съвременния свят". Извън Япония и Западна Европа малко хора по света приемат определението на Рейгън. В южната половина на земята общото становище е, че бедността, империализмът и расизмът са истинският център на злото. Арабите смятат, че израелците са източникът на злото, а за Иран центърът на злото са едновременно Съединените щати и Съветският съюз.

Малцина са онези американци, които не са съгласни с Рейгън, но мнозина се чудят как подобни обвинения могат да работят за каузата на мира или за отслабване на напрежението. Аргументът е, че няма смисъл да се хвърлят с нищо неоправдани обиди срещу другата суперсила, само защото Съединените щати са принудени да съществуват

заедно със Съветския съюз, независимо дали това им харесва, или не.

По отношение на контрола над въоръженията – най-важния, същински проблем, пред който са изправени суперсилите – Рейгън отхвърля политиката на Картър, който предлага на руснаците ограничаване на производството на оръжия и дори съгласуване на действията, защото както изтъква той, с тази си политика Картър не е постигнал нищо. Руснаците просто не отвръщат на жеста; в действителност те се възползват от Картър. Рейгън се връща към политиката на Никсън на увеличаване на военната сила – стара тактика от времето на Студената война, според която с руснаците се прави пазарлък единствено от позиция на сила (т.е. превъзходство). През първите три години, докато е президент, Рейгън увеличава разходите за отбрана с 40 процента. Това рязко увеличаване на военните сили действително разтревожва руснаците, но за ужас на Рейгън не ги подтиква да започнат сериозни преговори. Вместо това, както винаги е ставало в миналото, те настигат, а в някои отношения изпреварват американците.

Европа остава районът, който създава най-голяма грижа и опасност. Най-сериозният дестабилизиращ фактор в Европа са разположените в края на 70-те години повече от 345 съветски ракети *СС-20* (модерни оръжия със среден радиус на действие, всяко с по три ядрени глави). През декември 1979 г. НАТО решава да отговори на заплахата, като разположи в Западна Европа около 500 американски крилати ракети *Круз*. Решението за това е взето от Картър по настояване на съюзниците от НАТО; Рейгън на драго сърце го потвърждава въпреки силната опозиция в много от страните на НАТО, опозиция, която е добре финансирана (от руски източници, както твърдят нейните опоненти), добре организирана и силно мотивирана.

За много европейци най-ужасяващото в ситуацията е, че излиза така, че Съединените щати и Съветският съюз са се договорили, че в случай на война между тях, Европа ще бъде бойното поле, на което тя ще се води. Ако това стане, Европа, разбира се, няма да съществува повече. Тази перспектива поражда силно напрежение в НАТО и в отделните страни – членки на организацията. Но всички правителства твърдо отстояват първоначалното решение, въпреки

масовите протестни демонстрации в Лондон, Бон, Париж, Рим и Западен Берлин.

На 23 ноември 1983 г. започва разполагането на ракетите *Круз* във Великобритания и Западна Германия. Руснаците веднага прекратяват разговорите в Женева за установяване на контрол над въоръженията. Руско-американските отношения бележат една от най-ниските си точки от началото на Студената война. Светът е обзет от тревога, за която има основание. Арсеналите и на двете страни достигат огромни, невероятни размери (макар и съвършено реални). В стратегически оръжия Съединените щати имат повече от 9000 ядрени глави, поставени на бомбардировачи и ракети, а Съветският съюз – повече от 7000. Те са насочени към обекти във вътрешността на другата суперсила. Съветският съюз има 3580 от всички видове ядрени оръжия (разположени на суша и по море), насочени към обекти в Западна Европа, а НАТО има 4445, насочени към Източна Европа и към западните райони на Съветския съюз (включително 98 френски и 64 английски ядрени ракети). Като оставим настрана заплахата, която тези оръжия представляват за човешкото съществуване, средствата за изграждането на тези арсенали и на конвенционалните сили на Варшавския договор и на НАТО са ужасяващи. През 1985 г. Съединените щати изразходват 300 милиарда долара годишно за отбрана, а западноевропейските страни – близо 150 милиарда долара. (Точни цифри за страните от Варшавския договор не е възможно да се дадат, но те са малко по-ниски от общата цифра за Западна Европа.)

„Така изобщо не може да се живее", заявява президентът Айзенхауер през 1953 г., когато разходите и опасностите от надпреварата във въоръжаването представляват една-десета или по-малко от една-десета в сравнение с тридесет и две години по-късно, но никой не може да намери начин за излизане от тази надпревара. И двете страни правят предложения – руснаците предлагат да намалят инсталирането на своите ракети *СС-20* до размера на френските и британските ракетни сили, ако НАТО се съгласи да не разполага никакви самонасочващи се ракети; Рейгън предлага нещата да се сведат до нула, при което НАТО няма да инсталира никакви самонасочващи се ракети, ако руснаците демонтират всички ракети *СС-20*, но и в двата

случая предложението се приема от другата страна като пропаганда, на която не се гледа сериозно.

Западните лидери са единодушни, че основната съветска цел е да се разедини и отслаби НАТО и огромните разходи действително водят до голямо напрежение в съюза. Европейците протестират срещу перспективата Европа да се превърне в бойно поле на една ядрена война на суперсилите; американците протестират срещу големите разходи, които според тях се правят за отбраната на Европа. През 1985 г. половината или повече от половината от американския бюджет за отбрана е насочен към НАТО. Поради това на американците им е твърде неприятно, когато западногерманци наричат американските войски в страната си окупационна сила, а не защитници на Западна Германия; американците се дразнят, че европейците не искат да плащат за собствената си отбрана.*

В Конгреса все по-широко се налага мнението, че Съединените щати трябва да ограничат ангажиментите си към НАТО и да намалят разходите си, ако европейците не предприемат нещо за собствената си отбрана. През 1984 г. сенаторът Сам Нън, демократ от Джорджия, предлага деветдесет хиляди от триста и шестдесетте хиляди американски войници, разположени в Европа, да бъдат изтеглени през следващите пет години, ако европейците откажат да поемат своя дял от задълженията. Правителството на Рейгън се противопоставя на това предложение и то не се приема от Сената, но разликата в гласуването е само петдесет и пет на четиридесет и един гласа. Нън очевидно е засегнал един деликатен въпрос. През 1953 г. Айзенхауер заявява, че американските войски не може да останат в

---

* По отношение на Япония, която практически не харчи нищо за отбраната си, а разчита изцяло на американски оръжия, положението е влудяващо. Японците са свободни да използват своите учени и работници за производство на потребителски стоки, а фондовете си – за изследователска работа и инвестиране, като по този начин печелят явно превъзходство над Съединените щати в борбата за световни пазари, докато Съединените щати трябва да използват своите учени и работници, както и събираните от данъци долари, за да разработват военни програми включително и за отбраната на Япония. Положението се влошава още повече през 1987 г., когато американците плащат с кръв и пари, за да бранят петролните танкери в Персийския залив, които са на път за Япония, докато държавите – производителки на петрол в Америка, изпадат в състояние, близко до икономическа депресия поради евтиния арабски петрол.

Европа за неопределено време, защото Америка не може да си позволи да защитава вечно „една римска стена". Както личи, през 1985 г. Сенатът и милиони американци споделят преценката на Айзенхауер. Постигането на консенсус от двете страни на Атлантика по въпроса за това какво представлява НАТО, какво трябва да направи и как да го направи е силно затруднено.

Икономическата политика на Рейгън към Съветския съюз допринася за трудностите. Първоначално Рейгън поддържа решението на Картър да се наложи икономическа блокада на Съветския съюз в отговор на съветското нахлуване в Афганистан. В действителност Рейгън отива по-далеч, тъй като освен че отказва да продава зърно на руснаците, се опитва да попречи на европейските съюзници на Америка да търгуват с Източния блок. В края на 70-те години западноевропейците сключват споразумение със Съветския съюз да купуват съветски природен газ срещу построяването на петролопровод от Сибир. Но построяването на петролопровода зависи от американска технология, която трябва да бъде осигурена от мултинационални корпорации в Европа. Възмутен от това, Рейгън се опитва да блокира построяването на петролопровода, като налага икономически санкции на онези корпорации, които продават американски съоръжения на руснаците. Санкциите обаче не са достатъчни, за да възпрат европейците.

Но има и нещо друго и то е, че самият Рейгън иска да търгува. Въпреки всички приказки за „империята на злото", Рейгън има огромно свръхпроизводство на зърно и сериозен проблем с платежния баланс. Макар че руснаците не се отказват от опитите си да покорят Афганистан (те са дали там близо петдесет хиляди жертви, приблизително колкото са американските загуби във Виетнам, и са използвали отровен газ и химически оръжия), през 1985 г. Рейгън се отказва от почти всички ограничения и забрани срещу руснаците, наложени от Картър. За европейците действията на Рейгън са противоречиви, тъй като той продава все повече пшеница и царевица на руснаците, а в същото време настоява европейците да не продават технологии за строителството на петролопровода. Рейгън обяснява, че петролопроводът е въпрос от стратегическо значение (очевидно продажбите на храни не е такъв въпрос). По-основателно е твърдението му, че руснаците могат да купят зърно

от други страни, но могат да осигурят технология за петролопровода само от Съединените щати. Аргументите му обаче се приемат от твърде малко европейци, ако изобщо някой ги приема, и строителството на петролопровода, както и продажбите на зърно, продължават. В действителност през 1984 г. Рейгън насърчава продажбите на технологии за петролопровода и на други високи технологии, като по този начин изцяло преобръща политиката на Картър. Изумително е обаче, че повечето от хората продължават да смятат, че Джими Картър е „отстъпчив пред комунизма", а Роналд Рейгън е „твърд".

Много американци се чувстват объркани от действията на Рейгън. Те се чудят защо, ако СССР е техен враг, Съединените щати му продават крайно необходими стоки и предмети за потребление. И защо, ако СССР не е враг на Америка, Съединените щати изразходват такива огромни средства за ракети, насочени срещу Русия?

По време на президентската кампания от 1984 г. демократите наричат Рейгън „тефлоновия" президент, защото нито една от грешките, които прави, не се „полепва" за него. Събитията, предшестващи изборите, показват какво имат предвид демократите. В началото на септември 1984 г. сандинистите свалят един хеликоптер в Никарагуа, като убиват двама американци от частна (или поне представяща за такава) организация. Въпреки това политиката на Рейгън в Централна Америка не става предмет на обсъждане. Поражението в Ливан също се подминава, дори когато в средата на септември терористи нахлуват с камион, натоварен с експлозиви, в американското посолство в Бейрут и го взривят, при което загиват двадесет и трима души. Рейгън отговаря на критиките с обвинението, че вината е на „предишните правителства" за това, че „почти са унищожили нашите разузнавателни служби". По това време Рейгън е на власт от три години и половина.

През октомври Асошиейтед Прес съобщава, че ЦРУ е изготвило наръчник за контрите, в който се препоръчва в Никарагуа да се извършват политически убийства и отвличания. Това е част от обща програма за прилагане на терор с цел сваляне на режима, осъществявана от едно правителство, което по най-категоричен начин осъжда тероризма. Междувременно в Бейрут Рейгън не успява да осво-

боди американските заложници, взети от мюсюлмански екстремисти, както не успява и Картър в Иран по време на изборите от 1980 г. Въпреки това нито тези противоречия, нито неловките положения, в които изпада, не намаляват голямата популярност на Рейгън; за него гласуват трима от всеки петима избиратели и той успешно е преизбран.

Но Рейгън не успява да използва голямата си лична популярност, за да осигури подкрепа за политиката си. Конгресът например в така наречената поправка на Боланд се противопоставя на президента и налага забрана на военната подкрепа за контрите. Това започва през октомври 1984 г. и продължава две години. През това време Рейгън изнамира и прилага серия програми и действия, за да заобиколи ясно изразеното намерение на Конгреса или – направо казано – да наруши закона.

Той прави това по най-различни начини. Извлича помощи от крал Фахд на Саудитска Арабия, от други арабски владетели, от тексаски петролни магнати, от богати американски вдовици с десни убеждения. Помощници на президента, включително подполковник Оливър Норт от щаба на НСС, и Робърт Макфарлън, съветник по въпросите на националната сигурност, също осигуряват средства. Тези средства се използват за купуване на оръжие за контрите. Междувременно ЦРУ, нарушавайки по определен начин закона, осигурява на контрите военна помощ, включително информация от разузнаването, оръжие и доставки. Законът изисква от ЦРУ да разкрие пред контролните комисии на Конгреса характера и мащаба на своята дейност, но директорът на ЦРУ Уилям Кейси, който е може би най-силният поддръжник на контрите в правителството, просто пренебрегва закона.

По този начин Белият дом и ЦРУ набират, въоръжават и подкрепят една частна терористична армия. Нейната цел е да свали сандинисткото правителство. Но контрите не могат да постигнат успех. Те нямат широка обществена подкрепа; не контролират нито един град или дори градчета; редиците им са попълнени от офицери от Националната гвардия на Сомоса и от наемни войници; не могат да се обединят около един водач или една програма; и не влизат в открито сражение със сандинистката армия, а нападат села и гражданско население.

Рейгън се опитва да компенсира неуспехите на контри-

те с пресилени хвалебствия по техен адрес. През февруари 1985 г. той нарича контрите „наши братя" и казва, че Никарагуа е станала „комунистическа тоталитарна държава". На 1 март обявява контрите за „равностойни по своето морално значение на бащите на нашата родина" и твърди, че „ние сме длъжни да им помогнем".

Конгресът обаче не се трогва. Забраната за военна помощ за контрите остава в сила. Към неволите на Рейгън се прибавя и фактът, че усилията за набиране на средства по частни пътища не могат да задоволят нуждите. Провалът на контрите, а оттам и политиката на Рейгън в Централна Америка, е неизбежен.

Доверието, с което се ползва Рейгън, и авторитетът му са изложени на риск и в друг район на света, където бушува партизанска война – Близкия изток. През втория си президентски мандат Рейгън е изправен пред един проблем в Ливан, подобен на онзи, който съсипва президентството на Картър, а именно вземането на невинни американски заложници от обезумели, революционно настроени мюсюлмански последователи на аятолах Хомейни, които искат откуп за тяхното освобождаване. Рейгън е отправял унищожителни критики по адрес на Картър за отстъпчивостта му към Хомейни и многократно е давал убедителни изявления, че никога няма да се съгласи да плаща откуп. Той разумно избягва грешката на Картър и не раздухва въпроса със заложниците, като по този начин държи далеч тази тема от първите страници на вестниците. Помага му различната ситуация: терористите в Ливан държат по-малко от десет заложници за разлика от терористите в Техеран, които държат повече от петдесет заложници; в Техеран терористите са завзели американското посолство, а в Ливан са отвлекли частни лица, които държат на тайни места.

Но зад спокойния, самоуверен образ, който Рейгън представя пред обществото, се крие ужасна вътрешна тревога за съдбата на заложниците. Скоро съдбата на заложниците се превръща в натрапливост за него, както става и с Картър. Тревогата се усилва до непоносимост, когато терористите отвличат шефа на ЦРУ в Бейрут Уилям Бъкли и започват да го измъчват.

Рейгън решава да действа. През пролетта на 1985 г. той

пристъпва към един план, който, ако бъде осъществен, ще разреши едновременно проблемите му в Централна Америка и в Близкия Изток, ще върне заложниците у дома, ще прогони комунистите от Централна Америка и ще спечели нов съюзник на Съединените щати в Близкия изток.

Планът на Рейгън е смел, но не е добре обмислен и действително разкрива липса на разбиране по най-основните събития от близкото минало. Всеки, който и най-бегло е проучил проблемите на Картър с аятолах Хомейни, би могъл да предупреди Рейгън: „Не може да имате доверие на никого от тези хора." И всеки, който е преживял скандала Уотъргейт, би могъл да каже на Рейгън: „В тази страна е почти невъзможно президентът да наруши безнаказано закона."

Великият план на Рейгън е да продава оръжие на Иран, както е обещал на Хомейни по време на предизборната кампания през 1980 г. Почти всички ирански военни съоръжения, закупени от шаха, са произведени в Америка, а войната с Ирак поддържа неутолим апетит за американски оръжия и боеприпаси. Рейгън смята, че като продава оръжия на Иран, може да положи ново начало на американско-иранските отношения, дори евентуално да възстанови близостта, съществувала по времето на шаха. Втората облага е, че продажбите ще се превърнат в откуп за заложниците в Ливан (което предполага, че аятолах Хомейни за благодарност може и ще нареди те да бъдат освободени). Изгодата ще дойде оттам, че иранците ще платят двойно и тройно цената на оръжията; печалбата може да бъде отклонена към контрите в Никарагуа и да послужи като постоянен източник на средства. Всъщност става дума за дългосрочно финансиране, тъй като в същото време Рейгън предоставя на Ирак важна военна информация, събирана от американски шпионски спътници, която ще доведе до там, че въпреки американското оръжие Иран няма да може да спечели войната. Нуждата от оръжия може и никога да не бъде задоволена.

Рейгън започва да осъществява своя план в пълна секретност. Той пропуска да информира Държавния департамент или държавния си секретар за новата политика. По този начин не създава административната база за осъществяването на политиката си. Вместо да се опита да осигури обществена подкрепа за намеренията си да плати откуп или да продава оръжие на Иран, той продължава да твър-

ди, че никога няма да плати откуп, и да призовава всички страни да наложат оръжейно ембарго на Иран, както, казва той, са направили Съединените щати.

Какво би могло да накара президента да изрича такива лъжи? Очевидно тревогата му за заложниците става непоносима и го кара да настоява за незабавни действия. Подполковник Норт и други започват да продават оръжия на Иран чрез различни канали, главно чрез Израел. Иранците предлагат да освободят един заложник, за да докажат искрените си намерения. Президентът иска това да бъде агентът на ЦРУ Бъкли, но Бъкли вече е умрял от мъченията, на които е бил подложен. Освободен е американският пастор Бенджамин Уиър. Това е първото – и както се оказва единственото, удовлетворение, което Рейгън получава за новата си политика.

Междувременно през 1985 г. ирано-иракската война е станала третата най-голяма и най-скъпа война на нашия век без перспектива за приключване. Рейгън продължава да продава оръжие на Иран, чиито лидери му дават лъжливи обещания и осигуряват на Норт милиони долари печалба, част от които се дават на контрите (по-голямата част отива в частни ръце като печалба). Въпреки всичко контрите губят.

Ето защо в началото на 1986 г. Рейгън засилва натиска върху Конгреса да подкрепи политиката му за оказване помощ на контрите. Той иска 100 милиона долара за „хуманитарна помощ" и военна подкрепа. На 16 март произнася реч по телевизията, в която предупреждава за последиците, ако комунистите бъдат допуснати да спечелят в Никарагуа. Обажда се по телефона на всички конгресмени по ред, за да ги накара да променят становището си. Но не успява. След двудневни ожесточени дебати, викове „стига вече Виетнам" и уверения, че ако Съединените щати не спрат комунистическата заплаха в Никарагуа, „тогава ние скоро ще трябва да се сражаваме с тях край Рио Гранде", Конгресът с малка разлика в гласовете отхвърля исканията на правителството.

Въпреки всичко Рейгън финансира контрите чрез оръжейните продажби за Иран и чрез средства от частни лица. Той предоставя данъчни облекчения на американски дарители и благославя онези продажби на високи технологии за чужди правителства, които се осъществяват от кор-

порации, готови да окажат помощ на контрите. По този начин Рейгън се противопоставя на Конгреса и на конституцията. Като не се съобразява с поправката Боланд, правителството отправя по принцип предизвикателство към Конгреса по един основен въпрос: кой контролира външната политика на Съединените щати?

Въпросът се поставя при безпрецедентни условия: Конгресът се е произнесъл за това какво президентът *не* може да прави във външната политика, но в същото време президентът продължава своеволно да нарушава закона.

Фактът, че Конгресът отстоява правото си да решава въпросите на външната политика, е изненадващо развитие, но то се подготвя от две десетилетия. От края на 60-те години Конгресът се опитва да установи контрол над външните работи по начин, който би бил невъзможен през първите две десетилетия на Студената война. Поправката Боланд е кулминацията на това развитие, а не отклонение. Въпреки това Рейгън не я взема под внимание, но през първите две години от втория му мандат никой в Конгреса не знае това.

Рейгън иска такъв вид консенсус, какъвто е постигнал Рузвелт през 1941 г. или Хари С. Труман по време на политиката на сдържаност и контрол и при осъществяване на плана Маршал. Когато е начело на една обединена страна, президентът може спокойно да пренебрегне Конгреса, тъй като с постигнатия консенсус той явно е поел контрола в свои ръце и може смело да действа, както показва това Рейгън, когато издава заповедта за нахлуване в Гренада и както го показва отново, когато трябва да действа срещу международния тероризъм.

През октомври 1985 г. американците подкрепят изцяло и ентусиазирано решението на Рейгън да използва самолети на Шести американски флот в Средиземно море, за да принуди похитителите на кораба *Акиле Лауро* да слязат в Италия. Рейгън предупреждава терористите по целия свят: „Можете да избягате, но не можете да се скриете."

Два месеца по-късно терористи нападат цивилни пътници на летищата в Рим и Виена; Държавният департамент заявява, че мястото на престъпниците е „извън границите на цивилизацията". През януари 1986 г. Рейгън обвинява Либия, че е помогнала на палестинците да извършат нападенията на летищата, и прекъсва всички икономически

връзки с тази държава. Либийският ръководител полковник Муамар Кадафи се противопоставя на Съединените щати, отправя обиди към Рейгън и прокарва „линия на смъртта" през залива Сидра. През януари и февруари 1986 г. в този район стават сблъсъци между Шести американски флот и либийските военновъздушни сили. Военните действия ескалират през март и достигат кулминацията си, когато Рейгън издава заповед за голям въздушен удар срещу Триполи, очевидно с цел да убие Кадафи, чиято резиденция е прицелната точка на бомбардировачите. Кадафи успява да избяга, но е убита дъщеря му, а авторитетът му е силно накърнен. Както може да се очаква, арабите осъждат Съединените щати, европейците са разтревожени от импулсивния подход, а американците изразяват бурно одобрение.

Големият обществен интерес към войната, която Рейгън води с терористите, рязко контрастира с относителното безразличие от страна на обществеността към ирано-иракската война или към войната на контрите. Този контраст сам по себе си показва колко е трудно в една демократична страна вниманието да се насочи към основното събитие, като се избегнат маловажните събития. През пролетта на 1986 г. американците обявяват международния тероризъм за една от своите най-големи тревоги и броят на туристите в Европа намалява наполовина. Но в действителност тероризмът почти не засяга американците – от 950 души, убити от терористи през 1985 г., само 23 са американци. Тероризмът е важен, главно защото правителството на Рейгън казва, че е важен. Рейгън, с други думи, повтаря грешката на Картър, като придава твърде голямо значение на тероризма и на вземането на заложници.

През пролетта на 1986 г. авторитетът на Рейгън достига връхната си точка, което отчасти се дължи на настъпателните му действия срещу тероризма, и той успява да използва популярността си да убеди Конгреса да отмени забраната за отпускане на помощ за контрите – Конгресът анулира поправката Боланд и отпуска 100 милиона долара. Така през лятото и есента на 1986 г. контрите получават открито помощ от Конгреса и от ЦРУ; арабски владетели и американски милионери участват със свой дял; израелците дават своята лепта, както и подполковник Норт, който дава част от печалбите от оръжейните сделки с Иран. Ни-

кога толкова много хора не са съдействали на толкова малко хора, при това толкова безрезултатно, защото въпреки всичко контрите нямат успехи. Но почти до края на 1986 г. никой не повдига въпроса дали са законни действията на президента, тъй като действията остават неизвестни.

През януари 1985 г., когато Рейгън започва втория си мандат, се изказват надежди, че той ще използва възможността, за да стане президентът, който действително ще постигне контрол над въоръженията и по този начин ще получи историческо признание като миротворец. Твърди се, че също както Никсън е единственият президент, който е могъл да отвори вратите към Китай, така и Рейгън е единственият, който би могъл да постигне с руснаците контрол над въоръженията, тъй като никой не може да обвини Рейгън, че не проявява твърдост към комунизма или че не се интересува от националната отбрана.

След като вече е президент с втори мандат и последните избори вече са отминали, Рейгън престава да нарича Съветския съюз „империя на злото" и започва да дава признаци, че не би отказал да обсъжда контрола над въоръженията с новия съветски ръководител Михаил Горбачов.

Горбачов е готов да се срещне с Рейгън в рамките на цялостната си политика на гласност или откритост. Политиката предвижда реформи в страната и отслабване на напрежението в чужбина и представя Горбачов като човек, заслужаващ доверие, разумен, открит и миролюбив. Рейгън иска да се покаже в същата светлина. Но колкото и голямо да е тяхното желание, пътят към установяване на контрол над въоръженията и към отслабване на напрежението е осеян с непредвидени препятствия. Случайни събития като свалянето от руснаците на един пътнически самолет на Корейските въздушни линии през 1983 г. забавят процеса. Събитието показва колко дълбоко са вкоренени подозренията и на двете страни и колко раздалечени са позициите им. За американците инцидентът с корейския самолет разкрива какви кръвожадни чудовища са руснаците; за руснаците то доказва, че капиталистите не се спират пред нищо, дори и пред това да инсталират шпионски съоръжения в пътнически самолет и да го изпратят да лети над съветски военно-разузнавателни центрове. Както често става при подобни инциденти от Студената война, исти-

ната по въпроса остава неустановена. В края на краищата се насрочва среща на високо равнище в Женева през ноември 1985 г. Преди срещата Рейгън настоява едновременно за съкращаване на ядрените оръжия с 50 процента и за прилагане на разширена Инициатива за стратегическа отбрана (ИСО). Той казва, че най-много се страхува от един ядрен Пърл Харбър и твърди, че за да не се допусне такова нещо, трябва всички нападателни ракетни оръжия да бъдат отстранени чрез разговори за контрол над въоръженията и да се пристъпи към ИСО, за да се изгради отбранителен щит в случай, че разговорите за контрол над въоръженията се провалят.

ИСО е най-скъпата отбранителна система, която някога е била замислена. Много учени твърдят, че тя просто няма да даде резултати, че може да бъде сломена чрез нападателни контрамерки, че може само да провокира руснаците, които ще трябва да направят съответните разходи, за да се изравнят с американците, водени от слабата надежда за успех. Но Рейгън твърди, че системата е чисто отбранителна и че за него ще бъде непростимо да не използва възможността да осигури защита на американския народ. Критиците отговарят, че ако бъде осъществена, ИСО ще обрече Америка на по-голяма несигурност отвсякога и освен това – на дългове от трилиони долари.

Накратко казано, по времето на Женевската среща на високо равнище суперсилите са готови всеки момент да направят шеметен скок в разходите за надпревара във въоръжаването, но и двете страни имат изключително сериозни причини да не желаят такъв развой – в Съединените щати федералният дефицит, който е несравнимо по-голям от когато и да е и се явява пряка последица от Рейгъновата политика за надпревара във въоръжаването, заплашва американския начин на живот много повече отколкото съветските ракети; в Съветския съюз разходите по отбрана са довели дотам, че обещанията на комунистите за по-добър живот на руския народ са станали обект на присмех.

Ето защо надеждите, породени от взаимната необходимост от въздържаност, както и от високата цена на надпреварата във въоръжаването, са големи. Рейгън говори за тези надежди в реч, произнесена по телевизията преди заминаването си за Женева. Той казва, че срещата с Гор-

бачов „може да се окаже исторически шанс за следване на стабилен, по-конструктивен курс през двадесет и първия век".

Но на другия ден, докато президентът се готви да потегли, министърът на отбраната Каспар Уайнбъргър съобщава, че е предал на президента писмо със списък на предполагаеми нарушения на договора от страна на руснаците, и съветва президента да не дава съгласие, че ще спазва условията на нератифицираното до този момент споразумение САЛТ-2 и да не отстъпва нито на милиметър по въпроса за разходите, свързани с ИСО или накратко, да не влиза в никакви споразумения. Това е чисто и просто саботаж. Уайнбъргър е дал прекрасен повод на всеки един сенатор, който е против установяването на какъвто и да е контрол над въоръженията, за съпротива срещу всякакво споразумение, което Рейгън и Горбачов биха постигнали. В Женева Рейгън постъпва така, както е препоръчал Уайнбъргър. Той не отстъпва по въпроса за ИСО и така не се стига до никакви споразумения.

Три месеца по-късно Обединеният щаб разпространява доклад, озаглавен „Военното положение на Съединените щати", в който се казва, че Съветският съюз „продължава да спазва САЛТ-2, като демонтира стратегически системи, докато в същото време се включват нови системи". Това е в пряко противоречие на изявленията, направени и от Рейгън, и от Уайнбъргър.

Противоречията бързо стават основен отличителен белег на правителството на Рейгън. Докато разходите, които прави за въоръжаване, достигат нови рекордни цифри, особено за ИСО, той изненадва всички, включително и някои от най-близките си съветници, като показва едно писмо, написано от него до Горбачов, в което предлага на руснаците да използват ИСО, след като Америка приключи с изследователската работа и с подготвителните фази. На кое е по-трудно да се повярва – че Съединените щати ще се откажат от плодовете на най-скъпо струващата програма на света, или че Горбачов ще повярва, че Рейгън (и неговите приемници) ще спази това обещание, ако ИСО бъде осъществена – никой не може да каже.

През цялата 1986 г. Горбачов спазва едностранно забраната върху ядрените опити. Той използва всяка възможност, за да извлече максимална политическа полза, главно като

предлага на Съединените щати и те да се откажат от ядрените опити. Но Рейгън, който като Картър многократно повтаря, че целта му е да унищожи всички ядрени оръжия на Земята, заявява, че междувременно трябва да изпробва нови оръжия. През януари 1987 г. руснаците, позовавайки се на американските опити, възобновяват програмата си.

Междувременно прехвалената политика на гласност на Горбачов е подложена на сурово изпитание. На 26 април 1986 г. в Чернобил, в Съветския съюз, става ядрена катастрофа. Горбачов не съобщава на света за злополуката. Радиоактивната отрова се разпространява над голяма част от Европа. Всички хора в целия свят са възмутени от руснаците. Но Горбачов притежава от „тефлонската" способност на Рейгън и последвалото сътрудничество на Русия с ядрени физици от международната общност подобрява доста бързо имиджа му.

Една от причините, поради която Горбачов печели симпатиите на света, е очевидната му готовност да сключи споразумение за контрол над въоръженията за разлика от явната колебливост на Рейгън. Така Горбачов поема инициативата за организирането на следващата среща на високо равнище, като за тази цел използва доста странна тактика.

През август 1986 г. американски служители арестуват в Ню Йорк Генадий Захаров и го обвиняват, че е шпионин на КГБ. В отговор руснаците арестуват журналиста Николас Данилоф. Те обвиняват Данилоф, че е шпионин на ЦРУ. Белият дом твърди, че Данилоф е невинен (макар че е внук на царски генерал и говори свободно руски, и освен това като журналист задава същите въпроси, каквито би задал и един агент на ЦРУ, като например колко руски войници има в Афганистан, как са въоръжени, какъв е бойният им дух и т.н.). Рейгън казва, че при никакви обстоятелства не може да бъде направена размяна на Данилоф срещу Захаров, тъй като Захаров очевидно е виновен, а Данилоф е невинен.

Две седмици по-късно Рейгън прави размяната. След това казва на американския народ, че не е направил размяна за Данилоф. На другия ден Белият дом съобщава, че Рейгън е приел предложението на Горбачов за среща на високо равнище, която да се състои две седмици по-късно в Рейкявик, Исландия – и това предложение е прието от

едно правителство, което винаги е твърдяло, че няма да участва в среща на високо равнище без нужната подготовка за това.

Срещата на високо равнище в Рейкявик е безплодна като обрулената от вятъра земя на Исландия. След приключването ѝ държавният секретар Шулц с тъжен и измъчен вид съобщава, че Рейгън и Горбачов са се съгласили да унищожат всички ядрени оръжия и ракетни системи за тяхното изстрелване и че този процес на разоръжаване ще бъде завършен за десет години. Звучи прекалено хубаво, за да е вярно. И така се оказва – Шулц продължава с обяснението, че тези принципни споразумения не са сключени, защото Рейгън е отказал да приеме едно от исканията на Горбачов, а именно – Съединените щати да се откажат от програмата ИСО.

От всички страни на света се надига вой. Лявото крило иска да знае как е възможно Рейгън да пропилее такава възможност да се откаже от една отбранителна система, за която експертите твърдят, че няма да даде резултати. Дясното крило иска да знае как е възможно Рейгън да се съгласи да унищожи ядрените оръжия и ракетните системи при положение, че руснаците имат превъзходство в областта на конвенционалните оръжия. Последвалата серия от противоречиви изявления на Белия дом внасят допълнително объркване. Никой не може авторитетно да заяви, очевидно и самият президент, каква е или каква не е американската политика по въпроса за контрола над въоръженията. Усилията за възобновяване на разговорите през първата половина на 1987 г. се изразяват главно в пропагандни изявления и от двете страни, без да бъде отбелязан истински напредък.

През есента на 1987 г. Рейгън и Горбачов се споразумяват за много по-скромно намаляване на въоръженията, а именно – премахването на ракетите с близък радиус на действие в Европа. Макар че те представляват един малък дял от общия арсенал, споразумението е потенциално важно, тъй като за първи път двете страни действително се съгласяват да намалят ракетните си ударни сили. Подписан във Вашингтон през декември 1987 г., този договор не слага край на надпреварата във въоръжаването, нито намалява значително опасността

от нея, но дава известни надежди за по-съществен успех в това отношение в бъдеще.

Външната политика на Рейгън през втория му президентски мандат не е изцяло лишена от успехи. През 1986 г. той преодолява една криза във Филипините, която е заредена с опасности. В изборите през февруари президентът Фердинанд Маркос, който безогледно се е обогатил за сметка на филипинския народ, се състезава с Корасон Акино, вдовица на опозиционния лидер, убит от военните на Маркос. Маркос, който брои бюлетините, се обявява за победител. Филипинският народ излиза на улиците, което е израз на неочаквана и забележителна проява на така наречената народна сила. Тя прераства в обща стачка. Маркос се опитва да я смаже, разчитайки на американска помощ.

Първоначално Рейгън е готов да осигури такава подкрепа. Той твърди, че са проведени справедливи и свободни избори при честно преброяване на гласовете и казва, че въпреки обвиненията в измама „има доказателства, че на островите вече съществува силна двупартийна система". Но тъй като демонстрациите продължават, налага се Рейгън да одобри един доклад на сенатора Сам Нън, в който Нън твърди, че победител е Корасон Акино според действителния брой на гласовете, а Маркос се опитва „с всички възможни средства да открадне победата".

Когато дори филипинският министър на отбраната и началникът на генералния щаб се присъединяват към искането Маркос да се оттегли, Рейгън се отказва от усилията да задържи Маркос на власт. Той се обажда по телефона на Маркос, предлага му да се оттегли и да напусне Филипините и му дава възможност да направи това, като му обещава американски военновъздушен транспорт до Хаваите, където Маркос може да живее постоянно и – между другото – да запази несметното си богатство. В края на февруари 1986 г. Маркос вече е на Хаваите, а президент на Филипините е Акино.

Рейгън няма много голям избор при тези обстоятелства, но въпреки това действията му се оказват решаващи за щастливия изход от кризата. Рейгън е този, който подтиква Маркос да се оттегли и да приеме живот в изгнание; ако Рейгън не беше настоял за това, много вероятно е Маркос да беше останал в Манила и да беше хвърлил страната си

в жестока гражданска война. Страховете на Рейгън, че Акино няма да проявява достатъчно твърдост към филипинските комунисти, правят още по-трудно решението му да я подкрепи, но той й оказва подкрепа, когато получава неопровержими доказателства, че тя е избрана от филипинския народ.

В друг испаноговорещ регион на Третия свят, Централна Америка, Рейгън продължава контраофанзивата срещу сандинистите. През първите десет месеца на 1986 г. офанзивата приема много форми, включително големи военни маневри на американски войски на никарагуанската граница и дипломатически усилия да се привлекат съседите на Никарагуа, Хондурас и Коста Рика за съюзници в контрареволюцията. Тяхното нежелание да се ангажират обаче е за сметка на контрите.

През есента на 1986 г. сандинистите свалят един транспортен самолет с доставки за контрите. От тричленния американски екипаж един човек оцелява и признава, че работи за ЦРУ. Месец по-късно в едно арабско списание е публикувана статия, в която се съобщават някои подробности за оръжейните сделки с Иран; в набързо свикана пресконференция министърът на правосъдието Едуин Мийс разкрива моменти от машинацията с Иран и контрите и изведнъж в правителството на Рейгън избухва скандал, който по важност и значение, които му отдава печатът, съперничи с Уотъргейт. Скандалът не би могъл да избухне в по-неподходящ момент за Рейгън, тъй като демократите са спечелили изборите през есента и се готвят да наложат контрол в Сената; сега, когато имат мнозинство и в двете камари, демократите са в прекрасна позиция да се възползват с пълна сила от всякакъв скандал, засягащ републиканците.

Потресаващи разкрития са последвани от неразбираеми изявления. Рейгън първоначално твърди, че за Иран са изпратени само „няколко строго отбранителни оръжия", отрича, че трета страна е замесена в сделката, заявява, че „никакви американски закони не са били, нито ще бъдат нарушени" и твърди, че „нашата политика да не се правят отстъпки на терористи остава непроменена". Два дни по-късно той признава, че е водил разговори с иранците с надеждата, че тези разговори ще доведат до освобождава-

нето на американските заложници в Ливан. На следващия ден заявява, че е „съвършено погрешно" да бъде обвиняван, че оръжията, които е изпратил в Иран, са „откуп".

След този жалък момент нещата тръгват още по-зле. Държавният секретар Шулц заявява, че е бил против изпращането на каквито и да е оръжия в Иран, че не е бил консултиран за тази голяма промяна в американската външна политика и че американските посланици в Близкия изток докладват директно на Белия дом, заобикаляйки Държавния департамент. Една седмица по-късно, на 25 ноември 1986 г. Рейгън освобождава от длъжност своя съветник по въпросите на националната сигурност адмирал Джон Пойндекстър и помощника си подполковник Оливър Норт, тъй като били повдигнати „сериозни въпроси за тяхното коректно поведение". Едновременно с това Рейгън обявява Норт за „американски герой".

Норт веднага започва да унищожава документи в кабинета си в Белия дом, докато ФБР настоява за прокурорска намеса. Рейтингът на Рейгън пада с 21 пункта до 46 процента. В началото на декември Пойндекстър и Норт се явяват пред Сенатската комисия по разузнаването и отказват да отговарят на въпросите, позовавайки се на Петата поправка. Междувременно Рейгън твърди, че не знае нищо; притиснат ли го с въпроси, отговаря с думите: „Не си спомням." Казва, че и той като всички останали е искал да разбере какво вършат Пойндекстър и Норт; демократите отвръщат, че той е главнокомандващ и ако действително е искал да разбере, е трябвало просто да заповяда на адмирала и на подполковника да му кажат.

През пролетта на 1987 г. се предприемат серия разследвания. Бившият сенатор Джон Тауър оглавява независима комисия, назначена от Рейгън, да проучи случая. Комисията Тауър установява нарушение на законите, посочва различни сериозни пропуски във външнополитическата структура, изградена от правителството на Рейгън, открива, че президентът не е изпълнил свои задължения, но не го обвинява в незаконни действия. Междувременно Конгресът съставя обща комисия, която да проведе разпитване на свидетелите. Обществеият интерес към това събитие е не по-малък от интереса към аферата Уотъргейт, тъй като заседанията на комисията се предават всеки ден по телевизията и така се разкриват допълнителни подробности.

Всичко това представлява жалка и противна гледка. В края на краищата комисията стига до заключението, че като е продавало оръжие срещу освобождаване на заложници и е отклонявало част от печалбите за контрите, правителството е довело до „объркване и безредие на най-високо ниво в управлението, до прикрита непочтеност и прекомерна потайност, до измама и пренебрежително отношение към закона". Комисията обвинява президента Рейгън, че е абдикирал от своето „морално и правно задължение да следи за добросъвестното прилагане на законите".

Това са силни думи, в някои отношения по-силни от обвинения в държавна измяна, повдигнати срещу Ричард Никсън. Защо тогава Конгресът не предприема нищо, за да обвини Рейгън в държавна измяна? Една от причините е, че моментът не е подходящ – остават му по-малко от две години да бъде президент, поради което усилието изглежда няма да бъде оправдано. Освен това демократите не искат през 1988 г. да се състезават с приемника на Рейгън – Джордж Буш, нито искат да станат известни като хора, обвиняващи в държавна измяна републикански президенти.

Така Роналд Рейгън едва успява да оцелее, но целостта на правителството му е сериозно накърнена.

Рейгън не успява да постигне основните си цели във външната политика. Нищо от онова, което е направил в Полша, не е довело и до най-малка промяна; в надпреварата във въоръжаването не е унищожил нито една ядрена бомба, да не говорим за нещо повече; укрепването на американските въоръжени сили не прави голямо впечатление на руснаците. По отношение на външната търговия Америка има най-големият търговски дисбаланс в своята история и едновременно с това най-големият дефицит във федералния бюджет в своята история. Тези обстоятелства довеждат от своя страна до крах на фондовата борса през октомври 1987 г., което само по себе си е резултат от световна финансова криза. Кризата отчасти е предизвикана от политиката на Рейгън да взема пари на заем от японците, за да поддържа американската военна експанзия, чрез която да осигурява петрол за Япония от Персийския залив. Рейгън не освобождава заложниците от Ливан, не подобрява американските отношения с Иран и изоставя неутралната позиция в ирано-иракската война, когато решава да защитава кувейтски петролни танкери (защото Кувейт,

който е съюзник на Ирак, използва част от петролните печалби да покрива иракските военни разходи.) Той наистина успява да оспори Закона-за-военните пълномощия, но не пряко, а просто като пренебрегва исканията на Конгреса да се позове на него. Конгресът не е в състояние да принуди президента да следва желанията му, отчасти поради присъщите на закона трудности и главно поради разногласията в самия Конгрес.

През пролетта на 1987 г. Рейгън прилага Доктрината Картър (без да я цитира), когато изпраща американски военни кораби в Персийския залив да охраняват танкери от Кувейт, плаващи под американски флаг. Танкерите, които пренасят петрол за Япония, са заплашени от нападение с ракети, произведени във Франция и Китай и изстрелвани от иранци и иракци. На 17 май американският кораб *Старк* е улучен от две ракети, изстреляни от ирански бомбардировачи; убити са тридесет и седем моряци. Рейгън изпраща миночистачи и хеликоптери в Залива; през октомври, след като ирански ракети улучват танкери, плаващи под американски флаг, американските ескадрени миноносци обстрелват ирански петролни платформи. Бившият президент Джими Картър заявява, че американците са станали съюзник на Ирак и са се включили във военни действия, и призовава Рейгън да се обърне към Закона за военните пълномощия. Рейгън не взема под внимание думите му.

Войната ескалира на суша, по въздух и по море. Американските военноморски конвои преминават в повечето случаи успешно, макар че през април 1988 г. американски стражеви кораб е ударен от мина. За отмъщение американският флот унищожава две ирански петролни платформи и повреждa или потапя шест ирански кораба. Тъй като поставянето на мини и обстрелването на танкери продължава, Рейгън заповядва на американските военноморски сили да охраняват всички неутрални кораби.

На 3 юли американският военен кораб *Винсен* сваля по погрешка ирански пътнически самолет, като убива всичките 290 пътници и екипажа. Рейгън нарича инцидента „трагичен", но добавя, че това „изглежда е правилно отбранително действие". След това изказва „дълбоко съжаление" пред Иран и изпраща обезщетения на семействата на жертвите.

Този случай наистина е ужасен, но той изглежда подтиква двете страни, които водят втората по продължител-

ност и третата по броя на жертви война през нашия век, да търсят мир. Две седмици след инцидента Иран приема призива на ООН за спиране на огъня; аятолах Хомейни дава личното си съгласие, като по този начин приема „отровата" да сложи край на войната, без да я е спечелил. Той всъщност признава, че е пожертвал стотици хиляди млади иранци и несметни богатства за нищо. Всъщност Ирак е спечелил известна територия за сметка на Иран. През август спирането на огъня влиза в сила.

Целта на Рейгън да свали сандинисткото правителство в Никарагуа все не може да бъде постигната. През лятото на 1987 г. президентите на Централноамериканските републики, водени от Оскар Ариас Санчес, президент на Коста Рика, изготвят мирен план, който сандинистите приемат. Рейгън неохотно го подкрепя, като в същото време продължава да подпомага и насърчава контрите. Никарагуанският президент Даниел Ортега предлага да се проведат разговори между Съединените щати и Никарагуа, но Рейгън отказва. Независимо от това Ортега предприема стъпки, предвидени в мирния план, като вдига забраната върху опозиционния вестник *Ла Пренса* и премахва цензурата върху предаванията на католически радиостанции. За повечето наблюдатели Рейгън се явява главна пречка за постигане на мир в Централна Америка, особено след като Нобеловата награда за мир е присъдена на Санчес.

Друга малка страна, която се оказва способна да разиграва и да се противопоставя на колоса на Севера, е Панама. През юни 1987 г. студенти организират бунт в Панама и обвиняват генерал Мануел Нориега, че е замесен в смъртта на бившия лидер на страната, генерал Омар Торихос. Нориега успява да пренасочи недоволството срещу американското посолство; в отговор Държавният департамент изразява силен протест и обявява прекратяване на всякаква помощ за Панама. Нориега започва арести на политическите си противници и всячески да злепоставя Съединените щати, които през последните няколко години са били в близко сътрудничество с него в областта на разузнаването – сред въвлечените е и тогавашният вицепрезидент и бивш директор на ЦРУ Джордж Буш.

В началото на 1988 г. панамската опозиция, която в по-голямата си част е в изгнание, обвинява Нориега в убий-

ства, търговия с наркотици и пране на пари за наркобароните. На 5 февруари американското министерство на правосъдието възбужда съдебно преследване срещу Нориега по две обвинения за търговия с наркотици. Обвиненията са, че осигурява временни летища за таен износ на наркотици, срещу което получава 350 милиона долара. Президентът Ерик Артуро Делвал освобождава Нориега от поста командващ силите на отбраната; Нориега от своя страна сваля Делвал и издига за президент свой човек. Делвал минава в нелегалност, но Съединените щати продължават да признават него за президент.

През март Нориега отхвърля предложението на Съединените щати да оттеглят обвиненията срещу него, ако той приеме да напусне Панама и да живее в изгнание. Рейгън налага икономически санкции срещу Панама, като се разпорежда американските компании да не се разплащат с правителството. Това се отразява зле на панамския народ, но не оказва никакво влияние върху новия диктатор. Тази мярка разрушава икономиката и кара някои представители на вътрешната опозиция на Нориега да критикуват Съединените щати.

През есента на 1988 г. политиката на Рейгън в Централна Америка е напълно съсипана. Ортега все още е на власт, а Нориега открито предизвиква американското правителство. Републиканците, които са рекламирали политиката на Рейгън като много успешна, правят всичко възможно да не споменават за този регион по време на президентската кампания.

В политиката си към ЮАР правителството на Рейгън също среща трудности. Засилващата се бруталност на южноафриканското правителство предизвиква голяма загриженост в Съединените щати, особено в университетите. Протестиращите студенти искат да се прекратят американските инвестиции в ЮАР и на някои места, например в Калифорнийския университет в Бъркли, успяват да наложат на членовете на управителния съвет да изтеглят вложенията, които университетът е направил в ЮАР. Политиката на Рейгън, която той нарича „конструктивен ангажимент", е да насърчава американски инвеститори, като аргументът е, че американската политика към ЮАР трябва да подкрепя корпорации, които осигуряват работа за цветно-

кожи работници, плащат прилични заплати и предоставят известна възможност за участие на цветнокожите в управлението. Идеята е, че тази политика ще се отрази много по-благоприятно на огромното мнозинство от цветнокожи, отколкото ако Америка се оттегли и остави това мнозинство на милостта на белите южноафриканци.

Дотук всичко звучи справедливо и разумно, но проблемът е, че тази политика просто не води до резултати. Положението се влошава, вместо да се подобрява. Въпреки това правителството на Рейгън продължава да се придържа към своя конструктивен ангажимент, дори и след като големите американски корпорации изтеглят вложенията си от ЮАР. Това започва да се отразява зле върху икономиката на ЮАР и да подхранва известни надежди, че е възможно правителството да промени своята политика към цветнокожите като цяло и към Африканския национален конгрес по-специално.

Правителството на Рейгън успява да се пребори с един голям проблем на север от ЮАР. На 22 декември 1988 г. Съединените щати и Съветският съюз обявяват, че подкрепят изготвеното от ООН споразумение за бъдещето на Ангола и Намибия. В документа се предвижда изтегляне на кубинските войски от Ангола в срок от две години и даване независимост на последната африканска колония Намибия в същия срок. Въпреки че Рейгън продължава да осигурява военна подкрепа на УНИТА в Ангола (африканско съответствие на контрите), споразумението на ООН е важно, тъй като осигурява много по-активно сътрудничество между Москва и Вашингтон, отколкото по други регионални конфликти, където суперсилите имат противоречия.

Сътрудничеството между двете суперсили в най-южната точка на Африка е част от голямата победа на външната политика на Рейгън – договора с руснаците за съкращаване на въоръженията. Този договор, сключен от правителството през последните осемнадесет месеца, през които е на власт, дава надежда за действително отслабване на напрежението в света, а може би дори и за края на Студената война. За Рейгън това е изненадващ обрат в политиката и той възторжено го приветства. Настъпилата промяна изглежда оправдава грубиянския му подход от предишните шест години и му дава най-голямото основание да

претендира, че води успешна външна политика. До каква степен заслугата е на Рейгън, до каква степен – на Горбачов, и до каква степен – на събития, извън техния контрол, не може да се прецени точно. Със сигурност може да се каже само, че това става, докато те са на власт.

Американско-съветските отношения са в застой през лятото на 1986 г. след провала на срещата на високо равнище в Рейкявик, където Рейгън отхвърля смелото предложение на Горбачов за унищожаване на всички ядрени оръжия. През следващите две години двете страни само ръмжат една срещу друга. На 12 юни 1987 г. Рейгън отправя предизвикателство към Горбачов да „разруши тази стена". Според повечето наблюдатели това е безотговорна провокация, тъй като почти никой в света не очаква Берлинската стена да падне през 20. век или дори през 21. век.

Един месец по-късно обаче в Женева руснаците правят ново предложение за съкращаване на въоръженията, което Съединените щати приемат почти веднага. Руснаците предлагат унищожаването на всички американски и съветски ракети с близък и среден радиус на действие. През декември 1987 г. на среща на високо равнище във Вашингтон Рейгън и Горбачов подписват Междинно споразумение за ядрените сили, което предвижда демонтиране и унищожаване на всички ракети с близък и среден радиус на действие и осигуряване на достъп за независима инспекция на оръжията на място.

Това споразумение за ядрените сили е голям пробив в Студената война. Още от времето на първите предложения за контрол над въоръженията – по време на правителството на Айзенхауер, когато през 1955 г. се лансира идеята за „чисто небе" – руснаците предварително отказват да допуснат проверки на място за ракетните им сили. Освен това нито предшествениците на Рейгън, нито на Горбачов се осмеляват да помислят за действително съкращаване на въоръженията; те се опитват – безуспешно – да установят някаква степен на контрол над въоръженията. Но през 1987 г. споразумението води до действително унищожаване на големи системи от оръжия и до извършване на контрол на място.

Световните проблеми в никакъв случай не се разрешават чрез междинното споразумение. Рейгън продължава да влага огромни средства в ИСО; Горбачов продължава

да поддържа най-голямата в света сухопътна военна сила и огромен военен флот; части на американската армия и на Червената армия са все така разположени от двете страни на река Елба; стратегическите арсенали на суперсилите – ракети с далечен радиус на действие, ракети, изстрелвани от подводници, бомбардировачи с ядрено оръжие – остават непокътнати. Въпреки това споразумението намалява разрушителната способност и на двете страни, отпуска опънатия лък в Централна Европа – където ракетите *Пършинг* са намалили предупредителното време за ядрена атака до няколко минути – и най-важното, той е символично постижение от най-висша степен.

Кой трябва да получи аплодисменти за това? Почитателите на Рейгън твърдят, че Горбачов се е предал, тъй като Съветският съюз не може да догони американците в надпреварата във въоръжаването, че политиката на Рейгън да трупа все повече и повече оръжия, за да не е необходимо в бъдеще американците да произвеждат още оръжия, е дала отличен резултат. Той е принудил руснаците да приемат съжителство в мир и сговорчивост, защото техният опит да се изравнят с Америка по брой на ракети е довел до разпадане на съветската икономика. Руснаците плащат цената на своите ракети *СС-20* и на други нови оръжия, като лишават гражданите си не само от потребителски стоки, но дори от храна и жилища. Горбачов не може едновременно да участва в надпреварата във въоръжаването и да налага политиката си на гласност и перестройка и затова се отказва от надпреварата във въоръжаването.

В това обяснение има известна истина. Има истина и в наблюдението, че американците плащат за своето военно развитие с пари, взети на заем от японците. Рейгън оставя на внуците си дълг от 3 трилиона долара. Отправят се предупреждения, че един ден този дълг ще трябва да бъде изплатен и когато този ден дойде, американският народ ще трябва да се лиши не само от потребителски стоки, но и от храна и подслон, за да изплати ИСО. Както отбелязва Айзенхауер още през 1953 г.: „Всяка изработена пушка, всеки спуснат във водата военен кораб, всяка изстреляна ракета, означава в крайна сметка кражба от онези, които гладуват и не си дояждат, които мръзнат и не са облечени."

Подобна преценка не бива да омаловажава факта, че срещата на високо равнище във Вашингтон през 1987 г. е

една от най-успешните и вдъхващи надежди срещи от Студената война. Горбачов основателно я определя като „много важно събитие в световната политика". Освен за междинното споразумение Рейгън и Горбачов разговарят за по-нататъшно съкращаване на стратегическите и конвенционалните оръжия. Нещо повече, Горбачов посочва, че е готов да изтегли съветските войски от Афганистан. Всички предишни срещи на високо равнище са завършвали с твърдението, че макар постигнатото да е малко или да не е изобщо конкретно, срещата поне е довела до „намаляване на напрежението". Вашингтонската среща на високо равнище в действителност премахва някои главни причини за напрежението и обещава да положи началото на нов световен ред.

Тя също така повишава и без това вече голямата световна популярност на „Горби". Той сякаш плува в свои води на организираните по американски модел срещи с водачи на Конгреса, журналисти, бизнесмени. Среща се с ученици. Веднъж решително иска лимузината му да спре на Кънектикът Авеню, слиза и се впуска сред тълпата, като се здрависва и разговаря с хората. Дори Рейгън не може да устои на чара му.

Между двамата лидери съществуват несъгласия. Рейгън поучава Горбачов по въпроса за човешките права, което кара съветския лидер да каже на американския лидер: „Вие не сте прокурор, а аз не съм обвиняем." Но Рейгън трябва да направи нещо за своите поддръжници от дясното крило, които беснеят заради междинното споразумение. Той от своя страна, който близо двадесет години е активист на американските поддръжници на Студената война, водещият противник на *каквито и да било* споразумения с руснаците за *каквито и да било* оръжия, обвинява консервативно настроените противници на междинното споразумение, че те искат да повярват, че „войната е неизбежна". Фактът, че Роналд Рейгън е готов да критикува „ястребите", показва колко различен ще бъде новият свят, който той и Горбачов създават. Фактът, че успява да накара Сената да ратифицира толкова бързо междинното споразумение, показва колко популярен е като личност и колко популярна е идеята за намаляване на въоръженията сред американския народ като цяло.

През април 1988 г. Рейгън съобщава, че е постигнато

споразумение с руснаците за изтеглянето на Червената армия от Афганистан (за първи път от тридесет и три години Червената армия се изтегля от някъде), и на 18 май първата съветска част напуска Афганистан. След по-малко от шест месеца Рейгън отива в Москва за втората среща на високо равнище. За да усмири дясното крило в Америка, той продължава да критикува Горбачов за нарушаване на човешките права, среща се с деветдесет и шестима съветски дисиденти и призовава към реформи. Горбачов отвръща на този удар, като кани в Москва северноамерикански индианци, те потвърждават, че са политически затворници на земята, която белите хора са откраднали от техните прадеди. От своя страна Рейгън също демонстрира пред Горбачов своята популярност, като предприема непредвидена в програмата разходка по прочутата московска улица Арбат, където се впуска сред тълпата минувачи. Той очевидно използва с удоволствие съветските хора и Червения площад, за да пропагандира собствената си политика. Междувременно американските телевизионни станции представят за първи път и отделят голямо внимание на руснаците, на тяхната култура и история.

Телевизията отделя по-малко внимание на самите срещи, тъй като двамата лидери не успяват да постигнат набелязаната цел: съкращаване на стратегическите оръжия. Неуспехът отразява скритото упорство на консерваторите и от двете страни, силата на завещаното недоверие и ограниченията върху властта на двамата президенти. Горбачов оплаква „пропуснатите възможности" и дава да се разбере, че ще действа отново с приемника на Рейгън. Рейгън спира в Лондон на връщане за Америка, за да разговаря с министър-председателката Тачър. Там той прави изявление, което заличава голяма част от огорчението и разочарованието, че в Москва не е постигнато споразумение: Горбачов, казва Рейгън, „е сериозен човек, който се стреми към сериозна реформа. Ние започваме да сваляме бариерите на следвоенната епоха... и това е време на трайна промяна в Съветския съюз."

Това определено е така и то се проявява на всички фронтове. Политиката на гласност в Русия води до сериозни критики към правителството на всички равнища и подтиква страните, които са станали не по своя воля част от съветската империя – а те включват милиони хора – да про-

тестират и да настояват за независимост. Три месеца след московската среща на високо равнище започват масови демонстрации в Естония, Латвия и Литва – трите балтийски републики, насилствено присъединени към Съветския съюз от Сталин през 1940 г. Те скоро са последвани от демонстрации в Армения, Азърбайджан, Грузия и Украйна. Освен това миньорите в целия Съветски съюз обявяват стачка. Западните експерти почти всеки ден пророкуват, че Горбачов няма да може да устои на нарастващите вълнения в страната, но той все пак устоява.

Той оцелява отчасти, защото е хитър политик и прилага изкусни ходове на цялата вътрешна опозиция и отчасти, защото успешно преговаря с Рейгън. Категорично доказателство за тези успехи има през септември, когато американците унищожават две ракети *Пършинг* като първа стъпка към прилагане на междинното споразумение, а в Съветския съюз американски представители наблюдават подземен ядрен опит и правят измервания със свои инструменти. И двете събития биха били немислими само две години по-рано, когато американците разполагат ракети *Пършинг-2* в Германия, а руснаците твърдят вече цели четиридесет години, че никога няма да допуснат американски инспектори на своя земя.

През януари 1989 г., когато Рейгън напуска Белия дом, светът е много по-различен от онова, което е бил, когато той става президент. Кубинските войски се изтеглят от Ангола, където споразумението за спиране на огъня влиза в сила. Руснаците се изтеглят от Афганистан. Ирано-иракската война е приключила. В Централна Америка е в ход мирен план и въоръжените действия намаляват. Международният тероризъм е стихнал (въпреки че терористи държат десетина американски заложници в Ливан, където войната продължава, а в арабските територии, окупирани от Израел – Западния бряг, ивицата Газа и Източен Йерусалим – избухналото народно въстание, водено от момчета в юношеска възраст, принуждава израелските въоръжени сили да действат брутално и безмилостно). Като цяло правителството на Рейгън през втория си мандат постига най-голям напредък в прекратяването на Студената война и в реалното отслабване на напрежението между САЩ и СССР в сравнение с всички останали американски прави-

телства. През 1989 г. има по-малко войни и по-малко убийства в сравнение с която и да е година от 1938-а насам.

Няма друг президент, който през последните петдесет години да е предал на своя приемник американската външна политика в по-добро състояние. Това отчасти се дължи на последователния отказ на Рейгън да прави компромис с комунизма по какъвто и да е начин („разруши тази стена"). Но тъй като отказва да плати разходите по надпреварата във въоръжаването, която е разширил, той оставя на приемниците си много по-голям дълг, отколкото са натрупали всичките му предшественици, взети заедно.

И още нещо, голяма част от промените в света са настъпили независимо от управлението, а не заради управлението на Рейгън. ООН изиграва по-голяма роля за спиране на огъня в ирано-иракската война, отколкото Рейгън. Същото важи и за съветското изтегляне от Афганистан, както и за разрешаването на анголско-намибийския конфликт. Рейгън често създава затруднения на ООН, особено когато решава да спре американските вноски за ЮНЕСКО (идеологическо решение, продиктувано от вътрешнополитически съображения; свързано е с политиката на ЮНЕСКО по въпроса за контрол на раждаемостта) и когато заплашва да спре вноските за самата Организация на обединените нации поради гласуването за Израел. Под ръководството на Перес де Куеляр умиротворителните сили на ООН действат успешно в Голанските възвишения, в Намибия, Кипър и Ливан. Скромните дипломатически успехи на ООН по време на управлението на Рейгън са част от един процес, който ще стане по-ясен през 90-те години: все по-голямата загуба на влияние на Съединените щати на международната сцена. ООН продължава да действа, дори да преуспява, въпреки оплакванията и обструкциите на Съединените щати.

Може би най-изумителното за Рейгън след осем години президентство е неговата огромна популярност въпреки националния дълг, аферата Иран–контри, вътрешнополитическите скандали, не по-различни от всички останали през последните петдесет години, въпреки залитанията му от производител на оръжия до унищожител на оръжия, въпреки това, че обявява Кремъл за центъра на злото в света, а после става поклонник номер едно на Горбачов. Популярността на Рейгън е още по-забележителна, когато си припомним, че шестима от неговите деветима предшественици

ци, извели Америка през бурния половин век на Голямата депресия, на Втората световна война и на Студената война, са обявени за провалили се от своите съвременници. Когато Хърбърт Хувър, Хари Труман, Линдън Джонсън, Ричард Никсън, Джералд Форд и Джими Картър напускат Белия дом, от общо четирима избиратели трима не одобряват работата им. При положение, че Джон Кенеди е президент за твърде кратък период, което не позволява да се направи смислена оценка, изглежда, че само Франклин Рузвелт, Дуайт Айзенхауер и Роналд Рейгън са обявени за компетентни от техните съвременници. Това мнение илюстрира няколко важни момента: колко трудни са били времената; колко високи са били очакванията на хората към президента; колко несправедливи са съвременните преценки. Но то също показва, че Рейгън, въпреки подигравките на изтънчените критици, които гледат на него като на посмешище, върши по някакъв начин нещо правилно. А може би просто има късмет.

[16]

Краят на Студената война

Един нов свят е пред нас.

Джордж Буш

На 8 ноември 1988 г. кандидатът на републиканците Джордж Буш побеждава с лекота демократа Майкъл Дукакис в президентските избори, в които външната политика не е въпрос от първостепенно значение. Демократите продължават да имат превес в Сената (55 на 45) и увеличават в своя полза разликата в Долната камара (262 на 173), запазвайки по този начин познатия модел – президентството на републиканците, Конгреса – на демократите.

Буш обещава да продължи политиката на предшественика си, чийто подчинен е бил в продължение на осем години. Това означава поемане на ангажименти към контрите, към Инициативата за стратегическа отбрана (ИСО), към утвърждаването на силна Организация на Северноатлантическия пакт, към мирния процес в Близкия изток, към либерализирането на ЮАР без налагане на допълнителни санкции, за търговски споразумения с Япония, за подобряване на отношенията с Китай и за отслабване на напрежението между Америка и Русия. Новото правителство (Джеймс Бейкър III, бивш началник на канцеларията на Рейгън и министър на финансите, заема мястото на Джордж Шулц като държавен секретар) дава да се разбере, че внезапни промени във външната политика няма да има. Водещият принцип ще бъде благоразумната предпазливост.

Съдбата отрежда на Буш да поеме президентския пост в годината, която се оказва най-важната в историята на света от 1945 г. насам. Промените в света през 1989 г. са толкова стремителни, че сякаш няма нищо по-естествено от това тези толкова важни преобразования да станат в момент, когато се отбелязват 200 години от Френската революция. Годината 1989 е забележителна на промени, включително на безпрецедентни, непредсказуеми и нечу-

вани събития в Китай, Източна Европа, Съветския съюз, Южна Африка и Централна Америка. Но най-забележителното може би е, че като се изключи Централна Америка, Съединените щати не изиграват никаква роля в световния революционен процес.

В началото на последното десетилетие на 20. век – векът, който Хенри Лус обявява за „Американския век" – Съединените щати са най-мощната във военно отношение страна в света, способна да унищожи планетата. Те имат най-голям брутен национален продукт в сравнение с всички останали страни. Но това няма почти никакво отношение към събитията, които стават в Европа, Азия и Африка: Четиридесет години по-рано Дийн Ачесън заявява, че Съединените щати са локомотивът, застанал начело на човечеството, а останалият свят е тегленият от него вагон. През 1989 г. американският президент е зрител, който наблюдава как влакът лети по релсите към неизвестна крайна гара.

Америка не реагира на световната революция от 1989 г. Това отчасти е последица от самоналожените ограничения от президента Буш, който в много отношения няма избор. Той е ръководител на водещата по дългове страна; Рейгън му оставя в наследство изпразнени банки. Той не може да предложи помощ на прохождащите демократични страни, които спешно се нуждаят от помощ, каквато Съединените щати са предоставили след Втората световна война чрез плана Маршал, защото американската хазна е празна. Няма изгледи тя да бъде напълнена чрез натрупване на капитали, тъй като другото, което Рейгън оставя в наследство, е обещанието на Републиканската партия никога, при никакви обстоятелства да не повишава данъците. „Никакви нови данъци", казва Буш по време на предизборната кампания. И това обещание се дава в една страна с най-ниски данъци от всички индустриални страни.

На 20 януари 1989 г. във встъпителната си реч като четиридесет и първи президент Буш няма какво да каже за външната политика, освен че възнамерява да предприеме строги мерки срещу незаконното внасяне на наркотици в Съединените щати. Колкото до Съветския съюз, той заявява, че ще преоцени отношенията между двете страни.

Същия месец осемдесет и седем годишният император Хирохито умира. Първото пътуване в чужбина на Буш като

президент е посещението в Токио за погребението на императора. Там той разговаря с някои японски лидери. Буш ги увещава да отворят японския пазар за стоки, произведени в Америка, да освободят от мита американските селскостопански произведения, внасяни в Япония, и да преустановят субсидирането на японски стоки, продавани в Америка. Повече от десет години тези въпроси са водеща тема в американско-японските разговори; както обикновено, Буш получава обещания, но до действия не се стига.

От Токио Буш продължава за континентална Азия. В Сеул той уверява домакините си, че „няма планове за съкращаване на американските въоръжени сили в Южна Корея". В Пекин, където остава два дни, разговаря с китайските лидери за разширяване на търговските връзки и казва, че предстоящата китайско-съветска среща на високо равнище (първата от тридесет години насам) няма „да засегне интересите на Съединените щати". Като бивш посланик в Китай Буш е в добри отношения с китайските лидери и има големи надежди за установяване на по-приятелски, по-тесни взаимоотношения. Американските конгресмени обаче затрудняват осъществяването на тези надежди заради критичното си отношение към китайската политика.

Основание за критики има и то голямо. Китайците са въвели военно положение в Тибет (те установяват контрол там през 1959 г.) в отговор на исканията за независимост на разбунтувалото се население. Американският Сенат приема резолюция, в която се осъжда въвеждането на военно положение; китайците възразяват, обявявайки резолюцията за „грубо вмешателство" във вътрешните работи на Китай. Китайците също така възразяват срещу критиките на някои конгресмени по въпросите на семейното планиране и спазването на човешките права в Китай.

Всичко това обаче е само една прелюдия към събитията от пролетта на 1989 г. През април студенти започват масови демонстрации на площад Тянанмън в Пекин с искания за повече свобода, отворено правителство, отменяне на привилегиите на елита и демокрация. Правителството забранява демонстрациите; студентите отхвърлят забраната и обявяват бойкот на лекциите. Полицията излиза на площад Тянанмън, но демонстрантите, вместо да се разпръснат, стават все повече. Броят им надхвърля 200 000 души. На 15 май Горбачов пристига за срещата на високо

равнище с Дън Сяопин. На площад Тянанмън към студентите, някои от които са обявили гладна стачка, се присъединяват интелектуалци, работници и чиновници. Броят на демонстрантите надхвърля един милион души. Безброй плакати приветстват Горбачов и неговите реформи. Съветският лидер заявява, че студентските демонстрации са елемент от един „болезнен, но здравословен" процес, водещ комунистическите страни към по-голяма демокрация.

Това обаче не е посоката, желана от Дън Сяопин и неговата кохорта. Китайските ръководители изпадат в неловко положение от факта, че толкова много китайци се възхищават от един чужд лидер; тези масови демонстрации с искания за демокрация са опасни за тях; унизително е масовите протести да се наблюдават от целия свят чрез телевизионните камери на журналисти от Съединените щати, Европа и Япония, пристигнали в Пекин да отразяват срещата на високо равнище. Правителството реагира на предизвикателството, като въвежда военно положение на 19 май и забранява западни телевизионни компании да излъчват преки предавания. На другия ден в знак на открито неподчинение тълпи от около един милион демонстранти препречват пътя на войниците и танковете, които се опитват да завземат площад Тянанмън. Сцената в по-големи мащаби напомня за унгарските студенти, които през 1956 г. се изправят срещу танковете на Червената армия.

На 2 юни Дън взема решение. На следващия ден войниците и танковете, които навлизат в площад Тянанмън, за да разпръснат демонстрантите, стрелят и настъпват срещу невъоръжени хора. Автоматична стрелба покосява стотици, а може би и хиляди студенти. Броят на жертвите няма как да бъде установен, тъй като правителството веднага прикрива случилото се, като хвърля вината за кръвопролитието върху демонстрантите, отправя похвала към армията затова, че е действала в името на закона и на реда, и арестува и екзекутира студентски лидери.

Тези потресаващи събития ужасяват целия свят. И свободните страни, и ръководителите на комунистическите държави осъждат Дън и правителството му. Буш заявява, че е „възмутен от решението да се използва сила срещу китайски граждани, които по мирен начин изразяват подкрепата си към демокрацията". На 5 юни той прекратява военните продажби за Китай и три дни по-късно заявява,

че Съединените щати и Китай не могат да възобновят нормални отношения, докато китайските ръководители „не признаят законното съществуване на продемократичното движение". На 20 юни Белият дом обявява, че преустановява контактите между висши американски служители и китайското правителство.

Няколко седмици по-късно обаче Буш тайно изпраща съветника си по въпросите на националната сигурност Брент Скаукрофт в Китай да разговаря с правителството. Няколко месеца по-късно, когато това става известно, се надига вой на възмущение от страна на много демократи и на някои републиканци заради лъжите на правителството и заради подновяването на отношенията с един престъпен режим. Въпреки това Буш продължава да действа за отслабване на напрежението между двете правителства, тъй като целта му е да предразположи китайците. Когато Конгресът гласува проектозакон за защита на китайски студенти в Съединените щати – студенти, чийто живот е изложен на риск, тъй като са подкрепяли демонстрациите и ще бъдат преследвани от правителството, ако бъдат принудени да се върнат в Китай, Буш налага вето. През декември президентът временно отменя забраната на Конгреса за отпускане заеми на компании, които търгуват с Китай, и разрешава износа на сателитни съоръжения за Китай. Когато Китай отменя военното положение в Пекин в началото на 1990 г., повечето наблюдатели смятат, че това в най-добрия случай е козметична операция. Вицепрезидентът Данфорт Куейл обаче заявява, че това са „дивидентите" от сговорчивата политика на Буш, а Буш го нарича „много разумна стъпка". Целта на неговата политика е да поддържа отношения с китайското правителство, независимо от това как то използва властта.

Такава е политиката на Буш към Китай. Той обаче не е толкова сговорчив към едно друго комунистическо правителство, действащо много по-близо до Америка. В Никарагуа Буш продължава Рейгъновата политика на непрестанна враждебност. Въпреки мирния план, приет от Ортега и от други централноамерикански лидери, в който се настоява за разпускане на контрите като предварително условие да се проведат обещаните от сандинистите избори, Буш продължава да снабдява контрите и да поддържа невредимо

съществуването им, което е постоянна заплаха за правителството на Никарагуа. Освен това той продължава икономическото ембарго, което има ужасяващи последици за никарагуанската икономика – инфлацията е най-високата в света, производителността е спаднала катастрофално, цялата икономика е опустошена. Ортега е принуден да вземе нови сурови мерки, като съкрати с 44 процента бюджета и остави безработни 35 000 държавни служители.

Тези мерки се отразяват зле върху популярността на Ортега, макар че той прави стъпки към помирение със своите вътрешни врагове и опити за подобряване на отношенията със Съединените щати. През март 1989 г., в изпълнение на мирния план правителството обявява амнистия за 1800 бивши членове на Никарагуанската национална гвардия. Правителството на Буш отвръща, като потвърждава обвързаността си с контрите. Макар че всички централноамерикански президенти (с изключение на Хосе Аскона Хойо, президент на Хондурас) настояват контрите незабавно да се разоръжат и да се изтеглят от Хондурас, Съединените щати обявяват, че продължават „хуманитарната помощ" и искат контрите да останат в базите си в Хондурас още една година. През август 1989 г. Ортега отлага военния набор до приключване на изборите. Освен това той подписва споразумение с вътрешната опозиция, което предвижда разпускане на контрите, и обявява 25 февруари 1990 г. за ден на избори. Въпреки това Буш продължава да поддържа контрите в Хондурас. Вицепрезидентът Куейл, който говори в Хондурас, предрича, че обещаните избори ще бъдат „една фалшификация".

През ноември Ортега подновява сраженията с контрите, преустановени от деветнадесет месеца, защото контрите нападат никарагуански села. Той е готов да се откаже от искането контрите в Хондурас да се разоръжат, ако формированията им в Никарагуа се изтеглят в своите бази в Хондурас. Два месеца по-късно контрите нападат из засада две монахини и ги убиват. Независимо от всичко Ортега не се отказва от изборите. Въпреки икономическата разруха в страната през десетте години, докато е на власт, той е уверен в победата. Убеден е, че хората ще обвинят американската икономическа блокада, а не сандинистите, за окаяното си положение. Бившият президент Джими Картър оглавява международна група наблюдатели, които следят

как протичат изборите – най-внимателно следените избори в историята на света.

Резултатът е зашеметяващо изненадващ. Виолета Бариос де Чаморо, лидер на опозиционната коалиция, печели лесно изборите. Не по-малко изненадващо, поне за правителството на Буш, което е предричало, че Ортега никога няма да се откаже от властта, е незабавното изявление на Ортега, че ще приеме резултатите от изборите и че прекратява военните действия. Четири години преди това Алехандро Бендана – заместник-министър на външните работи в правителството на Ортега, казва пред американски журналисти, че сандинистите вярват в демокрацията и ще приемат резултатите от едни свободни и честни избори, дори ако загубят. Никой не му вярва. Но той е казал истината. Предаването на властта от Ортега на Чаморо действа въодушевяващо. Мирното предаване на властта в Латинска Америка е рядко събитие; то се превръща в уникално събитие, когато едно революционно марксистко правителство съблюдава законите, позволява да се проведат свободни избори и предава властта в резултат на избори, обявени и проведени от това правителство.

Правителството на Буш е очаквало най-лошото. Американският принос за този непредвиден развой на нещата се изразява в подкрепата, оказвана на контрите в Хондурас, която за малко да провали мирния процес и да изложи на опасност изборите. Щетите, които американското ембарго причиняват на никарагуанската икономика, допринасят за уязвимостта на Ортега пред избирателите; американската финансова помощ за опозиционната коалиция може и да е помогнала на Чаморо; като цяло обаче трябва да се каже, че ролята на Америка е безрезултатна, ако не и негативна, и че заслуга за победата на демокрацията в Никарагуа има президентът на Коста Рика, Ариас, другите президенти от Централна Америка, но най-много Даниел Ортега и сандинистите.

В друга Централноамериканска република – Панама, избори се провеждат на 7 май 1989 г. За разлика от Никарагуа, международните наблюдатели, водени от бившия президент Картър, не одобряват начина, по който протичат изборите; Картър заявява, че правителството на Нориега „печели изборите чрез измама". Генерал Нориега не зачи-

та световното обществено мнение; той си присвоява избирателните списъци и обявява своя кандидат за победител. На 9 май Буш отправя обвинението, че изборите са опорочени от „сериозни нарушения" и призовава панамския народ да свали Нориега. Но на 1 септември Франциско Родригес полага клетва като президент на Панама; Държавният департамент го нарича „най-новата марионетка на Нориега".

Буш не е готов да се разправи с Родригес. Обичайният американски подход към диктаторите в Латинска Америка е организирането на преврати за тяхното сваляне; правителството на Буш постъпва така в Панама през октомври, когато насърчава офицери от Панамските въоръжени сили за отбрана да свалят Нориега. Опитът за преврат обаче е провален от верни на Нориега войски; диктаторът заповядва участвалите в превратa офицери да бъдат незабавно екзекутирани. Буш е подложен на яростна критика – първо, защото е насърчил превратa, и второ, защото не е направил така, че той да успее.

На 15 декември 1989 г. Народното събрание на Панама обявява Нориега за държавен глава, след което Нориега заявява, че страната е „в състояние на война" със Съединените щати. За Буш това е възможност, за каквато не е и мечтал, и той се възползва от нея четири дни по-късно, като изпраща една армейска дивизия и морски пехотинци да нахлуят в Панама. Той нарича операцията *Справедлива кауза*. След няколко дни, през които цари объркване и са убити 24 американски войници и 139 души от Панамските въоръжени сили за отбрана, както и доста цивилни лица, и град Панама е подложен на грабеж, американците успяват да хванат беглеца Нориега, който е намерил последно убежище в нунциатурата на Ватикана. Американците вече са издигнали за президент Гилермо Ендара, който е истинският победител на майските избори.

Последвалите реакции са предварително известни. Нориега, който е отведен в Маями като военнопленник и задържан в граждански затвор, където очаква процеса по обвинение в търговия с наркотици, обвинява за всичко американския империализъм. Това правят и вътрешнополитическите противници и критици на Буш. Либералите, които в миналото осъждат участието на ЦРУ в преврати и заговори в политически убийства, сега търсят сметка от

Буш защо е използвал толкова голяма военна сила за отстраняването на един човек. Латиноамериканските лидери изказват недоволство *pro forma* от едностранното действие. Съветските говорители недоумяват защо Съединените щати си присвояват правото да диктуват на правителството на Панама какво да прави и да използват свои въоръжени сили в тази страна, като в същото време осъждат Кремъл, че използва военна сила в отношенията си със съседни страни, например с Афганистан.

Западноевропейските коментатори възприемат с ирония факта, че Съединените щати прилагат в задния си двор старомодната дипломация на „голямата тояга" в момент, когато руснаците проявяват забележителна сдържаност, докато комунистическите режими в Източна Европа се отскубват от традиционната съветска сфера на влияние. Американските консерватори хвалят президента за смелата му и решителна постъпка. Американският народ като цяло подкрепя ентусиазирано Буш: рейтингът му изненадващо стига 80 процента.

През януари 1990 г. Буш обявява програма за оказване на икономическа помощ на Панама за 1 милиард долара. През март той иска да бъде отпусната допълнителна сума за помощ на правителството на Чаморо в Никарагуа. Той вече осигурява фондове на правителствата на Колумбия за борба с наркобароните и на Салвадор (където президентът Алфредо Кристиани признава през януари 1990 г., че през ноември предишната година „елементи на въоръжените сили" са убили шест духовни лица от един йезуитски орден и двама граждани) за борба с лявоориентирани бунтовници. От 1985 г. Съединените щати оказват икономическа помощ на Хондурас срещу подкрепата, която Хондурас оказва на контрите. Взети заедно, тези относително малки централноамерикански държави получават повече американска икономическа помощ, отколкото всички страни на Европа.

Американска помощ в най-големи размери получават една малка и една голяма близкоизточна страна: съответно Израел и Египет. Това е последица от политическа инициатива на демократите, а не на републиканците. Когато убеждава Бегин и Садат да подпишат споразуменията от Кемп Дейвид през 1979 г., с които се постига мир между Египет и Израел, Джими Картър обещава на двете страни

помощ в размер на милиарди долари. Рейгън и Буш продължават тази политика. Десет години по-късно, когато цялата програма за американска помощ за чужди страни е близо 16 милиарда долара, повече от една-трета отива за Израел и Египет (почти 6 милиарда долара). Около 4 милиарда долара от тази помощ, разпределена поравно, е под форма на военни съоръжения.

Израел и Египет са готови да приемат пари, но не и съвети от Америка. През февруари 1989 г. в годишния си доклад за човешките права в света Държавният департамент твърди, че се наблюдава „значително увеличаване броя на случаите на нарушаване на човешките права" от страна на израелците в окупираните територии. Американската политика, както е обявена от държавния секретар Шулц и от неговия приемник Джеймс Бейкър, има за цел да съдейства за провеждането на местни избори в ивицата Газа, на Западния бряг и в Източен Йерусалим и да насърчава преки разговори между израелците и лидерите на ООП, но израелците системно и дори арогантно отказват да се съобразят с това. Когато американците се оплакват, че израелците заселват руски евреи в окупираните територии, израелците не обръщат внимание на оплакванията.

Неспособността на правителството на Буш да принуди Израел да преговаря с ООП и да прояви сговорчивост със съседите си араби трябва да се разглежда в съответния контекст: нито един от предшествениците на Буш не е постигнал успех. Близкият изток си остава един въоръжен лагер, като по-голямата част от оръжията са доставени от Съединените щати. През пролетта на 1990 г. няма голямо основание за надежда или оптимизъм, че краят на кръвопролитието скоро ще настъпи, особено като се има предвид, че *интифадата* – на арабските юноши (и на по-малки момчета) на Западния бряг и в ивицата Газа, продължава.

Така Близкият изток контрастира рязко на Южна Африка, където за първи път от десетилетия се поражда надежда за истински мир и действителен прогрес към демокрация. На 2 февруари 1990 г., отстъпвайки пред икономическия натиск на санкциите и моралния натиск на световната общественост, президентът Ф.В. де Клерк отменя тридесетгодишната забрана върху Африканския национален конгрес. Девет дни по-късно милиони телевизионни зрители в целия свят наблюдават драматичната сцена, в която лиде-

ръст на Африканския национален конгрес Нелсън Мандела излиза от затвора след двадесет и седем годишен престой там. На апартейда все още не е сложен край и ЮАР трябва да извърви дълъг път, за да стигне до общи избори; независимо от това всички хора по света с добра воля приветстват със сълзи на радост това развитие на нещата, което носи обещание за по-светло бъдеще.

Още по-радостни и изненадващи събития стават в Централна и Източна Европа – там, където Студената война е започнала и най-накрая завършва. Те са свързани със събитията в Съветския съюз; те са неочаквани, защото никой не ги е предвиждал; те водят до промяна от изключително голямо значение.

Коя е причината за падането на комунизма в Полша, Източна Германия, Чехословакия, Румъния и Унгария? Отчасти това е кулминацията на четиридесетгодишната търпелива политика на сдържаност и контрол от страна на съюзниците от НАТО и особено на техния водач Съединените щати. Отчасти това е бремето на надпреварата във въоръжаването, която води до такъв идеен крах в Съветския съюз, че той вече не може да държи под контрол своите сателити. Отчасти това са самите народи на Източна Европа, които никога не са се отказвали от надеждите си за свобода. Но преди всичко това е обективният факт, че комунизмът е негодна система. Хората, които живеят при тази система, я мразят. Маркс и Ленин предвиждат, че тази система ще създаде нов социалистически човек, но именно младите хора, които цял живот са живели при комунизма, го мразят най-силно.

Въпреки това, когато правителството насочва оръжие срещу теб, не е достатъчно само желанието да си свободен, както се убеждават китайските студенти на площад Тянанмън на 3 юни. Освен желанието, трябва да има и възможност. Горбачов осигурява възможността. Така че най-голяма заслуга от всички има Горбачов, който разбира, че не може да осъществи революцията на гласност и перестройка в страната си, ако не даде възможност на Източна Европа да следва своя път.

Процесът започва през януари 1989 г., когато Горбачов съкращава съветския военен бюджет с 14 процента и в същото време намалява разходите по въоръженията с 20 процен-

та. Освен това той обявява изтеглянето на 200 000 съветски войници от Азия. Междувременно естонското законодателство гласува естонският език, а не руският, да бъде официален език в малката република. Макар че сами по себе си тези действия са сравнително маловажни, те сочат, че бъдещето ще бъде много по-различно в сравнение с продължилото седемдесет години съветско управление.

На 14 февруари 1989 г. последните съветски войски се изтеглят от Афганистан. Същия месец драматургът дисидент Вацлав Хавел е обвинен в подстрекателство към размирици в Прага и е осъден на девет месеца затвор. През април полското правителство подписва споразумение с профсъюза Солидарност, като по този начин го узаконява, и насрочва избори през юни. Горбачов призовава към ново съкращаване на оръжията в Европа; американският министър на отбраната Дик Чейни заявява, че в близко бъдеще Съединените щати няма да започнат преговори и добавя, че призивът на Горбачов е „опасен капан".

През май унгарското правителство, най-либералното от известно време сред правителствата на държавите от Организацията на Варшавския договор, събаря дългата 150 мили ограда от бодлива тел по границата с Австрия. Желязната завеса, издигната през 1946 г., най-сетне започва да пада. Непосредственият резултат от това е преминаването на стотици, а скоро и на хиляди източногерманци в Унгария, които пресичат границата с Австрия и влизат в Западна Германия. Започва масово преселение, каквото светът никога не е виждал. Междувременно в Съветския съюз избухват етнически вълнения буквално във всички републики, съпроводени от искания за даване на повече свобода от Москва.

Същия месец в Западна Германия президентът Буш призовава да се сложи край на политическото разделение на Европа и да се разруши Берлинската стена. Горбачов, който от известно време говори за Европа като за „наш общ дом", приема предизвикателството. В Бон, по време на четиридневно посещение в Западна Германия той казва, че Стената „може да изчезне, когато условията, станали причина за издигането и, изчезнат". Междувременно кандидатът на Солидарност печели решителна победа над комунистите в изборите за полски парламент. Генерал Войчех Ярузелски остава президент, но един от лидерите

на Солидарност става министър-председател, а Лех Валенса, героят на Солидарност от 1980–1981 г., дал мощен тласък на всичко това, изчаква с надежда зад кулисите.

По време на посещението си във Франция през юни Горбачов заявява пред журналисти, че политическото бъдеще на Полша и Унгария си е проблем на тези две страни. Тези думи на практика слагат край на доктрината Брежнев и отварят пътя на другите източноевропейски страни да поемат бъдещето си в свои ръце. Това развитие на събитията е от такова значение, че потвърждава напълно изказването на Буш: „Един нов свят е пред нас."

Събитията връхлитат изненадващо. През цялото лято хиляди млади източногерманци напускат страната си, сякаш тя е покосена от чума. През август Солидарност взема властта в Полша и сформира първото след войната некомунистическо правителство в страната. Когато то се обръща към Съединените щати за икономическа помощ, Буш отговаря, че обещаните вече 119 милиона долара са достатъчни. Една седмица преди това той е обещал 8 милиарда долара за борба с наркотрафика.

Въпреки американската пасивност промяната в Източна Европа продължава да набира скорост. През октомври демонстрациите в Прага, Будапеща, Лайпциг и Източен Берлин придобиват огромни размери, повече от половин милион чехи, унгарци и източногерманци излизат на улиците и скандират „Ние сме народът." В Съветския съюз балтийските републики искат независимост, а етническите вълнения и икономическите конфликти заплашват с разпадане съветската империя. Външният министър Едуард Шеварнадзе заявява пред Върховния съвет, че нахлуването на Червената армия в Афганистан е нарушение на съветските и на международните закони и признава, че радарният комплекс в Сибир е „открито нарушение" на сключените споразумения със Съединените щати. Пред сградата на КГБ в Москва демонстранти настояват за демократични промени.

Никой никога не е очаквал да стане свидетел през 20. век на такива събития като признания на руснаците за закононарушения и демонстрации в Москва. Но предстоят още по-големи промени. През ноември 1989 г. настъпват повече промени в основната структура на световната политическа система, отколкото през лятото на 1945 г. В Че-

хословакия, след едноседмични масови демонстрации комунистическата партия се отказва от монопола върху властта и Вацлав Хавел излиза от затвора, за да стане скоро президент. Страните от Организацията на Варшавския договор, включително Съветският съюз, правят официално изявление, в което осъждат съветското нахлуване в Чехословакия през 1968 г. като „незаконно" и заявяват, че повече няма да се месят във вътрешните си дела. Това е официалният край на доктрината Брежнев.

На 9 ноември светът става свидетел на най-изненадващото, най-малко очакваното и най-приветстваното събитие. Източногерманското правителство, напълно неспособно да пресече вълната от хора, които бягат от страната, обявява, че „сега е възможно всички граждани да напускат страната през източногерманските гранични пунктове". Само часове след съобщението десетки хиляди източногерманци прекрачват Берлинската стена.

Това е един от най-забележителните дни на 20. век. В продължение на двадесет и осем години Стената е била символът на Студената война. Изведнъж тя изчезва. Немислимото е станало действителност.

В началото на 1989 г. комунистите упражняват пълен – и, както изглежда, постоянен контрол над Източна Европа. В края на годината те вече не са там. Демократични коалиции, които обещават свободни избори в близко бъдеще, вземат властта в Източен Берлин, Прага, Будапеща, Варшава и дори в Букурещ (където румънският диктатор Николае Чаушеску е свален на 22 декември и екзекутиран на Коледа). В резултат на това Организацията на Варшавския договор на практика се разпада. Съветският съюз се изтегля в реалните си граници, които от своя страна се стесняват. Студената война в Европа е приключила.

Съединените щати не играят активна роля в тези събития. Правителството на Буш стои настрани. ЦРУ не се намесва. Американски оръжия не стрелят. Но макар че американците и техните европейски съюзници са „спечелили" – така поне твърдят американските консерватори, победата през 1989 г. е съвсем различна от победата през 1945 г. Американски войски не окупират Съветския съюз. Съветското правителство, макар и отслабено, объркано и търсещо колебливо път към неясно бъдеще, е все още непокътнато. СССР действително проявява известни призна-

ци на победена сила – масови вълнения, сериозно разстройване на икономиката, сепаратистки движения в големи мащаби, всеобща деморализация на духа, но в много отношения той не е победен. Червената армия, макар че се изтегля от Източна Европа, си остава най-голямата в света. Стратегическите сили – флот, ракети, ядрени бойни глави, са налице, и руснаците все още са в състояние да унищожат света за един миг.

Съединените щати не са вече водещата световна сила, каквато са били през 1945 г. Отношението на президента Буш към световните революционни процеси от 1989 г. и към края на Студената война е пасивно или предпазливо в зависимост от гледната точка. Президентът успява да сдържи емоциите си, каквито и да са те, когато Берлинската стена рухва. Той и Пентагонът продължават да настояват за увеличаване на разходите за отбрана. Буш отказва да обмисли идеята за изтеглянето на американските войски от предните позиции на НАТО. Посреща сърдечно поляка Лех Валенса и президента на Чехословакия, Вацлав Хавел, но им дава съвсем малка финансова помощ. Продължава да изпраща големи суми на Израел и Египет (където не стават никакви промени) и на Централна Америка, но онова, което отделя за Източна Европа, е дребно подаяние.

Най-голяма американска помощ получава Израел, следван от Салвадор и Хондурас. През 1990 г. Съединените щати отпускат 588 милиона долара военна помощ на Пакистан, за да отблъсква Червената армия в Афганистан, която от две години се е изтеглила от там. Четвъртата, най-облагодетелствана от американската помощ страна е Турция; след нея се нарежда Гърция. Те оформят „южния фланг" на НАТО, а помощта е предвидена като противодействие на съветската заплаха, която по всичко личи, че е изчезнала; всъщност гърците и турците използват оръжията, за да се заплашват взаимно. Разпределението на американската помощ за чужди страни илюстрира начина, по който вътрешните, а не външнополитическите реалности диктуват външната политика. През 1990 г., когато водачът на републиканците в Сената Робърт Доул предлага 5 процента от помощта за Израел и Египет да се пренасочат към Източна Европа, израелското лоби мобилизира 73 сенатори, които се обявяват против предложението.

Критиците на Буш настояват той да преоцени приори-

тетите, да спре финансирането на войната срещу наркотрафика, която не може да бъде спечелена, да спре помощта за Израел, който се държи неразумно, да спре подкрепата за маловажни централноамерикански републики и да започне да влага средства в създаването на нова, демократична Централна и Източна Европа. Поддръжниците му обаче смятат, че към бързо променящи се, неясни събития най-подходящ е неговият бавен, уравновесен подход.

Буш, както и Рейгън, гледа на Горбачов не само като на най-предпочитан, но и като на прогресивен държавник, чиито реформи са едновременно желани и необходими. Буш иска Горбачов да преуспее. Държавният секретар Бейкър дава израз на това, когато заявява пред Асоциацията по външна политика: че Съединените щати желаят „*перестройката* да успее", защото напредъкът в Съветския съюз ще доведе до „действия от страна на руснаците, които ще бъдат по-изгодни за нашите интереси". В този дух Буш обявява набързо организирана „неофициална" среща на високо равнище. Тя се организира на бордовете на съветски и американски кораби край брега на Малта в Средиземно море на 2–4 декември 1989 г. Тонът на разговорите е позитивен. Двамата лидери ще се опитат да доведат до успешен край през 1990 г. проточилите се много години преговори за сключване на договор за стратегическите ядрени арсенали и на договор за съкращаване на конвенционалните оръжия, а също така ще се опитат да интегрират Съветския съюз в световната пазарна икономика.

Въпреки разговорите с Горбачов за съкращаване на оръжията Буш продължава да следва твърда линия по въпросите на отбраната. Две седмици след срещата на високо равнище в Малта той отхвърля препоръката на министъра на отбраната Дик Чейни и на командването на военновъздушните сили да се съкратят денонощните наблюдения за опасност от ядрено нападение. Командването препоръчва това, защото сега съществува по-малък риск от изненадващо съветско ядрено нападение, отколкото по времето на Хрушчов.

Макар че в бюджета за отбрана през 1990 г. Буш не настоява за голямо увеличение, което е характерно за бюджетите на Рейгън, той не прави и никакви значителни съкращения. Пентагонът, който настоява да се запази равнището на съществуващите въоръжени сили и да се действа

за новите, ужасно скъпи системи, каквито са бомбардировачите *Б-2*, е подложен на яростна критика от конгресмени и от двете партии. Политиците искат да получат „дивиденти от мира", за да вложат средства в любимите си проекти – борба с бедността в Америка, опазване на околната среда, намаляване на дефицита, икономическа помощ за новите демокрации в Европа и какво ли още не, но явно няма да ги получат от Буш. Макар че Организацията на Варшавския договор в най-добрия случай представлява една куха черупка, макар че Червената армия се изтегля от Източна Европа и макар че никой не може да си представи съветско нападение по суша срещу Западна Европа, Буш продължава да поддържа голяма американска армия в Германия.

Междувременно Източна и Западна Германия се движат бързо към обединяване. Американският генерал Джон Галвин, командващ съюзническите сили в Европа, заявява на пресконференция, че вече не знае какво се очаква от него да защитава. До 1990 г. линията е ясно определена от река Елба, която разделя двете Германии, но сега реката обединява Германия и оставя НАТО в състояние на дълбока обърканост за ролята, която изпълнява. В същото време мисълта за обединена Германия предизвиква дълбока тревога във Франция, Полша и в целия свят. Много се обсъжда въпросът дали новата Германия ще бъде неутрална, или ще бъде част от НАТО. Руснаците предпочитат тя да бъде неутрална, но западногерманските политици заявяват, че страната без съмнение ще остане член на НАТО; западноевропейските и някои американски политици смятат, че е необходимо в Германия да останат американски войски, за да бъдат спокойни съседните страни, че Германия няма да повтори историята от 30-те години. Нещо повече, както е и случаят с Япония, която също вече не е заплашвана от руснаците, необходимо е и с Германия, и с Япония да се поддържа съюз, за да не изпитват нужда тези две страни да създават собствени ядрени оръжия.

Тези разсъждения предполагат, че НАТО ще продължи да бъде функциониращ военен съюз през 21. век – това предположение е някак съмнително, след като е трудно да се разбере кой ще бъде врагът. В края на краищата съюзите, и особено отбранителните съюзи, трябва да бъдат насочени срещу някого. През 50-те години НАТО може да е бил натоварен с мисията да налага сдържаност и контрол на

два фронта – на германците и на руснаците. Но през 90-те години е трудно да си види какъв смисъл има от съюз, насочен срещу един от членовете на този съюз или поне замислен така, че да държи под око единия от съюзниците, за да са спокойни другите. По-вероятно изглежда германците да упражнят правото си на самоопределение и да решат какво да бъде собственото им бъдеще, независимо от това какво искат американците или другите страни от НАТО.

Тези разсъждения подчертават основната промяна, настанала в света. Близо четиридесет и пет години двете суперсили се налагат в международната политика, в сключването на съюзи и на търговски споразумения. Но през 90-те години светът вече не е двуполюсен, освен по отношение на стратегически ядрени оръжия и ракетни устройства. Що се отнася до икономиката, в трите основни части на света се създават регионални икономически блокове – суперблокове. Западна Европа е най-ясният пример за група суверенни държави, които се стремят към по-тесен съюз с цел през 1992 г. да създадат общ европейски пазар.

Вторият суперблок се създава на Тихия океан в Източна Азия. От Мелбърн до Сеул вътрешнорегионалните търговски връзки и инвестиции бързо се разширяват. Във всички страни с изключение на Филипините се наблюдава бърз икономически растеж. Генераторът, който задвижва икономическата интеграция в Източна Азия, е Япония, а средствата – силната йена.

Третият суперблок се оформя в Северна Америка, около Съединените щати, и включва Канада, Мексико и Карибския район. През 1988 г. Съединените щати подписват важно споразумение за свободна търговия със северната си съседка, като създават интегриран икономически пазар. През 1990 г. една-трета от всички американски инвестиции в чужбина са в Канада. Съединените щати търгуват повече с провинция Онтарио, отколкото с Япония, а канадците инвестират много повече в Америка отколкото японците. С установяването на свободна търговия между Съединените щати и Канада границата – в икономическо отношение – се оказва безсмислена.

През 1992 г. става възможно да се сключи споразумение за свободна търговия между Мексико и Канада. Както

вече споменахме, по времето на Буш американската програма за помощ на чужди страни (като се изключат Израел и Египет), е насочена към Централна Америка. Настроенията в Съединените щати свидетелстват за стремеж към оттегляне от международна ръководна роля и към прехвърляне отговорността за военната сигурност, за чуждестранната помощ и за подкрепата на международни организации върху други страни. Само една крачка дели този начин на мислене от изолационизма в стила на 30-те години.

Основна черта на изолационизма е незаинтересоваността какво става по света. Тя се отразява в нежеланието да се изразходват средства за чуждестранна помощ. Точно това става в Съединените щати. Макар че ръстът на националната икономика се е увеличил два пъти между 1960 и 1980 г., през 1980 г. страната изразходва по-малко средства за отбрана и чуждестранна помощ в сравнение с 1960 г. Американските разходи за други форми на чуждестранната помощ намаляват от 12,7 милиарда долара през 1981 г. на 10,5 милиарда долара през 1988 г. През годините на Буш разходите намаляват още повече.

Но ако Съединените щати имат финансови проблеми, заради които на Буш му е трудно да поддържа такова ниво на чуждестранна помощ, каквото са поддържали предшествениците му, Съветският съюз е изпаднал във финансов колапс и на Горбачов му е невъзможно да оказва каквато и да е помощ на клиентите си от Третия свят. Съревнованието между суперсилите за печелене на приятелство с развиващите се страни е приключило.

Приключила е и надпреварата във въоръжаването между двете суперсили. Правителството на Горбачов се е провалило, а Буш е подложен на безмилостен натиск да съкрати бюджета за отбрана; при положение, че Организацията на Варшавския договор вече не съществува, а Червената армия се изтегля, няма основание американските програми за създаване на нови, по-скъпи и по-унищожителни оръжия да продължават; при положение, че Горбачов търси заеми и помощи от Съединените щати, руснаците не виждат смисъл да разширяват границите си или дори да демонстрират заплашителна позиция спрямо Западна Европа и Съединените щати. На 1 юни 1990 г. двамата лидери се срещат в Кемп Дейвид, за да подпишат споразумени-

ето за контрол над въоръженията. Те дават дума, че ще намалят с 30 процента натрупаните ядрени оръжия с далечен обсег на действие и с 80 процента – химическите оръжия. Споразумяват се, че в срок от една година ще бъдат извършени проверки за спазване на поетите задължения, включително и проверки на място в самите военни бази. Това, че се унищожават ядрени бойни глави вместо да се създават нови, че се извършват проверки на място, означава, че надеждите на президента Айзенхауер, който в началото на 50-те години прави предложенията Атомът за мирни цели и Чисто небе, най-накрая са станали действителност.

Това развитие на нещата доказва правилния курс на американската политика, водена в продължение на четири десетилетия. През ноември 1990 г. Буш обявява, че Студената война е приключила, нещо, което Горбачов повтаря от една година. Заслуга за победата имат всички президенти от времето на Студената война, които поддържат Трумановата политика на сдържаност и контрол с надеждата, че рано или късно съветската империя ще рухне, разклатена от вътрешни противоречия. Западът (и особено Съединените щати) проявява забележително търпение и демонстрира предпазливост в държавническото изкуство, за да постигне победа, която струва далеч по-малко – въпреки цената на надпреварата във въоръжаването и цената, която плащат две поколения поляци, източногерманци, руснаци и други, обречени на страдания от комунистическия режим – отколкото победата във Втората световна война (да не говорим колко би струвала една Трета световна война).

В продължение на четиридесет и пет години хората от Западния свят живеят в страх да не би Червената армия да премине река Елба и да завладее Германия, Франция и Англия. Но през 1990 г. Червената армия се движи в обратна посока, изтегляйки се от Централна Европа, изоставяйки придобивките, получени през 1945 г. Балтийските страни излизат от Съветския съюз; Горбачов не може (или не желае) да ги спре. Веднъж започнал, процесът на разпадане не може да бъде спрян.

Буш не оказва никаква подкрепа на отцепващите се Балкански страни. Само веднъж той критикува Горбачов, когато Червената армия използва сила срещу националистите в Литва и Латвия. Не оказва и никаква подкрепа на

сепаратистите в Украйна, Армения и другите републики на Съветския съюз. Той дава на Горбачов ограничена финансова и хуманитарна помощ и го подкрепя с много приказки. В края на юли 1991 г., след среща на високо равнище в Москва, когато се обръща към Горбачов като към приятел и истински съюзник, Буш заявява пред украинския парламент в Киев, че Съединените щати няма да вземат страна в конфликта между съветското правителство и републиките, които искат независимост. Отправят му се много критики заради тази неопределена позиция, но той е изправен пред трудна дилема. Той харесва Горбачов, свикнал е да работи с него, убеден е, че по отношение на външната политика Горбачов олицетворява благонадеждност и стабилност и се страхува от последиците при разпадането на съюза. Но Буш е американец: как е възможно да не подкрепи народи, които искат независимост и свобода, особено след като независимостта на републиките ще отслаби още повече и без това силно разнебитения Съветски съюз, враг на Америка в продължение на четиридесет и пет години?

Друга причина, поради която Буш се колебае да направи избор между Горбачов и републиките, е помощта, която Горбачов му оказва по време на иранската криза от 1990–1991 г. (вж. Глава 17). Без съдействието на Горбачов Буш едва ли би могъл да наложи политиката си в такава ситуация. Разпадането на Съветския съюз е добре дошло за другата суперсила, но още по-желано би било присъствието на един преобразен Съветски съюз, който не представлява вече военна заплаха, а действа като велика сила в подкрепа на американската политика.

За хардлайнерите и от двете страни бързото движение към нова структура на света е тревожещо. Нещо повече, и за двете страни главните източници на работни места са отбранителната индустрия и други индустрии, свързани с осигуряване на безопасността, които зависят от Студената война – тя ги е създала, за да поддържа съществуването им. Така че онези, които вярват в Студената война, и онези, които търсят работа, представляват мощна сила за блокиране на промяната.

По-малко от три седмици след отпътуването на Буш от Москва през август 1991 г. реакционните сили в Червената армия и в комунистическата партия правят преврат. След като вземат властта и след като арестуват Горбачов, те

заявяват, че подписването на новия съюзен договор, предвидено за следващия ден, няма да се състои. В договора се предвижда пренасочване на властта от централното правителство към деветте републики, приели да подпишат договора. Непосредствената цел на преврата може би е блокиране на съюзния договор (ако е така, заговорниците, разбира се, правят една от най-големите грешки на всички времена); по-общата цел е желанието за връщане към комунизма от епохата на Брежнев, не от епохата на Сталин.

Буш веднага се обявява в подкрепа на Горбачов и на неговото правителство. В Москва руският президент Борис Елцин организира обща стачка и съпротива срещу преврата. Гражданите издигат барикади около Кремъл, десетки хиляди души денонощно бдят, за да не допуснат танковете и за да изразят протеста си срещу преврата.

Благодарение на Елцин превратът е овладян за три дни. Вместо да спре промяната, той я ускорява. Горбачов се връща в Москва и заявява: „Аз имам пълен контрол над положението." Това обаче не е така. Същия ден, на 21 август, Елцин заявява пред руския парламент, че въвежда закони, осигуряващи икономически суверенитет на Русия, и забранява комунистическата партия. Преди годината да измине, Горбачов се оттегля и ръководителите на Русия, Беларус и Украйна заявяват, че „СССР като общност, подчинена на международните закони и като геополитическа реалност престава да съществува."

Това е декларация за независимост на републиките от съюза; това е също така декларация за независимост от комунизма на народите от стария съюз. Елцин предприема решителни мерки да придвижи страната си към пазарна икономика, а тези стъпки изискват големи жертви от милиони хора. Буш признава новите републики и установява с тях дипломатически отношения на 25 декември 1991 г. Тъй като републиките обещават да създадат демократични, пазарно-ориентирани държави, това е чудесен коледен подарък за тях и за целия свят.

Проблемът е, че след всичко това не се стига до съществени резултати. Републиките са бедни, в състояние на истинска икономическа катастрофа. Елцин и другите ръководители искат пари, кредити, високи технологии, инвестиции. Буш е готов да предостави само храна. Бившият президент Никсън силно критикува Буш, че не предлага голя-

ма програма за помощ на републиките за справяне с кризата.

Това е началото на спора по един основен въпрос – каква трябва да бъде външната политика на Съединените щати в една съвършено нова ситуация? Студената война е приключила, никой не заплашва сигурността на Съединените щати, а войната в Залива от 1990–1991 г. фактически прави Съединените щати и Русия съюзници. Всички големи „изми" на 20. век, срещу които Съединените щати са се борили – колониализъм, фашизъм, комунизъм, са победени.* Това представлява „Краят на историята", както го нарича Франсис Фукуяма в една своя широко известна и много авторитетна статия. Фукуяма приема, че разпадането на комунизма доказва превъзходството на либералната демокрация над всичките ѝ съперници. Не всички са стигнали до нея, но всички се стремят към демократична политическа система и пазарна икономика. Това означава краят на историята в смисъл, че е настъпил краят на търсенето на най-добрата система. Това също означава краят на широкомащабни войни, казва Фукуяма.

Ако тези предвиждания са верни, бъдещето ще бъде коренно различно от миналото. Пътепоказатели няма. В този нов свят Германия и Япония – основни примери за либерални демокрации – отправят по-голямо предизвикателство към благосъстоянието на американския народ, отколкото която и да е военна сила или вражеска страна. Онези, които произвеждат по-добри товарни автомобили представляват по-голяма заплаха от онези, които произвеждат по-добри танкове. Това ни връща към спора по основния въпрос – каква външна политика трябва да възприемат Съединените щати, за да посрещнат новата ситуация в света?

След като е немислимо, че някой може да заплашва Съединените щати, много хора, включително бившият директор на ЦРУ Уилям Колби, настояват за петдесетпроцентно съкращаване на разходите за отбрана и сигурност. Те изтъкват, че Съединените щати имат по-голяма военна мощ от целия останал свят. Други, начело с президента Буш, отхвърлят всякакви съкращения. Те твърдят, че разоръжаването е винаги погрешна стъпка и се аргументират с вой-

* С изключение на комунизма в Куба, Китай и Югоизточна Азия.

ната в Залива и възможността от успешен реакционен преврат в Русия, която в края на краищата все още има достатъчно ядрени оръжия и ракети да унищожи света.

Наред с военния въпрос се поставя и политическият: Трябва ли Съединените щати да направят усилие да помогнат на републиките? Макджордж Бънди, бивш специален помощник по въпросите на националната сигурност на президентите Кенеди и Джонсън, отговаря положително. Той посочва, че срещу една-десета от един процент от 4000 милиарда долара, похарчени за Студената война, „бихме могли да изиграем нашата роля в движението на Русия към свобода". Съединените щати биха могли най-разумно да инвестират средства, като помогнат на Русия да си осигури демократично бъдеще.

Опонентите изказват съмнение, че Съединените щати могат да си позволят да отпуснат финансова и техническа помощ на Русия или че тази помощ ще даде резултати. Те всъщност искат да задържат парите в Америка. Така спорът се връща към повтарящия се от два века въпрос в американската външна политика: към изолационизъм или към интернационализъм трябва да се ориентират Съединените щати? Труман е изправен пред същия въпрос, когато трябва да поеме отговорността да определи нова американска външна политика в новосъздалата се ситуация през 1946 г. Той избира интернационализма. Оказва се, че в края на краищата е направил мъдър избор със своята доктрина за сдържаност и контрол.

Но в един свят на икономически, а не на военни заплахи механизмът, който Труман е създал, за да поддържа избраната от самия него външна политика, е твърде остарял. Съветът за национална сигурност не е създаден, за да предлага политически варианти, свързани с търговия, ресурси, околна среда и така нататък. Министерството на отбраната не може да защитава страната от наркотици или от японски стоки. По своята същност тези две големи организации на Студената война, които са най-ангажирани с определяне насоките на американската външна политика, са най-малко подготвени да обсъждат бъдещето ѝ. Тъй като Съединените щати са превърнали съображенията за Студената война в критерий на всички отношения във външната политика, сега, след края на Студената война всички отношения изискват нова външна политика.

Някои от основните елементи, които се налага да бъдат обсъдени, са свободна търговия или протекционизъм, регионални икономически блокове, ролята на военните, ролята на ООН, отношението към гражданските войни и агресията в света, размерите на чуждестранната помощ, характерните проблеми на Близкия изток, ролята на НАТО, след като НАТО няма вече врагове и не очаква заплахи, отношението към демократичните страни в Централна и Южна Америка, както и към Южна Африка, отношението към Китай, Русия и новите демократични републики и още много други.

Всички тези въпроси са сложни. По всички тях и двете страни имат силни аргументи. Свободната търговия с Мексико например кара профсъюзите да се страхуват, че американските производители ще преместят заводите си на юг от границата, където ще имат по-малки разходи за работна заплата. Поддръжниците изтъкват, че Америка ще има полза от това, защото няма ли работа за мексиканците в Мексико, няма и никакъв смисъл от граница, тъй като нищо няма да може да спре потока от мексиканци, тръгнали натам, където има работа.

В новия свят продажбите на оръжия в чужбина са посериозен проблем отколкото контрола над въоръженията, извършван от суперсилите. Надпреварата в трупане на ядрени оръжия и ракети приключва не защото се водят успешни преговори, а защото комунистическата суперсила рухва. През това време, докато руснаците прекратяват доставките на оръжия за свои клиенти или за страни, които са настроени антиамерикански, Съединените щати увеличават значително продажбите на оръжия, повече от два пъти (от 7,8 милиарда долара през 1989 г. на 18,5 милиарда долара през 1990 г.) през първата година на новия световен ред. По отношение баланса на плащанията това води до огромно облекчение, каквото осигурява само селското стопанство. Но все пак това води и до един свят, разкъсван от националистически и етнически вражди, много по-опасни дори за онзи, който продава оръжия, както установява това Буш, когато американски войници се изправят срещу американско оръжие, дадено на иракската армия, за чието създаване той има заслуги.

Отношенията с великите сили, Русия, Германия и Япония, са в центъра на дилемата изолационизъм или интернационализъм. И трите сили са побеждавани през 20. век

от Съединените щати в „гореща" война (Германия два пъти) или в „студена" война. Отношенията с Германия и Япония, които продължават вече близо половин век, са солидни и взаимно изгодни. Както казва Уилям Колби: „Предпочитам те да ми бъдат икономически съперници вместо военни врагове." Предстои да се изгради отношение към Русия, която е претърпяла поражение. Тъй като разискванията по този въпрос продължават, би следвало в тях да се включат някои уроци от историята. Идването на власт на Хитлер, последвано от Втората световна война, показва на американците, че е погрешно да принуждаваш една победена страна да сключи мирно споразумение, чрез което противниците й си отмъщават, и че е погрешно да не поемеш отговорността, която носи победата. След Втората световна война Съединените щати проявяват великодушие към победените Япония и Германия и не се отказват от задължението да изведат победените тоталитарни страни на пътя към демократично бъдеще. Ще направят ли Съединените щати за Русия онова, което са направили за Германия и Япония?

Въпросът за отношението към Русия е част от по-широкия въпрос за ролята на Америка в новия свят. Не минава и година, след като Буш е заявил, че Студената война е приключила, и избухват две кризи – в Персийския залив и в Югославия. Кризите дават възможност на Буш да определи нова външна политика, а оттам и нов световен ред. Но реакцията му към иракската агресия в Кувейт и сръбската агресия в Югославия са съвършено различни – решителна интервенция в първия случай и подчертана безучастност във втория случай.

Когато Ирак напада Кувейт през август 1990 г., президентът Буш нарича кризата „определящ момент" в полагането на нова външна политика за „нов световен ред". Това е първата криза след Студената война. Въпреки че тя става в Близкия изток, гнездото на кризите, в нея има много нови елементи, първият от които е, че Съединените щати могат да действат свободно като единствена суперсила. Всъщност новите елементи са толкова много, че кризата може да се приеме и като единствена по рода си, което означава, че няма поуки от досегашните уроци, които могат да се приложат към други части на света, и заради това спорът за ролята на Америка в света трябва да продължи.

Буш твърди, че неговата политиката е ясна: Съединените щати ще наказват агресията, за да гарантират новия световен ред. С други думи, Съединените щати ще играят ролята на световен полицай, който брани статуквото.

Робърт Тъкър и Дейвид Хендайксън наричат това „имперско изкушение". Тъй като военната мощ на Америка е най-голяма в сравнение с всички останали страни, а това означава, че днес Америка може да победи всякакви въоръжени сили навсякъде по света, като използва високи технологии и дава малко жертви, американците ще бъдат изкушени да се намесват и наказват, след което да не се интересуват от последиците и да не поемат отговорността от победата. Поддадем ли се на това изкушение, предупреждават Тъкър и Хендайксън, това означава да загубим човешкото у себе си.

Тъкър и Хендайксън препоръчват в посткомунистическия свят да се прилагат икономически санкции. Те твърдят, че краят на Студената война е преобразил света и заявяват: „Основните черти на това преобразяване е, че все по-малко се използва военна сила – особено в отношенията между големите развити държави – и все повече се налага значението на икономическата сила."

По отношение кризата в Югославия Буш действително разчита на икономически санкции и изключва военната интервенция. В действителност политиката му е много по-прагматична за разлика от всички приказки за наказване на агресията. Политиката е избирателно изолационистка, което означава сдържана, възможно най-малка подкрепа за свободата и реда в Югославия или в Русия и в други зараждащи се демокрации, и избирателно интернационалистична, което означава бърза и решителна военна интервенция в защита на истинските национални интереси (разбирай „петрол"). Накратко казано, традиционното държавническо управление, залегнало в епохата отпреди Студената война – управление, при което всеки случай се подлага на индивидуална оценка, като единственият ръководен принцип са американските национални интереси.

Така че по своя характер кризата в Залива от 1990–1991 г. и кризата в Югославия от 1990–1993 г. повдигат основни въпроси по начин, по който те не биха били повдигнати през 70-те или 80-те години. Тъй като те са първите кризи, възникнали след Студената война, тъй като едната

от тях е в район, изключително важен за световната икономика, а другата – в район без особено значение за света, подходът към тях и поуките, които бъдат извлечени, ще послужат като прецедент. Тъй като в момента, докато пиша тази книга, конфликтите продължават, не е известно какви ще бъдат тези резултати, последици и поуки. Въпреки това подходът към тези събития и някои от последиците трябва да бъдат разгледани. Това ще стане в следващата глава.

Преди всичко обаче трябва да отбележим, че тези първи кризисни ситуации при новия световен ред стават в един свят, който е много по-различен от света по време на първите конфликти през Студената война. Историята не се повтаря. Каква ще бъде посоката на новия световен ред ще зависи много от случайността. Но историята и случайността съжителстват в един контекст, една структура, една реалност. Хари Труман действа от позицията на съкрушителна сила; Джордж Буш и неговите приемници ще продължат да бъдат в слаба позиция. Труман обаче трябва да се справя с друга суперсила, за разлика от Буш и от неговите приемници.

Осемдесетте години са ужасно десетилетие за позицията на Америка в икономическия свят. Докато военната ѝ сила укрепва и тя печели Студената война, икономическата ѝ сила намалява. От края на Втората световна война до началото на 80-те години Съединените щати са най-голямата държава-кредиторка в света. В началото на 90-те години Съединените щати са най-голямата държава-длъжник в историята. Кредиторите са Германия и Япония.

В продължение на четиридесет години, до 1980 г. Съединените щати са най-голямата страна-износителка в света на промишлени стоки. През 1991 г. Западна Германия, чиято работна сила представлява една-четвърт от работната сила на Америка, заема първото място. През 1980 г. Ситикорп и Чейс Манхатън са най-големите банки в света. През 1991 г. десетте най-големи банки в света са японски. Най-голямата американска банка Ситикорп заема двадесет и седмо място в света.

Относителният спад може да бъде забавен или дори спрян, но последиците от него за американската външна политика остават постоянни. Никога вече Съединените щати няма да са водещи в световната икономика, както в

началото на Студената война. Съединените щати няма да бъдат в състояние да създадат друг план Маршал.

През 20. век Съединените щати отблъскват силите на тоталитаризма – кайзерова Германия, нацистка Германия на Хитлер, японското милитаристично и експанзионистко правителство, фашистка Италия на Мусолини и съветския комунизъм. Безспорно е, че справедливостта никога не е възтържествувала толкова пълно. Американският век завещава един свят, в който хората са относително по-свободни да направят своя избор, далеч по-свободни, отколкото са били по времето на всички „изми". Това е прекрасно завещание.

Обратната страна на този медал е американското високомерие. Опитът от Студената война внушава на американците чувството, че могат да управляват света, защото разполагат с военна сила, много по-голяма от военната сила на която и да е друга страна или група страни. Но икономическата база на Америка е по-малка от всякога, така че възможностите се разминават с очакванията. За да реагира на първите конфликти на новия световен ред, Буш трябва да се съобразява и с очакванията, и с действителността.

[17]

Буш и Войната в залива

„Това Няма Да Мине."

Джордж Буш

На 1 август 1990 г. иракски войски нахлуват в Кувейт, като по този начин предизвикват първата международна криза след края на Студената война. Кризата избухва в регион, който не е нито комунистически, нито капиталистически, а феодален; регион, който не принадлежи към нито един от трите суперблока, но е от изключително значение за индустриалните страни на Европа, Тихия океан и Северна Америка; регион, в който са станали най-много военни сражения и са избити най-много хора от 1945 г. насам. Кризата настъпва неочаквано и предизвиква много изненади.

Непосредствената причина за избухването на конфликта е завладяването на Кувейт от армията на иракския диктатор Саддам Хюсейн, последвано от изявлението на Хюсейн, че Ирак е анексирал Кувейт, и от придвижването на голяма част от иракската армия на границата между Кувейт и Саудитска Арабия. Поводът за разпрата на Хюсейн с Кувейт е, че малката държава е надхвърлила определената от ОПЕК квота и по този начин е свалила цената на петрола на световните пазари. Саудитска Арабия, която може да си позволи да диктува цената на петрола, когато си поиска, като увеличава или намалява производството, е логично да бъде следващата прицелна точка на Хюсейн.

По всичко личи, че Хюсейн заплашва да превземе Саудитска Арабия със сила. Иракската армия в Кувейт наброява стотици хиляди войници. Тя има повече от 5000 танка. Саудитската армия е съвсем малка, тя е по-скоро полицейска сила, отколкото армия. Хюсейн превзема Кувейт, защото армията му е най-внушителната сила в региона. Балансът на силите сред арабските държави в Близкия изток е силно нарушен.

Вината за това е на суперсилите, които продават оръ-

жия на Ирак и му оказват и друг вид подкрепа през 80-те години, когато той води война с Иран. Всичко това е за сметка на Кувейт и Саудитска Арабия. Ирак купува съветски танкове и американски технологии. Правителството на Буш отпуска на Хюсейн заеми в размер на 5,5 милиарда долара; част от парите за заема са укрити в бюджета на Министерството на земеделието. Хюсейн използва парите, за да ускори програмата си за създаване на ядрена бомба. В началото на лятото на 1990 г. политиката на Съединените щати към Ирак е да съдейства за укрепването на иракските въоръжени сили с цел те да възпират Иран. През юли 1991 г. отношенията между Ирак и Съединените щати са толкова близки, че към края на годината са запланувани общи военни маневри. Що се отнася до граничния спор между Ирак и Кувейт, американският посланик казва на Хюсейн, че Съединените щати няма да вземат страна.

Тази политика нито е добре премислена, нито се ръководи от принципни съображения. Но нахлуването на Ирак в Кувейт и внезапно появилата се заплаха за северната граница на Саудитска Арабия подтикват към много размисли и принципни действия. Много от тях са от първостепенно значение. Най-важното е, че за първи път Съединените щати и СССР проявяват единодействие, когато в Близкия изток избухва криза. Резултатът от това, демонстриран в Съвета за сигурност на ООН, е впечатляващ.

Един ден след нахлуването Буш осъжда Ирак и призовава световните лидери да се обединят в общи действия срещу Ирак. На другия ден държавният секретар Бейкър и съветският външен министър Едуард Шеварнадзе правят съвместно изявление от Москва, в което призовават всички страни в света да наложат ембарго върху продажбата на оръжия за Ирак заради неговото „брутално и незаконно нахлуване в Кувейт". Междувременно това, което става в ООН, е смайващо. На 2 август Съветът за сигурност осъжда Ирак и настоява той да се изтегли от Кувейт – в противен случай ще му бъдат наложени задължителни санкции. Четири дни по-късно санкциите са наложени, включително и ембарго върху иракския и кувейтския петрол.

Междувременно идва ред на друго събитие от първостепенно значение – държавният секретар Бейкър и министърът на отбраната Чейни заминават за Саудитска Арабия, където убеждават крал Фахд, че над страната му е надвис-

нала заплаха и го увещават да се съгласи в кралството му да бъдат разположени голям брой американски войски. На другия ден, 7 август, американски парашутни и бронетанкови войски и бомбардировачи се отправят към Саудитска Арабия, за да започнат операция Пустинен щит. Към тях бързо се присъединяват военни сили от Египет, Мароко и Сирия. Съветът за сигурност на ООН подкрепя операцията.

Тези действия бележат важен повратен момент в световната история, момент, в който ООН започва да осъзнава своите възможности и да оправдава надеждите на своите създатели. Главната причина за относителното безсилие на ООН по време на Студената война е враждебността между суперсилите. Сега, когато този фактор вече е отпаднал, организацията е на път да се промени.

Други събития, свързани с края на Студената война, също сочат към нов световен ред, но както винаги признаците за това са противоречиви. В Германия например се установява мирно съжителство; но в Югославия, комунистическа федерация, изградена от Тито, се води жестока борба за самостоятелност.

От 1945 г. Германия е разделена, но през есента на 1990 г. тя се обединява и окупационните сили се отказват от правата си в тази страна. Това освен всичко друго означава, че двуполюсният модел за света от предишните четиридесет и пет години отстъпва място на многополюсен модел за света. Докато Студената война между суперсилите определя световната политика, ООН не може да прави нещо повече от това да води разисквания. Но с изчезването на Желязната завеса, с разрушаването на Берлинската стена, с обединяването на Германия, с изчезването на Организацията на Варшавския договор, с появата на нови проблеми в СССР и САЩ, които нямат никакво отношение към Студената война или към противопоставянето на комунизма срещу капитализма, с разпространението на модерни оръжия от развитите в неразвитите страни (включително на такива елементи в оръжейния арсенал на бедните страни като химически оръжия, бактериални оръжия, вземане на заложници и тероризъм), с възхода на индустриална Азия, чиито енергийни доставки зависят от икономически неразвития Близък Изток, суперсилите, въпреки

всичките си възможности да унищожат планетата стотици пъти, не могат да разрешат много от световните проблеми.

Оказва се, че и ООН не е способна да разреши конфликтите в Югославия. През 1991 г. там избухва гражданска война с най-тежките сражения и най-много жертви в Европа от 1945 г. насам. Войната изправя Сърбия срещу Хърватска и Босна. ООН налага санкции срещу Сърбия, но тъй като Америка не се ангажира да подкрепи прилагането на сила, ООН не е в състояние да се противопостави на сърбите така, както на иракците. В един свят, в който има само една суперсила, ООН не може да играе водеща роля без участието на Америка. Ето защо макар че през 1992 г. ООН изпраща умиротворителни сили в Югославия, техният брой е много малък, за да наложи спиране на огъня при положение, че враждуващите страни нямат готовност за това.

Почти всичко в дадената ситуация прави американската интервенция опасна. Расовите, етническите и религиозните различия, които разкъсват Югославия, имат многовековна история. Иронията е в това, че тези проблеми са същите, които Удроу Уилсън се опитва да разреши, когато след разпадането на Хабсбургската империя през 1919 г. чертае карта на Европа на конференцията във Версай. Двадесети век е извървял един пълен кръг; империализмът, фашизмът и комунизмът са отстъпили, за да дойде отново ред на проблема за национализма. Тъй като е почти сигурно, че това ще бъде истинската причина за нестабилност, бедност и безредици в света и че тя ще бъде много по-показателна за бъдещето, отколкото кризата в Ирак, отношението към гражданската война в Югославия е по-важно като прецедент за изграждане на отношение към други подобни случаи, отколкото отношението към войната в Залива.

За правителството на Буш е ясно, че никой не може да убеди мюсюлмани и християни, хървати и сърби да живеят в разбирателство (без да използват методите на маршал Тито), но освен това Югославия като страна никак не го привлича, за да се ангажира с нея, и то поради много причини. Тя няма голямо икономическо значение. Не е важен център на световна търговия. Предната позиция, която е заемала през годините на Студената война, е без значение през 1991 г. Тя представлява европейски проблем, кой-

то следва да бъде разрешен от Европа, а не от Съединените щати или от ООН.

Ето защо в Югославия агресията остава ненаказана. Съединените щати се задоволяват с това да осъдят Сърбия, но не и да предприемат действия срещу нея. Руснаците се присъединяват към президента Буш, като осъждат Сърбия и налагат икономически санкции, но това не повлиява на сръбската политика.

Такова нещо не се е случвало. Близо половин век, когато една суперсила каже нещо, държавите, които зависят от нея, й се подчиняват. Немислимо е думата на една суперсила да не бъде зачетена, още по-малко, когато двете суперсили заговорят в един глас. Въпреки това през 1990 г. Ирак не зачита нито Съветския съюз, нито Съединените щати. Същото прави и Сърбия. Хюсейн и сърбите знаят, че да имаш сила да унищожаваш (в края на краищата, използвайки по-малко от един процент от ядрените си арсенали, Съединените щати, а също и СССР, биха могли само за секунда да заличат от лицето на земята Багдад или Белград) не означава, че имаш сила да контролираш. Ирак и Сърбия се съмняват, че Съединените щати или ООН ще предприемат действия. Съмненията на едната страна са оправдани, на другата – не са.

Президентът Буш изпраща малко хуманитарна помощ за Югославия и голяма военна сила в Саудитска Арабия.

На 8 август, по-малко от седмица след нахлуването в Кувейт и един ден след началото на операция Пустинен щит, Буш обявява принципите, от които се ръководи в действията си. Умиротворителната политика не дава резултати; агресията трябва да бъде наказана. Програмата му се състои от четири точки: първо, „незабавно, безусловно и пълно изтегляне на всички иракски войски от Кувейт"; второ, връщане на „законното кувейтско правителство"; трето, гаранция, дадена от Америка, за „сигурността и стабилността на Персийския залив", което означава разоръжаване на Хюсейн; четвърто, защита на живота на американски граждани в чужбина, под което се разбира заложниците в Кувейт. Буш не споменава нищо за защитата на Саудитска Арабия.

През следващите шест месеца Буш отстоява тези позиции, като минава през много перипетии; той добавя нови

изисквания и те са още по-тежки за Ирак (например Ирак да изплати репарации). Това носи значителен риск. Санкциите се отразяват зле на Ирак, а след време последиците от тях ще бъдат още по-тежки, но Хюсейн може да компенсира загубите, като изисква още по-големи жертви от народа си и като обвинява Съединените щати за страданията му. Той може да се представя като борец за каузата на ООП, което ще разедини членовете на арабската коалиция (Египет, Сирия и най-вече Саудитска Арабия). Междувременно той работи по програмата си за създаване на ядрено оръжие и увеличава арсенала от химическо оръжие (използвал е отровен газ срещу кюрдите по време на ирано-иракската война). А колко време Съединените щати ще могат да поддържат четвъртмилионна войска в пустинята? И то, за да защитават феодалните, неприлично богати, достойни за презрение и от никого необичани арабски кралски фамилии?

Обявената от Буш принципна позиция не подлежи на никаква критика. Агресията на Хюсейн трябва да бъде спряна, тъй като не може да има никакво оправдание за отявлената агресия. Такава е поуката от кризата, описана в началото на тази книга – Мюнхен, 1939 г. Буш, ветеран от Втората световна война, се обръща към принципите от младостта си, които ще ръководят действията му. Но през 1973 г. той преживява голямата петролна криза. Макар и да не го казва, той се намесва, за да свали цената на петрола. Намесата му е необходима, но подбудите не са благородни.

Преобладаващата реакция към речта на Буш от 8 август е позитивна, но не минава и месец и постоянно съществуващото напрежение в американската политика между интервенционисти и изолационисти започва да се засилва. Критиците на Буш задават въпроса, дали Ирак действително заплашва Саудитска Арабия. Генерал Норман Шварцкопф, командващ силите на ООН в операция Пустинен щит, казва, че Ирак би могъл да завладее Саудитска Арабия, без да срещне съпротива през първите три седмици от конфликта. Фактът, че Хюсейн не го е направил, означава, че той може би изобщо няма такива намерения. В такъв случай какво значение има кой от арабските шейхове ще получава печалбите от петрола? Критиците са далеч от мисълта да се сключва споразумение с Хюсейн. Те подкре-

пят налагането на санкциите. Но не желаят американски момчета да жертват живота си за емира на Кувейт. През есента цените на петрола достигат нивото от преди избухването на конфликта; светът се справя нелошо и без петрола на Ирак или на Кувейт.

В тази объркана ситуация се случват събития, които никой не си е представял. Иран, две години след края на осемгодишната война с Ирак, в която и двете страни са дали милиони жертви, става съюзник на Ирак. Държавният секретар Бейкър отива в Сирия, заклеймена от Съединените щати като терористка държава, за да търси сътрудничество в Персийския залив. Саудитска Арабия и Кувейт се съгласяват да поемат по-голямата част от разходите по американското присъствие в Близкия изток; Германия и Япония се включват в плащането на сметката.

Хюсейн продължава да се държи предизвикателно. Той е взел хиляди заложници от САЩ и Западна Европа и заявява, че е готов да ги използва като човешки щит срещу американската атака. Той анексира Кувейт и закрива посолствата в град Кувейт. Издига отбранителни позиции по границата със Саудитска Арабия и увеличава военната сила там. Говори за „майката на всички битки".

Буш се държи не по-малко предизвикателно. От първия ден на кризата той повтаря, че „това няма да мине". Той персонализира конфликта до крайна степен – Буш срещу Хюсейн. „Омръзна ми вече." „Чувствам се все по-безсилен." „Приемете, че съм провокиран." „Аз не изключвам други възможности." „Не искам да кажа какво ще направя или няма да направя." „Никога няма да се съглася на половинчати действия." Ето как коментира това Джийн Едуард Смит: „Сякаш външната политика се е превърнала в автобиография на президента."

Буш започва да сравнява Хюсейн с Хитлер. Това е прекрасен начин да се отхвърли натискът да се водят преговори; с Хитлер не може да се водят преговори. Но това е и нож с две остриета. Като сравнява Хюсейн с Хитлер и като настоява да се потърси отговорност за извършени военни престъпления, Буш обвързва Съединените щати с политика, насочена към пълна капитулация на Ирак. Нещо повече, той дава да се разбере, че след войната Съединените щати ще поемат отговорността за Ирак и ще се опитат да създадат сигурна държава там, управлявана от хора,

избрани от народа. Но той всъщност не иска да прави това. Иска Ирак да се изтегли от Кувейт, иска военният му потенциал да бъде унищожен, но няма никакво намерение да навлезе в Багдад и да окупира цял Ирак. Той нито веднъж не изразява желание да бъде упълномощен било от ООН, било от Конгреса да нахлуе и да завладее Ирак. Но поддържайки аналогията с Хитлер, той внушава на много хора, че политиката му е точно такава.

Буш не се отказва от плановете си да накаже Ирак в мащаби, в каквито са прилагани наказания по време на Втората световна война. На 16 септември *Вашингтон Пост* публикува интервю с командващия въздушните сили генерал Майкъл Дуган. Той съобщава, че командващите Обединения щаб са решили да използват „масирани бомбардировки", за да сразят Ирак. Той казва, че иракските военновъздушни сили имат „много ограничени възможности", че пилотите не са добре обучени, че иракската армия е „некомпетентна". Генералът иска да насочи удара си срещу Саддам Хюсейн, семейството му и личната му охрана, за за приключи бързо войната.

Макар че заради проявената недискретност Дуган е отстранен, това, което казва, е вярно. Началникът на Обединения щаб генерал Колин Пауел заявява пред президента, че стигне ли се до война, Съединените щати ще трябва да се сражават с всички възможни средства, като използват огромни ресурси. От бойното поле Шварцкопф настоява за по-голямо разгръщане на военните сили и предупреждава да не се издава прибързано заповед за нападение. Значи военачалниците искат време, за да обмислят как да използват огромната сила така, че да постигнат възможно най-бърза победа при възможно най-малко жертви от страна на Америка. Точно това иска от тях Буш.

В позицията си към този конфликт президентът Буш се опира на спомените си за Мюнхен от 1938 г., за Близкоизточната война от 1972 г. и за много други събития, но споменът, който преследва и него, и американския народ, е кошмарът от Виетнам. След Виетнам американското общество решително се противопоставя на това да се изпращат американски момчета в продължителни, изтощителни войни, далеч от родината, за да воюват в името на съмнителни каузи. Буш в най-голяма степен споделя тази решимост. Той се кълне, че ако предприеме война, тя изобщо

няма да е като Виетнамската война. Вместо колебание, постепенно прилагане на сила и ограничаване на обектите за унищожение ще има война с всички средства, бърза, масирана и решителна.

За да осъществи такава операция, генерал Шварцкопф се нуждае от повече войски, особено от VII американски корпус, разположен в Щутгарт, приведен в бойна готовност, създаден да се сражава с Червената армия. На 30 октомври 1990 г. Буш нарежда да се изпратят големи подкрепления на силите, осъществяващи операция Пустинен щит, като удвоява броя им от 250 000 на 550 000 души. Подкреплението ще дойде от запаса, от Националната гвардия и от редовните войски, разположени в Съединените щати и в Германия. Голяма част от военновъздушните сили и флота, създадени, за да се сражават срещу Съветския съюз, се присъединяват към операция Пустинен щит. Американската намеса тук е по-голяма, отколкото в Южен Виетнам. Целта не е отбранителна – целта е Ирак да бъде отблъснат от Кувейт и да бъде унищожена иракската военна сила.

Подкрепленията, осигурени от Буш за операция Пустинен щит, които явно означават, че ще има война, предизвикват критики както от ляво, така и от дясно. Пат Бюканан, Джийн Къркпатрик и Едуард Лътуак, всичките консервативно настроени, уважавани външнополитически коментатори, се присъединяват към такива либерали като Артър Шлезинджър – младши, Рамзи Кларк, Даниел Патрик Мойнихан и Джордж Макгъвърн и задават заедно въпроса, дали жизнените интереси на Америка са изложени на опасност. Правителството на Буш отговаря утвърдително и в подкрепа излага нови доказателства. В телевизионни предавания в неделята след Деня на благодарността министърът на отбраната Чейни заявява, че Ирак е пред прага на създаване на ядрена бомба.

Ако това е истина, наложително е да се действа. Не е ясно обаче кога – според предишни предвиждания Ирак ще разполага с ядрена бомба след три до десет години. А сега Чейни говори за седмици и дори за месеци. Недопустимо е Хюсейн да притежава бомба. В случай, че това стане – лудият диктатор на една средна по големина страна да разполага с ядрени бомби, кризата в Залива може да предопредели бъдещето на света. Това би могло да се окаже

възможно най-дестабилизиращият политически фактор и той може да се появи в редица страни.

Ако правителството на Буш преувеличава непосредствената ядрена заплаха от Ирак, за да се предприемат побързо действия, президентът може да се похвали с успех. През ноември Съединените щати убеждават Съвета за сигурност да определи краен срок на Ирак да се изтегли от Кувейт и да приеме исканията на ООН, защото в противен случай ще бъде подложен на атака, включваща „всички съответни мерки". Крайният срок е 15 януари 1991 г.

Военните посрещат с озлобление стремглавия устрем към война. Генералите и адмиралите са били във Виетнам като младши офицери. Адмирал Уилям Кроу, бивш началник на Обединения щаб, препоръчва налагане на санкции, а не обявяване на война. Той заявява пред сенатската комисия по военната служба: „Любопитно е, че точно сега, когато нашето търпение в Западна Европа е възнаградено и ни предоставя най-красноречивия пример в нашата история за това как понякога прилагането на санкции води до по-успешни резултати в разрешаване на проблемите, няколко кабинетни стратези препоръчват унищожителна атака срещу Ирак. Не е зле да си припомним, че през 50-те и 60-те години отделни лица също така препоръчваха нападение срещу СССР. Това щеше да бъде прекрасно, нали?" Бившият министър на отбраната и шеф на ЦРУ Джеймс Шлезинджър заявява пред комисията, че санкциите дават резултати.

Отговорът на правителството на Буш е, че санкциите ще дадат резултати след една година, а може би и след по-дълго време. А времето е враг на Буш. Освен ядрената заплаха, съществуват други неоповестени, но решаващи фактори за опазването на коалицията и за поддържането на 550-хилядната американска армия в пустинята за неопределено време. Широко разпространяваните, понякога съмнително достоверни данни за проявени жестокости от Ирак в Кувейт допринасят за чувството, че трябва да се действа спешно. Ето защо е нужно да се постави ултиматум на Хюсейн: или ще се изтегли в срок от 47 дни, или ще има война. Много наблюдатели в ООН и другаде смятат, че ултиматумът ще има ефект и че Хюсейн ще се изтегли.

Буш и Хюсейн са подложени на силен натиск да започнат преговори – Буш от страна на противниците на война-

та, Хюсейн от страна на лидерите на другите арабски държави. И двамата правят жестове. След като Съветът за сигурност издава ултиматума, Буш предлага да започне преки преговори. На 1 декември Хюсейн приема предложението, но настоява в дневния ред да бъде включен въпросът за положението с Израел и ООП, което е част от опита му да свърже иракското нахлуване в Кувейт с израелската окупация на арабски територии. Освен това той твърди, че е твърде зает и не може да се срещне с държавния секретар Бейкър преди 12 януари 1991 г. Буш отговаря, че условията са неприемливи и срещата не се осъществява.

На 6 декември Хюсейн прави друг опит да повлияе на международното мнение, като обявява, че всички заложници в Багдад и в град Кувейт ще бъдат освободени до една седмица. С това той не спечелва нищо – фактът, че използва невинни граждани, много от които са инженери, работещи за арабското правителство, като човешки щит, предизвиква възмущението на целия свят и му струва твърде скъпо. Ако в Багдад не бяха задържани хиляди заложници от западните страни, Буш може би нямаше да заповяда градът да бъде подложен на въздушна атака.

С приближаването на крайния срок в Съединените щати се развихрят ожесточени спорове. Те се отнасят до избирането на точния момент. Противниците на войната твърдят, че санкциите дават резултат. Директорът на ЦРУ Уилям Уебстър заявява в Долната камара пред комисията по военната служба, че ако санкциите продължат, след три месеца иракските военновъздушни сили няма да бъдат в състояние да летят, а след девет месеца иракските сухопътни сили няма да бъдат в състояние на бойна готовност. Министърът на отбраната Чейни се противопоставя на това, като заявява пред сенатската комисия по военната служба, че „няма никаква гаранция, че санкциите ще принудят Хюсейн да се изтегли от Кувейт" и предупреждава, че ако военните действия бъдат отложени, международната коалиция може да се разколебае.

Докато споровете в Съединените щати продължават, французите отправят предложение за мирно разрешаване на конфликта: Ирак да се изтегли от Кувейт, Израел да се изтегли от Западния бряг и ивицата Газа. На 6 януари 1991 г. Буш отхвърля предложението поради това, че то намесва Израел, а според правителството на Буш въпро-

съ̀т за Израел е отделен въпрос, който ще се разглежда след безусловното изтегляне на Ирак от Кувейт. Два дни по-късно Буш иска от Конгреса да приеме резолюция за използване на сила срещу Ирак, ако Ирак не спази крайния срок 15 януари.

Буш не иска от Конгреса декларация за обявяване на война, но една резолюция, която подкрепя използването на сила, има на практика същия смисъл. В Конгреса стават разгорещени дебати, в които се изтъкват силни аргументи и за продължаване на санкциите, и за предприемане на незабавни военни действия. Резултатът от крайното гласуване на 12 януари е почти равен. Петдесет и двама сенатори, предимно републиканци, гласуват за война, четиридесет и седем гласуват против. В Долната камара, където разделението също е главно по партийна линия, 250 души гласуват за война, 183 гласуват против. Това е победа за Буш.

Президентът внимателно и убедително е прокарвал политиката си. Той е осигурил подкрепата на международна коалиция; запазил е единството между арабските държави; предварително се е консултирал с Конгреса; съсредоточил е огромна ударна сила в пустинята; оставил е на военните да водят войната. Накратко, той е избягнал грешката, която Труман прави в Корея (не се е допитал до Конгреса, преди да предприеме действия), и грешките, които Джонсън прави във Виетнам (не осигурява международна подкрепа, не използва огромна военна сила, не оставя генералите да водят войната).

Междувременно обаче Буш допуска други грешки. Главната от тях е, че не очертава ясна политика. Резолюцията на ООН разрешава да се действа със сила за изтласкването на Ирак от Кувейт; тя налага на Ирак проверки с цел ООН да се увери, че оръжията за масово унищожение на Хюсейн са ликвидирани; тя също така изисква Ирак да изплати репарации за нахлуването в Кувейт. Тази политика е ясна, но Буш продължава да слага знак на равенство между Хюсейн и Хитлер и да настоява военните престъпници да бъдат съдени, което предполага политика на безусловна капитулация и създаване на ново правителство в Ирак. Това е твърде неопределена цел.

На 17 януари 1991 г. многонационалните сили предприемат въздушно нападение срещу Ирак и Кувейт с кодовото наименование Пустинна буря. Това е масирана атака. Из-

требители, съоръжени с така наречените „умни" бомби, удрят по президентския дворец, летището, петролните рафинерии, ядрените реактори и електростанциите в Багдад, бомбардировачи *Б-52* хвърлят огромни количество конвенционални бомби върху окопите на Републиканската гвардия на Хюсейн, разположени по границата на Кувейт и Саудитска Арабия, а американският флот изстрелва повече от 100 ракети *Томахок* срещу обекти в Ирак.*

На другия ден Хюсейн отвръща на удара. Използвайки ракети *Скъд* с конвенционални бойни глави, той бомбардира обекти в Израел и изстрелва една ракета срещу американската военновъздушна база в Дахран, Саудитска Арабия. Ракетата е унищожена във въздуха от американска ракета *Пейтриът* – това е първата балистична ракета, унищожена в сражение. Буш изпраща ракети *Пейтриът* в Израел срещу ракетите *Скъд*; Израел не отвръща на иракския удар; сдържаността на израелците спомагат коалицията да не се разпадне. Една от причините е, че ракетите *Скъд* са терористично оръжие, при това не много добро. То е неточно, бавно и натоварено с малко количество взривно вещество. То не може да нанесе военно поражение.

През следващите шест седмици въздушните сили на коалицията унищожават или парализират иракските военновъздушни сили. Иракската отбрана е в състояние на окаяна безпомощност. Без да срещат почти никаква съпротива, коалиционните сили разрушават голяма част от Багдад и оставят беззащитна иракската армия. Акцията е точно такава, каквато е казал Буш – бърза, масирана и решителна.

И въпреки това Хюсейн не се предава. Той продължава да изстрелва ракети *Скъд*, да предрича тежки загуби за Америка в „майката на всички битки" и излива петрол от пет танкера в Кувейт в Персийския залив, при което замърсяването се разпространява на 35 мили дължина и 10 мили ширина; според изчисленията са излети 450 милиона галона петрол, което представлява най-голямото замърсяване от петрол в историята. Същия ден, на 26 януари 1991 г. около 80 ирански военни самолета съветско производство

---

* Оказва се, че „умните" бомби не са толкова точни, както ги представя Пентагонът. Много от твърденията на американските военни впоследствие се оказват преувеличени. Както веднъж заявява Чърчил: „Истината е първата жертва на войната."

(това е почти всичко, останало от иракските военновъздушни сили) излитат за Иран, където пилотите и самолетите са задържани. Войските на Хюсейн в Кувейт са претърпели тежки загуби; оцелелите войници са получили шок от снарядите на бойното поле; иракската армия не може по никакъв начин да си осигури подкрепления или доставки за предните линии, да установи комуникационни връзки, нито да проведе и най-малката разузнавателна операция.

Колкото по-отчайващо става положението на Хюсейн, толкова по-добро е положението на Буш. В началото на февруари правителството му обявява, че внушителната демонстрация на американска военна мощ няма да струва нищо на данъкоплатците. Саудитска Арабия (16,8 милиарда долара), Кувейт (16 милиарда долара), Япония (10,7 милиарда долара) и Германия (6,6 милиарда долара) обещават да поемат разходите. Въздушната война над Ирак не струва скъпо и по отношение на дадени от Америка жертви. Предвижданата сухопътна битка обаче предизвиква големи опасения, но не и у генерал Шварцкопф, който знае, че е омаломощил иракската армия и че може лесно да обходи във фланг останалите ирански войски в окопите.

Останал без военновъздушни сили, само с една разбита и безпомощна армия, неуспял чрез ракетните нападения срещу Израел да привлече на своя страна арабските държави или да нанесе някакви сериозни повреди на американската военна машина в пустинята, Хюсейн предлага компромисно разрешение. На 15 февруари той заявява готовността си да се изтегли от Кувейт, но само при условие, че ООН оттегли 12-те резолюции за Ирак, приети през 1990 г.; те предвиждат изплащане на репарации и проверки в Ирак, които трябва да установят, дали оръжията за масово унищожение са ликвидирани.

Буш постига първоначалната си цел – Ирак се съгласява да се изтегли от Кувейт. Но от самото начало на кризата президентът започва да си поставя нови цели. Той отхвърля иракското мирно предложение като „жестока измама, пълна с неприемливи стари условия и няколко нови условия". Тогава Хюсейн изпраща в Москва външния си министър Тарик Азис, за да се опита да привлече в преговорите Горбачов. Самият Горбачов, който е в отчаяно положение, подкрепя американците от самото начало; срещу тази подкрепа той получава от Буш заеми и кредити, храни и обе-

щание за неутрална позиция от страна на Съединените щати по нетърпящия отлагане проблем за отделянето на Балтийските република от Съветския съюз. Сега той влиза в ролята на помирител. На 22 февруари 1991 г. след среща с Азис Горбачов обявява, че Ирак е приел мирния план на Москва. В него се предвижда поетапно изтегляне от Кувейт, което трябва да се извърши за три седмици и ревизия на 12-те резолюции на ООН за Ирак.

Буш отговаря, че планът е неприемлив и предупреждава Хюсейн да се изтегли от Кувейт до 23 февруари. Тъй като това не става, на следващия ден Шварцкопф предприема офанзивата по суша. Тя е осъществена с огромен и бърз успех. „Майката на всички битки" изобщо не се осъществява; коалиционните сили, водени от американски военни единици, морски пехотинци и парашутисти обхождат във фланг и унищожават иракската армия за 100 часа. Човешките жертви, които дава Ирак, се изчисляват на десетки хиляди; човешките жертви, които дава коалицията, се изчисляват на няколко десетки души.

На 25 февруари Хюсейн обявява, че е издал заповед за изтегляне от Кувейт. Буш отговаря, че коалицията „ще продължи да води войната с неотслабваща сила", защото Ирак все още не е приел допълнителните резолюции на ООН. На другия ден изтеглящите се иракски войски подпалват кувейтски петролни кладенци. На 27 февруари Буш обявява, че „иракската армия е разбита и Кувейт е освободен". Той заявява, че коалицията ще прекрати веднага въоръжените действия.

Това решение е крайно изненадващо. Сега, когато пътят към Багдад е отворен, очакването е, че Съединените щати и другите коалиционни сили ще окупират града, ще арестуват Хюсейн, ще го изправят на съд и ще издигнат ново правителство. Но Буш никога не е възнамерявал да поеме такива отговорности и рискове. Жертвите, които Америка дава в 100-часовата война, са 79 убити и 213 ранени. Жертвите, които Америка ще даде в уличните сражения в Багдад, биха могли да бъдат много по-големи, а цялата акция би могла да продължи седмици, дори месеци. Изненадващо високият рейтинг на Буш (90 процента, което е най-високият рейтинг, получаван някога от президент) няма да издържи, ако се води продължителна война. Нито една резолюция на ООН не предвижда окупация на Ирак.

Арабските партньори в коалицията не биха подкрепили настъпление към Багдад. Така или иначе Буш, както и всички останали, очакват водачите на унизената иракска армия да свалят Хюсейн или населението да въстане срещу него. Буш насърчава иракския народ да направи точно това.

Армията обаче не пристъпва към действия. Въпреки че Ирак приема всички резолюции на ООН, Хюсейн намира най-различни начини да заобиколи прилагането им на практика, особено по отношение на създаването на ядрени оръжия. Междувременно кюрдите на север и мюсюлманските шиити на юг въстават. Кюрдите искат собствена родина (която да включва части от Иран, Турция и Съветския съюз), а шиитите искат да се присъединят към Иран. Подобни перспективи са нежелани от засегнатите страни, които се страхуват от създаването на независим Кюрдистан, на силен Иран и на вакуум в Ирак.

Хюсейн потушава бунта на кюрдите и шиитите с брутална и кървава разправа. Коалицията начело с Америка, възникнала в защита на Кувейт, наблюдава как иракски хеликоптери и артилерия избиват бунтовниците.Ембаргото на ООН върху продажбата на иракски петрол, както и другите икономически санкции, продължава, а Съединените щати помагат на европейските страни да открият бежански лагери за кюрдите (близо 2 милиона души са останали без дом), но военни действия не се предприемат.

Една година след операция Пустинна буря Багдад успява да възстанови голяма част от разрушенията; бунтовниците са смазани; Ирак е непокътнат, а Хюсейн явно упражнява по-силен контрол, отколкото преди войната. Той успява да осуети проверките на ООН във военните си бази и дори по собствените му думи през юли 1992 г. „да натрие носа" на президента Буш. Междувременно мирните разговори за Близкия изток както винаги боксуват заради непреклонността на араби и израелци.

Това развитие на събитията дава на продължаващата криза в Залива нова насока. През февруари 1991 г. американският народ се опиянява от триумфа на американските оръжия в пустинята. В страната цари чувство на гордост и сплотеност, каквото не е имало от 1945 г. Буш заявява, че „Призракът на Виетнам завинаги е погребан под пясъците на пустинята в Арабския полуостров", а неофициално казва: „Ей Богу, веднъж завинаги се отървахме от виетнамс-

кия синдром." Той говори за „възвърнато доверието към САЩ" и провъзгласява нов световен ред, основан на принципа на неизменна съпротива срещу агресията.

Една година по-късно обаче Съединените щати наблюдават апатично как Ирак предприема агресивни действия срещу кюрди и шиити и как Сърбия предприема агресивни действия срещу Хърватска и Босна, от което излиза, че Съединените щати действат бързо, масирано и решително, за да дадат отпор на агресията, когато тя е насочена срещу богата на петрол страна, но не и в други случаи.

Критиците на Буш, замлъкнали при успеха на операция Пустинна буря, отново заговарят. Сред по-красноречивите са Робърт Тъкър и Дейвид Хендайксън, които пишат, че страната е изпаднала в патологично състояние.

> Същността на това патологично състояние се изразява във възприетото сега отношение към използването на сила. Ние сме се вкопчили в една формула за воюване (при нея човешките жертви, дадени от Америка, са минимални, а всякакви продължителни ангажименти са избегнати), която изисква използване на мощна военна сила и светкавично изтегляне от сцената на разруха... Порочното на тази формула е, че тя ни дава възможност да се хвърляме във война много по-стремглаво, отколкото бихме направили това при други обстоятелства, като в същото време ни позволява да се оттеглим от разрухата, която сме създали, без да изпитваме съответното чувство на отговорност. Тя създава анархия, която после нарича мир. В името на реда тя дава сигнал за опустошаване. Това ни позволява да приемем имперска роля, без да поемем традиционните задължения на имперското управление... Намесата в Панама през 1989 г., макар и в доста по-малък мащаб, разкрива много от същите характерни моменти.

И така споровете за ролята на Америка в света след края на Студената война не приключват с успеха на операция Пустинна буря. Ще поеме ли страната ролята на световен полицай? Ако я поеме, ще извършва ли подбор в прилагането на доктрината за наказване на агресора? Макар че Виетнам е вече в миналото, ще се поддадат ли Съединените щати на имперското изкушение да се намесват само когато сметнат че е нужно и в никакъв друг случай? Тези въпроси изискват отговор по време на президентската

кампания през 1992 г., но кандидатът на демократите Бил Клинтън не отваря дума за тях в предизборната си кампания, в която ударението е поставено върху националната икономика. В края на 1992 г. след победата на Клинтън страната продължава да търси политика, която да я ръководи в отношенията ѝ с другите страни в епохата след края на Съветския съюз и на Студената война.

Показалец

Австрийски държавен договор 158
Адвнауер, Конрад 176, 196
Азис, Тарик 407-408
Айзенхауер, Дуайт 34, 38-47, **140-163**, 164-166, 169-186, 188-189, 203, 209, 213, 229, 239, 287, 301, 306, 317, 329, 335-337, 358-359, 364
Айнщайн, Алберт 17
Акиле Лауро 343
Акино, Корасон 350
Арафат, Ясер 322
Арбенц Гузман, Джейкъб 162-163
Ариас Санчес, Оскар 355, 371
Аскона, Хосе 370
Асуански язовир 166-167, 171, 223
Атли 135, 137
Африкански национален конгрес 357, 374-375
Ачесън, Дийн 14, 84-85, 128, 196, 292, 366

Бадолио, Пиетро 38
Базарган, Мехди 311
Балагер, Хоакин 221
Бани-Садр, Абол Хасан 312-313
Барук, Бърнард 85
Батиста, Фулгенсио 181, 187
Бегин, Менахем 113, 320
Бейкър, Джеймс 365, 374, 395, 400
Бейрут 320-322, 324, 326
Бен-Гурион, Давид 114
Берлински договор 248
Берлинско споразумение 248
Бжежински, Збигнев 298
Бидо, Жорж 100
Бишоп, Морис 326
Блакет, П.М.С. 61
Бош, Хуан 220-221
Брадли, Омар 111, 127, 135
Брежнев, Леонид 277-278, 281, 298, 377
Брюкселски договор 105
Булганин, Николай 158-159
Булит, Уилям 90
Буш, Джордж 325, 355, **365-393**
Бъкли, Уилям 340, 342
Бънди, Макджордж 207, 216, 388
Бънч, Ралф 113
Бърнс, Джеймс 60, 66, 80, 82-83
Бюканън, Пат 402

Валенса, Лех 377, 379
Вандънбърг, Артър 93, 96, 101, 109-110, 118
Ванс, Сайръс 297, 313, 316
Вашингтонска среща на високо равнище 359-360
Великият съюз 29, 66-67, 75, 230
Версай 64, 397
Виена 190, 201, 343
война в Залива **394-412**
война във Виетнам **203-236**, **237-266**
Втора световна война **7-14**, **29-48**, **49-64**

Галвин, Джон 381
Гартоф, Реймънд 245
Гейтър, Руан 172-173
Гемаал, Амил 322-323, 325
гласност 345, 348, 359, 361, 375
Голдуотър, Бари 212, 214, 304
Гомулка, Владислав 168
Гор, Албърт 232
Горбачов, Михаил 345-349, 358-363, 368, 375-377, 380, 383-386, 407-408
Готвалд, Клемент 104
Гребнър, Норман 153
Тренада, американско нахлуване 326-327, 343

Данилоф, Николас 348
Дарданели 84-85, 93
Дарлан, Жан 36-37
Даян, Моше 277
Де Клерк, Ф.У. 374
Делвал, Ерик Артуро 356
Джаксън, Хенри 124, 280-282
Джеферсън, Томас 186, 195

Джонсън, Линдън Б. 178, 207, 211-219, 221-222, 224, 226, 228-241, 243, 250, 265, 287, 388, 405
Дием, Нго Дин 154, 204, 264
Диен-биен Фу 149-151, 188
Диърстайн, Хърбърт 200
Добринин, Анатолий 199-200
доклад на Гейтър 172-174
Доктрина Айзенхауер 171
Доктрина Брежнев 377-378
Доктрина Картър 302, 318, 354
Доктрина Труман 88, 95-97, 99, 107, 124, 130, 138, 228, 282
Донован, Уилям 35
Доул, Робърт 379
Дуарте, Хосе Наполеон 332
Дуган, Майкъл 401
Дълес, Алън 106, 161-163, 181
Дълес, Джон Фостър 140-143, 146-149, 151-154, 156-160, 163-164, 166-169, 171, 186, 242
Дън Сяопин 368
Дьо Гол, Шарл 35-36, 38, 56-57, 64, 80-81

Еван, Аба 224
Елцин, Борис 386
Ендара, Гилермо 372

Жиро, Анри 36, 38
Жуков 156

Закон за военните пълномощия 265-266, 324, 354
Захаров, Генадий 348

Инициатива за стратегическа отбрана (ИСО) 245, 346-347, 349, 358-359, 365
Исмаил, Хафез 273

Йом Кипур, война 274, 276, 285

Кадафи, Муамар 344
Калуто, Филип 203
Карадон, лорд 227
Карни, Р. Б. 156
Картър, Джими 290, 294-315, 316-317, 319, 321, 324, 329-330, 334, 337-341, 344, 348, 354, 364, 370-371, 373
Кастильо Армас, Карлос 163
Кастро, Фидел 181-182, 186-187, 220-222
Кейси, Уилям 339
Кенан, Джордж 44-45, 69-70, 73-74, 94-95, 97-99, 106, 108, 112
Кенеди, Джон 178, 182-183, 184-202, 203-212, 214, 219-220, 229-230, 232, 287, 298, 301, 306, 364, 388
Кенеди, Робърт 195, 198-200, 222, 284
Ки, Нгуен Као 218, 238, 264
Кинг, Ърнест 71
Кисинджър, Хенри 237, 241-243, 245-248, 252-253, 259-263, 267, 272-280, 284-287, 290, 292, 294, 296, 298-299, 304-306, 308, 310, 316
Кларк, Марк 37
Кларк, Рамзи 402
Клей, Лусиъс 80, 82, 97, 104, 111, 114
Клинтън, Бил 411
Клифорд, Кларк 236
Колби, Уилям 286, 387, 390
комисия Дулитъл 140
комисия Тауър 352
Конгрес 16-27, 88, 93-96, 101-103, 105-107, 117, 120, 125, 149, 155, 246, 250, 253, 256-258, 261-262, 265-266, 280, 287, 290, 324, 330-332, 338-340, 342-344, 352-354, 360, 365, 369, 401, 405
Конойе, Фумимаро 27
Коньли, Том 128
Косигин, Алексей 224
Кристиани, Алфредо 373
Кроу, Уилям 403
Кубинска ракетна криза 195-200, 202-204
Куейл, Данфорт 369
Къркпатрик, Джийн 328, 402

Лафебър, Уолтър 101, 124, 172
Ле Дък Тхо 237, 252-253, 259-261
Лейхи, Уилям 71, 74
Ленин 146, 375
Линкълн, Ейбрахам 230, 233, 236, 257
Липман, Уолтър 65, 230
Лодж, Хенри Кабът 115
Лон Нол 256, 263
Лус, Хенри 10, 366
Лъуак, Едуард 402

Макартър, Дъглас 51, 54, 63, 129, 132-135, 137-139, 142, 219, 251
Макгъвърн, Джордж 260, 264, 402
Маккарти, Джоузеф 121, 123, 141, 161
Маккарти, Юджийн 232, 235
маккартизъм 121-122, 129
Макнамара, Робърт 188-189, 210-211, 215, 217, 236
Макфарлън, Робърт 339
Мандела, Нелсън 375
Мансфийлд, Майк 287

Манхатънски проект 18, 49, 57, 60, 73
Мао Цзедун 51, 54-56, 120, 127, 248
Маркос, Фердинанд 350
Мартин, Джоузеф 137
Маршал, Джордж 18, 20, 23, 30-31, 34, 42, 45, 55-56, 58-60, 71-72, 74, **88-107**, 110-112, 114-115, 135, 160, 343, 366, 393
Масарик, Ян 104
Мейр, Голда 273
Мендес-Франс, Пиер 151
Мийс, Едуин 351
Милис, Уолтър 136
Михайлович, Дража 39
Мичъл, Джон 252
Мойнихан, Даниел Патрик 402
Молотов, В. М. 31, 71-72, 82, 100, 102-103
Мосадък, Мохамед 162, 272
Мохамед Реза шах Пахлави 295, 306-315, 341
МПЛА (Народно движение за освобождение на Ангола) 285-287, 290
Мусолини, Бенито 23, 36, 38, 150, 393
Мъски, Едмънд 315

Наги, Имре 168-170
Насър, Гамал Абдел 166-172, 222-225, 272, 305
НАТО 114-119, 124, 132, 134-135, 138, 146, 158-160, 165, 167, 196, 198-201, 218, 230, 245, 300, 316-317, 334-335, 365, 381-382, 389
нахлуване в залива Кочинос 186-187, 189
Никсън, Ричард 150, 182, **237-267**, 280-283, 290-291, 294-296, 299, 304, 316, 325, 334, 345, 353, 364, 386
Нимиц, Честър 51
Нориега, Мануел 355-356, 371-372
Норт, Оливър 339, 342, 352
НФЛА (Национален съюз за пълна независимост на Ангола) 285-287
Нън, Сам 326, 350

Общ пазар 176, 201
Обюсон, Роберто 332
„Овърлорд", операция 40-41
О'Нийл, Томас 287
ООН (Организация на обединените нации) 43, 70-75, 85, 113-115, 170-171, 175, 197, 223, 226, 295, 302, 327, 389, 395-399, 410, 403, 405, 408-409
Опенхаймер, Робърт 58
Организация за освобождение на Палестина (ООП) 226, 283, 305-306, 308, 319-324, 374, 404
Организация на американските държави (ОАД) 196, 221-222, 303
Организация на Варшавския договор 158, 169, 201, 355, 378, 381, 383, 396
Организация на страните – износителки на петрол (ОПЕК) 222, 307, 394
Ортега, Даниел 355-356, 369-371
Остин, Хъдсън 326

Пауел, Колин 401
Пауърс, Франсис Гари 179
Петен, Анри 31, 35-36
план Маршал **88-107**, 160, 343, 366, 393
план Молотов 100, 103
Пойндекстър, Джон 352
поправка Боланд 339, 343
Потсдамска декларация 60
Потсдамска конференция 59-60, 77-80, 123
програма за противоракетна отбрана (АБМ) 243, 245
Пустинен щит, операция 396, 398-399, 402
Пустинна буря, операция 405, 409-410

Ре 128-129, 142
Рейгън, Роналд 266, 304, 314-315, **316-354**, 369, 374
Рестън, Джеймс 157
Ростоу, Уолт 207, 209-210, 215, 234-235
Рузвелт, Ким 162
Рузвелт, Теодор 16, 162, 327
Рузвелт, Франклин 15-27, 29-31, 34-38, 41, 43-48, 50, 56-57, 66-67, 70, 77, 131, 240, 257, 364
Ръмсфелд, Доналд 287
Ръск, Дийн 205-206, 210, 214, 217, 230-231, 242

Садат, Ануар 272-276, 305-306, 321, 373
САЛТ-1 и САЛТ-2 (Преговори за ограничаване на стратегическите въоръжавания) 242-246, 282, 299-302, 316, 347
сандинисти 303, 329, 355, 369
СЕАТО 152, 205, 213, 230
Сенат 16, 110, 117, 119, 128, 153, 161, 213, 281-282, 300-301, 304, 360, 379
Скун, Пол 327
„Следнохамър", операция 31
Служба за стратегически проучвания (ССП) 35-36, 56, 103
Смит, Уолтър 100, 151
Солидарност 377
Сомоса, Анастасио 303, 330, 339
Сорънсън, Тиодор 195, 207